

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2008, № 3 (42)

Видається з 1998 року

У НОМЕРІ:

Теорія та методологія статистики

<i>Єріна А.М., Калачова І.В.</i> Національний рахунок охорони здоров'я: методологічні принципи формування та аналітичні можливості.....	4
<i>Кулинич Р.О.</i> Статистичні методи вивчення впливу окремих чинників, що характеризують економічні явища та процеси, на результативну ознаку.....	10
<i>Микитенко М.Т., Леснікова М.В., Бойко І.І., Пономаренко К.О.</i> Удосконалення методологічних підходів до розрахунків вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних вантажних митних декларацій.....	17
<i>Михайлов В.С., Хотетовська О.Б.</i> Панорама методів рейтингового оцінювання та використання їх у статистиці фінансів підприємств.....	23
<i>Мотузка О.М.</i> Спеціальний стандарт поширення даних та статистика міжнародної технічної допомоги.....	29
<i>Романюк О.П.</i> Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Частина І. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання діяльності з надання соціальних послуг.....	32
<i>Саріогло В.Г., Терещенко Г.І.</i> Підходи до статистичного оцінювання якості загальної середньої освіти в Україні.....	40

Статистика та економіка, аналіз

<i>Бульчак Т.М.</i> Статистична оцінка суб'єкта спостереження оптової торгівлі.....	46
<i>Голян В.А.</i> Оцінка фіскального регулювання водокористування.....	49
<i>Сошишкова Л.А.</i> Аналіз взаємозв'язку показників економічної та природоохоронної діяльності галузей.....	55
<i>Шиян Д.В.</i> Нові методи аналізу динамічних рядів та рівня ризику.....	65

Обстеження ділової активності підприємств

<i>Пугачова М.В.</i> Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд). Дослідження попиту на продукцію підприємств та завантаженості виробничих потужностей.....	71
<i>Попова Л.О.</i> Перевірка валідності як один з етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств.....	81

Регіональна статистика

<i>Колісник Б.І., Шубалий О.М.</i> Обґрунтування конкурентних стратегій лісогосподарських підприємств регіону на основі індексного методу.....	88
<i>Щурик М.В.</i> Інституційне забезпечення процесу виділення земель під забудову у сільських населених пунктах Карпатського макрорегіону.....	98

Історія статистики

<i>Мекишун Л.М.</i> Роль О.О. Русова у формуванні чернігівського типу земської статистики.....	103
--	-----

Державне управління

<i>Гасєвська Л.А.</i> Шкільні реформи початку 60-х років XIX століття в Російській імперії.....	108
<i>Дихнич І.В.</i> Державне регулювання залучення іноземних інвестицій як ресурс соціально-економічного розвитку країни й регіонів (на прикладі Російської Федерації).....	114
<i>Циц С.В.</i> Ефективність діяльності державних службовців.....	117
<i>Шосталь С.О.</i> Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання.....	119

Нові видання, рецензії

<i>Ревенко А.П.</i> Нові видання зі статистики цін: "Індекси споживчих цін" та "Індекси цін виробників".....	123
--	-----

Ювілеї, пам'ятні дати

<i>До ювілею</i> Антоніни Михайлівни Єріної.....	126
<i>Хроніка</i>	128
<i>Анотації</i>	132

Статистика Украины

2008, № 3 (42)

В НОМЕРЕ:

Теория и методология статистики

<i>Ерина А.М., Калачева И.В.</i> Национальный счет здравоохранения: методологические принципы формирования и аналитические возможности.....	4
<i>Кулинич Р.Е.</i> Статистические методы изучения влияния отдельных факторов, характеризующих экономические явления и процессы, на результативный признак.....	10
<i>Микитенко Н.Т., Лесникова М.В., Бойко И.И., Пономаренко К.А.</i> Усовершенствование методологических подходов к расчетам стоимости страхования и фрахта в импорте товаров на основе данных грузовых таможенных деклараций.....	17
<i>Михайлов В.С., Хотетовская О.Б.</i> Панорама методов рейтингового оценивания и использование их в статистике финансов предприятий.....	23
<i>Мотузка Е.Н.</i> Специальный стандарт распространения данных и статистика международной технической помощи.....	29
<i>Романюк О.А.</i> Система измерения деятельности социальных учреждений: сущность и особенности разработки. Часть I. Теоретико-методологические аспекты измерения деятельности по предоставлению социальных услуг.....	32
<i>Сариогло В.Г., Терещенко А.И.</i> Подходы к статистическому оцениванию качества общего среднего образования в Украине.....	40

Статистика и экономика, анализ

<i>Бульчак Т.М.</i> Статистическая оценка субъекта наблюдения оптовой торговли.....	46
<i>Голян В.А.</i> Оценка фискального регулирования водопользования.....	49
<i>Сошникова Л.А.</i> Анализ взаимосвязи показателей экономической и природоохранной деятельности отраслей.....	55
<i>Шиян Д.В.</i> Новые методы анализа динамических рядов и уровня риска.....	65

Обследования деловой активности предприятий

<i>Пугачева М.В.</i> Тенденции украинской экономики глазами руководителей предприятий (аналитический обзор). Исследование спроса на продукцию предприятий и загруженности производственных мощностей.....	71
<i>Попова Л.А.</i> Проверка валидности как один из этапов оценки достоверности результатов конъюнктурных обследований строительных предприятий.....	81

Региональная статистика

<i>Колисник Б.И., Шубалый А.М.</i> Обоснование конкурентных стратегий лесохозяйственных предприятий региона на основе индексного метода.....	88
<i>Щурик М.В.</i> Институциональное обеспечение процесса выделения земель под застройку в сельских населенных пунктах Карпатского макрорегиона.....	98

История статистики

<i>Мекишун Л.Н.</i> Роль А.А. Русова в формировании черниговского типа земской статистики.....	103
--	-----

Государственное управление

<i>Гаевская Л.А.</i> Школьные реформы начала 60-х годов XIX столетия в Российской империи.....	108
<i>Дихнич И.В.</i> Государственное регулирование привлечения иностранных инвестиций как ресурс социально-экономического развития страны и регионов (на примере Российской Федерации).....	114
<i>Цыц С.В.</i> Эффективность деятельности государственных служащих.....	117
<i>Шосталь С.А.</i> Активизация инвестиционного процесса в Украине: проблемы и пути их решения.....	119

Новые издания, рецензии

<i>Ревенко А.Ф.</i> Новые издания по статистике цен: “Индексы потребительских цен” и “Индексы цен производителей”.....	123
--	-----

Юбилей, памятные даты

<i>К юбилею Антонины Михайловны Ериной.....</i>	126
<i>Хроника.....</i>	128
<i>Аннотации.....</i>	132

Statistics of Ukraine

2008, № 3 (42)

IN THE ISSUE:

Theory and Methodology of Statistics

<i>Yerina A.M., Kalachova I.V.</i> The Health Care National Account: Methodological Principles of Formation and Analytical Potentialities.....	4
<i>Kulynych R.O.</i> Statistical Methods of Studying the Influence of Some Factors, Which Characterize Economic Phenomena and Processes, on the Effective Indication.....	10
<i>Mykytenko M.T., Lesnikova M.V., Boiko I.I., Ponomarenko K.O.</i> Improving Methodological Approaches to the Insurance Value and Freight Charge Calculations in Import of Goods, Based on Data of Cargo Customs Declarations.....	17
<i>Mykhailov V.S., Hotetovska, O.B.</i> Panorama of Rating Estimation Methods and Their Use in Enterprise Finance Statistics.....	23
<i>Motuzka O.M.</i> The Special Data Dissemination Standard and International Technical Assistance Statistics.....	29
<i>Romanyuk O.P.</i> The System of Measurement of Social Institutions Economic Activity: the Essence and Development Peculiarities. Part I. Theoretical and Methodological Aspects of Social Services Activity Measurement.....	32
<i>Sarioglo V.G., Tereschenko G.I.</i> Approaches to Statistical Estimation of Quality of Universal Secondary Education in Ukraine.....	40

Statistics and Economics, Analysis

<i>Bulchak T.M.</i> Statistical Estimation of the Wholesale Trade Subject of Observation.....	46
<i>Golyan V.A.</i> Estimating Fiscal Control of Water Use.....	49
<i>Soshnikova L.A.</i> Correlation Analysis of Indicators of Economic and Nature Protection Activity of Branches.....	55
<i>Shyyan D.V.</i> New Methods of Analysis of Dynamic Series and Risk Level.....	65

Business Tendency Surveys

<i>Pugachova M.V.</i> Ukrainian Economy Tendencies in the Eyes of Enterprise Leaders (Analytical Review). Studying the Demand for Production of Enterprises and Industrial Facilities Capacity.....	71
<i>Popova L.O.</i> Validity Control as One of the Stages of Data Reliability Estimation in Business Tendency Survey of Building Enterprises.....	81

Regional Statistics

<i>Kolisnyk B.I., Shubaly O.M.</i> Substantiation of Competitive Strategies of Forest Enterprises of a Region Based on the Index Method.....	88
<i>Schuryk M.V.</i> Institutional Support of the Process of Allotment of Lands for Development in the Countryside of Carpathian Macroregion.....	98

History of Statistics

<i>Mekshun L.M. O.</i> Rusov's Role in Formation of Chernihiv Zemstvo Statistics Model.....	103
---	-----

Public Administration

<i>Gayevska L.A.</i> School Reforms at the Beginning of 60s of XIX Century in Russian Empire.....	108
<i>Dykhnych I.V.</i> State Control of Attracting Foreign Investments as a Resource of Socio-economic Development of the Country and Regions (Case of Russian Federation).....	114
<i>Tsyts S.V.</i> Efficiency of State Officials Activity.....	117
<i>Shostal S.O.</i> Intensification of Investment Process in Ukraine: Problems and the Ways of Solution.....	119

New Editions, Reviews

<i>Revenko A.P.</i> New Editions on Price Statistics: "Consumer Price Indices" and "Producer Price Indices".....	123
--	-----

Anniversaries, Memorial Dates

<i>Antonina M. Yerina's Jubilee</i>	126
---	-----

Chronicle	128
------------------------	-----

Abstracts	132
------------------------	-----

Національний рахунок охорони здоров'я: методологічні принципи формування та аналітичні можливості

А. М. Єріна,
доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана";
І. В. Калачова,
доктор економічних наук,
директор департаменту статистики послуг
Держкомстату України

Система охорони здоров'я відіграє важливу роль у забезпеченні соціального і фізичного благополуччя населення. Україна, що успадкувала від Радянського Союзу розвинену мережу лікувально-профілактичних установ, донині випереджає більшість європейських країн за можливостями з надання населенню медичної допомоги: кількість лікарень та кількість стаціонарних ліжок на 100 тис. населення вищі за середній рівень у країнах Євросоюзу, відповідно, у 2,0 і 1,5 раза, кількість лікарів на 10 тис. населення – в 1,6 раза. Проте, маючи відносно високий потенціал, національна система охорони здоров'я не задовольняє сучасних потреб споживачів медичних послуг. Більшість показників стану здоров'я населення в Україні гірші, ніж у країнах європейської спільноти. Особливе занепокоєння викликають високі рівні захворюваності на туберкульоз, ВІЛ/СНІД та хвороби системи кровообігу.

Серед найгостріших проблем національної системи охорони здоров'я учасники Національної конференції "Функціонування та фінансування системи охорони здоров'я України" (м. Житомир, квітень

2008 р.) визначили недостатньо високу якість медичних послуг та недоступність для соціально незахищених верств населення медичної допомоги прийнятного рівня [5]. Про низьку якість медичних послуг свідчать оцінки Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та опитування громадської думки.

Основними причинами негараздів у системі охорони здоров'я є брак коштів і недосконалий механізм фінансування галузі. В останні роки сукупні витрати на охорону здоров'я в Україні, що складаються з державних, приватних витрат та коштів донорів і розраховуються відповідно до методології національного рахунку охорони здоров'я, щорічно зростали (за 2003–2006 рр. – у середньому на 23,0%), у 2006 р. вони становили 34,9 млрд. грн. Проте їх питома вага у валовому внутрішньому продукті (ВВП) за цей період зменшилася з 7,0% у 2003 р. до 6,5% у 2006 р. Темпи приросту видатків на охорону здоров'я були нижчими за темпи приросту ВВП, лише у 2006 р. коефіцієнт еластичності видатків до ВВП перевищив одиницю (табл. 1, за даними [6]).

Таблиця 1

Динаміка сукупних витрат на охорону здоров'я в Україні

Показники Роки	Сукупні витрати на охорону здоров'я (СВОЗ)		Темпи приросту, % до попереднього року		Коефіцієнт еластичності СВОЗ до ВВП
	млрд. грн.	% до номінального ВВП	номінального ВВП	СВОЗ	
2003	18,62	6,96	–	–	–
2004	22,97	6,65	29,1	23,3	0,800
2005	28,39	6,68	27,9	23,6	0,845
2006	34,89	6,49	21,8	22,9	1,050

Як свідчить міжнародний досвід, оптимальним є співвідношення сукупних витрат на охорону здоров'я і ВВП на рівні 0,08–0,1%. На рис. 1 представлено позицію України серед деяких країн Східної Європи і СНД за показником СВОЗ у ВВП (шкала праворуч) і рівнем витрат на охорону здоров'я в розрахунку на особу (шкала ліворуч). За оціночними даними ВООЗ у 2005 р. сукупні витрати на охорону здоров'я, обчислені за паритетом купівельної спроможності, в розрахунку на особу в Україні становили 526 дол. США, що менше порівняно з Російською Федерацією на 25%, з Польщею – на 40%, зі Словаччиною – вдвічі, з Угорщиною і Чеською Республікою – у 2,8 раза; Румунію та Казахстан за значенням цього показника Україна випереджає.

Незважаючи на абсолютне збільшення обсягів фінансування галузі охорони здоров'я, зростає, за даними опитувань, кількість незадоволених якістю медичної допомоги і станом свого здоров'я: 70% українців не задоволені якістю послуг у системі охорони здоров'я, а більше ніж чверть оцінює стан свого здоров'я як поганий або дуже поганий (у розвинених країнах світу таку оцінку стану свого здоров'я дають 4–7% опитаних) [2].

Постаріння населення і погіршення стану його здоров'я, поява нових лікарських засобів і технологій збільшують попит на медичні послуги, що потребує додаткових ресурсів для забезпечення нормального функціонування медичних закладів. Проте макроекономічні та фінансові фактори обмежують можливості держави щодо фінансування галузі охорони здоров'я

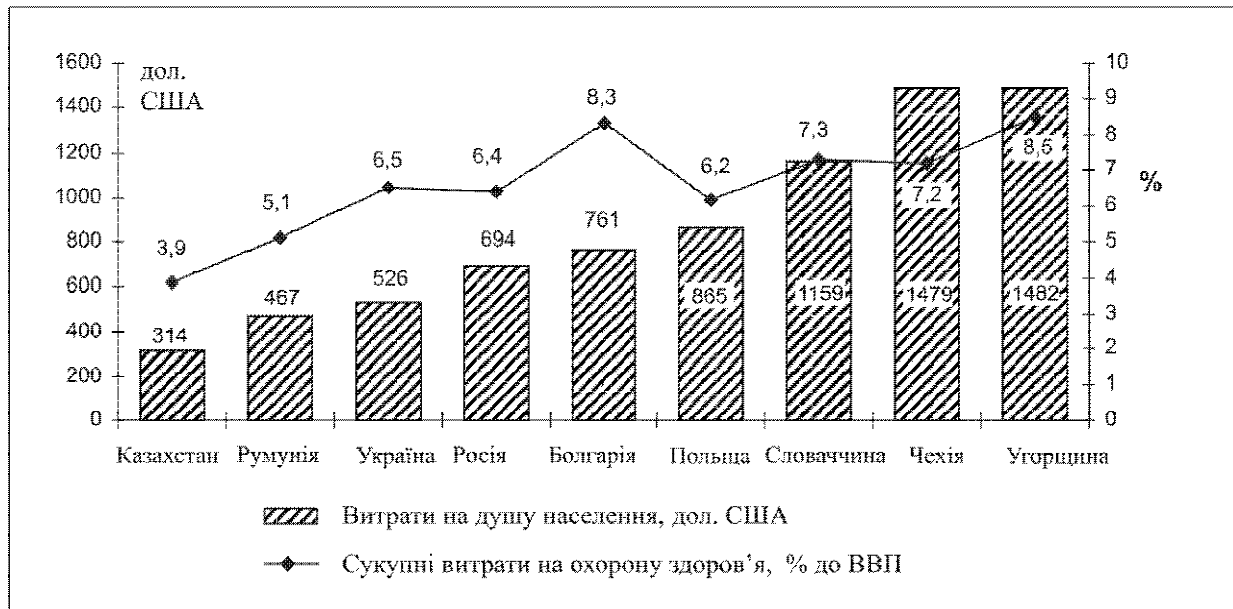

Рис. 1. Витрати на охорону здоров'я в окремих країнах Східної Європи та СНД

у необхідному обсязі. До того ж наявний потенціал і асигновані в цю галузь кошти використовуються неефективно. У теперішній час система охорони здоров'я неспроможна належним чином задовольняти потреби населення в медичних послугах і вимагає реформування. Для її подальшого розвитку стратегічно важливим є реформування існуючих схем фінансування медицини, використання нових організаційних та економічних важелів фінансового забезпечення.

В Україні переважна більшість закладів охорони здоров'я є державними, основне джерело їх фінансування – бюджетні надходження. Державне фінансування медичних закладів базується на показниках, що характеризують розміри закладу (кількість лікарняних ліжок та штатні нормативи), а не ефективність його діяльності чи завантаженість. Бюджетні кошти обмежені, вони покривають, в основному, витрати на утримання медичного персоналу (майже 80% поточних видатків) та оплату комунальних послуг, а для організації лікувального процесу пацієнтів залишається 5–10% коштів. Оплата праці медпрацівників також не залежить від результатів їхньої роботи: середня місячна заробітна плата становить лише 64% середньої заробітної плати по економіці України, що не додає стимулів до раціонального використання наявних ресурсів та ефективної роботи. Тобто переважна частина громадських коштів використовується на фінансування людського капіталу та інфраструктурні платежі, що в більшості визначені характером фінансування сектору охорони здоров'я в Україні.

Брак бюджетних ресурсів вимагає залучення до сфери охорони здоров'я додаткових коштів з інших, альтернативних джерел. Тим часом легальні механізми залучення коштів з альтернативних (недержавних) джерел поки що відсутні. Державні медичні заклади не мають права надавати платні послуги, а відтак

зростають неформальні, неофіційні платежі за надані медичні послуги. Задекларована законодавством безкоштовна медицина насправді стала частково платною. Так, за підрахунками ВООЗ, приблизно чверть усіх видатків на охорону здоров'я в Україні становлять неофіційні або напівофіційні внески громадян. Тобто якість медичного обслуговування конкретного пацієнта значною мірою залежить від його матеріального стану.

Поляризація населення за доходами ускладнює доступ до медичних послуг прийнятної рівня саме малозабезпечених верств населення. За результатами вибіркового обстеження базової захищеності населення України, у 2006 р. 57,9% респондентів зазначили, що їм не вистачає доходу для задоволення потреб у медичному обслуговуванні, 19,1% – трохи не вистачає і лише 16,9% – вистачає [1]. Понад чверть домашніх господарств, які потребували медичної допомоги, та понад третина тих, що потребували ліків, не змогли їх отримати через високу вартість останніх. Вочевидь, ризики виникнення хронічних неінфекційних хвороб у групах з низькими доходами значно вищі, ніж у групах з високим рівнем доходу.

Крім недофінансування, причиною кризи в медицині України є централізований і нерівномірний розподіл коштів на охорону здоров'я. Незважаючи на різну підпорядкованість медичних закладів (національний, обласний або районний рівень), розподіл коштів відбувається централізовано. Розпорядники коштів не враховують індивідуальних потреб регіонів у медичних послугах, а органи місцевого самоврядування, через які здійснюється більша частина державних видатків на охорону здоров'я, мають обмежений контроль над розподілом коштів і не можуть впливати на фінансування місцевих медичних закладів.

Законодавчі бар'єри, централізований розподіл ресурсів, розпорошення коштів та інших ресурсів по різних відомствах, ієрархічний контроль та існуюча

система фінансування не здатні забезпечити медичне обслуговування високої якості. Без реформування самого механізму фінансування неможливі позитивні зміни в галузі охорони здоров'я. Ані побудова нових центрів, ані збільшення кількості лікарів чи ліжок не зробить стан здоров'я населення України кращим. Необхідно змінити принципи фінансування галузі – фінансувати не медичний заклад, а пацієнта, і створити умови та мотивацію для ефективної діяльності медичних працівників, спрямованої на збереження та підтримку здоров'я пацієнта. Реформування і подальший розвиток національної системи охорони здоров'я має ґрунтуватися на сучасних загальноприйнятих європейських принципах:

- а) справедливість;
- б) солідарність;
- в) ефективність;
- г) продуктивність.

Базуючись на цих принципах, Україна рано чи пізно має перейти до моделі охорони здоров'я, заснованої на фінансуванні з державного бюджету, приватних джерел і спеціалізованих страхових фондів медицини. Практика розвинених країн світу засвідчує, що саме страхова медицина є однією з форм стабілізації фінансового стану галузі охорони здоров'я. Фундамент страхової медицини утворює обов'язкове державне соціальне медичне страхування, що забезпечує доступ до первинної медичної допомоги насамперед

соціально незахищеним громадянам. Добровільне ж медичне страхування лише розширює спектр надання медичних послуг та поліпшує сервісне обслуговування пацієнтів. У всьому світі воно передбачене для працюючих та соціально забезпечених громадян.

Для обґрунтування ефективних рішень, що стосуються реформи фінансування охорони здоров'я, необхідна система регулярного, всебічного і послідовного моніторингу фінансових потоків у галузі. Базою для проведення такого моніторингу є національний рахунок охорони здоров'я – один з допоміжних (сателітних) національних рахунків галузей соціальної сфери.

Україна розпочала впровадження системи допоміжних соціальних рахунків з метою визначення загальних національних витрат у цій сфері, оцінки різноманітних джерел фінансування та використання коштів, що надходять від різних фінансуючих організацій, для виконання окремих функцій. Систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді допоміжних соціальних рахунків є принципово новим напрямом модернізації соціальної статистики і розвитку української статистики в цілому. За європейською методологією допоміжні соціальні рахунки систематизують, зводять у таблиці стандартного формату інформацію про фінансові ресурси, їх розподіл та кінцеве використання. Стандартна схема руху коштів і структури витрат у допоміжних соціальних рахунках подана на рис. 2.

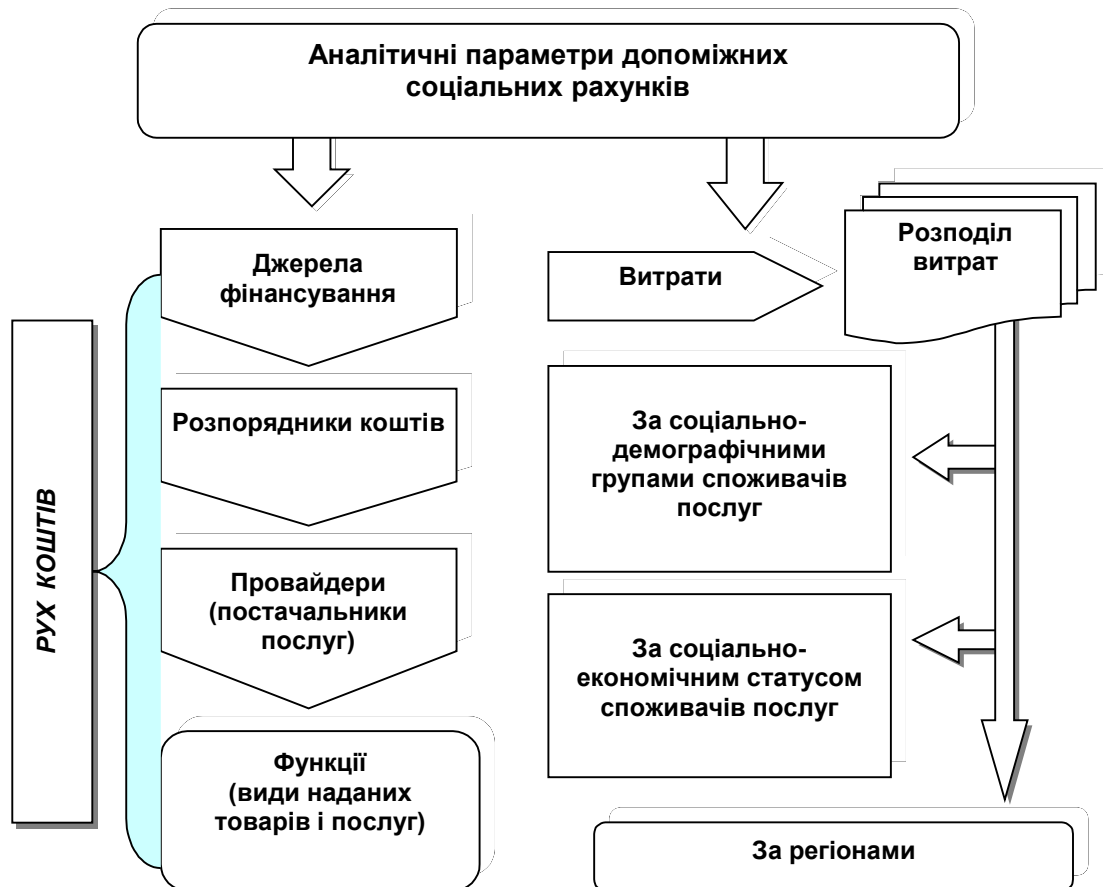

Рис. 2. Стандартна схема руху коштів і розподілу витрат у допоміжних соціальних рахунках

Визначальним параметром соціального рахунку є “джерела фінансування”. На рахунку фіксуються всі ресурси, що залучаються на забезпечення діяльності відповідної соціальної сфери з усіх джерел фінансування; вказуються розпорядники коштів, постачальники (провайдери) і види наданих товарів і послуг (функції). З іншого боку, агрегуються витрати суспільства на соціальні послуги в цілому, за певними групами споживачів цих послуг (за віком, статтю, типом поселення, рівнем освіти, добробуту тощо) і за регіонами. Отже, система соціальних рахунків дозволяє простежити за тим, як використовуються ресурси соціальних галузей, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність поточного використання ре-

сурсів. Це потужний інструмент соціальної статистики, що має допомагати суб'єктам соціальної політики своєчасно виявляти і вирішувати суперечності процесу соціального розвитку. До системи допоміжних соціальних рахунків, що визначені міжнародними організаціями як стандарти, належать такі рахунки: охорони здоров'я, освіти, науки та досліджень, туризму, екології, соціального захисту, житла.

Національний рахунок охорони здоров'я (НРОЗ) – перший з рахунків, формування якого розпочато в Україні. На рис. 3 подано інформацію НРОЗ щодо загальних витрат на охорону здоров'я в Україні у 2006 р. та розподіл витрат за джерелами фінансування, провайдерами і функціями (за даними [6]).

Рис. 3. Розподіл витрат на охорону здоров'я в рамках НРОЗ у 2006 р.

У 2006 р. сукупні витрати на охорону здоров'я в Україні становили 34,9 млрд. грн., з них на поточні витрати було спрямовано 32,8 млрд. грн., або 94%, на капітальні видатки – 6%. Надходження коштів у систему охорони здоров'я здійснювалось із трьох основних джерел:

- державні (суспільні) кошти, вони становлять 60,4% сукупних витрат на охорону здоров'я, при цьому кошти Державного бюджету і соціального страхування (центрального рівень) та кошти місцевих бюджетів (регіо-

нальний та місцевий рівні) співвідносяться у пропорції 1 : 3;

- приватні кошти домашніх господарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, – 39,3%;
- кошти іншого світу (кошти міжнародних донорських організацій, спрямовані у систему охорони здоров'я України) – лише 0,3%.

Основними фінансуючими організаціями в Україні є адміністратори бюджету (центрального та регіонального / місцеві органи влади) та приватний сектор, представ-

лений домогосподарствами. Міністерство охорони здоров'я як найбільший адміністратор центрального бюджету контролює 57% державного фінансування (або 15,3% усіх суспільних витрат), решта коштів розподіляється між Академією медичних наук (11%) та іншими центральними урядовими органами, зокрема, Міністерство транспорту (7%), Міністерство праці (6%), Міністерство оборони (7%). Інші фінансові посередники з числа органів державного управління контролюють 12% коштів Державного бюджету [6].

Обсяги коштів з місцевих бюджетів у 2006 р. порівняно з 2003 р. зросли вдвічі, з Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань – в 1,9 раза, з Державного бюджету – в 1,7 раза. Як наслідок, за цей період змінилася структура джерел фінансування охорони здоров'я: питома вага державних коштів зросла на 2,5 п. п. (з 58,1 до 60,6%) переважно за рахунок надходжень з місцевих бюджетів; натомість на 2,2 п. п. зменшилася частка приватних ресурсів за рахунок зменшення витрат домогосподарств на охорону здоров'я (з 38,5% до 36,3%).

У 2006 р. кінцеве споживання фінансових коштів системи охорони здоров'я забезпечувалося в основному на рівні трьох основних провайдерів – постачальників медичних послуг і товарів: лікарень (41,2% поточних витрат на охорону здоров'я), закладів, що надавали амбулаторні послуги, (11,8%) та закладів з роздрібного продажу медичних товарів та інших організацій, що надавали медичні товари, (30,2%). Для забезпечення управління програмами громадського здоров'я та загального управління охороною здоров'я спожито 5,8% поточних витрат на систему.

Слід зазначити, що лікарні та заклади, котрі надавали амбулаторні послуги, споживали кошти, які надходили переважно з суспільних джерел, при цьому частка цих коштів становила, відповідно, 94% і 60%. Серед приватних джерел фінансування домінували кошти домогосподарств: у лікарнях їх питома вага становила 6%, в закладах, що надавали амбулаторні послуги, – 24%. Фінансування закладів з роздрібного продажу медичних товарів та інших організацій, що надавали медичні товари, здійснювалося практично за рахунок коштів домогосподарств – 97%, лише 2,5% становили кошти Державного бюджету та 0,5% – кошти з Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у частині придбання медичних товарів для людей з обмеженими можливостями внаслідок каліцтва.

Щодо розподілу коштів за функціями, тобто за видами медичних послуг або заходів, то у 2006 р. більше половини поточних видатків (54,1%) спрямовано на персональні медичні послуги, 9,5% – на колективні, 30,2% – на медичні товари (ліки та медичне обладнання). Зазначимо, що персональні медичні послуги враховують усі ті витрати, що є результатом реалізації послуг індивідам (запобіжні, лікувальні, реабілітаційні); колективні послуги – всі послуги, що забезпечують колективні потреби і не призначені для індивіда (послуги громадського здоров'я, що включа-

ють спостереження за інфекційними захворюваннями); медичні товари відображають витрату коштів на медикаменти та медичні препарати, частина яких може бути спрямована як на задоволення індивідуальних потреб, так і на надання колективних послуг. У структурі персональних медичних послуг 33,2% припадало на стаціонарне лікування, 16,4% – на амбулаторне лікування, 4,5% – на реабілітацію (переважно витрати на санаторне лікування).

У національній системі охорони здоров'я розподіл коштів за функціями впродовж 2003–2006 рр. лишався майже незмінним (лінійний коефіцієнт структурних зрушень становив 1,05 п. п.). Це свідчить про незмінну практику розподілу коштів відповідно до існуючої інфраструктури галузі, що не завжди відповідає реальним потребам, які визначаються структурою та рівнем захворюваності населення. Скажімо, 12% видатків на стаціонарне лікування спрямовувалося на лікування в акушерстві та гінекології, 2% – в онкології, незважаючи на те, що кількість осіб, які перебували на обліку у медичних закладах із діагнозом “злоякісні новоутворення” у 2006 р. порівняно з 2003 р. збільшилася на 9%, і т. ін. Стабільність спостерігається і в розподілі коштів на амбулаторне лікування, за винятком витрат на медичні послуги, пов'язані з туберкульозом. У 2006 р. частка витрат на лікування туберкульозу зменшилася порівняно з 2003 р. на 3 п. п., і це сталося на тлі найвищого (2005 р.) за останні 16 років рівня захворюваності на цю хворобу.

В Україні невинувато низькою залишається частка витрат на амбулаторні послуги – 16,4% від сукупних поточних витрат на охорону здоров'я, тоді як у країнах Євросоюзу цей показник коливається в межах 18–36%. Певною мірою це свідчить про нераціональне використання ресурсів галузі. Адже діяльність закладів, що надають амбулаторні медичні послуги, спрямована саме на попередження, профілактику та виявлення захворювань на ранніх стадіях з метою уникнення (по можливості) стаціонарного, дорожчого, лікування.

У світовій практиці основний тягар із забезпечення первинної медико-санітарної допомоги припадає на лікарів загальної практики (сімейних лікарів). В Україні частка сімейних лікарів поки що є порівняно невеликою, а первинна (здебільшого амбулаторна) медична допомога навіть у великих містах обмежується наданням допомоги при захворюваннях. Через неефективність первинної медичної допомоги більшість хворих доводиться лікувати у фахівців вузької спеціалізації або в стаціонарах.

Стаціонари в Україні виконують функцію не лише лікувального закладу, але й закладу соціального утримання: 30–40% хворих знаходяться в багатьох стаціонарах не за клінічними, а за соціальними показаннями. Як наслідок, істотно зростає вартість і тривалість лікувального процесу. Середня тривалість перебування хворих у лікарні в Україні – в середньому 14 днів, що значно перевищує середній показник для країн Євросоюзу (7–9 днів).

Перерозподіл коштів на користь провайдерів амбулаторних медичних послуг може виявитися досить

складним процесом і потребуватиме додаткової координації на регіональному рівні, оскільки фінансування діяльності провайдерів двох основних типів – закладів, що надають амбулаторні медичні послуги, та лікарень – здійснюється в основному на рівні регіональних та місцевих органів управління з коштів місцевих бюджетів (у 2006 р. діяльність закладів, що надають амбулаторні медичні послуги, на 87% фінансувалася з місцевих бюджетів, лікарень – на 86%).

У той час як більшість функцій оплачуються бюджетними коштами, приватні компанії є вагомими вкладниками в надання послуг реабілітаційної охорони здоров'я, а на домогосподарства лягає основний тягар щодо фінансових витрат на ліки та медичні товари. Упродовж 2003–2006 рр. питома вага домогосподарств в оплаті цієї функції сягнула 99% (у розвинених європейських країнах вона складає від 30 до 60%), що свідчить про необхідність направлення зусиль держави у галузі охорони здоров'я на розробку відповідних програм та стратегій щодо захисту найуразливіших верств населення.

Інформація НРОЗ у поєднанні з даними статистики здоров'я та медичного обслуговування, такими як рівень захворюваності та рівень споживання ресурсів постачальниками медичних послуг, дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення та уникати потенційно несприятливих результатів.

Методологічні рамки НРОЗ визначаються стандартними класифікаціями рахунків охорони здоров'я за умови розподілу за підкатегоріями, з огляду на потреби конкретної країни. Така гнучкість дає можливість НРОЗ враховувати та порівнювати між собою витрати різних за побудовою систем охорони здоров'я, що характерні для країн із різними рівнями розвитку та доходів, де постачальники медичних послуг можуть одержувати фінансування з одного або різних джерел.

Аналіз за джерелами фінансування та фінансуючими організаціями розкриває слабкість державної системи фінансування охорони здоров'я, що в основному залежить від податкових зборів, функціонує майже незалежно від витрат домогосподарств, які, в свою чергу, здійснюються по схемі прямих виплат “з кишені”. Аналіз НРОЗ виявив в Україні більшу залежність від приватного фінансування – 37% від загальних витрат на охорону здоров'я проти 29%, як оцінювалося іншими міжнародними організаціями.

Гнучкість структури НРОЗ дозволяє також аналізувати дані за цільовими групами населення або заходами, пов'язаними з конкретними програмами та захворюваннями (для України актуальними є питання фінансування програм щодо репродуктивного здоров'я населення та попередження ВІЛ/СНІД). Окрім загальних НРОЗ, Уряд визначив пріоритетом для країни побудову субрахунків для репродуктивного здоров'я (РЗ субаналіз) і ВІЛ/СНІД (ВІЛ/СНІД субаналіз) для контролю за потоками фінансових ресурсів і, по можливості, використанням даних про витрати для оцінки ефективності цих витрат.

У процесі розробки НРОЗ виявлено недоліки з погляду отримання інформації, що зумовлювали

певні проблеми в процесі визначення представлених оцінок. Для зміцнення інформаційної системи та забезпечення якісної інформації, що збиратиметься у подальшому за НРОЗ, необхідно розглянути можливість:

- запровадження в рамках обстеження умов життя домогосподарств спеціального модуля щодо розподілу витрат домогосподарств за постачальниками медичних послуг (провайдерами) та функціями охорони здоров'я з певною періодичністю для отримання відповідної інформації та формування системи експертних оцінок;
- запровадження державного статистичного спостереження (адміністративної звітності) для збирання інформації щодо надходження та витрат коштів із системи добровільного медичного страхування (медичних кас);
- модифікації функціональної бюджетної класифікації в Україні, що базується на Рекомендаціях Міжнародного валютного фонду. Впровадження, зміна чи модифікація певних функціональних кодів допоможе Державному казначейству України та Державному комітету статистики постійно продукувати дані про витрати на охорону здоров'я, дезагREGOVANІ на рівні провайдерів та функцій.

Таким чином, основна цінність НРОЗ, як і будь-якого іншого допоміжного соціального рахунку, полягає в можливості реалізації триетапного процесу, що складається з отримання результатів, їх інтерпретації та обґрунтуванні відповідних управлінських рішень. Будь-які соціальні рахунки розглядаються як політичний інструмент, оскільки вони:

- ♦ охоплюють усі фінансуючі організації: державні, приватні, а також зовнішню допомогу. Тому керівники в галузі охорони здоров'я краще інформовані про відповідний сектор у цілому, а не тільки про державний сектор відповідної галузі;
- ♦ гармонізовані з міжнародним стандартом, що дозволяє керівникам проводити порівняльний аналіз. Політики та керівники можуть порівнювати видатки та їх результати з відповідними видатками та результатами інших країн, що мають схожі соціально-економічні умови. Досвід однієї країни може бути застосований в іншій країні;
- ♦ надають інформацію про видатки в систематичній формі, простій для розуміння. Висновки зрозумілі та краще сприймаються.

Отже, в статті розкрито аналітичні можливості національного рахунку охорони здоров'я в частині оцінки витрат на охорону здоров'я. Здійснення розрахунків за НРОЗ на регулярній основі з використанням відповідних класифікацій, побудованих за міжнародними стандартами, буде сприяти не тільки комплексному оцінюванню фінансування охорони здоров'я в країні, а й можливості здійснення порівняльного аналізу між країнами.

1. Калачова І. В. Інформаційне забезпечення соціального управління / Калачова І. В. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — 352 с.
2. Охорона здоров'я: невикористаний потенціал [Електронний ресурс] // Інформ бюл. Міжнародного центру перспективних досліджень. Вісник центру. — Режим доступу : <http://icps.ukrindex.com/ukr/filesarhiv/168>
3. Результати діяльності галузі охорони здоров'я України у 2006 році. — К. : МОЗ України, 2007. — 74 с.
4. Сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://data.euro.who.int/hfamdb/> — Назва з титул. екрана.
5. Функціонування та фінансування системи охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.moz.gov.ua/main/press/docId=9930
6. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2006 році : [стат. бюл.] / Державний комітет статистики України ; [відп. за вип. І В. Калачова]. — К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2008 — 116 с.

Статистичні методи вивчення впливу окремих чинників, що характеризують економічні явища та процеси, на результативну ознаку

Р. О. Кулинич,
кандидат економічних наук,
доцент, Хмельницький університет
управління та права

Зміна значень окремих факторів по-різному впливає на процес господарської діяльності. В умовах ринкової економіки через значний інтерес фахівців-практиків до оцінки впливу факторних ознак на результати господарської діяльності ці питання ставляться в центр уваги. При дослідженні взаємозв'язків між результативними показниками та різними факторами необхідно враховувати те, що їх взаємозалежність зумовлена взаємопов'язаним впливом одних явищ на інші, тобто тим, що будь-яке окреме явище розвивається під дією багатьох явищ. За таких умов ефективне застосування статистичних методів для оцінки взаємозв'язків між соціально-економічними явищами й розробки на її основі прогнозних передбачень і економічних гіпотез залежить від знання суті цих методів та їх можливостей. При цьому слід виділити способи оцінювання впливу на результативну ознаку окремих часток, що характеризують економічні явища та процеси (наприклад, часток продукції власного виробництва та покупної у товарообороті підприємств громадського харчування, часток витрат на оплату праці та загальногосподарських витрат у структурі сукупних витрат, часток реалізованої стандартної та нестандартної продукції, часток виручки сільськогосподарських товаровиробників від реалізації продукції рослинництва та тваринництва, часток продовольчих та непродовольчих товарів у структурі витрат домогосподарств, часток механізованої та немеханізованої праці тощо).

Метою статті є розробка методики кількісного вивчення взаємозв'язків для оцінювання впливу окремих часток, що характеризують економічне явище, на результативну ознаку як засобу статистичного аналі-

зу структури національної економіки. Питанням статистичного оцінювання взаємозв'язків соціально-економічних явищ і процесів та методів кількісного вивчення залежностей присвячені праці А. Головача [1], А. Єріної [2], О. Кулинич [3], Н. Парфенцевої [7] та інших учених.

Розглянемо способи використання методів кореляційно-регресійного аналізу та статистичних рівнянь залежностей для оцінки впливу на результативну ознаку (оборотність товарів, днів) таких факторних ознак, як частки товарообороту підприємств, розташованих у сільській та міській місцевості, у загальному товарообороті мережі споживчої кооперації України (табл. 1, за даними [6, с. 19, с. 33]).

Опрацювання даних табл. 1 за допомогою комп'ютерної програми "Метод статистичних рівнянь залежностей" дозволило одержати такі параметри та критерії однофакторних рівнянь залежностей (табл. 2, за [1, 3]).

На основі даних табл. 1 та 2 можна зробити такі висновки:

- 1) збільшення значень фактора x_1 "Частка товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості" спричинює зростання оборотності товарів; цьому також сприяє зменшення значень фактора x_2 "Частка товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у міській місцевості";
- 2) вибір виду рівнянь залежностей зумовлюється ідентичністю сумарних теоретичних (розрахункових) і фактичних значень оборотності товарів;
- 3) значення коефіцієнтів стійкості зв'язку, коефіцієнта та індексу кореляції вказують на наявність стійкої залежності, що дозволяє вико-

Оборотність товарів і частки товарообороту підприємств споживчої кооперації,
розташованих у сільській та міській місцевості, 2006 рік

Номер спожив- спілки	Назва споживспілки	Питома вага товарообороту в загальному товарообороті мережі споживчої кооперації підприємств, розташованих:		Оборотність товарів, днів
		у сільській місцевості, %	у міській місцевості, %	
1	Кримспоживспілка	42,0	58,0	37
2	Вінницька	45,6	54,4	35
3	Волинська	67,2	32,8	53
4	Дніпропетровська	53,2	46,8	42
5	Житомирська	66,6	33,4	44
6	Закарпатська	65,0	35,0	40
7	Івано-Франківська	66,0	34,0	40
8	Кіровоградська	31,5	68,5	26
9	Луганська	40,5	59,5	19
10	Львівська	63,4	36,6	41
11	Миколаївська	57,1	42,9	38
12	Одеська	60,8	39,2	40
13	Полтавська	46,9	53,1	27
14	Рівненська	72,0	28,0	45
15	Сумська	54,7	45,3	24
16	Тернопільська	36,5	63,5	35
17	Харківська	53,7	46,3	22
18	Херсонська	42,1	57,9	26
19	Хмельницька	64,6	35,4	48
20	Черкаська	41,9	58,1	34
21	Чернівецька	63,1	36,9	43
22	Чернігівська	62,6	37,4	37
23	Райспоживспілки і райспоживтовариства Київської області	54,9	45,1	40
	У середньому	54,8	45,2	37

Таблиця 2

Параметри та критерії однофакторних рівнянь залежностей

Параметри та критерії	Частка товарообороту в загальному товарообороті мережі споживчої кооперації підприємств, розташованих:	
	у сільській місцевості, x_1	у міській місцевості, x_2
Вид рівняння	лінійне зростаюче (одно- спрямованість факторної та результативної ознак)	лінійне спадне (різно- спрямованість факторної та результативної ознак)
Параметр однофакторної залежності	1,25	2,73
Коефіцієнт стійкості зв'язку	0,7	0,7
Коефіцієнт кореляції	0,94	0,94
Індекс кореляції	0,94	0,94
Мінімальна сума відхилень між фактичними та теоретичними значеннями результативної ознаки $\sum_{i=1}^{23} y_i - y_{x,i} \rightarrow \min$	125,32	125,32

ристати параметри рівнянь залежностей для проведення достовірних нормативних розрахунків.

Для розрахунку параметрів рівняння залежності рівня оборотності товарів від частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості застосуємо таку формулу лінійного зв'язку [3]:

$$y_{x_1,i} = y_{\min} (1 + b d_{x_1,i}),$$

де y_{x_1} – результативна ознака;

b – параметр однофакторної залежності,

$$b = \sum_{i=1}^n d_{y,i} : \sum_{i=1}^n d_{x_1,i};$$

d_y, d_{x_1} – відхилення від одиниці коефіцієнтів порівняння, відповідно, результативної та факторної ознак;

i – поточний номер групи, $i = \overline{1, n}$;

n – загальна кількість груп;

$\min$ – підрядковий індекс, що відносить величину до мінімального значення за сукупністю.

Таблиця 3

Вихідні дані для розрахунку параметрів
однофакторного лінійного рівняння залежності

Номер споживспілки	d_{x_1}	d_y	$b d_{x_1}$	Теоретичні значення оборотності товарів, днів, y_{x_1}
1	0,3333	0,9474	0,4181	26,94
2	0,4476	0,8421	0,5614	29,67
3	1,1333	1,7895	1,4215	46,01
4	0,6889	1,2105	0,8641	35,42
5	1,1143	1,3158	1,3976	45,56
6	1,0635	1,1053	1,3339	44,34
7	1,0952	1,1053	1,3737	45,1
8	0,0000	0,3684	0,0000	19,00
9	0,2857	0,0000	0,3584	25,81
10	1,0127	1,1579	1,2702	43,13
11	0,8127	1,0000	1,0193	38,37
12	0,9302	1,1053	1,1667	41,17
13	0,4889	0,4211	0,6132	30,65
14	1,2857	1,3684	1,6126	49,64
15	0,7365	0,2632	0,9238	36,55
16	0,1587	0,8421	0,1991	22,78
17	0,7048	0,1579	0,8840	35,79
18	0,3365	0,3684	0,4221	27,02
19	1,0508	1,5263	1,3180	44,04
20	0,3302	0,7895	0,4141	26,87
21	1,0032	1,2632	1,2582	42,91
22	0,9873	0,9474	1,2383	42,53
23	0,7429	1,1053	0,9317	36,7
Разом	16,7429	21,0000	–	26,94

За даними табл. 3, рівняння залежності набуде вигляду [4]:

$$y_{x_1,i} = 19 \left(1 + \frac{21,0000}{16,7429} d_{x_1,i} \right) = 19 (1 + 1,25 d_{x_1,i}).$$

Це означає, що зростання значень коефіцієнта порівняння факторної ознаки на одиницю зумовлює зростання значень коефіцієнта порівняння результативної ознаки на 1,25. Порівнювати параметри рівнянь регресії та залежностей безпосередньо не можна. Для цього потрібно після визначення параметрів рівнянь залежностей виконати нормативні

розрахунки за відповідними формулами [3].

Розрахунок параметрів рівняння залежності рівня оборотності товарів від частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у міській місцевості виконано за формулою рівняння спадного лінійного зв'язку (зменшення значень факторної ознаки та збільшення результативної) [5]:

$$y_{x_2} = y_{\min} (1 + b d_{x_2,i}),$$

При обчисленні параметрів цього рівняння у спосіб, аналогічний до вищевикладеного, отримаємо рівняння залежності:

$$y_{x_{2,i}} = 19 \left(1 + \frac{21,0000}{7,6993} d_{x_{2,i}} \right) = 19 (1 + 2,73 d_{x_{2,i}}).$$

Обчислене значення параметра b свідчить, що зниження значень коефіцієнта порівняння факторної ознаки на одиницю зумовить зростання значень коефіцієнта порівняння результативної ознаки y на 2,7.

На основі розрахованих параметрів рівнянь залежностей можна вирішити такі завдання:

- 1) визначення нормативного рівня результативного показника при зміні на одиницю рівнів кожного з факторів;
- 2) встановлення нормативних рівнів факторів для забезпечення зміни результативного показника на одиницю (обернена задача);
- 3) оцінка ступеня інтенсивності використання факторів для забезпечення формування середнього рівня результативної ознаки.

Для вирішення першого завдання, тобто проведення нормативних розрахунків оборотності товарів підприємств споживчої кооперації України, спочатку обчислимо відхилення коефіцієнтів порівняння факторів при їх зміні на одиницю (1%).

Для фактора x_1 :

$$d_{x_{1,n}} = \frac{x_{1,n}}{x_{1,\min}} - 1 = \frac{32,5}{31,5} - 1 = 0,032.$$

Для фактора x_2 :

$$d_{x_{2,n}} = 1 - \frac{x_{2,n}}{x_{2,\max}} = 1 - \frac{67,5}{68,5} = 0,0146.$$

Нормативна оборотність товарів буде дорівнювати:

□ для фактора x_1 :

$$y_n = y_{\min} (1 + b d_{x_{1,n}}) = 19 (1 + 1,25 \cdot 0,032) = 19,76 \text{ дня};$$

□ для фактора x_2 :

$$y_n = y_{\min} (1 + b d_{x_{2,n}}) = 19 (1 + 2,73 \cdot 0,0146) = 19,76 \text{ дня}.$$

Отже, у нашому прикладі видно, що при зміні факторів на 1% (збільшенні x_1 або зменшенні x_2) нормативна оборотність товарів складе 19,76 дня, тобто її зростання щодо мінімальної становитиме +0,76 дня (19,76 – 19).

Вирішення другого та третього завдань здійснимо за допомогою методу статистичних рівнянь залежностей. При вирішенні другого завдання необхідно визначити нормативну зміну факторів у випадку, якщо результативну ознаку потрібно (відповідно до встановленого нормативу) змінити на одиницю (зменшити на один день). Для цього проводимо такі розрахунки:

1. Обчислюємо відхилення від одиниці коефіцієнта порівняння оборотності товарів при його зростанні на один день за формулою:

$$d_{y_n} = \frac{y_n}{y_{\min}} - 1 = \frac{18}{19} - 1 = -0,053.$$

1. Визначаємо нормативні рівні факторів:

□ для фактора x_1 :

$$x_{1,n} = x_{1,\min} \left(\frac{d_{y_n}}{b_{x_1}} + 1 \right) = 31,5 \left(\frac{-0,053}{1,25} + 1 \right) = 30,2\%;$$

□ для фактора x_2 :

$$x_{2,n} = x_{2,\max} \left(1 - \frac{d_{y_n}}{b_{x_2}} \right) = 68,5 \left(1 - \frac{-0,053}{2,73} \right) = 69,8\%.$$

Для перевірки одержаних результатів складемо значення обчислених нормативних рівнів для обох факторів: $30,2 + 69,8 = 100\%$. З розрахунків видно, що для забезпечення зниження рівня оборотності товарів на один день нормативний рівень фактора x_1 складе 30,2%, а фактора x_2 буде становити 69,8% або ж необхідна їх зміна в абсолютному вираженні (тобто зменшення x_1 та збільшення x_2 щодо, відповідно, мінімального та максимального значення) досягне 1,3% ($30,2 - 31,5$ або $69,8 - 68,5$).

Для оцінювання ступеня інтенсивності використання факторів, що формували досягнення середнього рівня оборотності товарів, проводимо такі розрахунки:

- 1) враховуючи те, що середній рівень оборотності товарів (за даними табл. 1) дорівнює 37 днів, відхилення від одиниці коефіцієнта порівняння між середньою оборотністю товарів та її мінімальним значенням у рівнянні залежності складе:

$$d_{y_n} = \frac{y}{y_{\min}} - 1 = \frac{37}{19} - 1 = 0,95.$$

- 2) оптимальні розрахункові рівні факторів, що формують середню оборотність товарів, обчислимо за формулами:

□ для фактора x_1 :

$$x_{1,n} = x_{\min} \left(\frac{d_{y_n}}{b_{x_1}} + 1 \right) = 31,5 \left(\frac{0,95}{1,25} + 1 \right) = 55,4\%;$$

□ для фактора x_2 :

$$x_{2,n} = x_{\max} \left(1 - \frac{d_{y_n}}{b_{x_2}} \right) = 68,5 \left(1 - \frac{0,95}{2,73} \right) = 44,6\%.$$

Обчислені оптимальні розрахункові рівні факторів порівняємо з їх середніми значеннями (табл. 4).

Зростання частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості підвищує середню оборотність товарів, що є негативним явищем. Із даних табл. 4 видно, що цей фактор використовується більш інтенсивно (розрахунковий рівень перевищує його фактичне значення) при недостатньо ефективному використанні зміни частки товарообороту мережі підприємств споживчої

**Порівняльна таблиця фактичних середніх та розрахункових рівнів факторів
для досягнення середньої оборотності товарів**

Фактор	Рівень		Оптимальні розрахункові рівні щодо фактичних середніх
	фактичний середній	оптимальний розрахунковий	
x_1	54,8	55,3	100,9
x_2	45,2	44,7	98,9

кооперації у міській місцевості для досягнення середнього рівня оборотності товарів по всіх підприємствах споживчої кооперації України. Для оцінювання частки впливу кожного з факторів на рівень оборотності товарів використаємо рівняння багатфакторної комбінаційної залежності:

$$y_{x_{1-2},i} = y_{\min} [1 + B(d_{x_1,i} + d_{x_2,i})],$$

де $y_{x_{1-2}}$ – результативна ознака;

B – сукупний параметр множинної залежності.

Для розрахунків побудуємо табл. 5 на основі вихідних даних табл. 1.

За даними табл. 5, параметри рівняння багатфакторної комбінаційної залежності будуть дорівнювати:

1) $y_{\min} = 19$ днів;

2) сукупний параметр залежності:

$$B = \frac{\sum_{i=1}^{23} \left(\frac{y_i}{y_{\min}} - 1 \right)}{\sum_{i=1}^{23} \left(\frac{x_{1i}}{x_{1\min}} - 1 \right) + \sum_{i=1}^{23} \left(1 - \frac{x_{2i}}{x_{2\max}} \right)} = \frac{21,0000}{16,74 + 7,70} = 0,86.$$

Таблиця 5

**Вихідні дані для визначення параметрів рівняння
багатфакторної залежності**

Номер споживспілки	Розрахункові граfi			Теоретичні значення оборотності товарів, $y_{x_{1-2},i}$, днів
	d_{y_i}	$\sum_{i=1}^2 d_{x_{1-2},i}$	$B \left(\sum_{i=1}^2 d_{x_{1-2},i} \right)$	
1	0,9474	0,4866	0,4181	26,94
2	0,8421	0,6535	0,5614	29,67
3	1,7895	1,6545	1,4215	46,01
4	1,2105	1,0057	0,8641	35,42
5	1,3158	1,6267	1,3976	45,56
6	1,1053	1,5525	1,3339	44,34
7	1,1053	1,5989	1,3737	45,1
8	0,3684	0,0000	0,0000	19,00
9	0,0000	0,4171	0,3584	25,81
10	1,1579	1,4784	1,2702	43,13
11	1,0000	1,1864	1,0193	38,37
12	1,1053	1,3579	1,1667	41,17
13	0,4211	0,7137	0,6132	30,65
14	1,3684	1,8770	1,6126	49,64
15	0,2632	1,0752	0,9238	36,55
16	0,8421	0,2317	0,1991	22,78
17	0,1579	1,0288	0,8840	35,79
18	0,3684	0,4913	0,4221	27,02
19	1,5263	1,5340	1,3180	44,04
20	0,7895	0,4820	0,4141	26,87
21	1,2632	1,4645	1,2582	42,91
22	0,9474	1,4413	1,2383	42,53
23	1,1053	1,0845	0,9317	36,7
Разом	21,0000	24,4421	—	836,00

Тоді рівняння багатофакторної залежності набуде вигляду:

$$y_{x_{1-2},i} = 19[1 + 0,86(d_{x_{1,i}} + d_{x_{2,i}})].$$

Значення параметра B у цьому рівнянні свідчить про те, що сукупна зміна значень коефіцієнтів порівняння обох факторів зумовлює зміну розміру

відхилень коефіцієнтів порівняння результативної ознаки на 0,86. Більш чітке уявлення про характер цієї зміни дає графік множинної залежності, наведений на рис. 1 [5]. Зазначимо, що за віссю абсцис нанесені дані графіки $\sum_{i=1}^2 d_{x_{1-2},i}$ табл. 5.

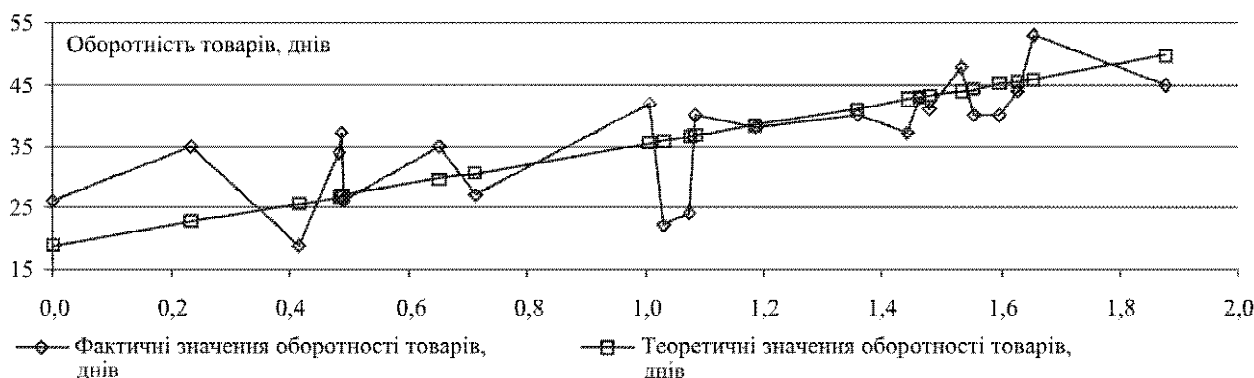

Рис. 1. Графічне зображення залежності результативної ознаки від сукупної факторної ознаки

При зміні досліджуваних факторів (див. табл. 5) на 1% (збільшенні частки товарообороту у сільській місцевості та аналогічному зниженні у міській місцевості) одержимо результат, ідентичний тому, що був розрахований при вирішенні першого завдання (+0,76 дня), тобто:

$$\begin{aligned} y_n &= y_{\min} [1 + B(\sum d_{x_{1-2},n})] = \\ &= 19 \left[1 + 0,86 \left\{ \left(\frac{32,5}{31,5} - 1 \right) + \left(1 - \frac{67,5}{68,5} \right) \right\} \right] = \\ &= 19 [1 + 0,86 \cdot 0,0466] = 19,76 \text{ дня.} \end{aligned}$$

У двофакторному рівнянні комбінаційної залежності частку впливу кожного з m факторів, включених до розрахунків, на результативну ознаку визначимо за формулою [4]:

$$\Delta x_j = \frac{\sum_{i=1}^n d_{x_{j,i}}}{\sum_{i=1}^n d_{x_{1,i}} + \sum_{i=1}^n d_{x_{2,i}} + \dots + \sum_{i=1}^n d_{x_{m,i}}}.$$

Для фактора x_1 :

$$\Delta x_1 = \frac{16,74}{24,44} = 0,685.$$

Для фактора x_2 :

$$\Delta x_2 = \frac{7,7}{24,44} = 0,315.$$

Отже, переважаючий вплив на зростання рівня оборотності товарів підприємств споживчої кооперації України має фактор "Частка товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості" (68,5%).

Для оцінки впливу кожного з факторів на оборотність товарів підприємств мережі споживчої кооперації України застосуємо також рівняння регресії та кореляційний аналіз. Результати комп'ютерного опрацювання даних табл. 1 помістимо у табл. 6 (за [2, 3]).

З даних табл. 6 видно, що вибрані моделі рівнянь регресії достовірні (коефіцієнти кореляції дорівнюють 0,7, а фактичні критерії Стюдента та Фішера значно перевищують їх критичні значення). Результати вирішення завдання (встановлення рівня оборотності товарів при зміні факторів на одиницю) майже збігаються за даними як статистичних рівнянь залежностей, так і регресійного аналізу. У першому випадку рівень оборотності товарів збільшується на 0,76 дня при зростанні на 1% частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості (або ж при зменшенні частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у міській місцевості), а в другому випадку – при зростанні частки товарообороту як у сільській, так і в міській місцевості, оборотність товарів відповідно збільшується (зменшується) на 0,53 дня.

У зв'язку зі встановленням переважаючого впливу чинника x_1 на зростання оборотності товарів підприємств споживчої кооперації України (68,5%) господарським керівникам споживчих товариств слід запропонувати звернути увагу на розширення асортименту в магазинах, розташованих у сільській місцевості, з метою збільшення швидкості оборотності товарів у торговельній мережі. Оскільки оборотність товарів характеризується часом їх обертання, що вказує на кількість днів процесу продажу та поновлення запасу, зменшення оборотності товарів у сільській місцевості потребує забезпечення пропорційності між попитом та пропозицією, вдосконалення процесу продажу товарів та покращання маркетингової політики споживчих товариств.

Параметри і критерії кореляції та регресії

Параметри та критерії	Частка товарообороту в загальному товарообороті мережі споживчої кооперації підприємств, розташованих:	
	у сільській місцевості, x_1	у міській місцевості, x_2
1. Коефіцієнт кореляції	0,7	-0,7
2. Рівняння парної лінійної регресії $\bar{y}_x = a_0 + a_1x$	$\bar{y}_x = 7,52 + 0,53x_1$	$\bar{y}_x = 60,48 - 0,53x_2$
3. Критерій Стюдента		
а) критичний	2,080	2,080
б) фактичний	6,170	6,170
4. Критерій Фішера		
а) критичний	4,325	4,325
б) фактичний	19,660	19,660
5. Рівняння множинної лінійної регресії $\bar{y}_{x_1, x_2} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2$	$\bar{y}_{x_1, x_2} = 7,52 + 0,53x_1 + 0x_2$	
6. Критерій Фішера		
а) критичний	3,47	
б) фактичний	10,77	

Використання параметрів однофакторних і множинних рівнянь регресії та залежностей для проведення аналітичних нормативних розрахунків позитивно впливатиме на підвищення ступеня обґрунтування зміни мікро- та макроекономічних показників за передумови розуміння суті методу і сфери його застосування.

Зауважимо, що при переході від однофакторних до множинних рівнянь одержуємо величини, що пов-

ністю відтворюють параметри парної регресії для фактора x_1 – частка товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у сільській місцевості, при цьому параметр b для фактора x_2 (тобто частки товарообороту мережі підприємств споживчої кооперації у міській місцевості) приймає значення “0”. Це свідчить про наявність функціонального зв’язку між досліджуваними факторами множинного рівняння регресії.

Список використаних джерел

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
2. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / Єріна А. М. — К. : КНЕУ, 2001. — 170 с.
3. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / Кулинич О. І., Кулинич Р. О. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання, 2006. — 294 с.
4. Кулинич Р. О. Інтерпретація параметрів рівнянь регресії та статистичних рівнянь залежностей в аналізі взаємозв’язків економічних явищ / Р. О. Кулинич // Статистика України. — 2007. — № 4. — С. 11—20.
5. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку : [моногр.]. / Кулинич Р. О. — К. : Знання, 2007. — 311 с.
6. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2006 рік / Центр. спілка споживчих товариств України. — К. : ЦССТ, 2007. — 115 с.
7. Статистика ринків : [підруч. для вищ. навч. закл.] / ДАСОА Держкомстату України; [наук. ред. Н. О. Парфенцева]. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 863 с.

Удосконалення методологічних підходів до розрахунків вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних вантажних митних декларацій

М. Т. Микитенко,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора НПІ з науково-технічної діяльності, завідувач відділу;
М. В. Леснікова,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник;
І. І. Бойко,
економіст I категорії;
К. О. Пономаренко,
економіст I категорії;
НТК статистичних досліджень
Держкомстату України

Міжнародна торгівля посідає особливе місце в складній системі зв'язків між країнами світу. Вона опосередковує практично всі види та форми міжнародного співробітництва, включаючи спільну діяльність суб'єктів господарювання, міжнародний трансферт технологій тощо. У сучасних умовах через канали зовнішньої торгівлі проходить до 20% виробленої в світі продукції, і ця частка має тенденцію до зростання. Темпи розвитку світової торгівлі випереджають зростання виробництва. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває подальше вдосконалення методології ведення статистики зовнішньої торгівлі товарами з урахуванням нових тенденцій у сфері міжнародної торгівлі, що уможливить міжнародні зіставлення обсягів зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств.

В економічній науці проблеми зовнішньої торгівлі висвітлено в працях багатьох вітчизняних вчених – С. Боринця [2], О. Василика [3], Ю. Василенка [4], І. Ємченка [6], А. Кредісова [12] та ін.

Переважаючий вплив на зовнішню торгівлю здійснюють загальні закони міжнародного бізнесу, з одного боку, і загальне середовище бізнесу в країні – з іншого. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває подальше вдосконалення методології ведення статистики зовнішньої торгівлі товарами з урахуванням нових тенденцій у сфері міжнародної торгівлі, що уможливить міжнародні зіставлення обсягів зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств.

Зовнішньоекономічна діяльність кожної країни приводить до виникнення двох зустрічних потоків іноземної валюти: вхідного (наприклад, виручка від експорту продукції) та вихідного (наприклад, оплата імпорту). Інтегральним показником цих потоків є баланс міжнародних розрахунків, що являє собою співвідношення грошових вимог та зобов'язань, надходжень і платежів однієї країни щодо інших країн [2; 3; 4]. Основним видом балансів міжнародних розрахунків є платіжний баланс. На ньому ґрунтується узагальнена оцінка економічного стану країни, зокрема основні розрахунки вартості страхування і фрахту в імпорті товарів. Функціонально платіжний баланс відіграє роль макроекономічної моделі, що відображає операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу. На підставі фактичних даних про стан платіжного балансу міжнародними фінансовими установами, зокрема Міжнародним

валютним фондом, приймаються рішення про надання конкретним країнам фінансової допомоги для стабілізації платіжного балансу та подолання його дефіциту. Розробка і складання платіжного балансу є обов'язковою умовою для всіх країн – членів Міжнародного валютного фонду, вони базуються на єдиній методології відповідно до стандартної класифікації компонентів і структури зведеної інформації [10; 11].

Складання платіжного балансу в Україні ґрунтується на системі обліку операцій з нерезидентами під егідою НБУ, що доповнена даними статистичних обстежень від Державного комітету статистики України [5; 7; 8; 9]. Така система збирання інформації була започаткована в січні 1993 року. Згідно з нею, інформацію надають дві категорії респондентів: банки, які декларують здійснені протягом кожного місяця операції з нерезидентами, що проведені за дорученням клієнтів та від власного імені (форма № 1-ПБ), а також підприємства та організації, які відкрили рахунки в іноземних банках (форма № 2-ПБ) [10].

Мета статті – викладення результатів авторських напрацювань щодо перегляду існуючих методологічних підходів, концепцій і визначень для розрахунків вартості страхування та фрахту в імпорті товарів на основі даних вантажних митних декларацій (ВМД), які найбільш повно відповідають потребам численних користувачів, включаючи органи державної влади та управління, національні та міжнародні організації, дослідницькі установи.

Визначення вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних ВМД окреслено в Інкотермсі. Інкотермс – це міжнародні правила тлумачення торгових термінів, які позначають міжнародні торговельні умови, що пов'язані з завантаженням, транспортуванням, розвантаженням і страхуванням товарів. Кожний термін визначає поділ ризику і відповідальності між покупцем та продавцем, інші умови, серед яких найбільш важливими є: забезпечення експортних та імпорتنих ліцензій, уточнення змісту і типу договірних документів, визначення строку, виду та умов страхування, упаковки товару, оплата операцій з перевірки та ін.

Інкотермс визначає права, обов'язки й відповідальність експортерів та імпортерів щодо здійснення платежів за поставлення товарів у міжнародних торговельних угодах. Докладну інформацію про Інкотермс надано в [1].

Зокрема, група С Інкотермсу включає такі умови: “Вартість і фрахт” – CFR; “Вартість, страхування і фрахт” – CIF; “Доставка сплачена до ...” – CPT; “Доставка та страхування сплачені до ...” – CIP.

За цими умовами продавець самостійно укладає договір перевезення, сплачує перевезення до вказаного у контракті місця прийому товару покупцем, а також повідомляє покупця про деталі відправлення й очікуваний час прибуття вантажу в узгоджене місце прийняття поставки. За контрактами, укладеними згідно з умовами групи С, продавець звільняється від відповідальності та ризику з моменту передачі товару перевізнику у своїй країні, хоча і здійснює витрати на доставку товару до країни покупця. Продавець зобов'язаний сплатити перевізнику всю вартість транспортування товару незалежно від того, чи фрахт повинен бути сплачений до відвантаження товару, чи сплата допускається після його доставки у місце призначення.

Термін “Вартість, страхування і фрахт” (CIF) означає, що продавець виконав постачання, коли товар перейшов через поручні судна в порту відвантаження. Продавець зобов'язаний оплатити фрахт судна для перевезення товару в зазначений порт призначення, але ризик втрати чи ушкодження товару, як і будь-які додаткові витрати, що виникають після відвантаження товару, переходять із продавця на покупця. Однак за умовами CIF, на продавця покладається також обов'язок придбання морського страхування на користь покупця проти ризику втрати й ушкодження товару під час перевезення. Отже, продавець зобов'язаний укласти договір страхування й оплатити страхові внески. Покупець повинен брати до уваги, що відповідно до умов CIF, від продавця вимагається забезпечення страхування лише з мінімальним покриттям. У випадку, якщо покупець бажає мати страхування з великим покриттям, він має або спеціально домовитися про це з продавцем, або сам ужити заходів стосовно додаткового страхування. За умовами CIF, на продавця покладається обов'язок з митного очищення товару для експорту. Цей термін може застосовуватися тільки під час перевезення товару морським чи внутрішнім водним транспортом.

Світовий товарообіг складається з суми вартості експорту та імпорту всіх країн світу (вартість усіх товарів, що перетинають державні кордони). Вартість світового експорту завжди менша (приблизно на 3–6%) за вартість імпорту на суму фрахту на страхування внаслідок того, що майже всі країни оцінюють експорт за цінами FOB (франко-борт до порту відвантаження; це означає, що продавець виконав постачання, коли товар перейшов через поручні судна в названому порту відвантаження), а імпорт більшості країн обліковується за цінами CIF, тобто $FOB < CIF$.

З 2001 р. (Наказ № 89 від 07.02.2001 р.) Держкомстатом України розроблено та запроваджено анкету з несуттєвого статистичного обстеження підприємств щодо вартості страхування і фрахту в імпорті товарів [10]. Згідно з методологією статистики зовнішньої торгівлі товарами, вартість імпорту фіксується у вантажних митних деклараціях за умови поставки CIF. Загальна вартість за умови поставки CIF складається з вартості

товару та всіх витрат з транспортування, страхування і фрахту.

Головним джерелом даних із зовнішньої торгівлі товарами є інформація Держкомстату, що базується на відомостях вантажних митних декларацій та звітах підприємств про товари, які не проходять митне декларування (риба, виловлена в нейтральних водах і продана за кордоном, товари, придбані в портах перевізниками тощо). Для цілей складання платіжного балансу ці дані коригуються за ступенем охоплення (неформальна торгівля) та класифікацію (перерахунок імпорту з цін CIF на ціни FOB, ремонт товарів) [9; 11].

Крім того, Держкомстат щорічно проводить вибіркове обстеження вартості товарів, що продаються на речових ринках країни. Національний банк використовує дані обстеження Держкомстату для оцінювання обсягів імпортової продукції в неорганізованому товарообігу на внутрішньому ринку для включення її в торговельний баланс. Для визначення обсягів експорту товарів, що не враховуються офіційною статистикою, використовуються дані та експертні оцінки країн – основних торговельних партнерів. Згідно з методологією складання платіжного балансу, вартість як експорту, так і імпорту товарів обліковується за цінами FOB, тобто у вартість товарів включаються витрати на їх транспортування до митного кордону країни-експортера, а також вартість навантажувальних робіт, що здійснюються на митному кордоні країни-експортера. Водночас за методологією складання торговельного балансу, що використовується Держкомстатом, імпорт обліковується за цінами CIF. Тому для формування статті “Імпорт товарів” платіжного балансу загальна сума імпорту зменшується на суму, що дорівнює вартості перевезення територією України та страхування вантажів. З 2003 року коригування вартості імпорту до цін FOB здійснюється з використанням даних вибіркового обстеження Держкомстату України щодо вартості страхування і фрахту в імпорті товарів та оцінки вартості транспортування туркменського газу. Експорт та імпорт товарів відображено в момент переходу права власності від нерезидентів до резидентів (або навпаки) за ринковими цінами. У більшості випадків це означає, що для оцінки операцій використовуються контрактні ціни або фактичні ціни на час здійснення операцій.

Розрахунки вартості страхування і фрахту в імпорті товарів виконуються за трьома розрізами: регіони України, країни світу, групи товарів за Універсальною класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД). Згідно з цим, підрядковий індекс i у наведених нижче формулах (1) – (4) позначає, залежно від аспекту розрахунків, поточний код регіону України, країни світу та групи товарів за УКТЗЕД, а n , відповідно, загальну кількість регіонів України, країн світу та груп товарів за УКТЗЕД. Генеральну сукупність складають заповнені особою-декларантом митні декларації за всіма розрізами дослідження.

Загальна вартість страхування і фрахту в імпорті товарів (BCF) розраховується як різниця митної вартості товару, що імпортується (CIF), і його фактурної вартості (FOB) за формулою:

$$BC\Phi = \sum_{i=1}^n STFOB_i(K, D, E) - FSTFOB_i(K, D, E), \quad (1)$$

де $STFOB$ – митна вартість товару, що імпортується (CIF) (гр. 45 ВМД).

$FSTFOB$ – фактурна вартість товару, що імпортується (FOB) (гр. 42 ВМД).

Тут і далі позначення K, D, E використовуються для грошових вимірників, відповідно, тис. грн., тис. дол. США, тис. євро.

Питома вага вартості імпорту ($ПВВІ$) в загальному обсязі вартості імпорту товарів розраховується за формулою:

$$ПВВІ_i = \frac{BI_i(K, D, E)}{\sum_{i=1}^n BI_i(K, D, E)} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де BI_i – вартість імпорту.

Питома вага обсягу вартості страхування і фрахту ($ПВБС\Phi$) в загальному обсязі вартості страхування і фрахту за ознакою розраховується за формулою:

$$ПВБС\Phi_i = \frac{STFOB_i(K, D, E) - FSTFOB_i(K, D, E)}{\sum_{i=1}^n (STFOB_i(K, D, E) - FSTFOB_i(K, D, E))} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де $STFOB_i(K, D, E) - FSTFOB_i(K, D, E)$ – вартість страхування і фрахту в імпорті товарів.

Питома вага страхування і фрахту в вартості імпорту товарів ($ПВБС\Phi_i$) розраховується за формулою:

$$ПВБС\Phi_i = \frac{(STFOB_i(K, D, E) - FSTFOB_i(K, D, E))}{\sum_{i=1}^n BI_i(K, D, E)} \cdot 100\%. \quad (4)$$

Алгоритми розрахунків вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних ВМД на базі викладених вище методичних положень для подальшої реалізації на ПЕОМ наведено на блок-схемах (рис. 1, 2, 3). Розробка програмного забезпечення може спиратися на використання відомих систем управління базами даних типу Fox Pro, CLIPPER, Access для Windows та ін.

За результатами проведених розрахунків за формулами (1) – (4) було побудовано таблиці розподілу вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за товарною та географічними структурами. В табл. 1 наведено результати обчислення значення вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за регіонами України (у тис. грн.).

Таблиця 1

Розподіл обсягів вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за регіонами України за квітень–червень 2007 року

Назва регіонів	Вартість імпорту, тис. грн.	Питома вага імпорту, % до його загальної вартості	Вартість страхування і фрахту, тис. грн.	Питома вага страхування і фрахту, % до їх загальної вартості	Питома вага страхування і фрахту, % до вартості імпорту
Україна	37264698,49	100,00	1336976,95	100,00	3,59
АР Крим	206301,40	0,55	12214,68	0,91	5,92
Вінницька обл.	273028,02	0,73	45702,57	3,41	16,73
Волинська обл.	777792,20	2,09	30609,40	2,29	3,93
Дніпропетровська обл.	3933954,19	10,55	109613,29	8,19	2,78
Донецька обл.	2842947,15	7,63	86245,39	6,45	3,03
Житомирська обл.	258681,32	0,69	12546,72	0,94	4,86
Закарпатська обл.	1245586,71	3,34	17291,41	1029	1,38
Запорізька обл.	2467012,61	6,62	106235,04	7,96	4,31
Івано-Франківська обл.	643138,23	1,73	38787,35	2,9	6,03
Київська обл.	2053116,11	5,51	89890,04	6,72	4,37
Кіровоградська обл.	109545,58	0,29	1705,01	0,13	1,55
Луганська обл.	990761,10	2,65	59899,57	4,46	6,03
Львівська обл.	995180,74	2,67	52830,15	3,95	5,3
Миколаївська обл.	519736,72	1,39	23695,39	1,77	4,55
Одеська обл.	1737461,58	4,66	76769,53	5,74	4,41
Полтавська обл.	685682,58	1,84	15333,61	1,15	2,24
Рівненська обл.	307849,86	0,83	10654,21	0,8	3,47
Сумська обл.	278180,89	0,74	14312,18	1,07	5,14
Тернопільська обл.	121493,28	0,32	8918,11	0,67	7,34
Харківська обл.	1808383,09	4,85	45413,14	3,4	2,51
Херсонська обл.	159491,99	0,43	17035,72	1,27	10,67
Хмельницька обл.	255179,17	0,68	7110,78	0,53	2,78
Черкаська обл.	366959,25	0,98	49784,510	3,72	13,56
Чернівецька обл.	111814,65	0,3	9762,62	0,73	8,72

Назва регіонів	Вартість імпорту, тис. грн.	Питома вага імпорту, % до його загальної вартості	Вартість страхування і фрахту, тис. грн.	Питома вага страхування і фрахту, % до їх загальної вартості	Питома вага страхування і фрахту, % до вартості імпорту
Чернігівська обл.	208621,4	0,56	7550,71	0,56	3,61
м. Київ	13335733,58	35,79	334612,89	25,03	2,51
м. Севастополь	27046,08	0,07	2267,16	0,17	8,37
Підприємства, що звітують Держкомстату України	30661,81	0,08	7782,48	0,58	25,32
Невизначена адміністративна територія	513357,18	1,38	42403,29	3,17	8,26

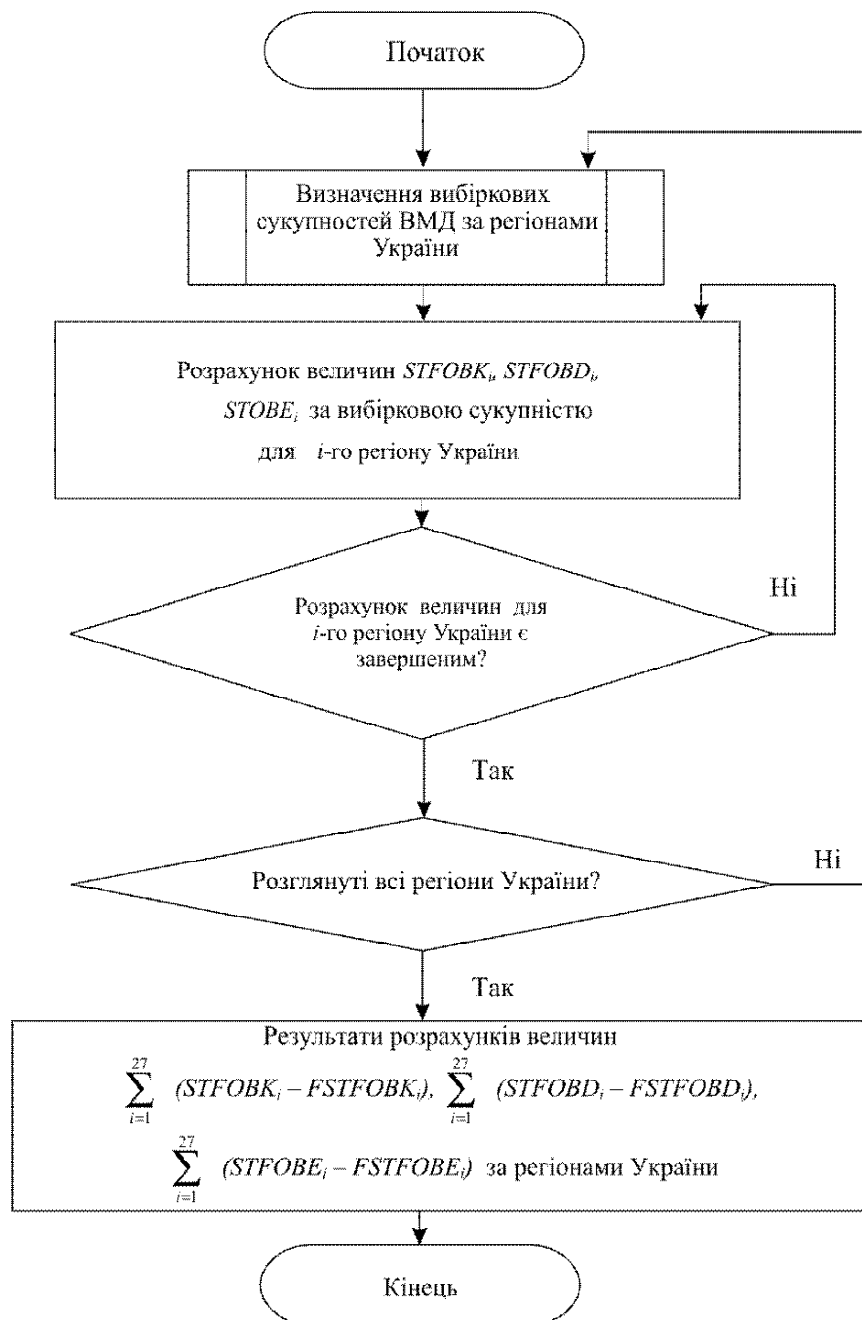

Рис. 1. Алгоритм розрахунку вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за регіонами України

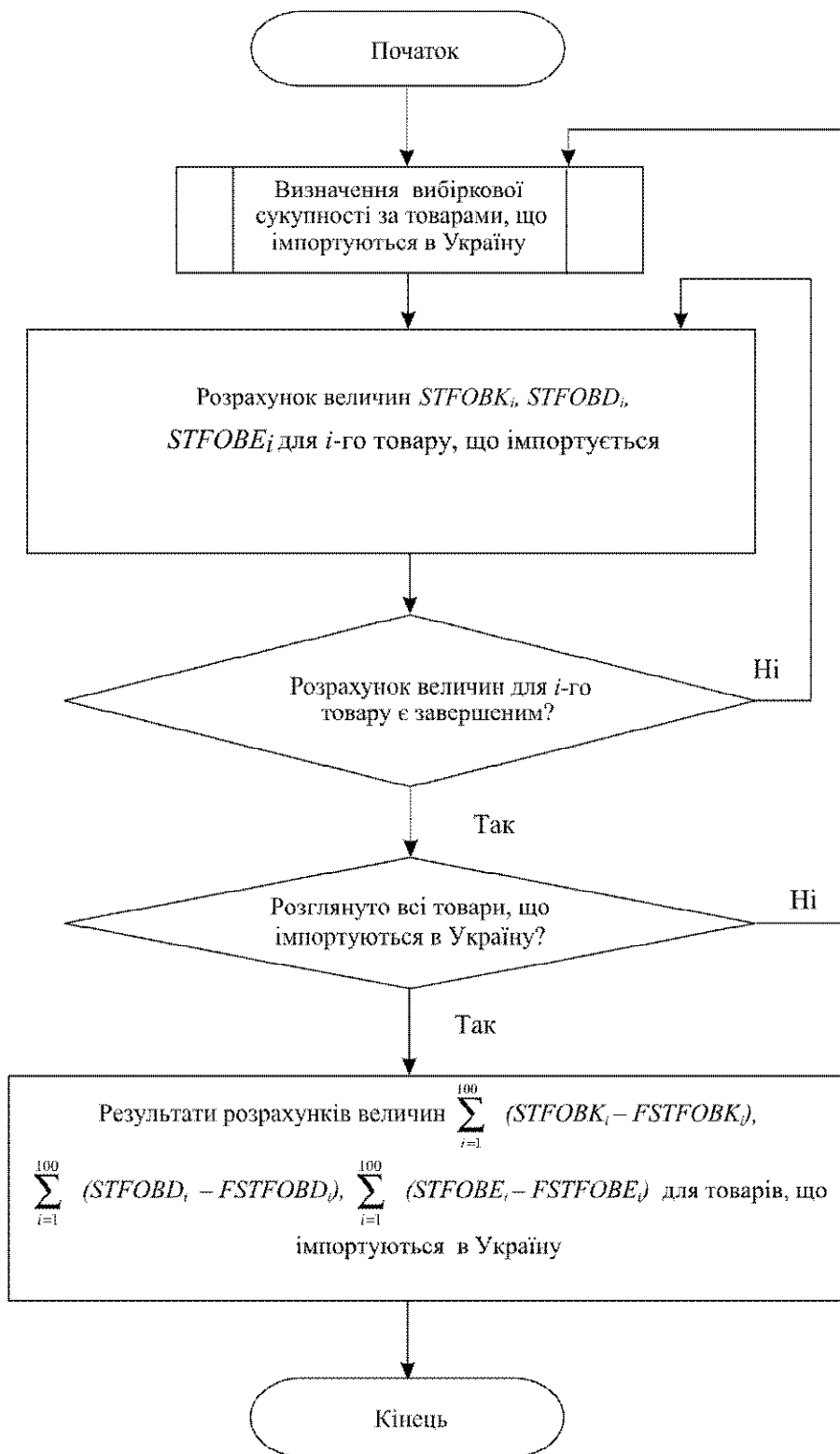

Рис.2. Алгоритм розрахунку вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за структурою товарів, що імпортується в Україну

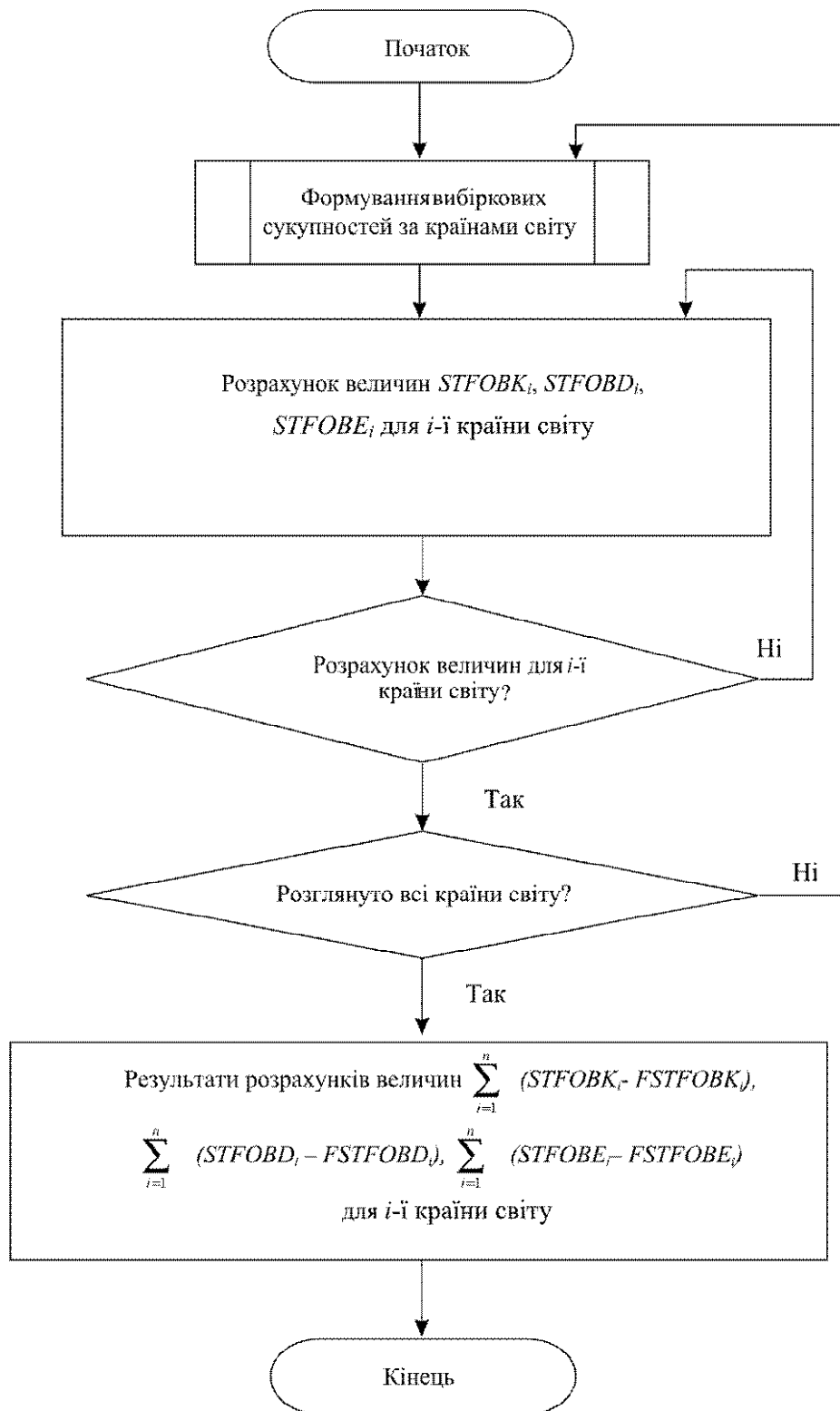

Рис. 3. Алгоритм розрахунку вартості страхування і фрахту в імпорті товарів за країнами світу

Наведені вище методологічні положення значною мірою враховують накопичений Україною та іншими країнами світу досвід розрахунку вартості страхування і фрахту в імпорті товарів, результати проведення

порівняльного аналізу даних про зовнішню торгівлю України з країнами світу та забезпечують міжнародну порівнянність статистичних даних за групами товарів та географічною структурою.

1. “Incoterms 2000” [Електронний ресурс] // Міжнародна торговельна палата. — № 560. — вересень 1999. — Режим доступу : www.proagro.com.ua/sprav/incoterms
2. Боринець С. Міжнародні валютно-фінансові відносини : [підруч.] / Боринець С. — К. : Знання, 2000. — 305с.
3. Василик О. Д. Державні фінанси України : [підруч. для вузів] / Василик О. Д. — К. : Вища школа, 1997 — 383 с.
4. Василенко Ю. В. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції / Василенко Ю. В., Василенко Д. Ю. — К. , 2007. — 345 с.
5. Єременко О. Кредитна діяльність Міжнародного валютного фонду / О. Єременко, Ю. Ковбасюк // Вісник НБУ. — 1999. — № 3 — С. 58—62.
6. Ємченко І. В. Митне регулювання ЗЕД: (Митні платежі) : [Навч.-метод. посіб. для студ. спец. “Товарознавство і експертиза в митній справі”] / Ємченко І. В., Устінова І. І. — Львів : Укоопспілка ; Львів. комерц. академія, 2006. — 207 с.
7. Закон України “Про Єдиний митний тариф” від 15.04.2008 р. № 273-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vobu.com.ua/ua/about/newsarchive/article>
8. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1994 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 29. — Ст. 377.
9. Митний Кодекс України від 11.07.2002 р. № 92-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=9&nreg=92-15>
10. Методологічні положення статистики зовнішньої торгівлі України товарами // Методологічні положення зі статистики / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Держкомстат України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — Вип. 2. Т. 2. — 2006. — С. 130—157.
11. Руководство по платежному балансу. — [5-е изд.]. — Нью-Йорк : Международный валютный фонд, 1993. — 250 с.
12. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : [навч. посіб.] / [під ред. А. І. Кредісова]. — К. : Віра-Р, 2001. — 632 с.

Панорама методів рейтингового оцінювання та використання їх у статистиці фінансів підприємств

В. С. Михайлов,
доктор економічних наук,
директор НДІ статистики
НТК статистичних досліджень;
О. Б. Хотетовська,
директор Полтавської філії ДАСОА

Достовірна, своєчасна і повна інформація необхідна для підготовки та прийняття управлінських рішень на всіх рівнях. Це справедливо як для власника, управлінські інтереси якого визначаються його бізнесом, так і для державних інституцій, що мають забезпечувати управління економікою в розрізі галузей (видів діяльності), регіонів та країни у цілому. Особливо велику цінність становить інформація для органів державного управління та місцевого самоврядування, оскільки, спираючись на неї, вони мають обґрунтовувати рішення у сфері інвестиційної, грошово-кредитної, бюджетної, податкової політики, а також в інших важливих галузях життєдіяльності держави й суспільства. Обґрунтування управлінських рішень в економічній сфері неможливе без широкого використання інформації про фінансовий стан підприємств, а визначальним показником фінансового здоров'я держави в цілому та її регіонів є фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Одержання достовірної і повної інформації про важкий фінансовий стан є досить складним завданням для кожного підприємства. Основним джерелом таких даних є фінансова звітність суб'єкта господарювання, що відображає на визначену дату, чим дане підприємство володіє та за рахунок яких джерел сформована його власність. Ще більш складним є таке завдання в масштабах країни. Тому, відповідно до Закону України “Про державну статистику”, Закону “Про внесення змін до “Закону України про державну статистику”, органи державної статистики мають здійснювати збирання, узагальнення й обробку статистичних даних про фінансову звітність підприємств. Вимоги до фінансової звітності, її складу та способів побудови визначені в національних Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку.

Фінансовий стан підприємства має багато аспектів. Так, кредитора цікавить, в першу чергу, ліквідність активів підприємства, а власника – рентабельність вкладеного капіталу. Тому залежно від цілей дослідження фінансового стану використову-

ються різні критерії та методи. У теперішній час уже накопичено значний теоретичний і практичний досвід аналізу фінансового стану підприємств. Водночас у контексті реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України, задекларованої в програмі уряду, стає актуальним завдання використання накопичених статистичних даних для оцінки фінансового стану підприємств та їх груп із застосуванням елементів системного підходу.

Як зазначено, зокрема в монографії Ю. Цал-Цалка [1], система – це єдине ціле, компоненти якого залежать один від одного. В економіці це може бути окремий суб'єкт господарювання або їх конгломерат відповідно до класифікаційних ознак. Господарюючі суб'єкти належать, як правило, до так званих складних систем, яким притаманна низка властивостей та які перебувають під впливом великої кількості внутрішніх і зовнішніх чинників. Як результат – між елементами системи виникають синергетичні зв'язки, що забезпечують збільшення загального ефекту в більших обсягах, ніж сума ефектів окремо взятих елементів системи, діючих незалежно один від одного [2].

При цьому, господарська діяльність економічних систем характеризується надмірною складністю та багатогранністю економічних явищ і потребує дослідження великої кількості показників. Кожний показник системи має самостійне значення і водночас є складовою узагальненої властивості. Крім того, величина показника має ще й відносну вагомість, водночас цей аспект є відсутнім при традиційній формі подання матеріалів статистичного аналізу. Виходячи з цього, отримані за допомогою фінансової звітності великі масиви значень показників при їх індивідуальному дослідженні фактично не дають змогу зробити остаточний висновок щодо рівня та тенденцій розвитку економічної системи.

Саме тому сучасна теорія та практика статистичного аналізу й оцінювання стану економічних систем вимагають розробки методологічних і методичних засад побудови та використання формалізованих методів згортання значної кількості аналітичних характеристик з метою переходу до порівняно невеликої кількості узагальнюючих (інтегральних) показників [1].

Разом з тим, як подано у відомому підручнику "Статистика", який було підготовлено фахівцями Київського національного економічного університету [3], соціально-економічні явища надзвичайно складні й багатоаспектні. Будь-який окремий показник відтворює лише одну грань предмета пізнання. Комплексна характеристика останнього передбачає використання системи показників, що має дві особливості: 1) всебічність кількісного відображення явищ; 2) органічний взаємозв'язок окремих показників, що перетворює групу показників на єдиний комплекс характеристик складного явища чи процесу.

Коло властивостей, що вивчаються, а отже, й показників системи залежить від мети дослідження. У кожній системі можна вирізнити певні множини показників, які детальніше відображають той чи інший

бік явища. Систему показників визначають як ієрархічну структуру, на верхньому щаблі якої – узагальнюючий інтегральний показник, на нижньому – рівновагомі ознаки, що безпосередньо вимірюються.

При вивченні конкурентоспроможності продукції в шинній промисловості безпосередньо вимірюються твердість, опір стиранню, модуль еластичності, міцність протектора, а також пробіг шин до ремонту. Ці ознаки визначають надійність і довговічність продукції, які, у свою чергу, є параметрами якості. Інші ознаки формують блок ефективності виробництва шин. Якість та ефективність визначають конкурентоспроможність продукції.

Надмірна складність окремих суспільних явищ і процесів (показниками яких є, наприклад, ефективність виробництва, життєвий рівень населення тощо) зумовила появу інтегральних комплексних оцінок, що обчислюються комбінуванням показників нижніх щаблів. Конструювання інтегральних оцінок ґрунтується на стандартизації показників, зведенні їх до порівнянного виду. З-поміж інтегральних оцінок, побудованих на засадах стандартизації, широко використовуються рейтингові оцінки у вигляді багатовимірних середніх.

Статистичний аналіз, що розкриває зміст і значення показників, поглиблюючи уявлення про предмет дослідження та властиві йому закономірності, виконують у двох напрямках:

- 1) замість ізольованих характеристик окремих сторін предмета розглядають зв'язки й відношення, виявляють фактори, що впливають на рівень і варіацію показників, оцінюють ефекти їх впливу;
- 2) вивчають динаміку показників, напрям і швидкість змін, визначають характер і рушійні сили розвитку [3].

Слід зазначити, що коли ми намагаємося побудувати узагальнюючу, підсумкову, комплексну, інтегральну тощо оцінку будь-якого соціально-економічного явища, процесу або відносно статичної системи, то мусимо йти на певний компроміс. Це пов'язано з тим, що, формуючи таку інтегральну характеристику, ми одночасно дещо абстрагуємося від часткових, але важливих характеристик окремих складових або підсистем, нівелюємо вплив інформації та якостей нижчого порядку, проте, в решті решт, отримуємо узагальнюючу оцінку більш високого порядку, яка характеризує процес (систему) з позиції більш високого рівня теоретичного та методологічного узагальнення.

Останніми роками в статистиці виокремився ряд напрямів досліджень, де широко застосовують інтегральні, синтетичні показники та побудовані на їх основі рейтингові оцінки. Можна відмітити, наприклад, використання інтегральних статистичних показників для здійснення соціального моніторингу. В монографії І. Калачової [4] зазначено, що будь-які системи показників, котрі нині застосовуються для оцінювання соціального стану, охоплюють коло окремих показників, кожний з яких характеризує кількісну або

якісну сторону одного з аспектів добробуту суспільства. Водночас вони все ж таки не дають цілісного уявлення про рівень життя в певний момент часу й у динаміці, а також не зовсім придатні для проведення порівняльного аналізу життя населення різних соціальних груп, регіонів або держав. Для вирішення цієї проблеми в роботі розглядається теорія і практика побудови інтегральних показників, які, з одного боку, повинні забезпечувати методологічну єдність усіх окремих показників системи; а з іншого боку, повинні давати однозначну оцінку рівня та динаміки досліджуваного процесу.

Разом з тим, у статистиці поки що не знайдено раціонального способу розробки всеохоплюючого показника рівня життя. Відповідні дослідження проводяться за двома основними напрямками [4].

Перший напрям пов'язаний із пропозиціями взяти за інтегральний показник деякі окремі важливі показники, що певною мірою узагальнено характеризують рівень життя. Другий напрям робіт пов'язаний з розробкою інтегрального показника рівня життя на основі окремих показників з використанням різних статистичних методів. У соціальній статистиці найбільш відомий інтегральний показник – індекс людського розвитку, а також індекси, що характеризують соціальний розвиток регіонів країни.

Ще один приклад можна навести зі сфери статистичних досліджень інвестиційної діяльності та інвестиційних процесів. У праці Н. Ковтун [5] стверджується, що узагальнений показник ефективності повинен об'єднати сукупну дію часткових факторів. При цьому деякі з них безпосередньо не характеризують ефективність інвестування, але саме в їх сукупній дії відображується ефективність інвестиційного процесу в цілому. Ті підходи до побудови узагальнюючої оцінки ефективності, про які йшлося вище, цілком придатні для характеристики інвестиційного процесу.

Для одержання оцінки ефективності інвестиційного процесу на різних рівнях необхідно сформулювати систему показників, що характеризують зазначений процес та його результати. Така система показників повинна бути багаторівневою та включати первинні, вторинні, частково інтегральні, інтегральні показники.

Побудову зведеної інтегральної оцінки ефективності при виборі показників першого рівня можна здійснити двома шляхами. Перший шлях заснований на використанні зведеної статистичної інформації, що характеризує інвестиційний процес на макrorівні, на рівні регіону, галузі або групи підприємств і дозволяє ширше оцінити його результативність. Другий шлях пов'язаний з використанням первинної інформації підприємств. Побудований відповідно до цього показник дозволить не тільки оцінити інвестиційний процес з позиції ефективності діяльності підприємств, а й отримати інтегральні оцінки для побудови мікрорівневих, регіональних та галузевих рейтингів залежно від використання вертикального чи горизонтального типу агрегації даних. Таким чином, на першому етапі за методом головних компонентів необхідно з усього набору показників відібрати тільки ті, що

принципово характеризують результати інвестиційної діяльності, і тим самим обмежити їх кількість.

Аналогічні приклади можна наводити й надалі, ґрунтуючись на сучасних дослідженнях різних напрямів статистичної науки, що пов'язані з практикою діяльності статистичних органів як в Україні, так і за кордоном.

На підставі інтегрального комплексного показника визначають рейтинг господарської системи як узагальнюючу її оцінку. Рейтинг – це індивідуальний чисельний показник оцінки будь-яких успіхів окремого об'єкта в деякому класифікаційному переліку (рейтинг-листі), узагальнюючий, синтезований показник, що охоплює різноманітні характеристики об'єкта оцінювання. У більш широкому розумінні рейтинг – це ієрархічна система, де між об'єктами за певними принципами встановлено якісне відношення переваги та визначено їх місце в ранжованому ряді [1].

Рейтинги й рейтингові системи останнім часом отримали поширення у теорії та практиці вітчизняної статистики. Наприклад, у роботі [6] подано методологічні та практичні підходи до визначення рейтингу регіонів за результатами їх соціально-економічного розвитку. Проте нас у першу чергу цікавлять питання, пов'язані з підходами, до рейтингового оцінювання фінансового стану та інвестиційної привабливості підприємств і організацій країни або груп таких підприємств за різними ознаками (серед яких вид економічної діяльності, форма власності, регіон або комбінація ознак, наприклад регіон – вид діяльності).

Арсенал побудови рейтингових систем на базі інтегральних статистичних оцінок досить великий. Для розрахунку практичних рейтингів підприємств і організацій можна використовувати:

- різні метрики, що характеризують ступінь відмінності результатів за конкретними підприємствами від нормативного, еталонного, середньогалузевого (регіонального) значення тощо;
- результати регресійного аналізу за показниками групи підприємств, що розглядається;
- результати факторного аналізу показників за групою підприємств;
- показники статистики кореляції рангів тощо;
- показники із застосуванням експертних оцінок;
- інше.

Зазначена вище градація зумовлена тим, що в процесі статистичного оцінювання підприємств різних видів економічної діяльності виникають проблеми врахування відносної значущості тих чи інших показників (груп показників). Тому в деяких випадках виникає потреба поряд з розрахунковими показниками використовувати експертні оцінки у вигляді вагових коефіцієнтів. Крім того, у статистиці відомі приклади побудови рейтингових систем винятково на основі експертних оцінок, у тому числі й у сфері рейтингового оцінювання фінансового стану, наприклад у банківській сфері тощо.

Для побудови рейтингових систем оцінювання фінансового стану підприємств особливо актуаль-

ним стає завдання вибору та обґрунтування найважливіших часткових, елементарних показників, що його найбільш адекватно характеризують. З розвитком ринкових перетворень в економіці України з'явилася значна кількість публікацій, присвячених методичним і практичним питанням фінансового аналізу на національному ґрунті [11, 13, 15]. Багато статей, книг, підручників, у тому числі перекладених з інших мов, надруковано в країнах СНД [7–10; 14]. Цій проблематиці присвячена велика кількість робіт, виконаних та опублікованих у промислово розвинених країнах, наприклад [18]. Практичні питання застосування методів фінансового аналізу знаходять своє висвітлюються у періодичних спеціалізованих виданнях [11; 17].

У згаданих вище роботах розглядаються, зокрема, питання коефіцієнтного аналізу фінансового стану підприємств. Але аналітичні підходи та методи, що були апробовані та довели свою практичну цінність на мікрорівні, не завжди можливо чи доцільно застосовувати для аналізу узагальненої інформації засобами статистики. Якщо власнику достатньо знати, як змінювалися кілька найвагоміших показників фінансового стану його підприємства протягом певного періоду або порівняно з конкурентами, то для державі завдання для аналізу фінансового стану підприємств на різних рівнях агрегації набагато складніші й ширші. Для цього потрібно:

- по-перше, мати невелику за кількістю комплексну систему показників, що відображують головні характеристики фінансового стану підприємства й дають змогу своєчасно визначати зміни в загальних тенденціях їх розвитку;
- по-друге, розробити методик у знаходження базових значень цих показників, яку можна використовувати для порівняння певних сукупностей підприємств, об'єднаних за визначеними критеріями (вид діяльності, регіон, форма власності тощо). Разом з цим необхідне комплексне, системне дослідження цієї методологічної і методичної проблеми, виходячи з реалій економіки України, специфіки функціонування підприємств в умовах ще не повністю сформованих ринкових відносин. Досі не було обґрунтовано засади визначення відповідних коефіцієнтів (включаючи підходи до вибору і практичних розрахунків) для аналізу фінансового стану підприємств на державному рівні в цілому, різних галузей (видів економічної діяльності), регіонів, форм власності тощо.
- по-третє, проаналізувати проблемні питання, що постають при дослідженні результатів розрахунків найважливіших фінансових коефіцієнтів на реальних статистичних даних підприємств України. Наприклад, такі проблеми можуть виникнути через не зовсім адекватне відображення реального фінансового стану у звітності деяких підприємств, насамперед малих.

Проблема фінансового аналізу, в тому числі аналізу поточного стану підприємств на основі показників фінансових звітів, достатньо вивчена; описані основні види фінансового аналізу: горизонтальний, вертикальний і трендовий. Відомі наукові підходи і методики фінансового аналізу, що застосовуються в Україні, оскільки національні стандарти формування фінансової звітності в цілому ґрунтуються на міжнародних стандартах.

Серед аналізів балансу найбільш універсальними і широко використовуваними на практиці є коефіцієнтний аналіз, ціль якого – за допомогою розрахунку фінансових коефіцієнтів вивчити структуру активів, котрими володіє підприємство, джерела їхнього утворення (структуру капіталу), їхнє співвідношення, питому вагу в загальній вартості. У різних методиках використовуються різні підходи до розрахунку фінансових коефіцієнтів, вибору ознак їхньої класифікації та угруповання, ці підходи залежать від предмета аналізу і того, яка саме сторона фінансового стану підприємства превалює в інтересах конкретного користувача інформації. Так, банк для ухвалення рішення про кредитування клієнта цікавить, у першу чергу, його платоспроможність і ліквідність активів. Потенційного інвестора (акціонера) цікавить прибутковість і рентабельність вкладень, конкурента – ділова активність підприємства і т. д.

З теорії фінансів підприємств відомо, що відносні показники фінансового стану підрозділяються на коефіцієнти розподілу та коефіцієнти координації. Коефіцієнти розподілу застосовують у тих випадках, коли потрібно визначити, яку частину той або інший абсолютний показник фінансового стану складає від підсумку групи абсолютних показників, до яких він належить. Коефіцієнти координації використовують для відображення відношень різних за суттю абсолютних показників фінансового стану або їхніх лінійних комбінацій, що мають різний економічний зміст.

Аналіз наукової літератури свідчить, що існують різні погляди щодо побудови і розрахунків фінансових коефіцієнтів, їхньої структури й типології. Залежно від мети фінансового аналізу автори публікацій використовують досить різні аналітичні підходи до групування та класифікації коефіцієнтів. Так в роботі [10], що була підготовлена фахівцями з Білорусі, наводиться групування коефіцієнтів за ефективністю використання капіталу, фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Інша позиція у фінансових аналітиків з Канади [19]: вони виділяють коефіцієнти та показники за такими групами, як ліквідність, активність, заборгованість та прибутковість. У класичному підручнику американських фінансових аналітиків, що перекладений на російську мову [7], фінансові показники розподіляються на коефіцієнти ліквідності, левереджу та прибутковості. В публікаціях вітчизняних авторів [16] наведено групування фінансових коефіцієнтів за такими напрямками, як коефіцієнти ділової активності, рентабельності, структури капіталу та ліквідності й платоспроможності. Водночас у підручнику з фінансового аналізу підприємств, що виданий у 2002 році [12], фінансові

коефіцієнти поділяються на показники оцінки фінансового стану, ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, майнового стану і прибутковості підприємства.

Склад фінансових показників значною мірою залежить, зокрема, від виду економічної діяльності, до якого належать досліджувані підприємства. Більшість підприємств України можна віднести до обробної промисловості, торгівлі, сфери послуг та сільського господарства. Однотипні підприємства мають деякі спільні риси, наприклад, однакову тривалість операційного циклу, наявність обігових коштів і потребу в кредитах, структуру активу й пасиву тощо. Той факт, що багато підприємств у теперішній час диверсифіковані, тобто функціонують у декількох галузях, також викликає суттєві труднощі.

Для оцінювання банків у США використовується рейтингова система CAMEL, що свого часу була розроблена фахівцями Федеральної резервної системи країни. CAMEL надає перевагу таким показникам, як достатність капіталу, що необхідний для гарантування вкладників; ступінь ліквідності вкладів, активів й позабалансових статей; якість управління; дохідність і прибутковості та ліквідність.

Проблема оцінки фінансового стану знайшла своє відображення й у публікаціях вітчизняних авторів. Так, автор роботи [20] пропонує набір критеріїв ефективності управління підприємствами, що перебувають у державній власності. Розрахунок критеріїв пропонується виконувати на підставі даних регламентованої статистичної звітності підприємств. При цьому критерії оцінки пропонується розділити на комерційні, що характеризують соціальну значущість підприємства, і комерційні. До складу комерційних критеріїв пропонується включати показники динаміки обсягів реалізації, активів, прибутку і податкових відрахувань, низку фінансових коефіцієнтів та інтегральну оцінку виконання підприємством планових завдань.

На нашу думку, цілям аналізу фінансового стану підприємств усіх форм власності на регіональному рівні найкраще відповідає класифікація фінансових коефіцієнтів, що міститься в роботі [14]. Фінансові коефіцієнти в цій публікації поділяються на показники:

- ♦ оцінки рентабельності підприємств;
- ♦ оцінки ефективності управління (прибутковості продукції);
- ♦ оцінки ділової активності (капіталовіддачі);
- ♦ оцінки ринкової (фінансової) стійкості;
- ♦ оцінки ліквідності активів балансу (платоспроможності).

Саме такої класифікації фінансових коефіцієнтів ми будемо дотримуватися надалі для аналізу фінансового стану підприємств на державному рівні в цілому, в межах різних галузей (видів економічної діяльності), регіонів, форм власності тощо.

Аналіз фінансових коефіцієнтів полягає у порівнянні їх значень з базисними величинами, а також у вивченні їх динаміки за звітний період та за ряд попередніх років. Як базисні використовуються середні за часовим рядом значення показників цього

підприємства, що стосуються минулих (сприятливих з погляду фінансового стану) періодів; середньогалузеві значення показників; значення показників, розрахованих за даними звітності найбільш успішного конкурента (benchmarking). Окрім того, базою порівняння можуть бути теоретично обґрунтовані або отримані в результаті експертних опитувань величини, що характеризують оптимальні з позиції стійкості фінансового стану значення відносних показників. Такі величини фактично виконують роль нормативів для фінансових коефіцієнтів, хоча методики їхнього розрахунку залежно, наприклад, від галузі виробництва або регіону поки що не створено.

Аналіз літератури свідчить, що різні автори у своїх публікаціях оперують різноманітними наборами фінансових коефіцієнтів підприємств, кількістю від декількох до майже ста і навіть більше; разом з тим, для точної та повної характеристики фінансового стану підприємства тенденцій його змін достатньо порівняно невеликої кількості найбільш інформативних фінансових коефіцієнтів. Важливо лише, щоб кожний з цих показників відображав найбільш суттєві сторони фінансового стану підприємств з погляду аналізу, що провадиться.

Важливим моментом тут є питання стосовно самих величин фінансових коефіцієнтів, що слугують базою для порівняння під час проведення фінансового аналізу. Проте і за цим аспектом аналізу також немає узгодженої позиції. Більшість авторів оперують різними поняттями і визначеннями щодо цієї категорії, а за базову величину показників використовують їхні значення, здебільшого запозичені з перекладеної або оригінальної закордонної наукової та навчальної літератури, що стосується переважно країн зі сталою ринковою економікою. Так, у роботі [10] наводяться значення теоретично достатніх коефіцієнтів, у роботі [14] – отриманих на основі статистичних усереднень даних господарської практики, в роботі [16] – “оптимальні значення ... з урахуванням міркувань фахівців”, у роботі [12] – “система нормативних значень ... виходячи із прогресивної вітчизняної та світової практики”. Ці так звані еталонні значення використовуються під час проведення аналітичних досліджень фінансового стану підприємств на практиці. Наприклад, при оцінюванні фінансового стану підприємств металургійного комплексу України за базу порівняння бралися нормативи коефіцієнтів автономії, фінансової стабільності та забезпеченості власними оборотними коштами. Слід додати, що автори названих та інших аналогічних робіт, як правило, не вказують, яким чином вони отримали величини цих показників, для яких галузей, форм власності тощо.

На нашу думку, в умовах економіки, яка наразі ще не є ринковою в повному обсязі (доведення цього твердження можна обґрунтувати різними прикладами з мікро- і макроекономіки на основі реальних статистичних даних по Україні, проте наведення такої аргументації виходить за межі статті), такі порівняння можна робити лише на базі середніх для певного ре-

гіону або певної галузі даних, що фактично склалися на основі господарської практики на теперішньому етапі, або стосовно найбільш успішних підприємств того чи іншого виду економічної діяльності, регіону, форми власності тощо.

Таким чином, необхідно вирішити такі завдання: обґрунтувати найбільш інформативні показники, що характеризують фінансовий стан підприємств у рамках зазначених вище груп, та провести практичні розрахунки усереднених значень цих фінансових коефіцієнтів для певних галузей та у цілому по Україні.

Підсумкова рейтингова оцінка фінансового стану підприємств і організацій враховує всі найважливіші показники (параметри) господарсько-фінансової та виробничої діяльності підприємств, тобто господарської активності в цілому. При її побудові використовуються дані про виробничий потенціал підприємств, рентабельність їх продукції, ефективність використання виробничих і фінансових ресурсів, стану й розміщення коштів та інші показники. Точна й об'єктивна оцінка фінансового стану та інвестиційної привабливості не може базуватися на випадковому наборі показників. Вибір і обґрунтування вихідних показників (коефіцієнтів) здійснюються відповідно до сучасної теорії фінансів та враховують потреби суб'єктів управління в аналітичній оцінці, виходячи з конкретних цілей такого дослідження.

В основі розрахунків підсумкового показника рейтингової оцінки лежить порівняння підприємств за кожним показником рентабельності, ефективності управління (прибутковості продукції), ділової активності (капіталовіддачі), ринкової (фінансової) стійкості, ліквідності активів балансу (платоспроможності) з еталонним підприємством, що має найкращі результати за всіма показниками, що порівнюються, або з середньогалузевими (середніми за видом еконо-

мічної діяльності), середньорегіональними та іншими аналогічними значеннями.

Перший підхід базується на поняттях теорії ринку та вільної конкуренції, що передбачає порівняння з найбільш вдалим конкурентом, у якого всі показники найкращі. Другий підхід виходить із реалій сьогодення України, де ще не створено повноцінні умови для функціонування ринкової економіки, існують певні адміністративні, законодавчі перепони на шляху вільного переливу капіталу, робочої сили, цінних паперів тощо. Зокрема, належним чином не функціонує ринок землі, фондовий ринок та ін. Тому зараз більш доцільним є другий підхід, що передбачає порівняння показників окремих підприємств чи їх груп із середніми значеннями фінансових коефіцієнтів за достатньо однорідною сукупністю (наприклад, рейтингова оцінка в межах підприємств – виробників цукру, металургійних підприємств, фінансових посередників тощо).

Зауважимо, що розгляд конкретних методичних підходів та алгоритмів рейтингового оцінювання фінансового стану підприємств і організацій не є завданням цієї публікації.

Таким чином, побудова комплексних, підсумкових, узагальнюючих, інтегральних та інших аналогічних показників важливих динамічних соціально-економічних явищ та процесів, а також відносно сталих економічних систем є сучасним і перспективним методом статистичних досліджень, який набуває дедалі більшого значення у формуванні методологічного інструментарію та практичних підходів у вітчизняній статистиці. Однією з важливих сфер застосування таких підходів є побудова систем рейтингового оцінювання, зокрема при аналізі фінансового стану та, відповідно, інвестиційної привабливості підприємств і організацій України.

Список використаних джерел

1. Цал-Цалко Ю. С. Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація / Цал-Цалко Ю. С. — Житомир : ЖДТУ, 2004. — 506 с.
2. Синергетична парадигма економіки / Ходаківський Є. І., Грабар І. Г., Цал-Цалко Ю. С. та ін. — Житомир : ЖДТУ, 2007. — 160 с.
3. Статистика : [підруч.] / Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. та ін.; [за наук. ред. С. С. Герасименка]. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 467 с.
4. Калачова І. В. Інформаційне забезпечення соціального управління : [Моногр.] / Калачова І. В. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — 352 с.
5. Ковтун Н. В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу: теорія, методологія, практика / Ковтун Н. В. — К. : ПВЦ ТОВ "Імекс-ЛТД", 2005. — 420 с.
6. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку / Кулинич Р. О. — К. : Знання, 2007. — 311 с.
7. Карлин Т. Р. Анализ финансовых потоков (на основе GAAP) : [учеб.] / Карлин Т. Р., Макмилан А. Р. ; пер. с англ. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 448 с.
8. Коумплэнд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Коумплэнд Т., Коллер Т., Мурин Дж. ; пер. с англ. — М. : ЗАО "Олимп-Бизнес", 1999. — 576 с.
9. Родионова В. М. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции / В. М. Родионова, М. А. Федотова. — М. : Перспектива, 1995. — 98 с.
10. Русак Н. А., Русак В. А. Финансовый анализ субъекта хозяйствования : [справ. пособ.]. — Мн. : Выш. школа, 1997. — 309 с.
11. Сопко В. Методика визначення фінансового становища підприємств за даними балансу / В. Сопко // Бухгалтерський облік і аудит. — 1995. — № 12. — С. 2—8.

12. Фінанси підприємств : [підруч.] / [кер. авт. кол., наук. ред. А. М. Поддєрьогін]. — К. : КНЕУ, 2002. — 571 с.
13. Михайлов В. С. Статистичні оцінки фінансового стану та інвестиційної привабливості підприємств і організацій окремих регіонів, форм власності та галузей економіки України / В. С. Михайлов, О. В. Крехівський // Статистика України. — 2000. — № 3. — С. 18—26.
14. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / Шеремет А. Д., Сайфулін Р. С. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 176 с.
15. Лєснікова М.В. Використання комплексних показників для дослідження фінансового стану інноваційно-активних підприємств України / М. В. Лєснікова, І. Ю. Єгоров // Наука та наукознавство. — 2003. — № 4 : Додаток. — С. 208—215.
16. Шиян Д. В., Сторочко Н. І. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Шиян Д. В., Сторочко Н. І. — К.: Вид-во "А.С.К.", 2003. — 240 с.
17. Колісник М. Управление релевантными издержками / М. Колісник // Стратегии. — 2004. — № 4. — С. 32—38.
18. Bernstein L.A. Financial Statement Analysis Theory: Application and Interpretation / Bernstein L.A. — [4-th ed.]. — N.Y. : Richard D. Irwin Inc., 1998. — 348 p.
19. Нікбахт Е. Фінанси / Нікбахт Е., Гропеллі А. ; пер. з англ. — К. : Вік ; Глобус, 1993. — 353 с.
20. Горицкая Н. Деятельность предприятия. Критерии эффективности / Н. Горицкая // Финансовый директор. — 2004. — № 3. — С. 58—61.

Спеціальний стандарт поширення даних та статистика міжнародної технічної допомоги

О. М. Мотузка,
аспірант НТК статистичних досліджень

Якісно нові завдання, що стоять перед державою в сфері зовнішнього фінансування, інтеграція в міжнародне співтовариство зумовили нагальну необхідність побудови статистики міжнародної технічної допомоги, яка має забезпечити достатність статистичних даних щодо ресурсів міжнародної технічної допомоги. Це дозволить вивчати стан та перспективи розвитку процесу надання міжнародної технічної допомоги, забезпечувати взаємозв'язок інформації щодо неї з такими макроекономічними системами даних, як національні рахунки і статистика державного бюджету з метою розробки фінансових програм розвитку держави та макроекономічного аналізу.

Вирішення наукових і практичних завдань становлення статистики міжнародної технічної допомоги як складової багатогалузевої статистичної науки пов'язане з визначенням її сутності, історичних етапів розвитку, формування системи і змісту показників, висвітленням їх ролі в інтегрованій інформаційно-статистичній базі, необхідністю створення схеми взаємодії органів державної статистики та органів, на які покладено функції контролю за міжнародною технічною допомогою, підготовкою та реалізацією обґрунтованих і збалансованих управлінських рішень щодо раціонального використання міжнародної технічної допомоги.

Діюча система надання міжнародної технічної допомоги характеризується складністю, порушенням функціональної гармонії окремих її складових та системи в цілому [1].

Аналіз існуючих наукових джерел показав, що в теорії та практиці української статистики не тільки не визначено місце і функції статистики міжнародної технічної допомоги, але й немає навіть обґрунтування цього поняття.

Актуальність роботи полягає в тому, що у теперішній час в Україні методологічні засади побудови статистики міжнародної технічної допомоги комплексно не вивчалися в теоретичному розрізі та не розроблялися на практиці. Однак на кожному наступному етапі розвитку системи міжнародної технічної допомоги і політики, що її реалізує, відкриваються нові факти, проблеми, які вимагають інших підходів, творчого осмислення та прийняття сучасних і конкретних рішень.

На міжнародному рівні протягом тривалого періоду часу здійснюються численні спроби створити фонд даних, що дало б змогу відстежувати потоки зовнішніх фінансових ресурсів. Зокрема, передумовою цьому слугувала розробка Спеціального стандарту поширення даних (ССПД).

Метою роботи є аналіз структури СПД, визначення ролі, завдань статистики міжнародної технічної допомоги, проблем її становлення.

ССПД створений Міжнародним валютним фондом (МВФ) у 1996 році для висвітлення економічних і фінансових показників країн-членів МВФ. Він зобов'язує країни-члени дотримуватися вичерпного та регулярного оприлюднення фінансових та економічних даних за принципами, розробленими МВФ [7].

Важливо зазначити, що 10 січня 2003 року Украї-

на стала 52-ою країною, що офіційно приєдналася до ССПД Міжнародного валютного фонду. Його показники розміщені як на веб-сайті Державного комітету статистики України, так і на веб-сайті МВФ. Приєднання України до ССПД сприяє забезпеченню органів влади, бізнесу, громадськості, міжнародних організацій своєчасною та повною статистичною інформацією, виробленню й реалі-

зації макроекономічної політики, поліпшенню функціонування фінансових ринків, дослідженню стратегічних цілей державної політики щодо європейської та євроатлантичної інтеграції, підвищенню довіри іноземних інвесторів до оцінки стану економіки України [8].

Спеціальний стандарт поширення даних передбачає чотири параметри поширення даних (рис. 1).

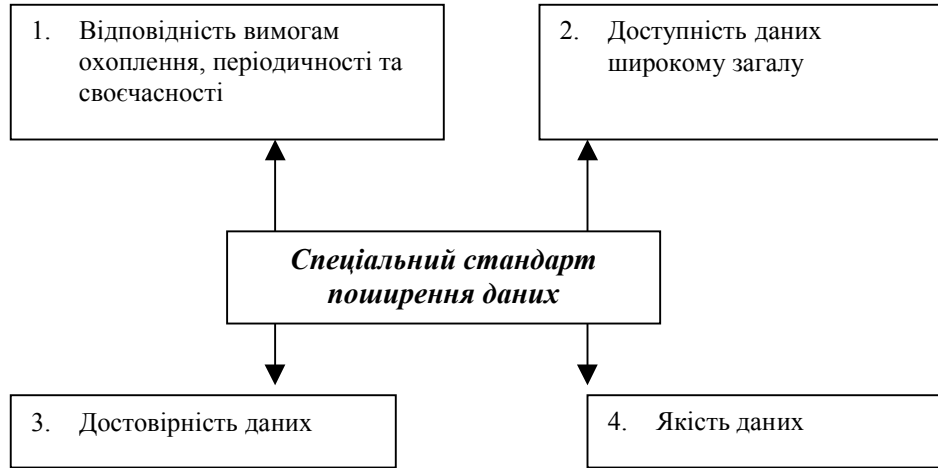

Рис. 1 Параметри поширення даних за ССПД

Охарактеризуємо їх.

1. Відповідність вимогам охоплення періодичності та своєчасності. Вичерпні економічні та фінансові дані, що поширюються регулярно та вчасно, є невід'ємною характеристикою прозорості макроекономічної політики та економіки в цілому. Країни-учасники ССПД зобов'язуються поширювати ці категорії даних періодично та вчасно.

2. Доступність даних широкому загалу. Поширення офіційних статистичних даних є обов'язковим завданням статистики як суспільного блага. ССПД вимагає надання широкому загалу, в тому числі учасникам ринку, рівного та безперешкодного доступу до інформації (зокрема, в аспекті одночасного її надання). Країни-учасники ССПД зобов'язані оприлюднювати завчасно графік поширення даних.

3. Достовірність даних. Для того, щоб офіційна статистика виконувала завдання забезпечення громадськості інформацією, користувачі мають їй довіряти. У свою чергу, довіра до статистичних даних визначається довірою до об'єктивності та професіоналізму органу, відповідального за їх поширення. Прозорість практики роботи такого органу є ключовим фактором формування довіри. Це передбачає:

- ♦ поширення відомостей про терміни й умови підготовки офіційних статистичних даних;
- ♦ визначення умов внутрішньодержавного доступу до даних перед їх оприлюдненням;
- ♦ надання інформації щодо перегляду даних і змін методології роботи.

4. Якість даних. Незважаючи на те, що якість даних виміряти складно, ССПД передбачає, що основним мірилом якості даних є ступінь їх корисності для споживача. ССПД зобов'язує країни-учасники опубліковувати:

- ♦ документацію про методологію та джерела, що використовуються під час підготовки статистичних даних;
- ♦ інформацію про компоненти даних, що дозволяє проводити статистичні перехресні зв'язки і підтверджувати достовірність інформації [6].

Передбачені ССПД категорії даних формують структуру, що охоплює чотири сектори економіки: реальний, податково-бюджетний, фінансовий та зовнішній (табл. 1).

Ретельний аналіз структури та основних положень ССПД свідчить, що у теперішній час його система є неповною, оскільки відсутні дані про потоки міжнародної технічної допомоги.

Як було зазначено вище, дотепер у розробках національної української статистичної школи та у практичній діяльності статистичних органів не застосовувалося таке поняття, як “статистика міжнародної технічної допомоги”. Отже, наразі стає очевидною неможливість ефективного використання міжнародної технічної допомоги без розроблення науково обґрунтованих засад створення статистики міжнародної технічної допомоги та без визначення основних принципів її побудови в межах загальної статистичної системи.

Статистика завжди має на меті відстежувати процеси, що виникають і характеризують сучасний стан розвитку економіки і суспільства. Але для того, щоб створити таку статистику, необхідно розуміти суть та природу відповідного явища, у нашому випадку – технічної допомоги.

На нашу думку, слід, перш за все, з'ясувати, що означає термін “допомога”.

Визначення терміна “допомога”, що стало загаль-

Структура даних за ССПД

Сектор економіки	Категорії даних
Реальний	Національні рахунки, індекси виробництва, ринок праці (показники зайнятості, безробіття, заробітної плати/доходів), індекси цін
Податково-бюджетний	Операції сектору державного управління, операції центральних органів державного управління, заборгованість центральних органів державного управління
Фінансовий	Аналітичні рахунки банківського сектору, аналітичні рахунки центрального банку, відсоткові ставки, фондовий ринок (індекс цін акцій)
Зовнішній	Платіжний баланс, міжнародні резерви, торгівля товарами, міжнародна інвестиційна позиція, зовнішній борг, курси валют

ноприйнятим, зафіксовано в кінці 60-х років XX ст., коли Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відокремилася від надходжень фінансових ресурсів компонент, який назвали “офіційна допомога в розвитку”. У цьому аспекті допомога розглядається як ресурси, що спрямовуються з метою підтримки соціального та економічного розвитку країни.

Ресурси іноземної допомоги повинні сприяти реалізації в країні інституціональних реформ, структурній перебудові економіки, розвитку підприємництва та іншим ринковим перетворенням, створюючи у такий спосіб базу для припливу до країни іноземного приватного капіталу й подальшої взаємодії зі світовим співтовариством [2]. Для цього потрібно мати чітку стратегію економічних реформ, до якої входила б технічна допомога, що надається Україні, та кредити міжнародних фінансових організацій. Варто відзначити, що технічна допомога відіграє важливу роль у переданні ринкових ідей нашому суспільству. Водночас якби українські реципієнти могли використовувати цінні ресурси, що надаються донорами, з більшою користю для себе, то позитивний ефект технічної допомоги був би ще значнішим [3].

Основним документом, в якому вперше було сформульовано цілі, принципи і форми надання технічної допомоги, є резолюція “Технічна допомога в цілях економічного розвитку”, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 році. Основною метою надання технічної допомоги країнам резолюцією було проголошено сприяння створенню умов, необхідних для економічного та соціального прогресу. Регулярна програма технічної допомоги, розроблена на виконання зазначеної резолюції, стала першою програмою в рамках Організації Об’єднаних Націй за цим напрямом діяльності [4].

В Україні, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 15.02.2002 р. № 153 “Про створення єдиної системи залучення, використання і моніторингу міжнародної технічної допомоги”, остання визначається як ресурси або послуги, що, згідно з міжнародними угодами України, надаються донорами на безоплатній і безвідплатній основі з метою підтримки економіки країни [5].

Щодо статистики міжнародної технічної допомоги, то вона, як і будь-яка інша складова економічної

статистики, може бути визначена як напрям статистики, що за допомогою певних методів вивчає стан, закономірності й тенденції процесу надання технічної допомоги, виявляє кількісні характеристики досліджуваних закономірностей у нерозривному зв’язку з їх якісною визначеністю, встановлює наявність і щільність відповідних взаємозв’язків. При цьому статистика міжнародної технічної допомоги повинна розглядатися як сукупність взаємопов’язаних елементів однієї складної динамічної системи, що перебуває у стані постійних змін під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зумовлених процесами перетворення вхідного набору ресурсів у якісно інші вихідні ресурси (продукти). Основним вихідним продуктом такої системи є статистична інформація.

З вищевикладеного матеріалу випливає головне завдання статистики міжнародної технічної допомоги – забезпечення органів державного управління та місцевого самоврядування, громадськості, інших споживачів статистичною інформацією щодо джерел допомоги, її обсягів, напрямів, ефективності, умов отримання, подальших перспектив, світових тенденцій з метою прийняття управлінських рішень, визначення науково обґрунтованих стратегічних і тактичних заходів щодо раціонального використання міжнародної технічної допомоги. Статистична інформація має відображати події та процеси, що відбуваються у сфері надання міжнародної технічної допомоги, і бути основою для вироблення економічної політики держави та стратегії подальшого економічного розвитку.

Отже, ефективне управління міжнародною технічною допомогою неможливе без побудови сучасної гнучкої та прозорої системи, здатної оперативно та об’єктивно відображати тенденції в ефективному використанні міжнародної технічної допомоги. Завдання, пов’язані з реформуванням системи міжнародної технічної допомоги, впровадженням міжнародних статистичних класифікацій та стандартів, потребують удосконалення процедур збирання, обробки, аналізу, збереження та поширення статистичних даних, вимагають посилення вимог до статистичної інформації та зумовлюють необхідність формування статистики міжнародної технічної допомоги.

У рамках статистики міжнародної технічної допомоги має здійснюватися статистичне спостереження

за станом реалізації всіх проектів у цьому напрямі, за виконанням усіх видів заходів щодо залучення допомоги, забезпечуватися відповідний аналіз цих про-

цесів, проводиться постійний статистичний моніторинг програм і проектів за регіонами країни та по Україні в цілому.

Список використаних джерел

1. Браун С. Іноземна допомога на практиці / Браун С. — К. : Основи, 1994. — 185 с.
2. Бургиньон Ф. Помощь может быть эффективной / Ф. Бургиньон, М. Санберг // Финансы & развитие. — № 3. — 2007. — С. 56—57.
3. Кістерський Л. Ефективність міжнародної технічної допомоги Україні / Л. Кістерський, І. Скребцов, Т. Липова // Економіка України. — 2003. — № 5. — С. 74—78.
4. Мойнов С. Г. Техническая помощь в системе ООН. Программа Развития ООН (ПРООН) / Мойнов С. Г. — М. : Б.и., 1988. — 50 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги” від 15.02.2002 р. № 153 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=153-2002-%EF>
6. Руководство по применению стандартов распространения данных. Модуль 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dsbb.imf.org/vgn/images/pdfs/russddsguide.pdf>
7. The Special Data Dissemination Standard : Guide for Subscribers and Users [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.dsbb.imf.org/sddsindex.htm
8. Dissemination Standards Bulletin Board [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.dsbb.imf.org/Applications/web/getpage/?pagename=dgrshome

Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Частина I. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання діяльності з надання соціальних послуг

О. П. Романюк,
кандидат економічних наук, доцент,
НАДУ при Президентіві України

Досить часто у теперішній час керівники та спеціалісти соціальних служб ставлять перед собою питання: “Наскільки ми є успішними? Як виміряти наші досягнення та довести, що вони насправді існують? Як побачити проблеми, недоліки у роботі та вчасно вжити заходів щодо їх усунення?”. У повсякденне життя входять такі поняття, як “результативність”, “ефективність”, “якість”, “критерії”, “показники”, “виміри”, “результати”, “оцінка” тощо.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм”, кожна з програм, що розробляється, повинна обов’язково містити розділ щодо очікуваних результатів та ефективності [8]. У ньому необхідно подавати розрахунки кількісних та якісних показників (економічних, соціальних, екологічних тощо), яких передбачається досягти, з обґрунтуванням їх ефективності. Це є підтвердженням актуальності та важливості запровадження у практику системи вимірювання діяльності установ та організацій різного рівня та спрямування, одним із етапів формування якої є саме розробка конкретних індикаторів та їх цільових значень.

Як сформулювати мету надання послуги у кожному конкретному випадку? Яким буде її зміст? На що послуга спрямована (на рівні місцевого осередку, населення в цілому)? У чиїх інтересах вона надається? Як можна визначити очікуваний результат послуги та виміряти її якість? Ці та інші аналогічні питання перебувають у центрі уваги й представляють найбільший інтерес для розробників соціальної політики, науковців, керівників і працівників соціальних служб, а також для отримувачів послуг. Проблема вимірювання якості та ефективності соціального обслуговування, якості соціальної роботи з різними групами користувачів послуг, якості різних соціальних проектів, що стосуються покращання становища людей, набуває у теперішній час усе більшої актуальності.

Метою запропонованої статті є висвітлення суті, практичного значення та особливостей процесу вимірювання діяльності організацій, що надають соціальні послуги. У ній розглядаються питання теорії і методології вимірювання ефективності, результативності та якості соціальної роботи, а також містяться відповіді на запитання:

1. Що таке вимірювання діяльності, його суть та практичне значення?
2. Якими є роль та місце вимірювання діяльності в системі управління, що зорієнтована на результат?

3. Якими є ключові відмінності між вимірюванням діяльності та оцінюванням?
4. Що таке показники (індикатори) діяльності та як вони визначаються?

У міжнародній практиці важливе місце у сфері соціальних послуг належить системі вимірювання діяльності (*performance measurement*). В Україні, як свідчать результати проведеного дослідження, “вимірювання діяльності” як поняття, що характеризує діяльність соціальних служб, не є широкоживим ні в науково-теоретичній, ні в практичній площинах соціальної політики та соціальної роботи. Існуюча наразі в країні система соціального обслуговування населення в основному зорієнтована на процес. Як замовники, так і надавачі соціальних послуг зазвичай оцінюють свою діяльність у таких поняттях, як кількість одержувачів послуг, кількість наданих послуг та обсяг бюджетного чи позабюджетного фінансування. При цьому поза увагою залишається результат надання послуг (тобто те, як вплинули зазначені послуги на поведінку, здібності, самопочуття тощо їх отримувачів). Відсутні ефективні механізми мотивування надавача послуг до досягнення результатів, а також забезпечення його відповідальності за їх якість.

Метою розробки системи вимірювання діяльності є створення умов для покращання якості соціальних послуг, підвищення ефективності та результативності діяльності соціальних установ шляхом їхньої переорієнтації з процесу на результат (тобто на отримання позитивних кількісних або якісних змін у одержувачів послуг).

Поняття “вимірювання діяльності”

На сьогодні не існує єдиного універсального визначення терміна “вимірювання діяльності”. Найчастіше під вимірюванням діяльності розуміють вимірювання на регулярній основі результативності та ефективності послуг, що надаються відповідно до певних програм. Іншими словами, це спосіб визначення урядом чи місцевою владою того, чи забезпечується надання якісних послуг за помірними цінами, чи досягаються задекларовані мета та цілі діяльності [7, с. 2].

Дещо інше визначення терміна “вимірювання діяльності” було запропоновано у 1980 році U.S. General Accounting Office (GAO); відповідно до нього, вимірювання діяльності передбачає такі виміри [7, с. 3]:

- ♦ Продуктивність (*Productivity*), що визначається як співвідношення обсягів наданих послуг та використаних ресурсів у розрахунку на одного працівника (наприклад, кількість відвідувань);
- ♦ Результативність (*Effectiveness*), що визначається як співвідношення наданих послуг та того, що організація мала намір досягти при наданні цих послуг;
- ♦ Якість (*Quality*), що визначає оцінку продукту/послуги або процесу, в результаті якого цей продукт було вироблено (послугу надано);

- ♦ Своєчасність (*Timeliness*), що визначається тим, наскільки оперативно (без затримки) надається послуга.

В інших джерелах під вимірюванням діяльності розуміють процес:

а) визначення прогресу на шляху до досягнення стратегічних цілей завдяки збиранню та аналізу інформації щодо:

- обсягів наданих послуг (*outputs*);
- якості цих послуг, тобто наскільки добре вони надаються споживачам, та ступеня задоволення ними споживачів (*service quality*);
- результатів виконання програми (проекту) порівняно з очікуваннями (*outcome*) [2, с. 5];

б) визначення ефективності та результативності діяльності організації. З цією метою можуть використовуватися так звані “мірила виконання” (*performance measures*) або “індикатори виконання” (*performance indicators*). Незважаючи на те, що дехто з фахівців вбачає певну відмінність між цими двома термінами, на практиці вони часто вживаються як синоніми;

в) регулярного систематичного збирання, аналізу та презентації даних, що відображують використані ресурси, вироблені продукти чи надані послуги, а також дозволяють визначити, чи досягнуто запланованих результатів.

Таким чином, узагальнюючи, можна стверджувати, що вимірювання діяльності – це процес регулярного збирання й аналізу інформації, який проводиться відповідно до розроблених індикаторів і метою якого є визначення прогресу на шляху до досягнення цілей. Іншими словами, це процес об’єктивного визначення того, наскільки добре організація досягає поставленої мети та окреслених цілей.

У процесі вимірювання діяльності невід’ємними є чотири основні запитання:

1. Де ми знаходимося зараз?
2. Де ми хотіли би бути?
3. Як досягти бажаного стану?
4. Як виміряти наш прогрес?

Вимірювання діяльності – це процес. Водночас його можна розглядати як інструмент управління, що забезпечує можливість постійного вдосконалення перебігу виконання соціальних програм та надання послуг. Для того, щоб вдосконалювати таку діяльність, необхідно мати відповідну інформацію. Якщо стратегічне планування допомагає сфокусуватися на тому, щоб робити правильні речі, вимірювання діяльності допомагає відповісти на питання, чи вони виконуються правильно [2, с. 1].

Потрібно пам’ятати, що дані, отримані в процесі вимірювання діяльності, дають відповідь лише на питання: **ЩО** відбувається; водночас вони не відповідають на питання про те, **ЧОМУ** ці чи інші речі відбуваються чи не відбуваються. Відповідно, необхідно використовувати одержувану інформацію для того, щоб з’ясувати, **ЧОМУ** ми досягаємо чи не досягаємо запланованих цілей.

Місце вимірювання діяльності у системі управління за результатами діяльності

Управління за результатами діяльності, або, іншими словами, управління, що зорієнтоване на результат, може бути визначене як стратегія управління, метою якої є досягнення важливих змін у діяльності організацій, включаючи як головний орієнтир вдосконалення процесу виконання (досягнення кращих результатів) [4].

Ключовим компонентом такої системи управління є процес вимірювання діяльності (виконання).

Співвідношення між двома поняттями можна визначити так: якщо вимірювання діяльності пов'язане з “виробництвом” або *пропозицією* інформації про діяльність організації з виконання соціальних програм, то управління за результатами діяльності пов'язане здебільшого з формуванням *попиту* на таку інформацію (з метою подальшого її використання при прийнятті рішень та впровадженні різних інституційних механізмів і заохочень, що активно стимулюють її використання).

Можна виділити такі складові (етапи) системи управління за результатами діяльності:

1. Формулювання стратегічної мети (*goal*).
2. Визначення чітких цілей (завдань) діяльності (*objectives, results*) та представлення їх у кількісному вигляді.
3. Відбір показників (індикаторів) (*indicators*), що будуть використовуватися для вимірювання прогресу щодо досягнення кожної з проголошених цілей.
4. Встановлення чітких цільових значень (*targets*) для кожного з індикаторів.

5. Розробка і впровадження системи моніторингу:
 - регулярне збирання даних щодо реального стану речей;
 - аналіз отриманих даних (порівняно з визначеними цільовими показниками);
 - підготовка звіту;

6. Проведення додаткового оцінювання (*evaluation*) з метою забезпечення потреби у додатковій інформації – тій, що не є безпосередньо доступною за результатами моніторингу / вимірювання;

7. Використання інформації про діяльність з метою покращання обізнаності, вдосконалення системи підзвітності (*accountability*) та процесу прийняття управлінських рішень (внутрішній рівень), а також для звітування / інформування партнерів та зацікавлених сторін (зовнішній рівень).

Перші чотири етапи стосуються процесу *стратегічного планування*. Перші п'ять етапів, як правило, визначають підґрунтя концепції *вимірювання діяльності*. Реалізація концепції управління за результатами діяльності базується на виконанні всіх семи етапів (рис. 1).

Вимірювання діяльності пов'язане з виконанням певних дій на двох підрівнях (рис. 2):

- 1) вимірювання процесу впровадження соціальних програм, у ході якого одержуємо відповідь на питання про те, чи відповідно до розробленого бюджету, складеного робочого плану і графіку використовуються ресурси та здійснюється діяльність;
- 2) вимірювання досягнутих результатів, що дає змогу оцінити, чи відповідають результати,

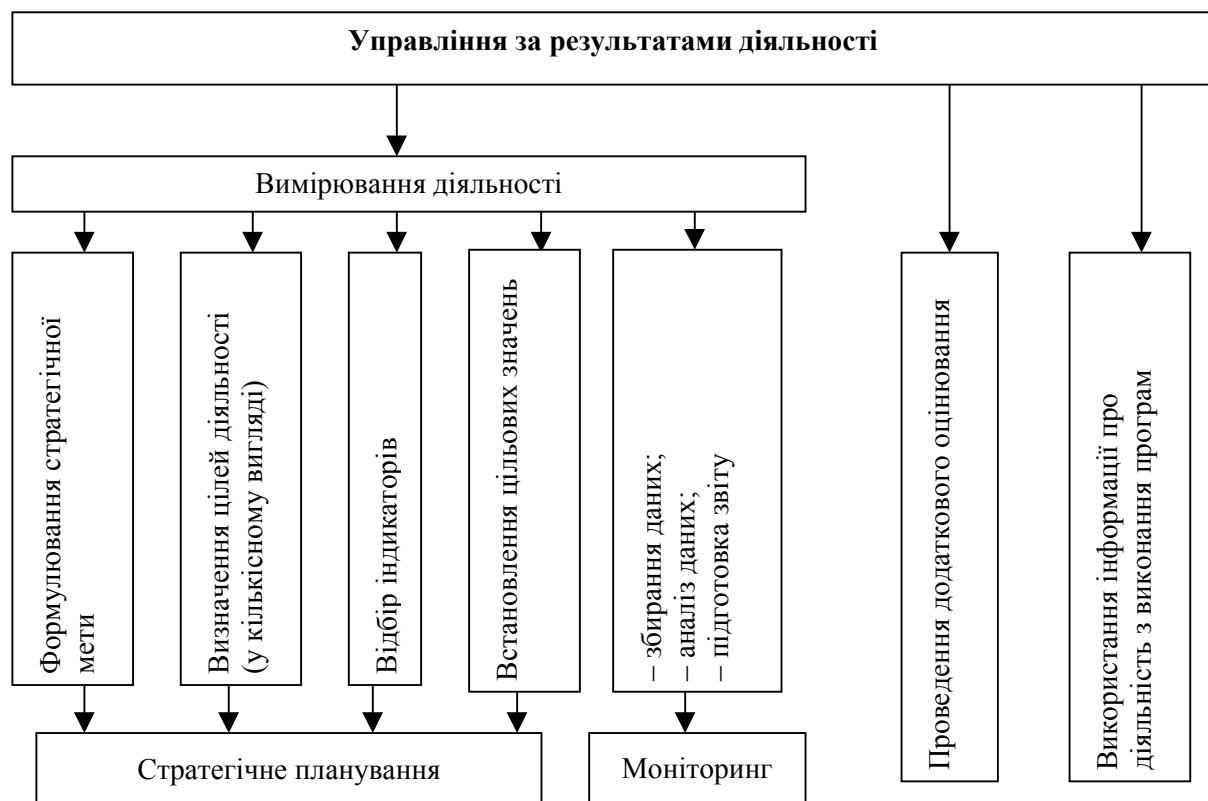

Рис. 1. Вимірювання діяльності як складова загальної системи управління за результатами діяльності

яких досягнуто, запланованим. Результати, у свою чергу, вимірюються на трьох рівнях:

- безпосередній, прямий продукт;
- проміжний, середньостроковий результат;
- кінцевий, довготерміновий результат.

Якщо раніше, як уже зазначалося, увага переваж-

но була сфокусована на вимірюванні процесу впровадження (перший підрівень), то наразі все більш актуальним завданням стає вимірювання досягнутих результатів. Більш того, акценти переміщуються від вимірювання безпосередніх (прямих) результатів до середньо- та довготермінових.

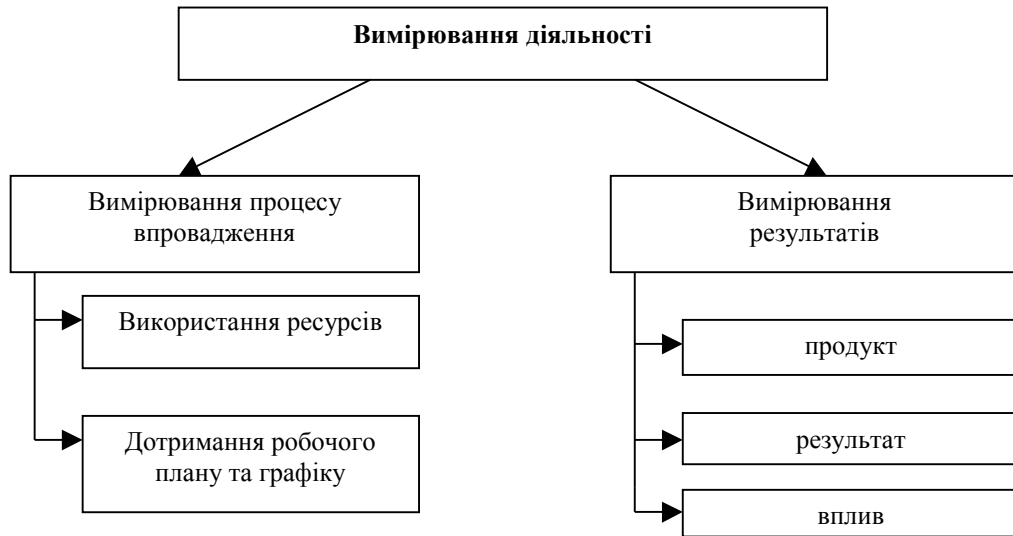

Рис. 2. Складові процесу вимірювання діяльності

Вимірювання діяльності та оцінювання: основні відмінності

Вимірювання діяльності та оцінювання здебільшого розглядаються як дві окремі функції, що забезпечують надання додаткової (взаємодоповнюючої) інформації, однаково важливої і необхідної для ефективної реалізації системи управління, зорієнтованої на результат. Відмінності між цими двома функціями у спеціальній літературі не завжди є чітко визначеними – різні джерела їх тлумачать по-різному. У практичній діяльності деяких організацій ці відмінності навіть не враховуються. Проте більшість джерел подає інформацію про наявність певних відмінностей, основні з яких узагальнено нижче.

Отже, основні відмінності між вимірюванням діяльності та оцінюванням є такими [4, с. 13–14]:

1. Вимірювання діяльності – це самооцінка (*self-assessment*), що здійснюється менеджерами програми (проекту) або керівництвом організації. Натомість оцінювання здебільшого проводиться групою людей (командою), яка зазвичай складається з зовнішніх експертів і готує незалежні висновки про виконання програми (проекту). Для цього створюються спеціальні офіси (центри, групи) з оцінювання діяльності.

2. Процес вимірювання діяльності є достатньо стандартизованим. Він охоплює широкий спектр питань, що пов'язані з виконанням соціальної програми та дослідженням отриманих результатів, проте без проведення їх глибокого, всебічного аналізу. Оцінювання зазвичай є менш стандартизованим і виконується за індивідуально визначеним обсягом робіт. Більш того, при його здійсненні має місце тенденція до фокусування уваги на меншій кількості питань, що

пов'язані з виконанням програми, водночас до набагато ґрунтовнішого їх аналізу.

3. Вимірювання діяльності здебільшого зосереджується на тому, досягнуто чи ні запланованих результатів, водночас оцінювання пояснює, **ЯК** і **ЧОМУ** вони були досягнуті або не досягнуті. Іншими словами, у процесі оцінювання виконавці намагаються проаналізувати та зрозуміти контекст програми (проекту) та вивчити фактори, що впливають на її виконання.

4. Моніторинг виконання, що є складовою вимірювання діяльності, здійснюється регулярно за заздалегідь встановленим (розробленим) шаблоном і може служити “системою раннього сповіщення”, завдяки якій керівництво завчасно буде попереджено про недоліки у виконанні програми (проекту). Проте при цьому не досліджуються причини цих недоліків і не готуються рекомендації щодо вживання необхідних управлінських заходів, як це притаманно процесу оцінювання.

5. У той час, як у процесі вимірювання виконання надається перевага використанню кількісних індикаторів, при оцінюванні часто застосовують якісні методи дослідження (наприклад, експрес-оцінювання), що є кращими для розуміння контексту та підготовки рекомендацій.

6. На відміну від оцінювання, моніторинг – це поточний контроль діяльності, у процесі якого відстежується, чи проведено всі заплановані заходи, чи дотримано часові рамки, чи відповідають витрати затвердженому бюджету, чи охоплено заплановану кількість учасників проекту. Вимірювання фіксує відхилення, а оцінювання виявляє їх причини.

Таким чином, оцінювання та вимірювання діяльності можна розглядати як відмінні одна від одної, проте взаємодоповнюючі функції. І те, й інше є інструментом управління. І те, й інше є важливим джерелом інформації про виконання програми. Разом вони роблять важливий внесок у формування необхідних управлінських знань та прийняття на цій основі необхідних рішень. Однак зрозуміло, що, незважаючи на важливість процесів самооцінки, необхідно регулярно залучати спеціалістів, незалежних консультантів або експертів, які можуть забезпечити незаангажовану позицію.

Варто відмітити, що оцінювання відрізняється від ревізії або перевірки, яких зазвичай побоюються керівники установ, вбачаючи у них небезпечні для співробітників наслідки, що пов'язані з можливими покараннями, доганами або іншими адміністративними заходами. Від недоліків не застрахована жодна з організацій, але оцінювання дає змогу виявити не лише "слабкі" місця, але й успіхи та досягнення, точки зростання, ресурси. Якщо не вивчати діяльність, то недоліки важко виявити, а відповідно, неможливо виправити. Оцінювання діяльності організації, за А. Бодугеном, – це процес визначення того, наскільки організація чи її окрема програма якісно та ефективно працює, чи приносить реальну користь [6].

Організаційні рівні, на яких доцільно запровадити систему вимірювання діяльності у сфері надання соціальних послуг

Вимірювання діяльності може мати місце на різних організаційних рівнях, а саме:

- 1) рівні окремої соціальної програми;
- 2) рівні організації, що надає соціальні послуги;
- 3) регіональному рівні (який охоплює всі організації, що надають соціальні послуги в регіоні);
- 4) національному рівні.

Вимірювання діяльності на *мікрорівні* (тобто на рівні окремої програми або соціальної установи) здійснюється, як правило, керівництвом програми / організації та допомагає: визначити, чи виконує організація свою місію; продемонструвати прогрес у виконанні завдань; виявити потенційні проблеми; надати необхідну інформацію для ефективного прийняття рішень (у т.ч. щодо залучення ресурсів, обґрунтування коштів, необхідних для реалізації програми / надання послуги); зробити бажані результати видимими та вимірюваними.

На *регіональному (місцевому) рівні*, тобто мезорівні, відповідні органи влади (управління праці та соціального захисту населення, голова держадміністрації, секретар ради тощо) матимуть змогу виміряти діяльність соціальних установ з метою:

- підготовки доповідей профільному міністерству, Кабінету Міністрів тощо про результати, досягнуті в їхньому регіоні у сфері надання соціальних послуг населенню (зокрема, особливий інтерес для органів влади становитимуть такі індикатори діяльності соціальних установ, як кінцевий продукт та результати);

- отримання рейтингу соціальних установ, які діють у регіоні. Подібний рейтинг може, як це відбувається у Великій Британії, стимулювати соціальні установи ставати більш конкурентоспроможними і, відповідно, вдосконалювати свої послуги для приваблювання більшої кількості клієнтів. Рейтинг міститиме низку ключових індикаторів діяльності (здіяняні ресурси, кінцевий продукт, результати), значення яких для різних соціальних установ можна буде порівнювати (незалежно від того, є вони державними чи недержавними організаціями). Набір індикаторів діяльності на регіональному рівні для складання рейтингу соціальних установ повинен бути однаковим на всій території країни;
- інформування громадськості про основні досягнення в сфері надання соціальної допомоги та про діяльність (рейтинг) певних соціальних установ, розташованих у регіоні.

На *державному, або макрорівні* вимірювання діяльності має зосереджуватися не на соціальних установах, а на наданні соціальних послуг у цілому. Для органів влади на державному рівні важливим є проведення моніторингу:

- ♦ шляхів витрачання бюджетних ресурсів, за які вони є (або повинні бути) підзвітними перед платниками податків (тут можуть розглядатися індикатори задіяних ресурсів, кінцевого продукту, результатів та ефективності);
- ♦ відповідності та якості послуг, наданих населенню, та рівності доступу до них. У цьому випадку індикатори кінцевого продукту та результатів повинні вимірюватися не лише в кількісному, але і в якісному вираженні.

Результати цього типу вимірювання можуть, у свою чергу, використовуватися для: вдосконалення за необхідності існуючих політик (програм, стратегій); розробки нових політик (програм, стратегій); підготовки інформаційних та аналітичних матеріалів, зокрема політичних звернень до населення.

Цілком очевидно, що на різних рівнях вимірювання діяльності повинні використовуватися різні види показників (індикаторів).

Показники (індикатори), що використовуються для вимірювання діяльності

Вимірювання діяльності має здійснюватися на базі збалансованого набору індикаторів, які відображують усі аспекти послуги. Деякі організації у процесі вимірювання діяльності обмежуються такими показниками, як продукт (output), ефективність (efficiency), якість послуги (service quality), результат (outcome). Досвід свідчить, що найчастіше у практиці зустрічаються індикатори продукту (output) та ефективності (efficiency) [7, с. 72]. Є також приклади практичного використання такого індикатора діяльності, як продуктивність (productivity) – поєднання характеристик ефективності та результативності в одному індикаторі.

Індикатори повинні бути:

- суттєвими для організації;
- чітко визначеними;
- легко зрозумілими та простими у використанні;
- зіставляваними як між установами, так і впродовж часу (в ідеалі).

Індикатори діяльності також повинні задовольняти такі вимоги:

- ♦ можливість перевірки інформації та даних;
- ♦ рентабельність (тобто важливо, щоб вартість збирання інформації врівноважувалася її корисністю);
- ♦ однозначність: повинно бути чітко зрозумілим, чи приведе збільшення величини індикатора до покращання або до погіршення послуги;
- ♦ відкритість до впливу: керівники, відповідальні за надання послуг, повинні бути в змозі впливати на діяльність, що вимірюється певним набором індикаторів;

- ♦ статистична виваженість: індикатори діяльності, що обчислюються за невеликою кількістю випадків, демонструватимуть значні річні коливання;
- ♦ своєчасність: індикатори повинні ґрунтуватися на даних, які можна зібрати протягом прийнятного періоду часу.

Перед тим, як починати розробку індикаторів, необхідно відповісти на запитання: “Що насправді ми хочемо (нам важливо) знати про те, що ми робимо?” Те, що вимірюється, повинне допомогти керівництву здійснювати управління та контроль за роботою установи.

Часто буває важко розділити продукт і результат, відповідно ефективність та результативність, здебільшого через те, що продукт не має фізичної форми і не може бути ринковим товаром. Нижченаведений приклад ілюструє відмінність між поняттями “продукт” та “результат” (табл. 1), при цьому отримання продукту не обов’язково означає досягнення результату.

Таблиця 1

Відмінність між поняттями “продукт” та “результат” у процесі вимірювання діяльності

Продукт (безпосередній результат)	Результат (кінцевий результат)
Те, що вироблено в процесі діяльності	Те, що змінено в процесі діяльності
Підлітки-правопорушники, які пройшли соціальну реабілітацію	Підлітки-правопорушники, які пройшли соціальну реабілітацію і не здійснюють повторно правопорушень

Кількісні або якісні зміни у одержувачів допомоги можуть стосуватися таких аспектів: стан здоров’я; поведінка; ставлення; психологічний стан; можливості; здібності; матеріальне становище; ризики.

При формулюванні очікуваних результатів необхідно враховувати таке:

- ♦ вони мають бути кількісно вимірюваними;
- ♦ вони мають бути реалістичними, тобто відповідати характеру, ресурсам і тривалості діяльності;

- ♦ серед очікуваних результатів можуть бути визначені пріоритетні;
- ♦ якщо очікуваний результат бюджетної послуги сформулювати неможливо, то таку послугу не варто фінансувати за рахунок бюджетних коштів.

Нижче наведено приклади показників, що характеризують продукт та результат деяких видів соціальних послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Приклади визначення продукту та результату надання соціальної послуги

Різновид соціальної програми	Продукт	Результат
Територіальний центр соціального обслуговування одиноких непрацездатних громадян	Кількість клієнтів Кількість наданих послуг	Задоволеність отримувачів послуг обслуговуванням
Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями	Кількість реабілітаційних програм Кількість лікувально-оздоровчих заходів	Кількість дітей, інтегрованих у суспільство Кількість дітей, знятих із диспансерного обліку
Центр соціально-психологічної допомоги	Кількість осіб, яким надано тимчасовий притулок Кількість сімей, яким надано невідкладну допомогу Кількість наданих правових консультацій	Кількість осіб, які повернулися у сім’ї Задоволеність сімей допомогою Кількість осіб, чії права захищені в установленому порядку

Результативність визначається за відповіддю на запитання “Чи вдалися до правильних дій?”, а ефективність – “Чи правильний метод використовується?”.

Якість, ефективність та результативність соціальних послуг важко виміряти, оскільки:

- а) соціальні послуги не можуть бути повністю формалізовані, що утруднює розробку прозорих та чітких критеріїв оцінки;
- б) різноманітні зовнішні умови можуть підвищувати або зменшувати ймовірність позитивних змін;
- в) зміни у житті людей часто відбуваються значно пізніше, ніж надано послугу, або потребують тривалого часу надання послуг, тобто іноді потрібно багато часу (навіть декілька років) для того, щоб отримати очікуваний результат;
- г) іноді важко знайти підходящий індикатор, за яким можна простежити кількісні або якісні зміни у житті клієнта.

Індикатори діяльності потрібно використовувати не лише як інструмент процесу вимірювання діяльності, але й як стимул (інструмент мотивації) до покращання діяльності.

Індикатори дають можливість кожному, хто працює в організації, мати чітку уяву щодо того, що є важливим та що потрібно зробити. Це сприяє покращанню дисципліни і забезпечує належне управління діяльністю. Потрібно переконатися: все, що робить персонал організації, спрямовано на досягнення (або навіть і перевищення) визначених індикаторів діяльності.

Індикатори діяльності у приміщенні організації варто розмістити повсюди, де є можливість: у кімнаті для відпочинку, на стінах зали для засідань, на дошці оголошень тощо. Необхідно зазначити, якими є цільові значення для кожного з індикаторів і показати прогрес щодо їх досягнення. Це слугуватиме додатковою мотивацією для персоналу щодо досягнення визначених цільових значень індикаторів.

Групи показників (індикаторів), що можуть бути рекомендовані для вимірювання діяльності соціальних установ в Україні

Грунтуючись на міжнародному досвіді та враховуючи особливості сфери надання соціальних послуг, вважаємо за доцільне рекомендувати для використання в Україні шість груп показників (табл. 3).

Таблиця 3

Групи індикаторів діяльності з надання соціальних послуг

1 група	Індикатори витрат (внесок, ресурси)	Показують, які ресурси організація використовує
2 група	Індикатори обсягу (продукт)	Показують обсяги наданих послуг чи виконаних робіт
3 група	Індикатори результату (наслідок)	Характеризують кількісні або якісні зміни, що відбулися у клієнта
4 група	Індикатори якості послуг	Відображають враження від послуги з боку споживачів
5 група	Індикатори ефективності	Характеризують співвідношення між витраченими ресурсами та обсягом наданих послуг
6 група	Індикатори результативності	Характеризують співвідношення між витраченими ресурсами та отриманими результатами

Розглянемо перелік найбільш типових показників (індикаторів) у розрізі кожної з шести запропонованих груп.

1 група.

Індикатори витрат (внесок, ресурси)

- 1.1. Фінансові (витрати на реалізацію програми / надання послуг).
- 1.2. Трудові (персонал):
 - ◆ кількість відпрацьованих людино-днів;
 - ◆ кількість залучених фахівців (осіб);
 - ◆ кількість залучених волонтерів (осіб);
 - ◆ питома вага персоналу, який має фахову освіту, (%);
 - ◆ питома вага осіб, які впродовж звітного періоду підвищили свою кваліфікацію, (%).
- 1.3. Матеріально-технічні ресурси (спеціалізоване обладнання, кількість ліжок денного стаціонару, площа житлових одиниць, кількість комп'ютерів, кількість підручників, кількість транспортних засобів тощо).

2 група.

Індикатори обсягу (продукт)

- 2.1. Кількість клієнтів, яким надані послуги.
- 2.2. Кількість наданих послуг / консультацій.
- 2.3. Кількість видів послуг / реалізованих програм.
- 2.4. Кількість відвідувань / виїздів.
- 2.5. Кількість проведених заходів (у т.ч. профілактичних).
- 2.6. Кількість хворих, які отримали стаціонарне (санаторне) лікування.
- 2.7. Кількість опублікованих / розповсюджених брошур, інформаційних матеріалів.
- 2.8. Кількість прочитаних курсів.
- 2.9. Кількість відповідей на звернення.
- 2.10. Кількість відновлених документів.
- 2.11. Кількість розроблених індивідуальних програм реабілітації (реінтеграції).

3 група. Індикатори результату (наслідок)

- 3.1. Кількість / частка осіб, які знайшли роботу.
- 3.2. Кількість / частка осіб, які повернулись у сім'ю.
- 3.3. Кількість / частка осіб, яких знято з обліку.

3.4. Кількість / частка осіб, у яких відновлено соціальні функції.

3.5. Кількість / частка осіб, яких знято з черги для направлення на стаціонарне обслуговування.

3.6. Кількість / частка осіб, які перестали вживати наркотики.

3.7. Кількість / частка осіб з фізичними (або розумовими) вадами, яким допомогли жити вдома.

3.8. Кількість / частка осіб, нездатних навчатися, яким допомогли навчатися вдома.

3.9. Кількість випадків попередження відмови від немовлят.

3.10. Кількість дітей-інвалідів, інтегрованих у суспільство (залишених на виховання у сім'ї), які отримали базову стандартну освіту.

3.11. Кількість працевлаштованих батьків дітей-інвалідів.

3.12. Кількість осіб, які отримали постійне (тимчасове) місце проживання.

3.13. Кількість осіб, які отримали кваліфікацію.

3.14. Задоволеність клієнта послугою.

3.15. Рівень задоволення потреби клієнта.

4 група.

Індикатори якості послуг

4.1. Задоволеність клієнта послугою (за оцінками клієнтів).

4.2. Час очікування надання послуги з моменту звернення.

4.3. Час очікування в чергах.

4.4. Кількість скарг (у розрахунку на 100 клієнтів).

4.5. Кількість подяк (у розрахунку на 100 клієнтів).

5 група.

Індикатори ефективності

5.1. Час, що витрачає спеціаліст на обслуговування одного клієнта (год. / особу).

5.2. Вартість послуг у розрахунку на одного клієнта (грн. / особу).

5.3. Вартість харчування в розрахунку на одного клієнта.

5.4. Кількість клієнтів у розрахунку на одного фахівця.

5.5. Площа житлових одиниць у розрахунку на одного клієнта.

5.6. Кількість волонтерів у розрахунку на одного клієнта.

6 група.

Індикатори результативності

6.1. Вартість послуг у розрахунку на одного клієнта, в якого відбулися позитивні зміни у соціальному становищі.

6.2. Кількість осіб, яких працевлаштовано, в розрахунку на одного фахівця.

6.3. Кількість дітей, влаштованих до навчальних закладів, у розрахунку на одного фахівця.

6.4. Вартість послуги в розрахунку на одну дитину, в якій покращилися показники у соціальній, психологічній, фізичній сферах діяльності.

Таким чином, у запропонованій роботі досліджено питання теорії та методології вимірювання діяльності установ (організацій), що надають соціальні послуги. Доведено актуальність та практичну значущість процесу вимірювання діяльності таких установ, досліджено роль та місце вимірювання діяльності в системі управління, що зорієнтована на результати, узагальнено основні відмінності між вимірюванням діяльності та її оцінюванням, представлено різні організаційні рівні, на яких може мати місце вимірювання діяльності. Окремим блоком наведено стислу характеристику показників (індикаторів) діяльності, вимоги до їх розробки та застосування, чітко визначено відмінності між продуктом та результатом надання соціальної послуги, а також наведено приклади індикаторів діяльності соціальних установ, які можуть бути рекомендовані для застосування в Україні. У подальшому будуть досліджені особливості поетапної (крок за кроком) розробки системи вимірювання діяльності соціальних установ, умови та рекомендації щодо її впровадження в Україні. Ці питання будуть викладені у наступній частині статті.

Список використаних джерел

1. The Performance-Based Management handbook : Establishing an Integrated Performance Measurement System [Електронний ресурс] // Prep. by TRADE Performance-Based Management Special Interest Group. — Sept., 2001. — Vol. 2. — 54 p. — Режим доступу : <http://www.orau.gov/pbm/pbmhandbook/Volume202.pdf>
2. Manages For Results: A Guide to Advanced Performance Measurement [Електронний ресурс] // Fairfax County, Performance Measurement Team, Department of Management and Budget. — 2007. — 80 p. — Режим доступу : http://www.fairfaxcounty.gov/dmb/performance_measurement/Manages_For_Results.pdf
3. SIGMA External Audit and Financial Control Glossary [Електронний ресурс] // Support for Improvements in Governance and Management. — Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/4/3/35079748.pdf>
4. Results Based Management in the Development Co-operation Agencies: A review of Experience. — Paris : OECD, 2000. — 25 p.
5. How to Measure Performance: A Handbook of Techniques and Tools [Електронний ресурс] // Prep. by TRADE Performance-Based Management Special Interest Group. — Oct., 1995. — 186 p. — Режим доступу : <http://www.orau.gov/pbm/documents/handbook1.html>
6. Оценка эффективности деятельности учреждений социальной поддержки населения : [учеб.-метод. пособ.] / [С. Нечаева, П. Романов, В. Чепляев и др.]; под ред. П. Романова, Е. Ярской-Смирновой. — Саратов: ООО "Изд-во "Научная книга", 2007. — 120 с.

7. Gauging Success: Performance Measurement in South Eastern Europe [Електронний ресурс] // Open Society Institute, Local Government and Public Service Reform Initiative. — 2003. — 167 p. — Режим доступу : <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016099.pdf>
8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм” від 31.01.2007 р. № 106 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua) — Назва з титул. екрана.

Підходи до статистичного оцінювання якості загальної середньої освіти в Україні

В. Г. Саріогло,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідуючий відділом;
Г. І. Терещенко,
науковий співробітник;
Інститут демографії
та соціальних досліджень НАН України

На сучасному етапі розвитку суспільства освітній рівень населення розвинених країн стає одним із найважливіших факторів економічного розвитку, політичної стабільності держав та соціальної гармонії. При цьому система освіти, що формується в кожній країні під впливом цілого ряду соціальних, культурних, економічних, історичних факторів, набуває все більше ознак системи гармонізованої, безперервної, комплексної освіти. Освіта стає все потужнішим сектором діяльності, який уже фактично мало чим поступається багатьом традиційним секторам економіки за масштабами використання ресурсів та впливом на економічний стан і динаміку розвитку держав [1]. В Україні останніми роками державні витрати на освіту перевищують 6% ВВП, більше ніж 40% з яких припадає на загальну середню освіту [2]. При цьому неухильно зростає обсяг фінансування освіти, насамперед вищої, післядипломної та різноманітних тренінгів, домогосподарствами й приватними організаціями, що в цілому характерно і для інших країн [3].

За таких умов система освіти та її складові вже не можуть розглядатися як окремий вид діяльності, що існує поза ринковою економікою й управління яким здійснюється лише на основі особливих, унікальних принципів, методів, важелів та механізмів спеціалізованими вузькопрофільними інституціями. Відірваність освіти від загальних економічних процесів уже зараз занадто дорого коштує багатьом країнам Європи та світу, навіть достатньо високо розвиненим, не кажучи вже про Україну. При цьому, за відсутності альтернатив інноваційному розвитку економіки, саме ефективність системи освіти стає одним з основних критичних факторів, що визначають реальні перспективи держав, у тому числі й політичні.

Відповідно до ступеня зростання ролі освіти, в цілому змінюється ставлення до неї з боку суспільства, урядів, політичних сил. Питання ефективності системи освіти, її відповідності сучасним та майбутнім потребам основних користувачів виходять на перший план. Особливо актуальними стають проблеми якості функціонування національних систем освіти та їх

підсистем, якості окремих процесів та результатів [1; 4]. Слід зазначити, що у теперішній час підходи до адекватного розв'язання зазначених проблем ще не достатньо розроблені. Це стосується всіх країн без винятку. Об'єктивно це зумовлено динамічними зрушеннями у системі освіти, змінами очікувань користувачів, перенесенням акцентів при оцінці якості на різні аспекти освітніх процесів і продуктів у різні проміжки часу та на різних етапах розвитку країн, інтенсивним розвитком методології оцінювання якості тощо.

У цілому зрозумілим є те, що забезпечення якості освіти повинне здійснюватися з використанням спеціальної системи контролю якості освіти, яка має бути достатньо незалежною від державних та місцевих органів управління освітою [1]. Елементи таких систем уже створені, в тому числі, певною мірою, і в Україні. Але їх загальними недоліками є все ще достатньо вузьке розуміння якості освіти, яке орієнтується головним чином на традиційні для систем освіти аспекти: успішність навчання та доступ до освіти; ефективність системи управління освітою; ресурсне забезпечення освіти, та на використання традиційних методологій та інструментів.

Сучасними методологічними підходами до забезпечення якості будь-якої продукції, що знаходять усе більше застосування в економіці, є система повного контролю якості (Total Quality Management – TQM) та стандарти ISO 9000. Ефективність цих підходів для оцінювання якості освіти детально досліджується багатьма організаціями та окремими фахівцями і в цілому є доведеною [1, 4]. Але на шляху опрацювання та запровадження зазначених підходів у сфері освіти виникає ряд проблем, що потребують адекватного вирішення. При цьому, як показує світовий досвід, базовою умовою для можливості реального розв'язання цих проблем є наявність якісної (в сенсі, що визначається знову ж таки методологією TQM та ISO 9000) інформації щодо основних аспектів цільових явищ і процесів. Важливо, щоб ця інформація була отримана саме на основі статистичної методології, що передбачає, насамперед, можливість оцінки характеристик якості інформації, ефективного порівняння показників, інтеграції даних з різних джерел та різних

рівнів їх агрегації, адекватного застосування методів мікро- та макромодельовання і прогнозування при прийнятті управлінських рішень та ін.

У запропонованій статті розглядаються підходи до ефективного вимірювання якості загальної середньої освіти в Україні на основі сучасних принципів оцінки якості та широкого використання статистичної методології збирання та обробки інформації. При цьому, враховуючи складність питання, не пропонується остаточних рішень.

Як свідчать опубліковані матеріали методологічного характеру та результати наших досліджень, основний сучасний підхід, який дозволяє підійти до адекватного вирішення проблеми контролю та управління якістю освіти, ґрунтується на положенні, що якість – це багатоаспектне, багатовимірне поняття. І, таким чином, для належного контролю якості насамперед необхідно визначити найбільш важливі її аспекти, виміри, що характеризуються окремими групами показників і дозволяють у сукупності достатньо повно і конструктивно оцінити якість у розрізі ефективного функціонування системи освіти. Кількість таких вимірів якості може змінюватися з часом відповідно до розвитку методології, зміни уявлень, акцентів, потреб тощо. Цей підхід не є новим. У системі освіти він уже використовується. Наприклад, за європейськими рекомендаціями часто виділяють такі групи індикаторів якості освіти: успішність учнів; успіхи та перехід на наступний рівень; моніторинг шкільної освіти; ресурси і структури [5]. На нашу думку, саме такі виміри якості і відображають вузькопрофільний підхід, оскільки, з одного боку, не включають дуже важливих вимірів якості, а з іншого – включають не виміри, а інструменти, яким є, зокрема, моніторинг шкільної освіти.

Якщо оцінювати якість системи освіти ззовні як важливого сектору економіки, не применшуючи значення успішності навчання, за наріжний камінь доцільно прийняти задоволеність потреб користувачів. Цей вимір якості лежить і в основі підходів TQM та ISO 9000, принципова відмінність яких полягає в тому, що перший підхід орієнтується на внутрішню стратегію забезпечення якості (в системі, організації) на основі всебічного, безперервного аналізу якості процесів та продуктів із залученням усіх ланок менеджменту та рядових працівників, а другий – на зовнішній аудит (тобто третьою стороною) рівня якості та його відповідності стандартам. Ці два підходи останнім часом значно зблизилися за основними принципами та ефективністю, оскільки адекватний менеджмент якості неможливий без залучення зовнішніх експертів з питань якості, а аудит якості вимагає наявності документів, що містять не лише статичні показники, а і динамічні характеристики якості процесів, у тому числі й менеджменту, та продуктів.

Слід зазначити, що ступінь, за яким результати загальної освіти відповідають поточним та потенційним потребам користувачів в Україні – його релевантність – наразі фактично не вимірюється. Не існує

загальнодоступної та чіткої класифікації користувачів загальної освіти, частіше за все вони просто згадуються. Іноді користувачами вважаються лише учні, хоча очевидним є той факт, що результати, наприклад дошкільної освіти, використовуються у початковій освіті учнями та вчителями (внутрішні користувачі у системі освіти), батьками (яких можна вважати зовнішніми користувачами), результати повної середньої освіти – випускниками, системами вищої освіти, професійної підготовки, батьками та ринком праці тощо. І у цих користувачів свої потреби до рівня та спектру знань та умінь випускників, стану їх фізичного та психічного здоров'я, свої уявлення про якість їх підготовки. Ступінь задоволеності основних груп користувачів, їх майбутні потреби можуть і повинні вимірюватися.

Необхідно усвідомити, що загальна освіта є релевантною, якщо вона відповідає потребам користувачів, і чітко визначити систему показників релевантності та методи їх вимірювання. При цьому зрозуміло, що ці показники можуть бути вимірянні у різних шкалах і значну їх частину будуть складати показники якісні, описові.

При вимірюванні релевантності насамперед слід отримати інформацію щодо рівня задоволення користувачів функціонуванням системи загальної освіти та ступеня використання ними результатів. Важливим аспектом релевантності є ступінь відповідності значень показників, що характеризують систему освіти, цільовим значенням, що планувалося досягти при розробці відповідних стратегій та програм розвитку або реформування. Важливою характеристикою релевантності є своєчасність отримання того чи іншого рівня середньої освіти. Своєчасність характеризується спеціальними показниками і в цілому визначає близькість тривалості тієї чи іншої фази навчального процесу до величини, оптимальної з погляду потреб основних користувачів.

Вимірювання релевантності дозволяє отримати уявлення про ступінь відхилення результатів освітнього процесу від потреб користувачів. Зазначене відхилення може бути зумовлено як динамічністю відповідних процесів, так і певними об'єктивними обставинами, зокрема співвідношенням результатів та необхідних витрат. Оцінювання рівня відповідності результатів освітнього процесу потребам користувачів та ступеня задоволення потреб користувачів може здійснюватися за допомогою різних засобів. Одним із найкращих підходів є проведення спеціальних обстежень користувачів. Серед інших методів можна назвати непряме оцінювання, тобто визначення показників, що опосередковано характеризують задоволеність користувачів.

Доцільно виділити такі показники та характеристики релевантності: опис мети освітнього процесу, класифікація та опис користувачів; опис потреб основних користувачів (за групами користувачів), протиріч між потребами окремих користувачів та опис встановлених пріоритетів; характеристика відповідності результатів освітнього процесу потребам основ-

них користувачів; характеристики ступеня задоволеності користувачів, насамперед за їх основними групами, головні причини неповного задоволення потреб користувачів; опис результатів оцінки задоволеності користувачів, а також планів і заходів, що будуть здійснені для покращання задоволеності їх потреб.

З позицій, що описані, на сучасному етапі доцільно виділити такі основні виміри якості загальної освіти: релевантність; ефективність; доступність; порівнянність; ресурсне забезпечення та структура освіти. При цьому ефективність освіти вимірюється на основі показників (груп показників) успішності учнів, переходу на наступний рівень, співвідношенням кількості вчителів та учнів, кваліфікаційного рівня вчителів та ін. При вимірюванні доступності розраховуються показники охоплення соціально-демографічних груп загальною освітою та контингент учнів; кількості та розміщення освітніх закладів за типом, ступенем, формою власності, мовою навчання тощо, вартості навчання (офіційної та неофіційної) та ін. Відносно новим виміром якості є порівнянність. Хоча вона також ураховується в окремих дослідженнях, цей аспект якості звичайно відносять до критеріїв побудови системи показників якості освіти, тобто вважається, що доцільно використовувати показники, які забезпечують порівнянність оцінок якості освіти для різних регіонів, країн у часі тощо. Саме забезпеченням порівнянності зумовлений інтерес в Україні до процедур міжнародних порівняльних досліджень якості освіти [5]. Доцільним є розгляд порівнянності як окремого виміру якості, оскільки лише такий підхід забезпечить можливість контролю порівнянності, розробки дієвих заходів для підвищення порівнянності різних рівнів загальної освіти та її якості для різних регіонів України, типів навчальних закладів, різних країн тощо. Не зупиняючись детально на цьому вимірі якості освіти, зазначимо лише, що підхід тут такий самий, як і при вимірюванні релевантності: детально описуються розбіжності у класифікаціях, методології, методах вимірювання показників якості освіти між регіонами, країнами, що порівнюються, або періодами часу. Зазначаються заплановані заходи для підвищення рівня порівнянності та очікувані результати. Визначаються показники, порівнянність яких забезпечено, та ін. Ресурсне забезпечення – це традиційний вимір якості, який характеризується показниками фінансового, матеріально-технічного та інформаційного, а також кадрового забезпечення освіти.

Визначення вимірів якості загальної освіти та груп показників, що характеризують кожний вимір, дозволяє побудувати ефективну ієрархічну систему аналізу якості для прийняття ефективних рішень на різних рівнях управління.

На найвищому рівні ієрархії розраховується інтегральний (синтетичний) узагальнюючий показник якості загальної освіти. За такий інтегральний показник якості загальної освіти (ІПЯО) може виступати національний, регіональний індекс або індекс окремих рівнів загальної освіти (початкова, базова, пов-

на), що будується на основі системи інтегральних характеристик окремих вимірів якості освіти (другий рівень ієрархії), які, в свою чергу, розраховуються на підставі визначеної системи первинних показників якості загальної освіти (третій рівень ієрархії). Слід зазначити, що при побудові ІПЯО можуть використовуватися також експертні оцінки, але це не є бажаним, оскільки значною мірою ускладнює доведення об'єктивності отриманих оцінок.

Можливість побудови та використання ІПЯО передбачає проведення дослідження на основі спеціальних статистичних методів усієї системи вихідних показників, що характеризують різні аспекти якості загальної освіти. При цьому використання надлишкової кількості показників призводить до необґрунтованого збільшення обсягів необхідної для розрахунків інформації та ускладнення самих розрахунків і аналізу. Але найважливішим є те, що це значно ускладнює можливість прийняття ефективних управлінських рішень.

Основними етапами визначення ІПЯО є:

- формування інформаційної бази для розрахунку складових ІПЯО за визначений період часу;
- розрахунок інтегральних показників для кожного виміру якості;
- розрахунок ІПЯО на національному рівні.

За стандартним підходом розрахунок ІПЯО для національного рівня здійснюється на основі інтегральних показників за кожним з п'яти розглянутих вимірів якості за формулою:

$$ІПЯО = \sum_{i=1}^5 I_i \cdot \tilde{w}_i, \quad (1)$$

де I_i – значення інтегрального показника для i -го виміру якості, $i = 1, 2, \dots, 5$;

$\tilde{w}_i$ – нормований ваговий коефіцієнт i -го виміру.

У свою чергу значення інтегральних показників I_i визначаються на основі аналогічних формул:

$$I_i = \sum_{j=1}^J \tilde{K}_{ij} \cdot \tilde{w}_j, \quad (2)$$

де $\tilde{K}_{ij}$ – нормоване та центроване значення j -го первинного показника для i -го виміру якості, $j = 1, 2, \dots, J$;

$\tilde{w}_j$ – нормований ваговий коефіцієнт j -го показника.

За результатами застосування процедур нормування та центрування первинних показників отримують показники, що приймають значення від 0 до 1. При цьому чим ближче значення до одиниці, тим вище якість за характеристикою, що визначається цим показником. Таким чином, усі первинні показники виступають стимуляторами якості.

При побудові інтегральних оцінок особливою проблемою є розрахунок вагових значень коефіцієнтів $\tilde{w}_i$ та $\tilde{w}_j$. Справа у тому, що ваги в інтегральних оцінках майже ніколи не є однозначно, з впевненістю, визначеними. В ідеалі ваги повинні відображати базову структуру явища, що вивчається.

Але, як правило, ця структура невідома, інакше можна було б використати більш складні та адекватні моделі. Оскільки система ваг безпосередньо впливає на значення інтегральної оцінки, то її визначення стає серйозною проблемою в аспекті забезпечення довіри до оцінок та до всіх подальших висновків. Один з відомих підходів полягає у використанні методів факторного аналізу для об'єктивного визначення факторів та системи ваг. Застосування цього підходу передбачає наявність достатньо великого обсягу інформації, зокрема значної кількості одиниць, за якими оцінені первинні показники. При обмеженій кількості одиниць та визначеній системі показників застосування зазначеного підходу не є ефективним. У такій ситу-

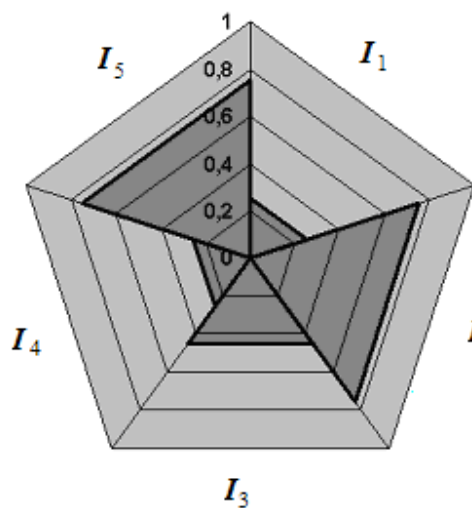
ації дієвим може бути використання підходу до визначення оптимальної системи ваг [6], що забезпечує більш адекватний опис досліджуваного явища, ніж при використанні однакових ваг для всіх показників, та максимізує значення інтегральної оцінки, що, у свою чергу, підвищує довіру користувачів до отриманих результатів.

Розглянемо умовний приклад розрахунку та використання ІПЯО. Нехай обчислені інтегральні показники за вимірами якості та відповідна система ваг для двох різних країн або регіонів (табл. 1, рис. 1). Для простішого представлення тут використовуються однакові ваги для кожного виміру.

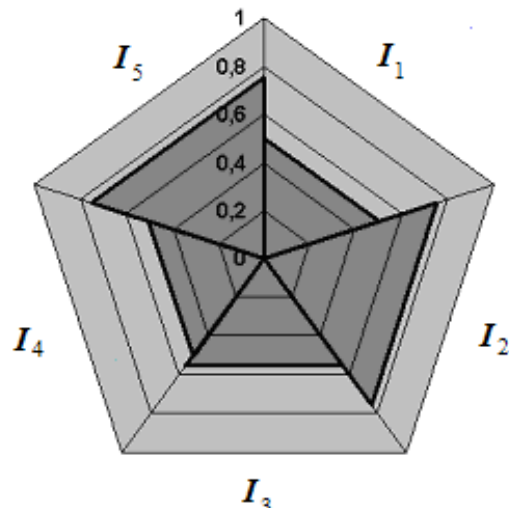
Таблиця 1

Порівняння якості загальної освіти для двох країн (умовний приклад)

Вимір якості	Країна 1	Країна 2	Вага, $\tilde{w}_i$
Релевантність, I_1	0,25	0,50	0,2
Ефективність, I_2	0,75	0,75	0,2
Доступність, I_3	0,45	0,55	0,2
Порівнянність I_4	0,25	0,50	0,2
Ресурсне забезпечення та структура, I_5	0,75	0,75	0,2
ІПЯО	0,49	0,61	X

Країна 1

Країна 2

Рис. 1. Візуалізація оцінок вимірів якості загальної освіти для двох різних країн (умовний приклад)

Як видно з наведених даних, за такого підходу дуже просто визначаються виміри якості, за рахунок яких країна 1 має нижчий рівень якості загальної ос-

віти, ніж країна 2. Далі аналізуються складові інтегральних оцінок за кожним з критичних вимірів якості (для країни 1 це, насамперед, релевантність та

порівнянність) та визначаються критичні первинні показники, що зумовили таке значення індексу. Візуальне представлення індексів на рис. 1 відображає також той факт, що чим ближче значення індексу до одиниці, тим більше зусиль слід прикласти для покращання його значення. Зрозуміло, що ефективність цього підходу залежить від ступеня узгодженості первинних показників та вимірів якості освіти між країнами.

Характеризуючи інформаційне забезпечення досліджень у сфері якості загальної освіти України, яке є необхідною передумовою управління у цій сфері [7], слід констатувати, що воно ніяким чином не відповідає сучасним вимогам щодо даних такого роду. Безумовно, адміністративні та статистичні дані існують, і їх у цілому можна використовувати, але на їх основі неможливо виміряти якість освіти в сучасному її розумінні. Наведемо простий приклад. Останніми роками в Україні активно розбудовується національна система моніторингу якості освіти, розробляється законодавче забезпечення, здійснюється апробація окремих складових системи контролю якості, реалізуються регіональні програми, розробляються інноваційні технології для ефективного проведення моніторингових процедур. Однією з таких технологій є проведення вибіркового обстежень навчальних закладів з різноманітних питань, що стосуються якості освіти. Фахівці системи освіти майже погодилися вважати результати вибіркового обстежень об'єктивними даними. Але нонсенс полягає в тому, що наразі в Україні не існує реєстру навчальних закладів системи загальної освіти, який можна було б використовувати як основу вибірки при проведенні зазначених обстежень. Такого реєстру не існує навіть для закладів м. Києва. Водночас статистичні принципи вибіркового обстежень передбачають необхідність використання повного актуалізованого переліку навчальних закладів (основи вибірки), що містить дані стосовно їх місцезнаходження, типу, ступеня, загальної кількості учнів, учителів, кількості паралелей за кожним роком навчання, мови навчання, форми власності тощо. Це "абетка" обстежень. Такі переліки створюються, але для кожного обстеження окремо, на основі спеціальних листів, наказів, незапланованих витрат часу працівників регіональних та місцевих управлінь освіти, навчальних закладів. Ці фрагментарні й неузгоджені дані, що використовуються як основи вибірок, призводять до низької якості результатів обстежень і незадоволеності користувачів. Якщо Міністерство освіти і науки не може або не вважає за потрібне створити реєстр 24000 навчальних закладів саме для цілей збирання інформації, то про які перспективи моніторингу якості освіти може йти мова. Аналогічна проблема існує зі штатом фахівців, що проводять обстеження. В системі освіти досі вважають, що опитування учнів та вчителів найкраще здійснюватимуть працівники системи – представники управлінь освіти, керівництва шкіл, вчителі. Але це не відповідає принципам проведення обстежень, що вимагають

залучення спеціально підготовлених незалежних фахівців.

Серед джерел інформації, що використовуються для оцінки якості загальної освіти в Україні, наразі найвагомішими є адміністративні дані, які традиційно характеризують класичні виміри якості. При цьому серед даних, що використовуються на національному рівні, практично відсутні дані мікрорівня (навчальні заклади, вчителі, учні). Це фактично означає можливість адекватної оцінки якості освіти, виявлення закономірностей, моделювання та прогнозування. Таким чином, відсутність даних у теперішній час, віддаляє перспективу адекватного аналізу та прогнозу, оскільки моделі без даних розроблятися не можуть.

При створенні інформаційної бази для контролю та управління якістю загальної освіти слід ґрунтуватися на прийнятих нині принципах визначення якості інформації [8]. Це забезпечить більшу прозорість і простоту всієї системи, її узгодженість з іншими системами. Зокрема, не буде ніякого сенсу розробляти такі "критерії відбору" показників якості освіти, як "політична значущість наряду", "зіставність" і "обґрунтованість" [5]. Справа в тому, що відповідні виміри якості інформаційного забезпечення вже давно прийняті й успішно використовуються на практиці – це "релевантність", "порівнянність" і "надійність" ("точність"). Окрім зазначених, слід назвати також "узгодженість", "своєчасність", "повнота". На відміну від якості освіти, тут вже розроблена система показників для кожного виміру якості, методи їх вимірювання, принципи інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів та ін.

При вирішенні проблем контролю та управління якістю освіти на спеціальну увагу заслуговує зміст терміна "моніторинг", який широко використовується в системі загальної освіти, у різних документах, стратегіях, програмах реформування та розвитку тощо. На наш погляд, з метою управління якістю освіти доцільно розробляти та впроваджувати систему моніторингу, вживаючи цей термін у найбільш широкому розумінні [9]. При цьому, зважаючи на необхідність прийняття ефективних і дієвих управлінських рішень, зазначений моніторинг повинен бути максимально наближеним до моніторингу статистичного. Тобто забезпечувати на періодичній основі збирання, обробку, контроль якості заздалегідь визначеного масиву інформації, її систематизацію, зберігання, а також аналіз та прогноз цільових явищ та процесів і поширення результатів моніторингу серед користувачів. У сфері статистичного моніторингу теж є вагомі доробки як на міжнародному рівні, так і в Україні. Якщо ними скористатися, то система моніторингу якості загальної освіти буде більш ефективною та зрозумілою.

На основі викладеного можна зробити такі висновки. Система загальної середньої освіти в Україні є важливою складовою, підґрунтям всієї системи освіти, яка, за умов інноваційної моделі розвитку економіки, стає все більш значущим сектором діяльності суспільства. Через це постає необхідність оцінювання якості освіти на основі стандартизованих універсаль-

них принципів та методів. При цьому об'єктивний характер оцінювання якості освіти може бути забезпечений лише на основі широкого використання сучасних статистичних підходів, що дозволяють контролювати якість інформації та забезпечують можливість ефективної інтеграції даних з різних джерел, моделювання та прогнозування відповідних явищ та процесів як на макро-, так і на мікрорівні. Для оцінки якості загальної освіти пропонується встановити систему вимірів якості, що характеризуються окремими групами первинних показників. У роботі пропо-

нується застосування таких вимірів якості загальної освіти, як релевантність, ефективність, доступність, порівнянність, ресурсне забезпечення та структура освіти. При цьому за основний вимір приймається релевантність як ступінь задоволення поточних та потенційних потреб користувачів. Побудова інтегральних показників якості освіти в цілому та за окремими її вимірами дозволить ефективно контролювати та керувати якістю на основі визначення “вузьких місць” на різних рівнях управління та різних рівнях агрегації даних.

Список використаних джерел

1. Van den Berghe W. Application of ISO 9000 Standards to Education and Training. Interpretation and Guidelines in a European Perspective. — Thessaloniki : European Center for Development of Vocational Training, 1997. — 153 p.
2. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2007/08 навчального року : [стат. бюл.] / відп. за вип. І. В. Калачова ; Держкомстат України. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. — 75 с.
3. Education at a Glance 2007. OECD Indicators. — Paris : OECD, 2007. — 450 p.
4. Thonhauser T. ISO 9000 in Education: a comparison between the United States and England / Thonhauser T., Passmore D. L. // Research in Comparative & International Education. — 2006. — Vol. 1, № 2. — P. 156—173.
5. Іванюк І. В. Освітня політика : [навч. посіб.] / Іванюк І. В. — К. : Таксон, 2006. — 226 с.
6. Rogg N. Composite indicators & Data Envelopment Analysis [Електронний ресурс] / Rogg N. — Cardiff, 2006. — Режим доступу : www.statistics.gov.uk/events/q2006/agenda.asp — Назва з титул. екрана.
7. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
8. Methodological documents handbook “How to make a quality report”. — Luxembourg : Eurostat, 2003. — 111 p.
9. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств / Пугачова М. В. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 535 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Дівель

Людмилу Борисівну,

начальника Головного управління статистики
у Кіровоградській області.

Бажаємо міцного здоров'я, щастя, сімейного благополуччя,
творчих успіхів на благо національної статистики!

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Статистична оцінка суб'єкта спостереження оптової торгівлі

Т. М. Бульчак,
заступник начальника
Головного управління статистики
у Житомирській області

Становлення ринкових відносин в Україні та поширення товарно-грошових відносин вимагають функціонування адекватної системи обігу товарів. Як організаційно-економічна форма товарний обіг являє собою безліч каналів і форм руху продуктів праці зі сфери виробництва до сфери споживання та їх обміну у товарно-грошовій формі.

Важливу роль у підвищенні ефективності товарно-го обігу повинна відігравати високорозвинена оптова ланка, посередницькі функції якої об'єктивно можуть стати дієвим фактором збалансування попиту і пропозиції на товарних ринках. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності статистичне вивчення кількісних характеристик оптового ринку у нерозривному поєднанні з їх якісним змістом, тобто здійснення детального статистичного аналізу роботи безпосередніх учасників процесу товарообміну, а саме суб'єктів цих відносин.

На жаль, зміни у вітчизняній оптовій торгівлі відбуваються стихійно, держава практично не регулює оптові операції та не спрямовує їх у належне русло. Кризова ситуація на оптовому ринку в теперішній час – привід більш ретельно придивитися до фактичного стану справ у цій важливій сфері економіки, що потребує розробки відповідної законодавчої бази з метою здійснення вираженої державної торговельної політики. Однак хоча Концепція розвитку внутрішньої торгівлі була прийнята ще в 1999 році, законопроект “Про внутрішню торгівлю” до цього часу так і не розглядався у Верховній Раді України.

Зважаючи на вищезазначене, статистичне вивчення діяльності підприємств оптової торгівлі потребує принципово нових підходів. До того ж необхідно створити статистичну інформаційну базу, яка забезпечуватиме потреби користувачів, поступово наближаючись за основними характеристиками до норм, прийнятих у міжнародній практиці.

Зазначена проблема була досліджена в роботах вітчизняних фахівців, таких як О. Близнюк [1], С. Бондаренко [2], В. Михайлов, Ю. Сафіулін [3] та ін. Окремим питанням розвитку оптової торгівлі України були присвячені виступи вітчизняних спеціалістів Н. Трішкіної, І. Королькова та В. Торопкова на Міжнародній науково-практичній конференції, що проходила у м. Києві на базі Київського національного торговельно-економічного університету 24–25 жовтня 2002 року [6]. Водночас комплексного підходу до вирішення питань, пов'язаних із вивченням вітчизняного оптового ринку, в рамках якого було б враховано всі існуючі тенденції оптової торгівлі, наразі не розроблено.

Метою статті є статистичне дослідження суб'єктів оптової торгівлі, проведення їх групування за

кількістю й обсягом оптового товарообороту та розрахунків статистичних характеристик, які дозволили виявити основні тенденції, що існують на вітчизняному оптовому ринку.

У радянські часи статистичне спостереження за діяльністю підприємств оптової торгівлі здійснювалося за принципом централізації, тобто кожна ланка нижчого рівня звітувала безпосередньо структурі, якій була підпорядкована.

До 1990-х років система оптової торгівлі була представлена оптовими базами, складами, підвідомчими організаціями, що здійснювали постачання (збут), оптовими (фірмовими) магазинами і т. ін. Основними завданнями статистики оптового товарообороту в ті часи було:

- вивчення процесу руху товарів від виробника до оптового покупця;
- аналіз утворення та розподілу товарних ресурсів;
- відстеження товарних зв'язків, що спостерігаються під час руху продукції від виробництва до кінцевого споживача (населення);
- визначення рівня виконання державних планів розподілу ресурсів та поставки товарів.

Існуючі в той час форми статистичної звітності містили інформацію щодо реалізації продукції шляхом оптової торгівлі за каналами реалізації та формами [4]. Разом з тим статистична звітність не відображала розподіл продукції за товарними групами та за її асортиментом, як це передбачено в існуючих нині статистичних формах з питань оптової торгівлі.

Наразі джерелом інформації щодо діяльності підприємств оптової торгівлі є державна статистична звітність за ф. № 1-опт “Звіт про діяльність підприємств оптової торгівлі”, яку подають підприємства з основним видом економічної діяльності, віднесеним до розділу G за КВЕД з кодами 50.10.1; 50.20.1; 50.40.1 та 51.21.0–51.90.0. Саме статистичні звіти цих підприємств формують інформаційну базу статистики оптової торгівлі. Однак оптовий ринок – ринок проміжних продавців – може бути представлений фізичними особами, підприємствами й організаціями, що закуповують товари у виробників або інших продавців для їхнього перепродажу або здачі в оренду іншим споживачам з вигодою для себе. Тобто проміжною торгівлею можуть займатися промислові, оптові та роздрібні підприємства.

Водночас дрібному виробнику і роздрібному торговцю з обмеженими фінансовими ресурсами не під силу створити й утримувати організацію розгалуженого маркетингу. Крім того, у зв'язку з поділом і спеціалізацією праці, навіть володіючи капіталом, виробник швидше направить кошти в розвиток ви-

робництва, а не в організацію оптової торгівлі. А роздрібному продавцю вигідніше різноманітний асортимент товарів купувати в одного продавця [5]. Таким чином, основними суб'єктами на ринку проміжних продавців є суб'єкти оптової торгівлі. У своїй більшості це підприємства (компанії, агенції, фірми, товариства), які закупають товар, отримують на нього право власності та зберігають його до моменту продажу. Також це можуть бути агенти-посередники, які самі не купують продукцію, а допомагають виробнику її реалізувати, та переробні підприємства, що здійснюють закупівлю продукції для її використання у своїй виробничій діяльності.

Особливістю суб'єктів оптової торгівлі є те, що вони виконують одразу дві функції: з одного боку, закупають оптом продукцію; з іншого – здійснюють перепродаж товарів іншому оптовику або в роздрібну мережу.

Основними функціями оптового підприємства є:

- закупівля і формування товарного асортименту;
- розбивка великих партій на дрібні;
- складування, транспортування, фінансування (при наданні в окремих випадках права опла-

ти після реалізації товару або оплати до його постачання, а іноді – до його виготовлення).

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що роль оптових посередників, особливо в доведенні товарів споживчого призначення, дуже важлива, і збут значної товарної маси здійснюється там за участю великих оптових торговельних підприємств. Наприклад, у США нараховується близько 420 тис. оптових фірм та 100 тис. посередників, у ФРН – близько 100 тис. оптових фірм, в Італії – близько 90 тис., в Англії – 40 тисяч [6].

Переважає більшість сучасних вітчизняних оптових торговельних підприємств – це дрібні фірми з кількома працівниками, які проте займаються реалізацією продукції на сотні мільйонів гривень, не маючи при цьому ніякої інфраструктурної бази. Вітчизняна оптова торгівля гостро потребує укрупнення торговельних структур. На місце дрібних оптових посередників повинні прийти великі спеціалізовані оптові підприємства, здатні регулювати ринок.

Про кількісну перевагу дрібних оптових структур на вітчизняному оптовому ринку свідчать дані офіційної статистичної звітності для Житомирської області (табл. 1, за даними [7; 8]).

Таблиця 1

Групування підприємств за кількістю та обсягом оптового товарообороту

(%)

Ознака групування Класифікаційні групи за обсягом обороту	Кількість підприємств		Обсяг оптового обороту	
	2001 р.	2007 р.	2001 р.	2007 р.
Всього, у тому числі з оборотом, тис. грн.:	100,0	100,0	100,0	100,0
• до 500	63,8	49,9	3,6	0,9
• 500,1 – 10000,0	33,0	41,7	31,6	17,3
• 10000,1 – 50000,0	2,5	6,7	24,8	19,2
• 50000,1 і більше	0,7	1,7	40,0	62,6

Дані таблиці показують, що впродовж останніх п'яти років чітко простежується тенденція до переважання на оптовому ринку Житомирської області суб'єктів з невеликим обсягом оптового (до 500 тис. грн. у рік) товарообороту. Прошарок таких підприємств залишається досить вагомим, хоча і зменшився порівняно з 2001 роком на 13,9 в. п. Водночас, майже дві третини оптової реалізації за рік (62,6%) забезпечили шістнадцять суб'єктів, кожен з яких у 2007 році мав обсяги понад 50 млн. грн. [7; 8].

За допомогою характеристик рядів розподілу спробуємо оцінити рівень нерівномірності розподілу оптового товарообороту між суб'єктами оптової торгівлі.

Оцінка нерівномірності розподілу значень ознаки між окремими складовими сукупностей ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – d_j та D_j , де d_j – питома вага j -ї класифікаційної групи підприємств у загальній кількості підприємств і D_j – питома вага оптового обороту j -ї групи підприємств у загальному обсязі обороту. Якщо розподіл однаковий, то $d_j = D_j$.

Відхилення часток свідчить про певну нерівномірність розподілу, що вимірюється коефіцієнтами локалізації (L_j) та концентрації (K) за формулами [9]:

$$L_j = \frac{D_j}{d_j} \cdot 100\%; \quad K = \frac{1}{2} \sum_{j=1}^J |d_j - D_j|.$$

Коефіцієнт концентрації є узагальненою характеристикою відхилення розподілу від рівномірного. Його значення коливаються в межах від нуля (рівномірний розподіл) до одиниці (повна концентрація). Відмінність коефіцієнта концентрації від коефіцієнта локалізації полягає в тому, що останній розраховується за певною ознакою для кожної складової сукупності, що обстежується.

Обчислення коефіцієнтів L_j та даних для розрахунку K наведено в табл. 2 (за даними табл.1):

За отриманими даними розраховані коефіцієнти концентрації:

$$K_{2001} = \frac{1}{2} \cdot 1,232 = 0,616; \quad K_{2007} = \frac{1}{2} \cdot 1,347 = 0,734,$$

Класифікаційні групи за обсягом обороту	Коефіцієнти		Модуль відхилення часток	
	Коефіцієнти локалізації L_j , %		$\frac{1}{100} d_j - D_j $	
	2001 р.	2007 р.	2001 р.	2007 р.
Всього, у тому числі з оборотом, тис. грн.:	х	х	1,232	1,468
• до 500	5,64	1,80	0,602	0,490
• 500,1 – 10000,0	95,76	41,49	0,014	0,244
• 10000,1 – 50000,0	992,0	286,57	0,223	0,125
• 50000,1 і більше	5714,29	3682,35	0,393	0,609

які свідчать про достатньо високий ступінь концентрації обсягу оптового товарообороту за підприємствами, що займаються оптовою торгівлею. Причому у 2007 році порівняно з 2001 роком процес концентрації обсягу обороту поглибився. Оскільки коефіцієнти концентрації та локалізації є характеристиками форми розподілу та взаємопов'язані між собою, то за розрахунковими даними можна зробити висновок, що значні обсяги оптового товарообороту сконцентровані на підприємствах, які мають обсяги обороту понад 50 млн. гривень, і впродовж шести останніх років простежується чітка тенденція до зростання питомої ваги підприємств, на яких зосереджені суттєві обсяги товарних ресурсів (з 40,0% у 2001 р. до 62,6% у 2007 р.). Тобто концентрація оптової торгівлі поглиблюється, хоча ще не відповідає тим показникам, що існують у країнах з розвинутою системою товарного обігу. Без сумніву, на місце малих оптових фірм повинні прийти великі спеціалізовані підприємства, здатні регулювати ринок. У теперішній час це реальний крок до підвищення рівня цивілізованості вітчизняної оптової торгівлі. У вітчизняній сфері товарного обігу небагато оптових торговельних підприємств з повним циклом обслуговування партнерів. Абсолютна більшість нинішніх оптових торговців спеціалізується лише на посередництві та збуті товарів. Тільки набуває свого розвитку діяльність таких ефективних інституційних форм організації оптового продажу і закупівлі товарів, прийнятих у розвинутих країнах, як товарні біржі, оптові ярмарки,

виставки, оптові ринки (насамперед продовольчі), аукціони.

Концентрація оптової торгівлі – це, в першу чергу (поряд із закупками великих партій товарів), гарантування більш низьких цін, висока якість обслуговування, запровадження передових маркетингових технологій тощо.

Таким чином, на нашу думку, майбутнє – за великими спеціалізованими торговельними підприємствами, що виконують весь асортимент функцій оптового торговця. Якщо оптовик позиціонується як самостійний суб'єкт господарювання, він має орієнтуватися на весь спектр потреб ринку оптових торговельних послуг, в іншому випадку в нього не буде перспектив для розвитку.

На жаль, за даними статистичної звітності, на вітчизняному оптовому ринку відсутні підприємства, що здійснюють повний цикл торговельних послуг. З метою більш детального вивчення одиниць спостереження, якими є суб'єкти оптової торгівлі, органами державної статистики, починаючи з 2005 року, запроваджене вибіркове статистичне спостереження за ф. № 1-опт (місячна), однак у цій формі не передбачено розподіл продажу товарів за товарними групами, як в аналогічних формах з квартальною та річною періодичністю. За умов збалансування попиту і пропозиції на оптовому ринку та з метою більш глибокого дослідження товарної структури продажу оптовими підприємствами можливе поступове переведення спостереження за діяльністю суб'єктів оптової торгівлі з суцільного на вибіркове.

Список використаних джерел

1. Близнюк О. П. Економіко-організаційний механізм функціонування оптової торгівлі / Близнюк О. П. — Х. : Харківська держ. академія технологій та організації харчування, 2001. — 19 с.
2. Бондаренко С. Ю. Сущность и функции оптовой торговли в условиях рынка / Бондаренко С.Ю. — К. : Киев. гос. экон. ун-т, 1996. — 22 с.
3. Михайлов В. С. Международный маркетинг в Украине / Михайлов В. С., Сафиулин Ю. Г. — К. : НИИ статистики, 1997. — 179 с.
4. Статистика материально-технического обеспечения : [учеб.] / [под ред. М. Р. Эйдельмана]. — М. : Финансы и статистика, 1989. — 304 с.
5. Яковлев Ю. П. Економіка торгівлі : [навч. посіб.] / Яковлев Ю. П. — К. : Центр навч. літ-ри, 2006. — 371 с.
6. Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24—25 жовт. 2002 р., Київ. Ч.1 / відп. ред. В. Д. Лагутін. — К., 2002. — 254с.
7. Діяльність підприємств оптової торгівлі області за 2001 рік : [стат. бюл.] / [відп. за вип. С. І. Іванова]. — Житомир : Гол. упр. статистики у Житомирській обл., 2002. — 54 с.

8. Тенденції розвитку оптової торгівлі області у 2006 році : [економ. доповідь] / [відп. за вип. Т. М. Бульчак]. — Житомир : Гол. упр. статистики у Житомирській обл., 2007. — 18 с.
9. Статистика : [підруч.] / Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. та ін.; [за наук. ред. С. С. Герасименка]. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 467 с.

Оцінка фіскального регулювання водокористування

В. А. Голян,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет

Фіскальне регулювання водокористування сьогодні ґрунтується на необхідності посилити бюджетонаповнюючий внесок від залучення водних ресурсів у господарський оборот, доцільності масового впровадження перспективних форм водокористування та засобів економії води, а також багатопільового використання водних ресурсів у різноманітних сферах діяльності. Низький відсоток надходжень до бюджетів різного таксономічного рівня плати за спеціальне водокористування та за використання води для потреб гідроенергетики і водного транспорту вимагає перегляду нормативів плати за спеціальне водокористування, її розподілу між бюджетами та принципів використання. Зазначимо, що спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами з застосуванням каналів [4, с. 32]. Адже всі перераховані вище аспекти фіскального регулювання наразі спрацьовують не надто ефективно. Крім того, система фіскального регулювання водокористування не має рентної орієнтованості, що призводить до нівелювання диференційованості при встановленні нормативів плати, виходячи з доступності, кількості та якості водних ресурсів для окремих водокористувачів та водоспоживачів.

Більшість учених активно виступає за те, щоб оподаткування спеціального водокористування та негативного впливу на природні водні об'єкти отримало дійсно фіскальну спрямованість, а не мало символічний характер, і водні платежі стали податковими інструментами у класичному розумінні. Система фіскального регулювання водокористування повинна вдосконалюватися не в напрямі уніфікованості та спрощеності, а в аспектах диверсифікованості, строкості й обов'язковості. У ній мають повноцінно діяти як підйоми, що спонукають до екологічної спрямованості водокористування, так і важелі, які змушуватимуть суб'єктів водних відносин економніше та ефективніше витрачати водні ресурси. У працях Б. Данилишина, М. Хвесика, А. Бодюка, В. Міщенко, В. Сташука, Н. Бистрицької, В. Баранової, В. Горохова, Ю. Лапшина, А. Чернявської, В. Жукинського,

Н. Бурцевої та ін. достатньо детально аналізується існуюча система фіскального регулювання водокористування, прослідковано основні віхи її становлення і генезису, обґрунтовуються перспективні напрями посилення її стимулюючої та фіскальної функцій, пропонуються шляхи ефективнішого перерозподілу плати за спеціальне водокористування між бюджетами [1–3; 5; 7–10]. Метою запропонованого дослідження є проведення оцінювання фіскального регулювання водокористування в сучасних умовах.

Фіскальне регулювання виступає однією з основних ланок національної екологічної політики як у напрямі використання природних ресурсів, так і щодо охорони навколишнього середовища. Принциповим моментом реформування фіскального регулювання наразі є забезпечення стимулюючого впливу бюджетно-податкових підойм на природокористувачів з метою обмеження негативного впливу на довкілля та надмірного використання природно-ресурсної складової національного багатства. Необхідно змусити підприємницьку структуру не просто відшкодовувати обсяги викидів шкідливих речовин, скидів стічних вод та понадлімітного використання природних ресурсів, а забезпечувати перманентне обмеження негативного впливу на довкілля через розбудову природоохоронної інфраструктури та ефективну політику ресурсозбереження.

Система фіскального регулювання водокористування перебуває в аморфному стані у зв'язку з тим, що ті важелі, які залишилися від командно-адміністративної системи, не здійснюють стимулюючого впливу на водокористувачів щодо раціональнішого використання водних ресурсів і не забезпечують дієвості примусових заходів щодо обмеження забруднення водних об'єктів, а підйоми ринкового типу перебувають у зародковому стані й не мають рентного характеру, не враховують територіальну диференціацію в забезпеченні поверхневими та підземними водами. Спостерігається значний розрив між державними інтересами у сфері водокористування та інтересами водокористувачів через неврегульованість фіскальних інструментів регулювання водоохоронного підприємництва та стимулювання впровадження екологічно безпечних способів залучення водних ресурсів у відтворювальний процес.

Починаючи з 1999 року і до 2006 року, динаміка зборів за спеціальне використання водних ресурсів не мала чітку тенденцію до зростання чи спадання.

Заслужує на увагу 2001 рік, коли величина таких зборів становила 304374 тис. грн., що значно перевищує показники суміжних років досліджуваного періоду (рис. 1, за даними ДПА України, ф. № 1-ПО "Про суми фактичних надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та спеціальних цільових фондів"). Це пов'язано з тим, що було відмінено понижувальні коефіцієнти до нормативів плати. Спочатку це дало позитивний результат, а потім спричинило структурні перекоси в загальній сумі платежів і виникла необхідність "ручного" регулювання нормативів. Наслідком цього стало деяке зниження загальних надходжень водоресурсних

платежів до Зведеного бюджету України у 2002 та 2003 роках. Причиною зростання зборів за спеціальне водокористування у 2005 році порівняно з попередніми періодами було посилення платіжної дисципліни в окремих регіонах (Запорізька та Луганська області), за традиційно високого рівня надходжень у Донецькій та Дніпропетровській областях. У 2006 році величина надходжень плати за спеціальне водокористування порівняно з 2005 роком зменшилася на 61718 тис. грн. Це стало наслідком соціально-популістської політики двох урядів, що залишила поза кадром нагальні проблеми фіскального регулювання водокористування.

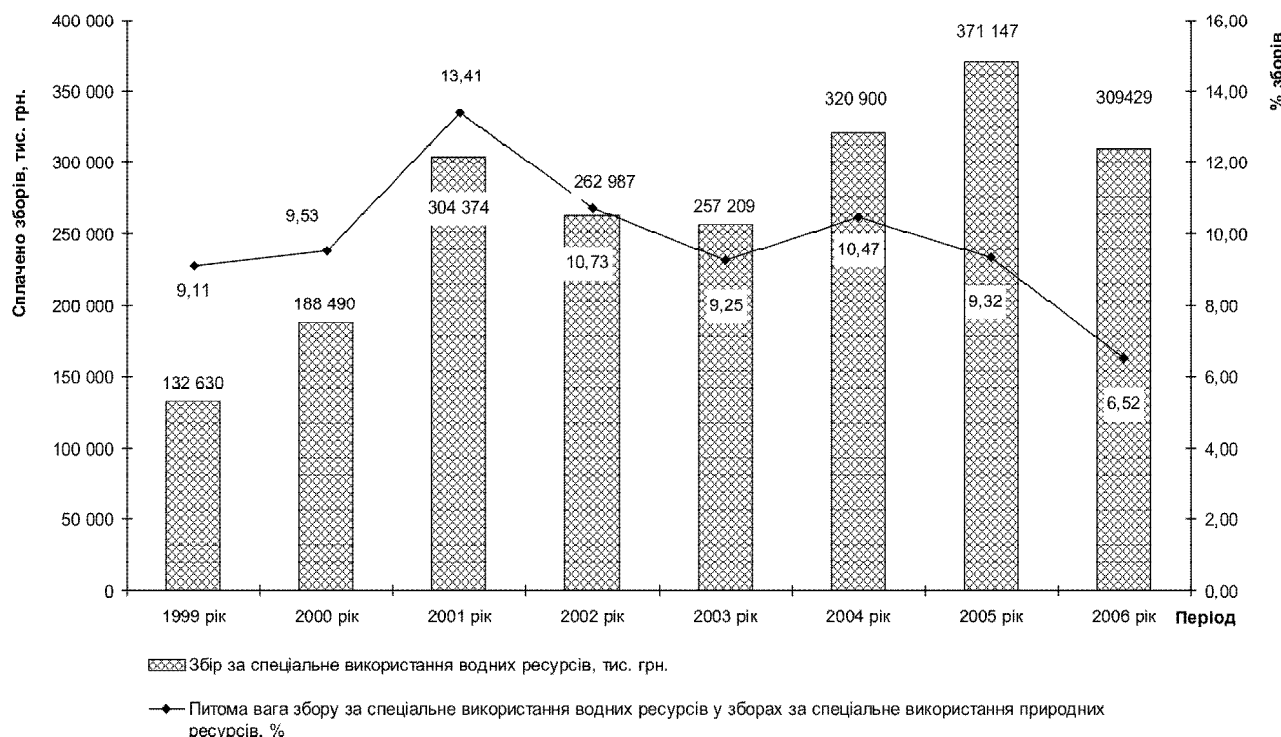

Рис. 1. Характеристика надходжень зборів за спеціальне використання водних ресурсів до Зведеного бюджету України

Економічний механізм водокористування, що діє у теперішній час, передбачає чотири категорії нормативів плати за використання водних ресурсів: з поверхневих водних об'єктів, з підземних джерел, для потреб гідроенергетики та водного транспорту. Враховуючи економічний стан водоспоживачів та доцільність державного субсидування окремих галузей національної економіки впродовж певного періоду, були встановлені понижувальні коефіцієнти до нормативів плати.

Збір за спеціальне водокористування є синтетичним платежем, що включає збір за спеціальне водокористування загальнодержавного значення, збір за спеціальне водокористування місцевого значення, збір за спеціальне водокористування для потреб гідроенергетики і водного транспорту, збір за спеціальне водокористування підприємствами житлово-комунального господарства (ЖКГ) та інші платежі. Доцільність аналізу структурних співвідношень у загальному зборі за спеціальне водокористування випливає з того, що окремі зі структурних складових

спрямовуються в бюджети різного таксономічного рівня. Як видно з табл. 1 (за даними ДПА України, ф. № 1-ПО), у 2006 році порівняно з 2003 роком загальний збір за спеціальне водокористування, що надходить до Зведеного бюджету України, збільшився на 52220,84 тис. грн.

Причинами такої динаміки є індексація та подальша диференціація нормативів плати за використання поверхневих і підземних вод, розширення бази стягнення водноресурсних платежів, упорядкування розрахунків за спожиту воду в системі ЖКГ. Така сама тенденція характерна для зборів за спеціальне водокористування загальнодержавного значення та зборів за спеціальне водокористування для потреб гідроенергетики і водного транспорту, які у 2006 році порівняно з 2003 роком зросли відповідно на 39161,84 тис. грн. та 11742,01 тис. грн. Це пов'язано з удосконаленням системи управління водокористуванням у басейнах найбільших річок і відповідною ідентифікацією бази стягнення ресурсних платежів, а також посиленням платіжної дисципліни при сплаті за

Характеристика надходжень зборів за спеціальне водокористування
до Зведеного бюджету України

(тис. грн.)

Показники \ Роки	2003	2004	2005	2006	Відхилення (+, -), 2006–2003
Збір за спеціальне водокористування, у т.ч.	257208,63	320899,86	371147,48	309429,47	52220,84
– збір за спеціальне водокористування загальнодержавного значення	203963,14	232291,67	261917,71	243124,98	39161,84
– збір за спеціальне водокористування місцевого значення	3915,43	4716,83	3956,72	3048,52	–866,91
– збір за спеціальне водокористування для потреб гідроенергетики і водного транспорту	26742,80	48773,84	43904,32	38484,81	11742,01
– надходження збору за спеціальне водокористування від підприємств ЖКГ	22590,79	35117,47	20088,43	14359,55	–8231,24
– інші платежі (сума реструктуризованої заборгованості)	–3,52	0,06	41280,30	10411,61	10415,13

використану воду для потреб гідроенергетики і водного транспорту.

Зворотна тенденція має місце в надходженнях зборів за спеціальне водокористування місцевого значення та збору за спеціальне водокористування від підприємств ЖКГ. Ці платежі у 2006 році порівняно з 2003 роком зменшилися відповідно на 866,91 та 8231,24 тис. грн. У першому випадку це пов'язано з пасивною роботою органів місцевого самоврядування та регіональних природоохоронних структур щодо моніторингу й обліку водойм місцевого значення, які потребують оподаткування. У другому випадку зменшення пов'язане з тотальним упровадженням лічильників води, які посилюють диференційованість при

стягненні плати за послуги водопостачання.

Якщо прослідкувати зрушення в структурі загального збору за спеціальне водокористування у 2006 році порівняно з 2004 роком, то напрошується висновок про наявність деяких деструктивних моментів, пов'язаних із недосконалістю визначення податкової бази стягнення водноресурсних платежів. Це стосується, в першу чергу, зменшення частки платежів за спеціальне водокористування місцевого значення, що у 2006 році становила 0,99% (для порівняння, у 2004 р. – 1,47%), і це на фоні розкручування маховика так званої “прихватизації” водних об'єктів місцевого значення (рис. 2. а, б), за даними ДПА України, ф. № 1-ПО).

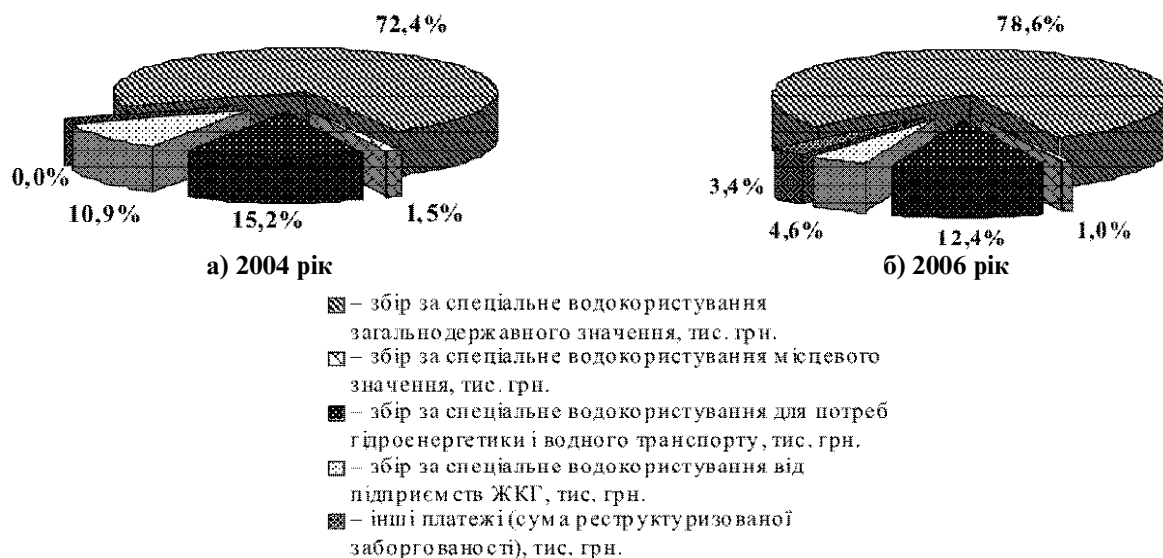

Рис. 2. Структура надходжень збору за спеціальне водокористування до Зведеного бюджету України

Це свідчить про те, що місцеві бюджети, які потенційно могли б бути поповнені додатковим надходженням збору за спеціальне водокористування місцевого значення, внаслідок незадовільної роботи податкових та природоохоронних контролюючих органів недоотримують значні фінансові ресурси.

Якщо аналізувати надходження збору за спеціальне водокористування в розрізі регіонів України за 2006 рік, то тут прослідковується вже традиційна для попередніх років картина. Найбільші обсяги зборів за спеціальне водокористування надходять до Зведеного бюджету з Дніпропетровської, Донецької, Запо-

різької та Луганської областей. Це пов'язано з тим, що в цих регіонах знаходяться найпотужніші водокористувачі, а Запорізька і Луганська області ще й відзначаються посиленою платіжною дисципліною за спожиту воду та поступовим упровадженням передових технологій водопостачання.

Найбільша питома вага збору за спеціальне водокористування у структурі зборів за спеціальне використання природних ресурсів має місце у Запорізькій (28,12%), Луганській (13,54%), Херсонській (12,79%), Донецькій (12,41%) областях (рис. 3, за даними ДПА України, ф. № 1-ПО).

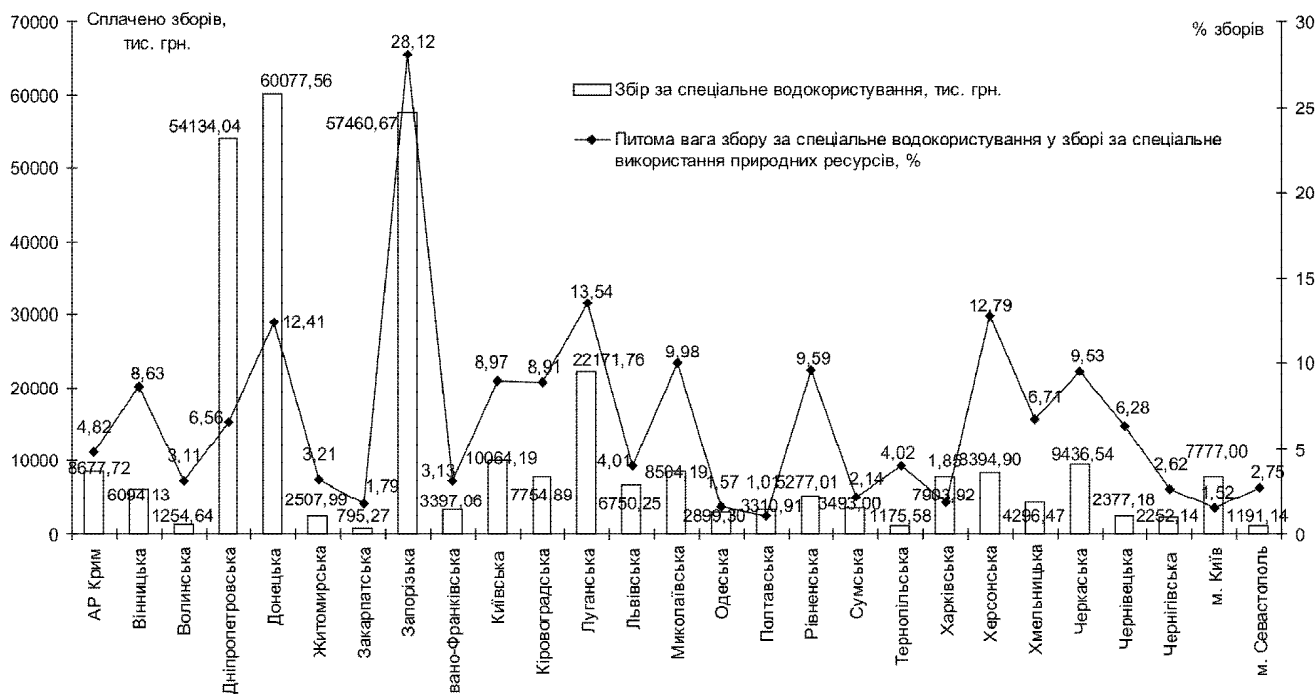

Рис. 3. Характеристика надходжень зборів за спеціальне водокористування до Зведеного бюджету України за регіонами у 2006 році

Причиною суттєвих надходжень збору за спеціальне водокористування в Херсонській області є великі обсяги води, що залучаються для потреб зрошення, а в Запорізькій області – значні обсяги водних ресурсів, що спрямовуються на підприємства енергетики та металургійного комплексу. Отже, ми бачимо, що в деяких регіонах питома вага водноресурсних платежів у структурі плати за спеціальне використання природних ресурсів є високою.

Таким чином, водні ресурси для цих регіонів є важливим бюджетонаповнюючим фактором, а сфера водокористування містить значний потенціал для збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів. З огляду на це, в зазначених регіонах необхідно:

- посилити платіжну дисципліну за спеціальне водокористування;
- вдосконалити моніторинг за темпами й масштабами залучення водних ресурсів у господарський оборот;
- диверсифікувати систему платежів за нераці-

ональне використання водних ресурсів;

- поступово переходити до превентивних заходів щодо запобігання негативним проявам у сфері промислового та сільськогосподарського водопостачання.

У регіонах, що мають аграрну орієнтацію, сума збору за використання водних ресурсів є значно нижчою. Більше того, саме регіони, де потреба у водних ресурсах є значною, відчувають дефіцит запасів прісних вод. Аграрні регіони, використовуючи значно меншу кількість водних ресурсів у господарському обороті, навпаки, відзначаються підвищеною забезпеченістю прісними водами. З огляду на це, у промислово розвинених регіонах варто підняти ставки плати, щоб стимулювати підвищення рівня екологічності водоспоживання та економію водних ресурсів, а у непромислових – забезпечити сприятливі фінансові передумови для диверсифікації та комерціалізації водогосподарської діяльності. В останні роки загострилися питання структурних співвідношень при стягненні платежів за воду та їх цільовому спрямуванні [6].

Враховуючи важливість водних об'єктів загальнодержавного значення для повноцінного розвитку національної економіки та задоволення потреб населення, слід звернути особливу увагу на розгляд регіональної асиметрії надходжень збору за спеціальне водокористування загальнодержавного значення та його частки в загальних надходженнях водноресурсних платежів. Крім того, це дозволить визначити співвідношення між окремими складовими збору за спеціальне водокористування. Найбільші обсяги збору за спеціальне водокористування загальнодержавного значення мають місце знову ж таки у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській та Харківській областях. Це пов'язано з тим, що в цих регіонах використовуються водні ресурси басейнів великих річок, деякі з цих областей знаходяться в зоні

дефіциту прісних вод і змушені використовувати транзитний стік, структура господарського комплексу зорієнтована на водокористування на потужних водотоках. Зазначимо, що у Луганській області збір за спеціальне водокористування загальнодержавного значення перевищує суму збору за спеціальне водокористування у зв'язку з податковою заборгованістю у минулі роки. Найнижча питома вага збору за спеціальне водокористування загальнодержавного значення має місце в Чернівецькій (16,25%), Кіровоградській (18,52%), Херсонській (22,67%) областях (рис. 4, за даними ДПА України, ф. № 1-ПО). Найвища частка збору за спеціальне водокористування загальнодержавного значення в загальних надходженнях водноресурсних платежів є характерною для більшості промислово розвинених регіонів.

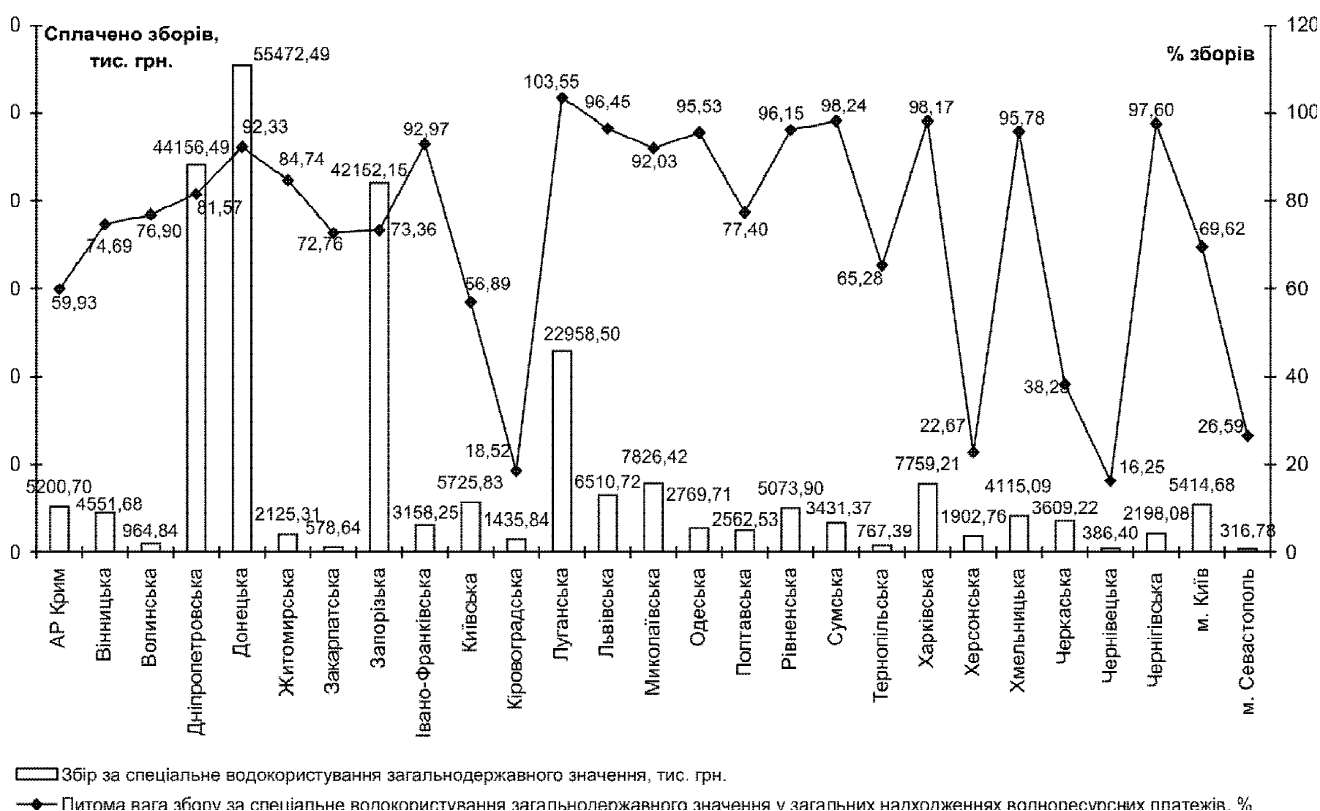

Рис. 4. Характеристика надходжень зборів за спеціальне водокористування загальнодержавного значення до Зведеного бюджету України за регіонами у 2006 році

Для поглиблення аналізу економічної ефективності залучення водних ресурсів у господарський оборот було введено показник фіскальної віддачі забраної води, що розраховувався шляхом ділення збору за спеціальне водокористування на обсяг забраної води. У розрізі регіонів України за 2006 рік найвищі рівні фіскальної віддачі забраної води мають місце у Кіровоградській (0,067 грн. / куб.м), Запорізькій (0,051 грн. / куб.м), Вінницькій (0,045 грн. / куб.м), Луганській (0,037 грн. / куб.м) областях. Високий рівень показника фіскальної віддачі свідчить про результативну дію такого фіскального платежу, як збір за спеціальне водокористування, дієвість контролю з боку податкових органів за своєчасністю сплати водноресурсних платежів, високий технічний рівень об-

ліку використаної води та динамічну роботу систем водопостачання й водоподачі.

Найнижчий рівень фіскальної віддачі забраної води, за нашими розрахунками, спостерігається в Одеській області (0,001 грн. / куб.м), АР Крим (0,006 грн. / куб.м), Херсонській (0,009 грн. / куб.м), м. Києві (0,009 грн. / куб.м), Київській (0,010 грн. / куб.м) та Полтавській (0,010 грн. / куб.м) областях (рис. 5, за даними ДПА України, ф. № 1-ПО). Для цієї групи регіонів необхідно негайно розробити жорсткі регулюючі підойми, що впливатимуть на впорядкування системи фіскального регулювання водокористування та усунення існуючих диспропорцій щодо обліку залучених у господарський оборот водних ресурсів. Деструктивними чинниками, що погіршують

ефективність водокористування, є низький рівень контролю за використанням водних ресурсів для потреб зрошення, значні втрати води в системах міського водопостачання, відсутність кадастру водних об'єктів місцевого значення.

Підсумовуючи викладене вище, ми дійшли висновку про необхідність здійснення таких заходів: перегляд чинних нормативів плати за використання водних ресурсів у бік їхнього збільшення, особливо в паливно-енергетичному комплексі; забезпечення

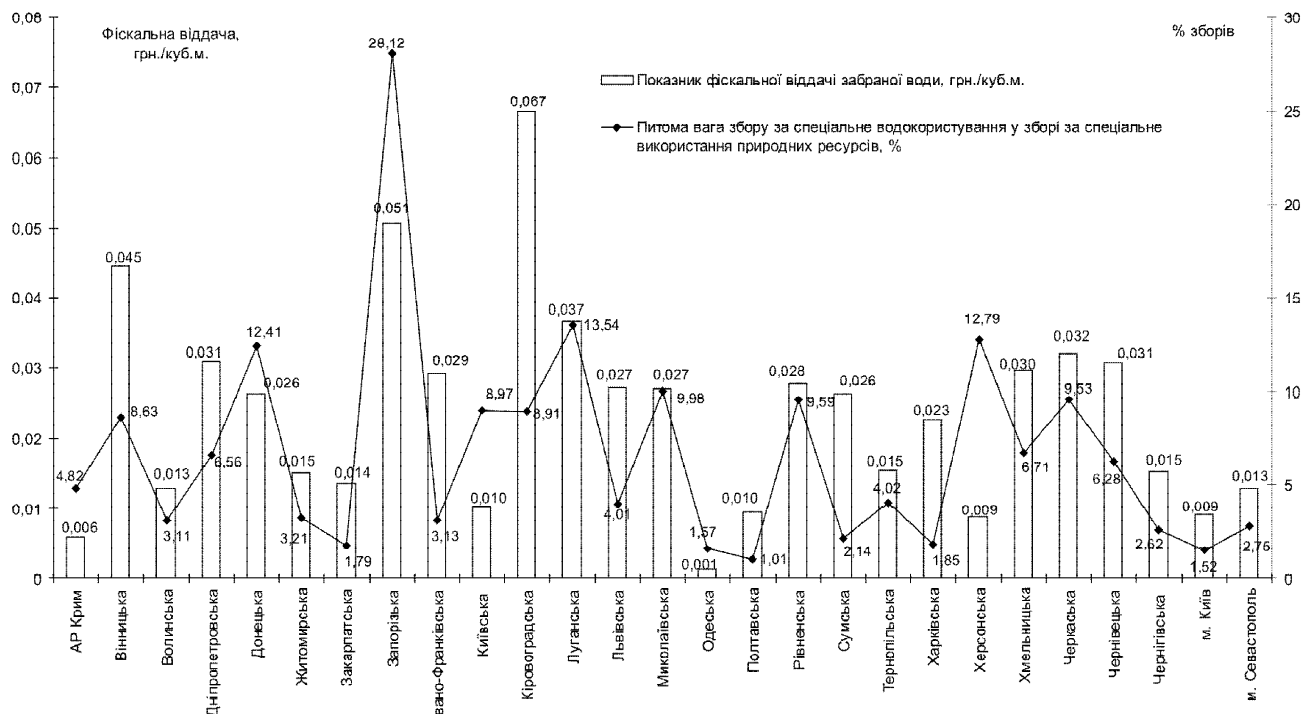

Рис. 5. Фінансово-економічні показники водокористування в Україні за 2006 рік

цільового використання накопичених водноресурсних платежів, зокрема за використання водних об'єктів місцевого значення; удосконалення розподілу плати за водні ресурси загальнодержавного значення шляхом підвищення частки відрахувань у місцеві бюджети (0,6 – до Державного бюджету, 0,4 – до місцевих бюджетів); розробка механізму фінансового стимулювання впровадження нових об'єктів

водоохоронної інфраструктури та активізації рекреаційного підприємництва; посилення контролю за використанням водних об'єктів місцевого значення, адже платежі за забір води з них у повному обсязі зараховуються до місцевих бюджетів і від їх розміру залежить фінансова самодостатність територіальних громад.

Список використаних джерел

- Бодюк А. В. Платежі за господарське використання природних ресурсів / А. В. Бодюк // Фінанси України. — 2005. — № 7. — С. 91—97.
- Бодюк А. В. Фіскальні аспекти економічного природокористування: [моногр.] / Бодюк А. В. — Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. — 507 с.
- Быстрицкая Н. О системе платежей за водные ресурсы / Н. Быстрицкая, В. Баранова // Плановое хозяйство. — 1989. — № 12. — С. 109—111.
- Водний кодекс України. — Харків : ІПЦ “Ксилон”, 2004. — 64 с.
- Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / [за ред. М. А. Хвесика]. — К. : РВПС України НАН України, 2005. — 564 с.
- Голян В. А. Фіскальне регулювання водокористування в умовах нових економічних викликів / Голян В. А. // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 12 (66). — С. 194—201.
- Горохов В. Збір за спеціальне використання водних ресурсів / В. Горохов, В. Пасак // Вісник податкової служби України. — 2005. — № 8. — С. 51—53.
- Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / [під заг. ред. Б. М. Данилишина]. — К. : ЗАТ “Нічлава”, 2006. — 704 с.
- Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / [під заг. ред. Б. М. Данилишина]. — К. : РВПС України НАН України, 2007. — 412 с.
- Сташук В. Плата за воду має бути диференційованою / В. Сташук // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 102. — С. 8.

Анализ взаимосвязи показателей экономической и природоохранной деятельности отраслей*

Л. А. Сошникова,
кандидат экономических наук, доцент,
Белорусский государственный
экономический университет

Природоохранные затраты – это затраты на мероприятия по охране окружающей среды: охране и рациональному использованию водных ресурсов, охране атмосферного воздуха, охране окружающей среды от загрязнения отходами производства, рекультивации земель, разработке нормативных документов, экологической сертификации, экологическому аудиту и экологическому страхованию, а также экологические платежи и плата за природные ресурсы. Фактически эти затраты отражают объем природоохранной деятельности хозяйствующих субъектов. Для оценки взаимосвязи экономической и природоохранной деятельности отраслей рассматриваются два множества показателей – показатели, характеризующие экономическую и природоохранную деятельность хозяйствующих субъектов. При этом применяются как абсолютные значения переменных, так и показатели динамики.

Для характеристики экономической деятельности в работе использовались следующие переменные: выпуск продукции (X_1), доля продукции конечного использования в выпуске отрасли (X_2), доля добавленной стоимости в выпуске отрасли (X_3), доля чистых налогов на производство в выпуске отрасли (X_4), доля чистых налогов на производство в валовой добавленной стоимости (ВДС) отрасли (X_5).

Для оценки объемов природоохранной деятельности каждой отрасли были использованы такие переменные, как текущие затраты на охрану окружающей среды (Y_1), экологические платежи за выбросы, сбросы загрязняющих веществ и размещение отходов (Y_2), затраты на капитальный ремонт основных средств природоохранного назначения (Y_3).

Процесс анализа следует разделить на два этапа:

1. Оценка корреляционной зависимости между двумя множествами названных переменных.
2. Построение и анализ регрессионных моделей для каждой эндогенной переменной.

Для реализации первого этапа анализа в работе использован метод канонических корреляций [1]. Основная цель применения этого метода в экономическом анализе состоит, прежде всего, в поиске максимальных корреляционных связей между группами исходных переменных: показателями-факторами и результативными показателями. Одна из основных задач метода канонических корреляций заключается в том, чтобы найти такую пару значений канонических переменных, которой будет соответствовать максимальный канонический коэффициент корреляции, позволяющий оценить тесноту

реально существующих связей между двумя исследуемыми множествами.

В ходе канонического корреляционного анализа оценивается теснота связи между новыми каноническими переменными U и V , которые вычисляются по формулам:

$$\begin{cases} U = a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_qX_q, \\ V = b_1Y_1 + b_2Y_2 + \dots + b_pY_p, \end{cases} \quad (1)$$

где $X_1, X_2, \dots, X_q$ – независимые переменные (факторные признаки);

$Y_1, Y_2, \dots, Y_p$ – зависимые переменные (результативные признаки);

a_i, b_j – коэффициенты уравнения, $i = \overline{1, q}; j = \overline{1, p}$;

q и p – соответственно, количество независимых и зависимых переменных.

Каноническая корреляция – это корреляция между новыми каноническими переменными U и V , которые являются линейными комбинациями исходных переменных. Коэффициенты в канонических переменных характеризуют силу влияния соответствующих признаков-факторов и признаков-результатов на уровень связи между ними. По аналогии с парной корреляцией, теснота связи между каноническими переменными оценивается при помощи канонического коэффициента корреляции r :

$$r = \frac{\text{cov}(U, V)}{\sqrt{\text{var}(U) \cdot \text{var}(V)}} \quad (2)$$

где $\text{cov}(U, V)$ – ковариация канонических переменных U и V ;

$\text{var}(U), \text{var}(V)$ – вариации (дисперсии) канонических переменных.

В данной работе метод канонических корреляций, как было отмечено выше, применен для выявления и анализа взаимосвязи показателей, характеризующих экономическую и природоохранную деятельность отраслей. С этой целью после предварительного анализа данных статистической отчетности был выбран вариант реализации данного метода на основе абсолютных значений показателей и показателей их динамики, позволяющих оценить синхронность изменения характеристик экономической и природоохранной деятельности хозяйствующих субъектов отдельных отраслей экономики. Расчетный период ограничен 2005 г., так как на момент подготовки статьи еще не был готов межотраслевой баланс за 2006 год и, как следствие, отсутствовали данные о величине промежуточного потребления и конечного использования продукции отраслей.

* Друкується мовою оригіналу
© Л. А. Сошникова, 2008

Оценка канонического коэффициента корреляции и канонических переменных

Результаты канонического анализа, проведенного на основании исходных значений переменных, позволяют утверждать, что канонические коэффициенты показывают более тесную связь между выбранными множествами переменных по сравнению с взаимосвязью показателей их динамики. Максимальный канонический коэффициент корреляции равен $r = 0,824$, то есть связь между двумя множествами переменных тесная.

Оценка значимости этого коэффициента (на основании данных табл. 1) с помощью χ^2 -критерия Бартлетта при уровне значимости

$$\alpha = 0,01 \quad (\chi^2_{расч.} = 50,94 > \chi^2_{табл.} = 26,22)$$

свидетельствует о том, что указанный коэффициент канонических корреляции является значимым. (Заметим, что табл. 1, 2 сформированы автором на основании данных статистических ежегодников [2; 6] и таблиц “Затраты-Выпуск” [3; 4; 5]). Коэффициент соответствует следующей паре канонических переменных:

$$\begin{cases} U = -0,454X_1 + 0,075X_2 + 0,072X_3 - 0,640X_5, \\ V = -0,581Y_1 - 0,999Y_2 - 0,115Y_3. \end{cases} \quad (3)$$

Судя по оценкам коэффициентов в выражении (3), самой информативной среди факторных переменных является X_5 – доля чистых налогов в ВДС отрасли, а среди результативных переменных – Y_2 , экологические платежи. Несмотря на то, что знаки коэффициентов в канонических переменных не интерпретируются так же само, как в регрессионном анализе, можно все-таки отметить однонаправленность влияния этих переменных на величину соответствующих канонических переменных. По своей сути канонические переменные – это новые координаты, позволяющие оценить сходство объектов, размещенных в новом признаковом пространстве.

На рис. 1. видно, как в новом признаковом пространстве распределены отрасли и какое между ними сходство. Отрицательные значения канонических переменных имеют первые восемь отраслей из таблицы межотраслевого баланса (до легкой промышленности), все остальные семь исследуемых отраслей имеют положительные значения обеих канонических переменных. Причем по обоим переменным существенное отличие имеют такие агрегированные отрасли как “Транспорт и связь” и “Жилищно-коммунальное хозяйство”. Полученные канонические переменные позволяют определить, при каких сочетаниях исходных переменных возникает наиболее тесная связь между анализируемыми множествами.

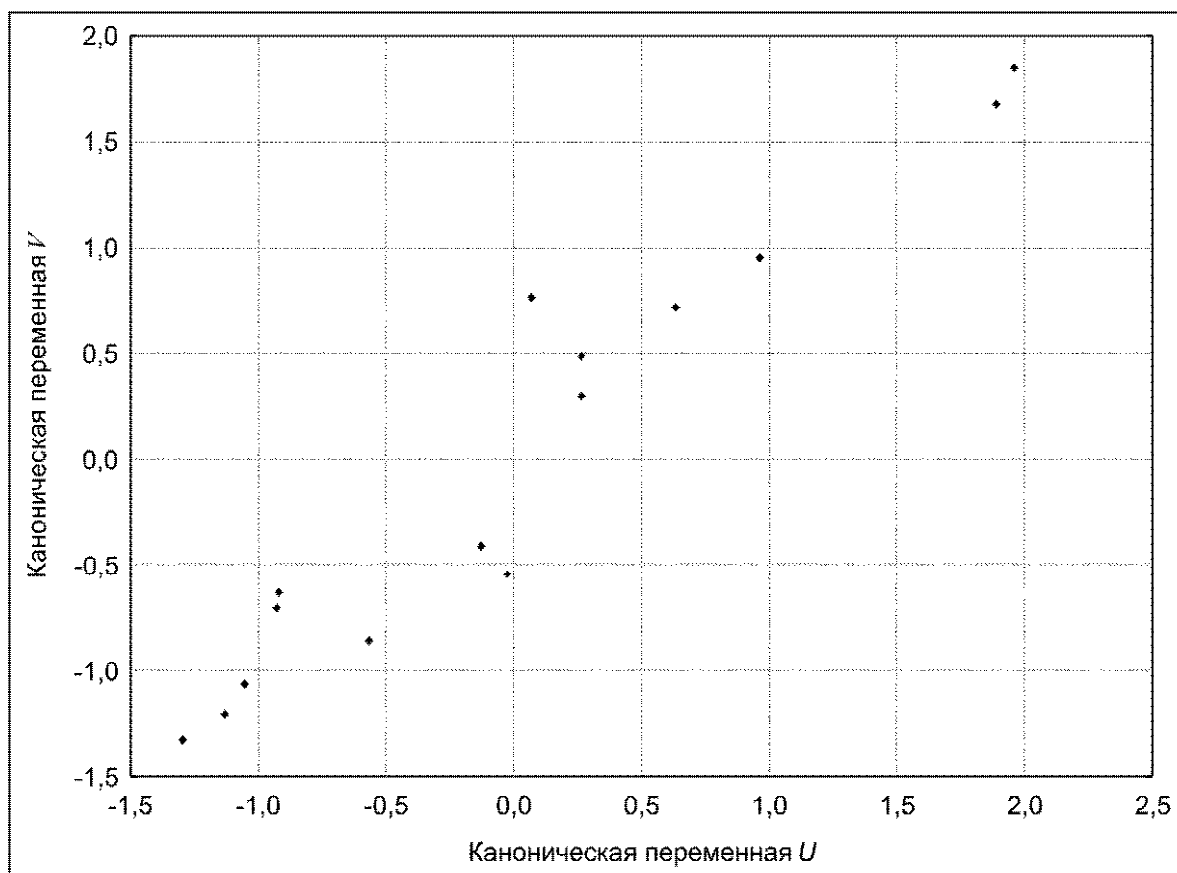

Рис. 1. Распределение 15 агрегированных отраслей экономики Республики Беларусь в пространстве канонических переменных (данные 2005 г.)

Показатели экономической и природоохранной деятельности отраслей экономики Республики Беларусь за 2003–2005 гг.

№ п/п	Показатели Отрасли	Выпуск продукции, млн. руб.			Доля конечного использования в выпуске отрасли				Доля добавленной стоимости в выпуске отрасли				Доля чистых налогов на производство в выпуске отрасли			
		2003	2004	2005	X ₂ 2003	2004	2005	X ₃ 2003	2004	2005	X ₄ 2003	2004	2005	X ₅ 2003	2004	2005
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1	Электро- и тепловая энергия	2960120	3591800	3978890	0,153	0,141	0,160	0,429	0,402	0,442	0,052	0,053	0,064			
2	Топливная промышленность	5823512	9053936	13498948	0,375	0,368	0,243	0,174	0,251	0,257	0,029	0,033	0,040			
3	Черная металлургия	1211252	2016148	2331833	0,339	0,354	0,320	0,323	0,364	0,315	0,024	0,018	0,032			
4	Нефтяная промышленность	5430541	8918532	13337362	0,415	0,456	0,488	0,171	0,198	0,188	0,028	0,015	0,016			
5	Химическая и нефтехимическая промышленность	4077975	5472532	7 074 363	0,518	0,502	0,499		0,341	0,385	0,030	0,041	0,027			
6	Машиностроение и металлообработка	7414691	10887228	14137158	0,722	0,702	0,621		0,308	0,297	0,024	0,018	0,022			
7	Лесная, деревообрабатывающая и целлюлозно-бумажная промышленность	1873855	2515276	3097424	0,559	0,529	0,518		0,384	0,372	0,024	0,021	0,024			
8	Промышленность строительных материалов	1628135	2377316	2958117	0,269	0,277	0,203		0,405	0,419	0,039	0,057	0,038			
9	Легкая промышленность	2163809	2722020	3062036	0,760	0,681	0,635		0,265	0,257	0,018	0,017	0,019			
10	Пищевая промышленность	6362711	9086801	11141102	0,760	0,710	0,664		0,181	0,183	0,015	0,015	0,015			
11	Строительство	4716058	6925971	9593412	0,961	0,950	0,877		0,472	0,467	0,022	0,019	0,020			
12	Сельское хозяйство	7925770	10738613	13090466	0,347	0,302	0,294		0,370	0,386	0,006	0,006	0,007			
13	Лесное хозяйство	256270	320822	400855	0,487	0,534	0,723		0,889	0,884	0,006	0,005	0,006			
14	Транспорт и связь	6032161	8150683	10234606	0,727	0,686	0,732		0,596	0,592	0,032	0,040	0,038			
15	Жилищно-коммунальное хозяйство	3137270	3535256	4064784	0,737	0,801	0,822		0,645	0,609	0,045	0,051	0,061			

Продолж. табл. 1

№ п/п	Показатели	Доля чистых налогов на производство в ВДС отрасли				Текущие затраты на охрану окружающей среды, млн. руб.				Экологические платежи за выбросы, сбросы загрязняющих веществ и размещение отходов, млн. руб.				Затраты на капитальный ремонт основных средств природоохранного назначения, млн. руб.			
		X ₅				Y ₁				Y ₂				Y ₃			
А	Отрасли	Б	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24			
			2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005			
1	Электро- и теплоэнергия	Электронная промышленность	0,120	0,131	0,144	10928	20006	23076	20105	34605	37443	1321	2619	3082			
2		Топливная промышленность	0,166	0,086	0,086	133180	180579	247191	16732	25414	27075	4794	3685	4040			
3		Черная металлургия	0,074	0,051	0,101	6970	11541	22119	5258	9052	6435	497	79	837			
4		Нефтяная промышленность	0,164	0,075	0,084	132655	180003	246808	15227	23249	25779	4652	3595	4040			
5		Химическая и нефтехимическая промышленность	0,089	0,106	0,065	84402	117316	108820	12024	16358	18573	7589	6825	7081			
6	Машиностроение и металлообработка	Машиностроение и металлообработка	0,077	0,062	0,072	32509	45669	53564	13842	23716	26247	1854	1855	2448			
7		Лесная, деревообрабатывающая и целлюлозно-бумажная промышленность	0,063	0,056	0,062	11500	18269	22251	5508	7762	8839	122	113	35			
8	Промышленность строительных материалов	Промышленность строительных материалов	0,095	0,136	0,093	7488	8874	14845	6634	9534	11457	199	276	68			
9		Легкая промышленность	0,068	0,067	0,068	11294	17468	17403	1558	2547	2923	224	115	68			
10	Пищевая промышленность	Пищевая промышленность	0,083	0,081	0,073	24468	34635	51409	9743	13346	14968	24468	531	677			
11		Строительство	0,047	0,041	0,042	1987	2499	4040	4584	6433	9458	1987	38	154			
12	Сельское хозяйство	Сельское хозяйство	0,016	0,015	0,017	2663	2318	2743	1486	2306	3378	2663	851	24			
13		Лесное хозяйство	0,007	0,006	0,007	267	330	210	186	240	228	3	11	0			
14	Транспорт и связь	Транспорт и связь	0,069	0,068	0,068	6648	6611	10159	19204	26819	34090	6648	832	1057			
15		Жилищно-коммунальное хозяйство	0,070	0,084	0,099	149709	207867	255632	22222	31615	36662	149709	3078	5010			

Канонический анализ, выполненный на основании показателей динамики исследуемых переменных (соответствующих темпов роста TX_p , TY_j), приводит к следующим результатам.

Максимальный канонический коэффициент корреляции равен $r = 0,741$. Следовательно, абсолютные значения анализируемых переменных связаны между собой теснее, чем их показатели динамики. Оценка значимости этого коэффициента (на основании данных табл. 2) с помощью χ^2 -критерия Бартлетта

$$(\chi^2_{расч.} = 34,598 > \chi^2_{табл.} = 30,578) \text{ при } \alpha = 0,01$$

свидетельствует о том, что данный коэффициент корреляции значимый. Он соответствует следующей паре канонических переменных:

$$\begin{cases} U = -0,205TX_1 - 0,029TX_2 - 0,039TX_3 + 0,024TX_4 + 0,027TX_5, \\ V = -0,016TY_1 - 0,041TY_2 - 0,001TY_3. \end{cases} \quad (4)$$

Если рассматривать каноническую переменную U , то можно заметить, что коэффициенты вхождения независимых переменных (кроме TX_1) примерно равны, то есть их информативность с точки зрения оценки канонической корреляции примерно одинакова. Следовательно, изменения таких переменных как темп роста текущих затрат на охрану окружающей среды (TY_1) в большей степени определяется темпом роста выпуска отрасли (TX_1) и в меньшей степени – изменением всех остальных факторных переменных. В составе второй канонической переменной V более информативной с точки зрения оценки связи между рассматриваемыми множествами является исходная переменная (TY_2) (экологические платежи).

Каждая из линейных комбинаций (формулы (3), (4)) исходных переменных позволяет наилучшим образом предсказать динамику результативных показателей (текущие затраты на охрану окружающей среды и экологические платежи) на основе динамики факторных признаков (выпуск продукции, доля продукции конечного использования в выпуске отраслей, доля добавленной стоимости и чистых налогов в выпуске продукции).

Эконометрические модели для анализа взаимосвязи показателей экономической и природоохранной деятельности

Реализация второго этапа анализа базируется на использовании двух типов эконометрических моделей: модели линейной регрессии и системы взаимосвязанных уравнений (системы одновременных уравнений). При построении названных моделей и проведении расчетов использованы те же исходные переменные, что и в каноническом анализе. На основе анализа нескольких вариантов регрессионных моделей для каждой из результативных переменных нами были выбраны наиболее адекватные модели. Прежде всего – это модели, оценка которых проведена на основе абсолютных значений переменных:

Модель экологических платежей:

$$Y_2 = 26481,5 - 885,55N + 0,0014X_1 - 250,88M + 0,07Y_1 \\ (7630,89) \quad (382,995) \quad (0,000) \quad (99,140) \quad (0,018) \quad (5) \\ R = 0,689, \quad n = 45, \quad F_{расч.}(4,40) = 9,026 > F_{табл.} = 2,606,$$

где N – тип отрасли (номер отрасли по табл. 1);
 M – удельный вес промежуточного потребления в выпуске отрасли, %.

Судя по оценкам параметров модели (5), связь между размером экологических платежей и wybranными факторами достаточно тесная. В данной модели номер отрасли фактически отражает её тип, поскольку в таблицах межотраслевого баланса и в других сводных статистических отчетах отрасли указываются в определенном порядке. В начале списка всегда идут отрасли, которые по характеру выпускаемой продукции являются наиболее экологоемкими. При увеличении выпуска отрасли на один миллион белорусских рублей, размер экологических платежей возрастает в среднем на 1,4 тыс. рублей. Увеличение доли промежуточного потребления на один процентный пункт приводит к снижению экологических платежей на 250,9 млн. рублей (примерно 115 тыс. дол. США). Это можно объяснить тем, что увеличение материалоемкости выпуска может быть связано и с дополнительными затратами, приводящими к снижению объемов вредных отходов, и как следствие, – с уменьшением экологических платежей. Не исключено, что выделение из состава промежуточного потребления расходов, связанных с природоохранной деятельностью, приведет к существенному изменению оценок модели по отдельным факторам. Разложение множественного коэффициента детерминации по факторам показывает, что наибольшее влияние на величину экологических платежей имеет фактор Y_1 – текущие затраты на охрану окружающей среды; на его долю приходится 28,5% из 47,4% объясненной дисперсии. За ним следует фактор X_1 – выпуск отрасли, удельный вес которого составляет 13,8%.

Качество оценок параметров модели было проверено при помощи одного из критериев, позволяющего оценить наличие или отсутствие гомоскедастичности остатков модели. С этой целью нами был использован тест Парка, суть которого сводится к построению для каждого фактора уравнения парной линейной регрессии логарифма квадратов остатков от логарифма значений фактора:

$$\ln \epsilon^2 = c_0 + c_1 \ln X_i + v, \quad (6)$$

где v – ошибка модели.

Далее при помощи t -критерия Стьюдента оценивается значимость c_1 ; если коэффициент регрессии окажется значимым, то это свидетельствует о наличии связи остатков с данными фактором, то есть о наличии гетероскедастичности остатков модели. Для фактора X_1 модель (6) имеет вид:

$$\ln \epsilon^2 = 15,534 + 0,051 \ln X_1, \\ (0,460) \quad r = 0,017,$$

$$F_{расч.}(1,43) = 0,012 < F_{табл.} = 4,085 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Таблиця 2

Динамика показателей выпуска продукции и природоохранной деятельности отраслей экономики Республики Беларусь

(% к предыдущему году)

№ п/п	Показатели Отрасли	Выпуск продукции		Доля конечного использования в выпуске отрасли		Доля добавленной стоимости в выпуске отрасли		Доля чистых налогов на производство в выпуске отрасли		Доля чистых налогов на производство в ВДС отрасли	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	B	2004/2003	2005/2004	2004/2003	2005/2004	2004/2003	2005/2004	2004/2003	2005/2004	2004/2003	2005/2004
1	Электро- и теплоснабжение	120,0	111,9	91,9	113,7	93,5	110,1	101,9	121,2	108,9	110,1
2	Топливная промышленность	163,9	149,1	98,2	65,9	144,3	102,4	113,9	120,4	51,8	99,5
3	Черная металлургия	166,5	115,7	104,4	93,0	112,5	86,7	77,3	172,9	68,7	199,4
4	Нефтяная промышленность	164,2	149,5	109,9	107,1	115,8	95,3	52,6	107,1	45,5	112,4
5	Химическая и нефтехимическая промышленность	134,2	129,3	96,8	99,5	113,1	108,9	134,5	67,1	118,9	61,6
6	Машиностроение и металлообработка	146,8	129,9	97,2	88,5	96,3	103,0	78,0	119,2	81,0	115,8
7	Лесная, деревообрабатывающая и целлюлозно-бумажная промышленность	134,2	123,1	94,8	97,9	97,0	102,8	86,5	113,7	89,2	110,6
8	Промышленность строительных материалов	146,0	124,4	103,0	73,3	103,5	98,9	147,2	67,4	142,2	68,2
9	Легкая промышленность	125,8	112,5	89,6	93,3	97,1	109,7	95,5	110,2	98,4	100,4
10	Пищевая промышленность	142,8	122,6	93,4	93,6	101,5	115,0	98,4	104,1	97,0	90,5
11	Строительство	146,9	138,5	98,9	92,3	98,9	100,5	87,5	103,0	88,4	102,5
12	Сельское хозяйство	135,5	121,9	86,8	97,5	104,3	101,3	96,0	115,8	92,0	114,3
13	Лесное хозяйство	125,2	124,9	109,5	135,5	99,5	99,9	88,8	109,3	89,3	109,4
14	Транспорт и связь	135,1	125,6	94,4	106,8	99,4	106,0	125,4	96,2	99,0	99,8
15	Жилищно-коммунальное хозяйство	112,7	115,0	108,6	102,7	94,5	100,9	113,3	118,9	119,9	117,9

Продолж. табл. 2

№ п/п	Показатели	Текущие затраты на охрану окружающей среды		Экологические платежи за выбросы, сбросы загрязняющих веществ и размещение отходов			Затраты на капитальный ремонт основных средств природоохранного назначения	
		11 2004/2003	12 2005/2004	13 2004/2003	14 2005/2004	15 2004/2003	16 2005/2004	
A	Отрасли							
	Б							
1	Электро- и теплоэнергия	183,1	115,3	172,1	108,2	198,3	117,7	
2	Топливная промышленность	135,6	136,9	151,9	106,5	76,9	109,6	
3	Черная металлургия	165,6	191,7	172,2	71,1	15,9	1056,6	
4	Нефтяная промышленность	135,7	137,1	152,7	110,9	77,3	112,4	
5	Химическая и нефтехимическая промышленность	139,0	92,8	136,0	113,5	89,9	103,7	
6	Машиностроение и металлообработка	140,5	117,3	171,3	110,7	100,1	132,0	
7	Лесная, деревообрабатывающая и целлюлозно-бумажная промышленность	158,9	121,8	140,9	113,9	92,6	30,6	
8	Промышленность строительных материалов	118,5	167,3	143,7	120,2	138,8	24,7	
9	Легкая промышленность	154,7	99,6	163,5	114,8	51,4	59,4	
10	Пищевая промышленность	141,6	148,4	137,0	112,2	2,2	127,6	
11	Строительство	125,8	161,7	140,3	147,0	1,9	406,9	
12	Сельское хозяйство	87,0	118,3	155,2	146,5	31,9	2,8	
13	Лесное хозяйство	123,6	63,6	128,8	94,9	329,1	0,0	
14	Транспорт и связь	99,4	153,7	139,7	127,1	12,5	127,0	
15	Жилищно-коммунальное хозяйство	138,8	123,0	142,3	116,0	2,1	162,8	

Коэффициент регрессии в данной модели оказался незначимым, что свидетельствует об отсутствии связи остатков с переменной X_1 . Аналогичные результаты были получены и для других факторов модели (5), поэтому можно утверждать, что остатки гомоскедастичны.

Модель для экологоемкости валовой добавленной стоимости (Y_4):

$$Y_4 = 17,812 - 12,135 T + 0,440 M + 0,0005 Y_1, \\ (12,757) \quad (3,677) \quad (0,168) \quad (0,00004) \\ R = 0,913, \quad n = 45, \quad (7) \\ F_{расч.} (3,41) = 68,856 > F_{табл.} = 2,839,$$

где T – фактор времени.

В данной модели влияние выбранных факторов на вариацию результативного признака очень велико: 83,4% общей вариации Y_4 обусловлено факторами, включенными в модель. Наиболее существенный вклад вносит фактор Y_1 – текущие затраты на охрану окружающей среды, на него приходится 75,6% объясненной вариации Y_4 , а наименьший вклад вносит фактор времени – 1,7%. Следует отметить, что, судя по оценке коэффициента регрессии для переменной T в модели (7), величина экологоемкости ВДС отрасли в среднем ежегодно уменьшается на 12,1%. Как и в предыдущей модели, для анализа остатков был использован тест Парка. Например, для переменной Y_1 было получено следующее уравнение:

$$\ln \varepsilon^2 = 5,289 - 0,107 \ln Y_1, \\ (0,199)$$

$$r = 0,081,$$

$$F_{расч.} (1,43) = 0,287 < F_{табл.} = 4,085 \quad \text{при } \alpha = 0,05.$$

Коэффициент регрессии при переменной $\ln Y_1$ в данной модели оказался незначимым, что свидетельствует об отсутствии связи остатков с переменной Y_1 . Аналогично обстоит дело и с другими факторами модели.

Модель для налоговой нагрузки ВДС:

$$X_5 = 4,193 - 0,055 X_2 + 0,085 M + 0,00001 Y_1, \\ (2,047) \quad (0,020) \quad (0,025) \quad (0,000) \\ R = 0,669, \quad n = 45, \quad (8) \\ F_{расч.} (3,41) = 11,118 > F_{табл.} = 2,839 \quad \text{при } \alpha = 0,05.$$

Оценки параметров данной модели показывают, что налоговая нагрузка ВДС в свою очередь может выступать и в качестве результативной переменной, так как при ее расчете в составе других налогов участвует экологический налог. Разложение множественного коэффициента детерминации для модели (8) по факторам показывает, что самым существенным является влияние переменной X_2 : на ее долю приходится

примерно 20,6% из 44,9% объясненной вариации зависимой переменной. На долю второй и третьей переменной приходится соответственно 11,6% и 12,7%. Судя по коэффициентам регрессии, можно сделать следующий вывод: если доля конечного использования производимой продукции возрастет на один процентный пункт, то удельный вес чистых налогов в ВДС отрасли снизится в среднем на 5,5 процентных пунктов, а также возрастет доля валовой прибыли при неизменном уровне оплаты труда. Это связано, прежде всего, со снижением загрязнения окружающей среды и соответствующим уменьшением экологического налога, который (согласно методологии СНС) входит в состав других налогов на производство.

Что касается переменной Y_3 – затраты на капитальный ремонт основных средств природоохранного назначения, – то из имеющегося набора факторов для нее не удалось построить адекватную регрессионную модель.

Углубление анализа зависимости производственных показателей отраслей и показателей, характеризующих их природоохранную деятельность, происходит за счет исследования соответствующих показателей динамики, в частности, темпов роста. С этой целью в работе использованы темпы роста показателей выбранных отраслей в 2004 году по отношению к 2003 году и в 2005 году по отношению к 2004 году.

Для заданного набора значений переменных (см. табл. 2) зависимость динамики текущих затрат на охрану окружающей среды (TY_1) от изменения доли конечного использования в выпуске (TX_2) описывается следующей регрессионной моделью:

$$TY_1 = 293,144 - 1,718 TX_2, \\ (55,8) \quad (0,57) \\ R = 0,644, \quad n = 15, \quad (9) \\ F_{расч.} (1,13) = 9,23 > F_{табл.} = 4,667.$$

При увеличении темпа роста доли конечного использования на один процентный пункт темп роста текущих затрат на охрану окружающей среды уменьшается на 1,7 процентных пункта. Это связано с тем, что производство конечной продукции всегда сопровождается меньшим количеством образующихся вредных отходов, чем производство продуктов для промежуточного использования. Следовательно, в тех отраслях, у которых в выпуске велика доля продукции конечного использования, динамика затрат на охрану окружающей среды будет менее чувствительна к динамике роста объемов производства.

Поскольку в исследуемой совокупности нет отраслей с нулевым значением переменной (TX_2), можно интерпретировать только знак свободного члена. В данном случае он положительный, следовательно вариация переменной TX_2 больше, чем вариация TY_1 , то есть анализируемые отрасли больше отличаются друг от друга по темпам роста доли продукции конечного использования, чем по темпам роста текущих природоохранных затрат.

Результаты регрессионного анализа показали достаточно тесную связь динамики экологических платежей (TY_2), выпуска отраслей (TX_1) и доли конечного использования в выпуске (TX_2):

$$TY_2 = 292,756 - 1,733N - 0,160TX_1 - 1,125TX_2, \\ (51,89) \quad (0,62) \quad (0,07) \quad (0,48)$$

$$R = 0,771, \quad n = 15, \quad (10)$$

$$F_{расч.}(3,11) = 5,369 > F_{табл.} = 3,587 \text{ при } \alpha = 0,05.$$

Как уже было сказано ранее о других моделях, тип отрасли сильно влияет как на абсолютное изменение размеров экологических платежей, так и на их динамику – чем дальше отстоит отрасль от начала списка, тем меньше вредных отходов образуется и соответственно тем меньшие суммы экологических платежей приходится платить субъектам хозяйствования. При переходе к следующей отрасли эта сумма снижается в среднем на 885 млн. рублей (см. модель 5), а темпы роста этих платежей снижаются в среднем на 1,7 процентных пункта.

Применение систем одновременных уравнений для анализа взаимосвязи экономической и природоохранной деятельности

Наряду с изолированными регрессионными уравнениями для анализа взаимосвязи производственных показателей отраслей и показателей, характеризующих их природоохранную деятельность, в работе использованы системы совместных (одновременных) уравнений, которые позволяют получить оценки коэффициентов регрессии для выбранных факторов с учетом взаимного влияния эндогенных и экзогенных переменных. С этой целью были построены и оценены две системы одновременных уравнений с тем же набором переменных, что и в изолированных уравнениях:

- ♦ для абсолютных значений анализируемых переменных:

$$\begin{cases} Y_2 = 22175,14 - 626,46N + 0,0006X_1 - 239,60M + 0,1473Y_1; \\ Y_4 = 7,51 - 6,70T + 0,75M + 0,0002Y_1; \\ X_5 = 4,77 - 0,04X_2 + 0,09M + 0,00001Y_1; \\ Y_1 = 55806,54 + 16,56X_2; \end{cases} \quad (11)$$

- ♦ для их темпов роста:

$$\begin{cases} TY_2 = -9,11 + 1,61N + 0,82TX_1 - 0,11TM + 0,22TY_1; \\ TY_4 = -139,17 + 7,28T + 1,98TM + 0,21TY_1; \\ TX_5 = -206,18 + 0,21TX_2 + 2,78TM + 0,08TY_1; \\ TY_1 = 218,28 - 0,87TX_2. \end{cases} \quad (12)$$

Если сравнивать оценки одних и тех же параметров в изолированных уравнениях и в системах, то видно, что они отличаются. Например, в модели (5) по сравнению с моделью (11) коэффициенты регрессии для Y_2 выше по таким переменным, как тип отрас-

ли (N), выпуск продукции отрасли (X_1), доля промежуточного потребления (M), а по переменной Y_1 – на порядок меньше. На наш взгляд, более адекватными следует считать параметры уравнений в системах (11) и (12), поскольку они получены с учетом взаимного (прямого и обратного) влияния переменных

Модели (11) и (12) можно использовать как для имитации значений эндогенных переменных, так и для их прогнозирования с учетом изменяющихся значений экзогенных переменных. Имитация на основании модели (12) значений переменной TY_2 для 15 агрегированных отраслей экономики Республики Беларусь (2004 г. по сравнению с 2003 г. и 2005 г. по сравнению с 2004 г.) представлена на рис. 2.а и 2.б соответственно.

На рисунках видно, что для переменной TY_2 модель лучше имитирует темпы роста экологических платежей в 2004 г. по сравнению с 2003 г. и гораздо хуже – темпы роста в 2005 г. по сравнению с 2004 г. Наибольшие расхождения наблюдаются для отраслей “Электро- и теплоэнергия”, “Топливная промышленность”, “Транспорт и связь” и “Жилищно-коммунальное хозяйство и бытовое обслуживание населения” (отрасли 1, 2, 14, 15 на рис. 2.б). То есть в целом данная модель дает не очень хорошие результаты для всех рассматриваемых отраслей.

При наличии достаточной информации целесообразно строить модели для большего числа отраслей на более низких уровнях агрегации. Например, из топливной промышленности целесообразно выделить все ее составляющие части, в отрасли “Жилищно-коммунальное хозяйство и бытовое обслуживание населения” отдельно рассмотреть отрасль “Коммунальное хозяйство”.

Проведенный анализ позволяет сделать следующие выводы. Для анализа зависимости показателей производственной и природоохранной деятельности субъектов хозяйствования целесообразно применять комплекс статистических методов, каждый из которых поможет исследовать определенную сторону этой взаимосвязи. Начинать такой анализ следует с выбора исходных переменных, характеризующих оба направления деятельности субъекта, с учетом их возможного взаимного влияния.

Так как перечень отраслей в межотраслевом балансе очень ограничен по сравнению с отчетностью о природоохранных затратах и экологических платежах, следует использовать данные за несколько лет (панельные данные). При этом для устранения гетероскедастичности остатков модели можно сразу вводить в модель фактор времени и порядковый номер (тип) отрасли.

Если использовать расширенный перечень отраслей, то можно улучшать качество моделирования и анализа зависимости экономической (производственной) и природоохранной деятельности за счет построения выбранных моделей для отдельных отраслевых кластеров.

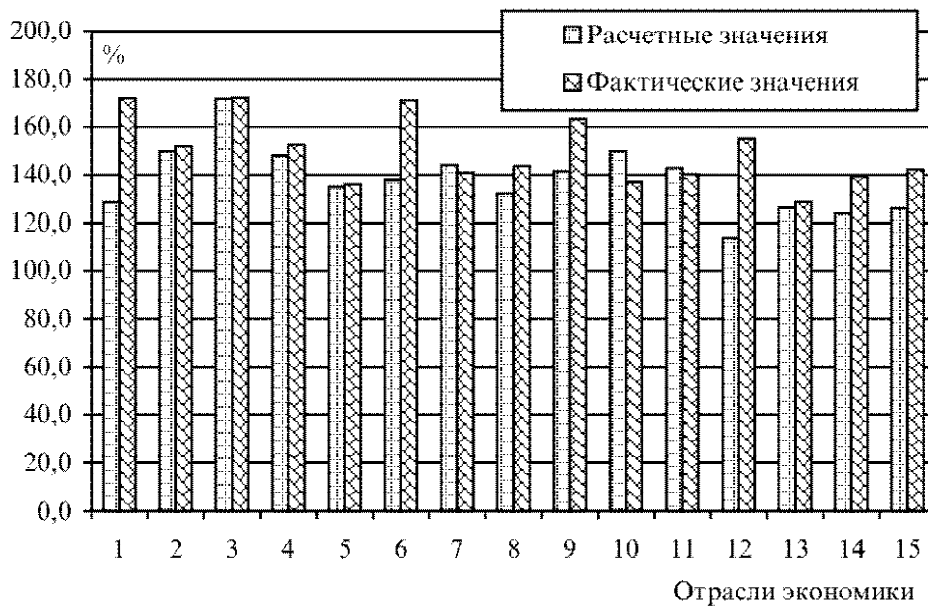

Рис. 2.а. Значения эндогенной переменной TU_2 (экологические платежи) для 15 агрегированных отраслей экономики Республики Беларусь (2004 г. по сравнению с 2003 г.)

Рис. 2.б. Значения эндогенной переменной TU_2 (экологические платежи) для 15 агрегированных отраслей экономики Республики Беларусь (2005 г. по сравнению с 2004 г.)

Список использованных источников

1. Сошникова Л. А. Многомерный статистический анализ в экономике : [учеб. пособ. для вузов] / Сошникова Л. А., Тамашевич В. Н., Уебе Г., Шеффер М. ; [под ред. В. Н. Тамашевича]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 598 с.
2. Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2007 г. / [под ред. В. И. Зиновского]. — Минск : Минстат, 2007. — 620 с.
3. Система таблиц “Затраты-Выпуск” Республики Беларусь за 2003 г. / [отв. за вып. Т. Е. Вольщук]. — Минск : Минстат, 2007.
4. Система таблиц “Затраты-Выпуск” Республики Беларусь за 2004 г. / [отв. за вып. Т. Е. Вольщук]. — Минск : Минстат, 2007.
5. Система таблиц “Затраты-Выпуск” Республики Беларусь за 2005 г. / [отв. за вып. Т. Е. Вольщук]. — Минск : Минстат, 2007.
6. Охрана окружающей среды в Беларуси / [отв. за вып. В. Н. Синкевич]. — Минск : Минстат, 2007. — 206 с.

Нові методи аналізу динамічних рядів та рівня ризику

Д. В. Шиян,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний
аграрний університет

У теперішній час дослідження процесів і явищ економіки є неможливими без аналізу динамічних рядів. Причини цього пов'язані як з поширенням в останні десятиліття комп'ютерних технологій, так і з новими можливостями щодо миттєвого отримання інформації, що з'явилися завдяки розвитку мережі Інтернет. Ось чому методичні розробки з цієї проблеми викликають великий інтерес як у інвесторів, так і в економістів, які займаються теоретичними дослідженнями в зазначеній галузі.

Фахівці фондових ринків є одними з найчисленніших користувачів інформації щодо динамічних рядів в аспекті її практичного використання. Інвесторам під час оперативного прийняття рішення буває значно простіше оцінити ситуацію, отримуючи інформацію, що представлена у графічному вигляді, ніж проводити її аналіз з допомогою засобів вищої математики чи теорії ймовірності. Але при цьому, як правило, використовуються не первинні дані, а ті, що відповідним чином оброблені за допомогою методів статистики та математичного аналізу. Слід відмітити, що останні є дуже різноманітними. Запропонуємо для обговорення науковому співтовариству та всім зацікавленим особам власні розробки в досліджуваному напрямі.

Теоретичне підґрунтя запропонованих методів аналізу

Розпочнемо з викладення методичних засад, за якими було здійснено наші розробки. Головним серед них є принцип раціональних очікувань. Наразі він добре відомий в економічній науці та характеризує вплив суб'єктивно-психологічних факторів на економіку. Одним з перших, хто здійснив аналіз економічних проблем під таким кутом зору, був А. Пігу [1]. Так, однією з причин промислових коливань він вважав психологічні особливості людей. Останні, у свою чергу, зумовлені зіставленням реальних доходів і їх очікуваних величин. Дослідження цієї теми було значно поглиблено у фундаментальній праці Д. Кейнса "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" [2]. Зокрема, автор відмічав, що сьогоднішні факти впливають, так би мовити, непропорційно великою мірою на формування наших довгострокових припущень. Брати існуючу ситуацію та проектувати її на майбутнє є звичайною практикою. Слід одразу підкреслити, що ці висновки добре характеризують ситуацію на фондових ринках.

У подальшому найбільшого розвитку ця теорія набула в роботах А. Шекла [3]. На його думку, подія кожного моменту часу є унікальною, і вона переноситься у майбутнє елемент невизначеності. Як наслідок, виправдані й не виправдані очікування можуть бути

пов'язані з конкретними подіями та датами, і це, у свою чергу, дозволяє створити міст між сьогоднішнім рішенням і подіями майбутнього.

Стосовно конкретних методичних розробок щодо закономірностей зміни курсу акцій, то тут у першу чергу слід згадати роботу М. Кенделла [4]. Провівши аналіз динаміки зміни цін на акції англійських компаній, він дійшов висновку, що вони носять випадковий характер і не є прогнозованими. Звідси можна припустити, що попередні події не повинні бути визначальними при формуванні ціни в наступний період, тобто їх причинами повинні бути якісь фундаментальні фактори. Фактично до цього самого висновку прийшов і А. Феррел [5]. Проаналізувавши динаміку зміни цін активів, він констатував її невідповідність гіпотезі ефективного фондового ринку. Це дало автору підстави зробити висновок, що у теперішній час економісти не мають можливостей та надійних засобів прогнозувати зміну цін на активи.

Однак інші проведені дослідження свідчать, що фундаментальні фактори формують лише незначну частку цінової варіації на ринках [6; 7]. Виходячи з того, що суттєві зміни тенденцій на ринках відбуваються не так уже часто, можна припустити, що все ж таки переважна більшість майбутніх подій зумовлюється попередніми тенденціями, які враховуються інвесторами і значною мірою є визначальними для найближчого майбутнього.

Виходячи з вищевикладеного, хотілося б чітко окреслити авторські позиції за цими дискусійними моментами. Перша з них базується на тому, що інвестори при прийнятті своїх рішень на найближче майбутнє знаходяться значною мірою під впливом попередніх тенденцій. Це, з нашого погляду, цілком практично і логічно. Виняток можуть становити періоди, коли тенденції раптово і суттєво змінюються. В цих умовах ринок стає залежним від впливу дій спекулянтів і таким, що важко прогнозується. Але, на щастя, такі випадки трапляються не дуже часто, і, як правило, причина їх або знаходиться за межами економічної системи, або пов'язана з необґрунтованим втручанням урядів у регулювання макроекономічних процесів.

Друга позиція стосується того факту, що інвестори постійно проводять зіставлення фактичних і розрахованих прогнозних значень. Якщо виявляється, що мають місце суттєві розбіжності між цими величинами, то це впливає на подальші події. Але в будь-якому випадку постійні помилки у прогнозах розцінюються як збільшення ризику в діяльності, а отже, відповідні очікування щодо майбутніх доходів будуть збільшені.

Методика визначення ковзної швидкості та ковзного очікування

Для того щоб практично реалізувати наведені положення, нами пропонується спочатку розрахувати два показники, які були умовно названі ковзною швидкістю та ковзним очікуванням. Методики їх визначення подібні, але водночас наявні окремі відмінності. Розглянемо спочатку методику розрахунку ковзної швидкості. Він здійснюється в кілька етапів.

1. Визначається початковий період вирівнювання (5–10 часових відрізків або інша їх кількість) досліджуваного динамічного ряду. При цьому слід керуватися тими самими міркуваннями, що і при виборі вікна згладжування в методі ковзної середньої. Внаслідок цього отримуємо рівняння прямої $y = a_0 + a_1x$ за обраний період часу (вікно вирівнювання). У загальному випадку можливе вирівнювання за будь-якою функцією, але рівняння прямої є найбільш простим для реалізації та інтерпретації.

2. Виконується диференціювання отриманого рівняння: $y' = (a_0 + a_1x)' = a_1$. Величина a_1 , що залишилася, характеризує середню швидкість зміни показника за обраний період часу. Таким чином, сукупність первинних даних за цей період замінюється одним показником – величиною середньої швидкості їх зміни. Вона може бути як додатною, так і від'ємною, або дорівнювати нулю залежно від кута нахилу тренда. Швидкість зміни є дуже важливим показником, оскільки вона свідчить про тенденцію розвитку певного показника. Багато рішень в економіці, як уже підкреслювалося вище, приймаються людьми саме під впливом тих чи інших тенденцій розвитку.

3. На наступному етапі починає діяти той самий принцип, що використовується під час згладжування ковзною середньою, тобто зміщення вікна згладжування на один відрізок часу ($t+1$) і т. д. Унаслідок цього первинний динамічний ряд перетворюється на динамічний ряд показників швидкості зміни його даних у часі.

Розрахунок ковзного очікування здійснюється за такими етапами.

1. Як і при розрахунку попереднього показника, визначається відрізок динамічного ряду, за даними якого має бути проведене вирівнювання за рівнянням прямої $y = a_0 + a_1x$, що дасть можливість оцінити загальну тенденцію. Необхідно також підкреслити, що можуть бути використані й інші функції вирівнювання.

2. За даними отриманого рівняння здійснюється прогнозування показника на один період вперед ($t+1$). Результатом є отримання прогнозного значення показника (X_{pr}).

3. На третьому етапі розраховується відхилення між фактичним (X_f) і прогнозними значеннями (X_{pr}) як $\Delta X = X_f - X_{pr}$. Якщо тенденція змінилася, то ця різниця буде достатньо суттєвою. І навпаки, якщо вона збереглася, то величина ΔX не може значно відрізнятися від X_f . При цьому важливе значення має і знак відхилення ΔX . Якщо він від'ємний, то це означає, що

прогнозне значення виявилось більшим за фактичне, а отже, реальні темпи зростання були меншими, ніж можна було очікувати, виходячи з попередніх даних. Коли різниця додатна, то висновок буде протилежним.

4. Весь описаний процес зміщується на один період вперед ($t+1$) і знову повторюється. У результаті первинний динамічний ряд перетворюється в новий ряд, що являє собою відхилення прогнозних даних від фактичних.

Практична апробація запропонованих методів

Практичну апробацію використання ковзної швидкості та ковзного очікування було вирішено здійснити при дослідженні динаміки зміни денних значень індексу Доу-Джонса (Dow-Jones) за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р. Усі дані було отримано з сайту Yahoo Finance [8]. Кожен з динамічних рядів нараховує 2562 значення даних, що цілком достатньо для апробації запропонованих методик. Спочатку стисло дамо оцінку характеру динамічних рядів (рис. 1). На цьому рисунку виділені головні тренди, які, з нашого погляду, мали місце за досліджуваний період. Як видно, вони мають різний характер. Зміна індексу Доу-Джонса відбувалася повільно. Мінімальна його величина за обраний період становила 6451 пунктів (14.04.1997 р.), максимальна – 12765 (15.02.2007 р.). Зазначимо, що на цей період припали і події 11 вересня 2001 року, які спричинили значне падіння індексу, і констатування Бюро економічних досліджень локального економічного спаду, який мав місце у IV кварталі 2001 року [9]. При цьому можна виділити три періоди чіткого зростання індексу: з 05.10.1998 р. до 13.05.1999 р., з 12.03.2003 р. до 23.02.2004 р. і з 17.07.2006 р. до 26.02.2006 р.

Практичну частину роботи з розгляду отриманих результатів при обробці даних за методом ковзної швидкості розпочнемо з такого зауваження. Нами було вирішено як базові використовувати два вікна згладжування довжиною 20 і 90 днів. Цей вибір пояснюється тим, що величина першого вікна дозволяє віддзеркалити кон'юнктурні коливання, а другого – довготермінові. На рис. 2, 3 наведено отримані результати. Також на цих рисунках зображено первинні дані за індексом Доу-Джонса. Можна відмітити, що в нашому випадку для цілей аналізу значно краще підходить графік, де ширина вікна згладжування дорівнює 90 днів. Водночас при ширині вікна 20 днів чіткіше відображаються поточні тенденції, що є цілком логічним і прогнозованим.

Які ж висновки можна зробити з отриманих даних? З нашого погляду, використання ковзної швидкості з шириною вікна 90 днів дає можливість значно чіткіше відобразити зміну головних тенденцій, на які у первинному ряді суттєво впливають шуми поточних коливань. Проведений спектральний аналіз отриманих динамічних рядів показав, що в динамічному ряді ковзної швидкості індексу Доу-Джонса найбільш чітко виражений цикл тривалістю 247 днів. У цьому випадку довжина періоду значно перевищує три-

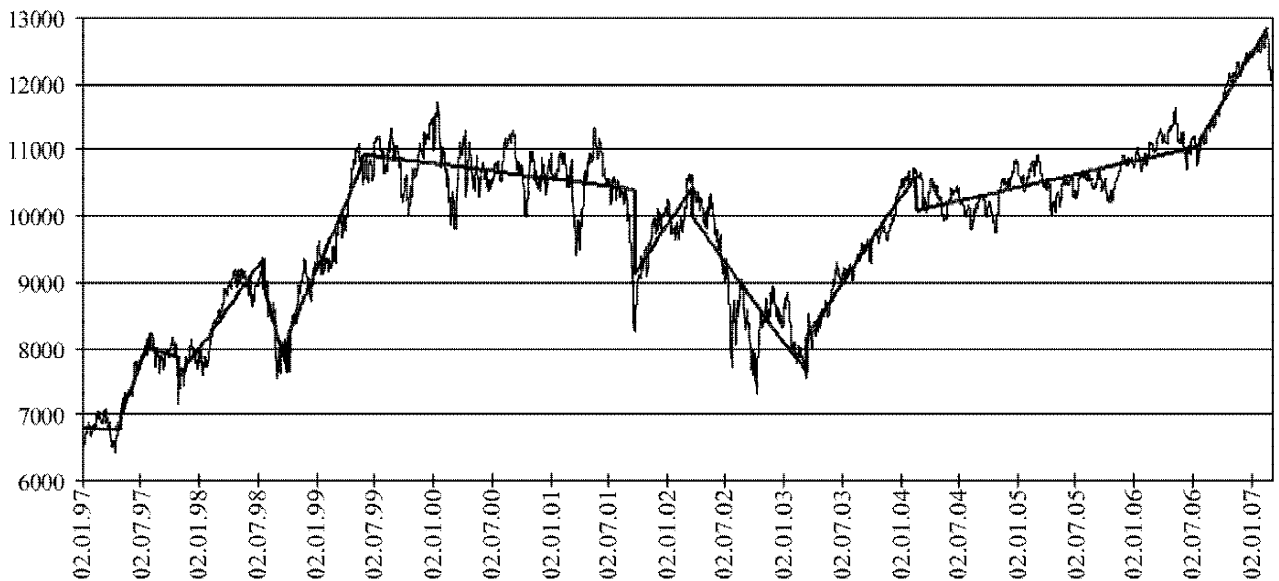

Рис.1. Динаміка індексу Доу-Джонса за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р.

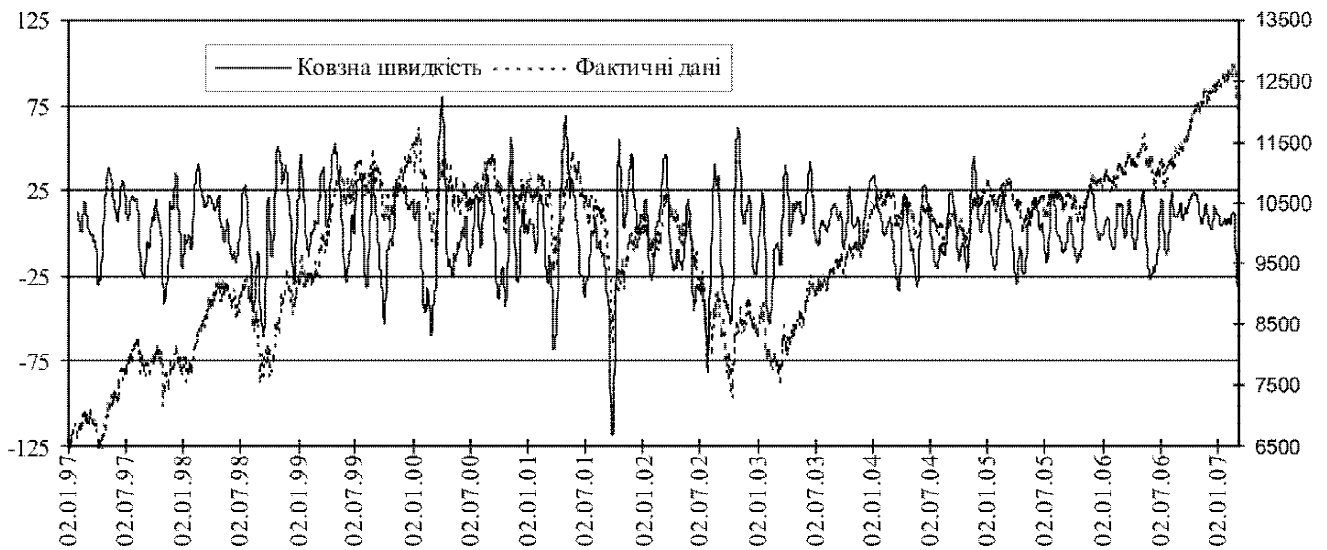

Рис. 2. Динаміка ковзної швидкості індексу Доу-Джонса за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р. (ширина вікна згладжування – 20 днів)

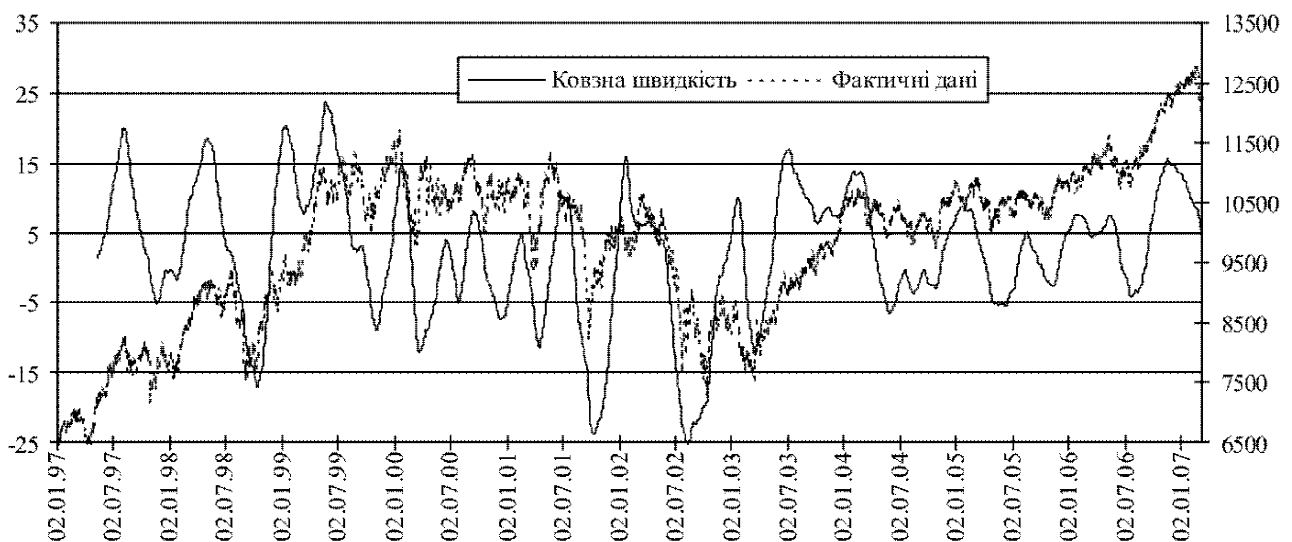

Рис. 3. Динаміка ковзної швидкості індексу Доу-Джонса за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р. (ширина вікна згладжування – 90 днів)

валість вікна згладжування. Тобто можна зробити висновок: якщо крива ковзної швидкості різко змінила тенденцію, то ця тенденція буде доволі стійкою впродовж періоду, не меншого за ширину вікна згладжування. Отриманий результат, на нашу думку, дає інвесторам можливість значно чіткіше орієнтуватись у тенденціях ринку. Але при цьому важливим є правильний підбір ширини вікна згладжування, виходячи з конкретних обставин та цілей що ставляться в дослідженні.

Наступний крок пов'язаний з практичною апробацією ковзного очікування. На цьому етапі нам знову довелося вирішувати проблеми визначення ширини вікна згладжування. Для узгодження з попередніми дослідженнями було вирішено використати ті самі їх величини, що і в методиці ковзної швидкості, тобто 20 і 90 днів. На рис. 4, 5 наведені динамічні ряди ковзних очікувань, що зіставлені з первинними даними. Одра-

зу відмітимо, що їх характер відрізняється від наведених вище рядів ковзної швидкості. Зазначена різниця, в першу чергу, пов'язана з тим, що в рядах ковзних очікувань значно більше коливань і вони, відповідно, мають меншу тривалість. Це підтверджується спектральним аналізом. У динамічному ряді ковзного очікування (ширина вікна 90 днів) індексу Доу-Джонса найбільш чітко проявлялися дві частоти тривалістю 92 дні.

Другий характерний момент стосується того, що значні коливання ряду ковзного очікування збігаються або навіть випереджають різкі зміни фактичних даних. Це цілком передбачуваний результат, тому що, виходячи з методики розрахунку ковзного очікування, чим стрімкіше змінюється тенденція, тим більше буде відрізнятися від нуля величина ковзного очікування. Інше питання, як цей процес відбувається на практиці та які конкретні закономірності можна при

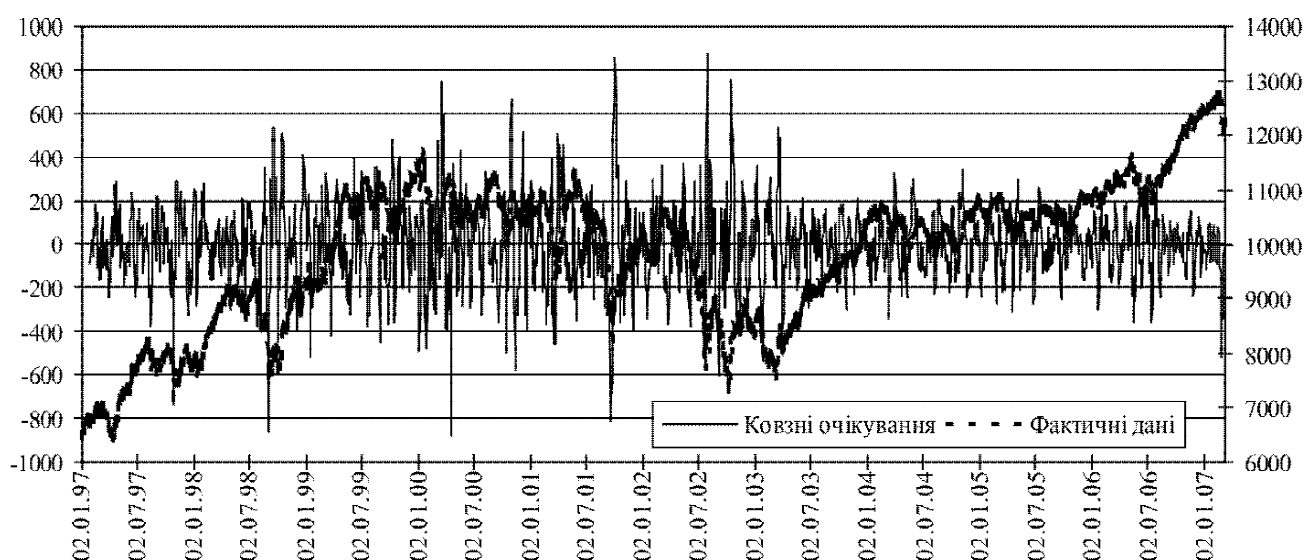

Рис. 4. Динаміка ковзного очікування індексу Доу-Джонса за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р. (ширина вікна згладжування – 20 днів)

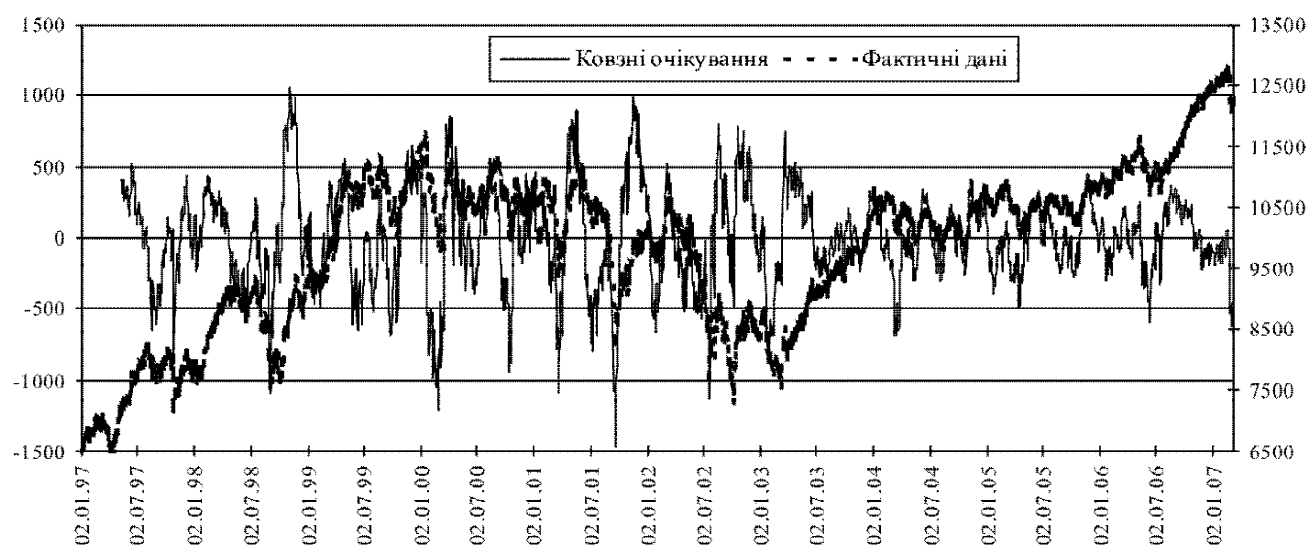

Рис. 5. Динаміка ковзного очікування індексу Доу-Джонса за період з 02.01.1997 р. до 09.03.2007 р. (ширина вікна згладжування – 90 днів)

цьому відмітити? Але якщо відповідь на це питання існує, то її можна отримати лише за результатами аналізу значного обсягу інформації. Оскільки це виходить за межі нашого дослідження, то ми лише означимо цю проблему.

Третій момент пов'язаний з тим фактом, що отримані ряди ковзних очікувань за характером дуже добре наближаються до стаціонарних (білий шум). Це можна побачити навіть візуально. Статистично цей факт можна довести шляхом порівняння автокореляції динамічних рядів. Ця особливість, у свою чергу, дає можливість більш коректно використовувати ряд статистичних та математичних методів, метою яких є виявлення прихованих закономірностей.

Ковзні очікування як характеристика рівня ризику

Четвертий момент, на який би хотілося звернути увагу, стосується того, що динамічний ряд ковзних очікувань фактично відображає рівень динаміки ризику доходів певного активу. Пояснюється це тим, що інвесторам дуже важливо прогнозувати та передбачувати наступні події на ринку. Як підкреслює У. Шарп [10] у своєму підручнику "Інвестиції", якщо людину з вулиці попросити сформулювати, що таке інвестиційний ризик, то вона впевнено визначить це як імовірність того, що відбудеться щось небажаче. Пропонована методика розрахунку ковзного очікування фактично і відображає, якою мірою попередні тенденції збігалися з наступними подіями, а отже, і з очікуваннями людей. Відповідно до цього, дохідність активу, що має низький рівень достовірності прогнозування, повинна мати високий ризик. І навпаки, дохідність активу з високим рівнем достовірності прогнозування буде мати і низький ризик з погляду інвесторів.

Слід підкреслити, що традиційно рівень ризику визначається як стандартне відхилення (σ), тобто коливання доходності певного активу в динаміці. Але що для інвесторів важливіше: коливання чи ймовірність їх прогнозування? З нашого погляду, друга позиція більш важлива й точніше відображає реальний ризик. У. Шарп фактично теж підкреслює цю особливість оцінки ризику за допомогою стандартного відхилення. На його думку, пересічна людина з

вулиці інтуїтивно розуміє, що найбільшою проблемою зі стандартним відхиленням є те, що вони надають у невигідному світлі інвестиції з превалюванням відхилень від очікуваної дохідності [10, с. 180]. У цьому висловлюванні особливо важливими нам здаються два останні слова. Саме вони безпосередньо пов'язані з нашими пропозиціями, бо стандартне відхилення взагалі не враховує вплив фактора очікування, а лише констатує відхилення даних від середньої їх величини.

Виходячи з викладених позицій, інвестиційний ризик дохідності, з нашого погляду, може бути визначений двома способами. У першому варіанті – як середня величина ковзного очікування, взята по модулю за обраний період:

$$\overline{\Delta X_1} = \frac{\sum_{i=1}^n |\Delta X_i|}{n}, \quad (1)$$

де $i = 1, n$, n – кількість показників у динамічному ряді.

Необхідність взяття по модулю величини ковзного очікування пояснюється тим, що вона може мати як додатне, так і від'ємне значення. Ця сама необхідність враховується при обчисленні стандартного відхилення, коли різниця між конкретними показником і середньою величиною підіймається до квадрату. Однак такий метод маже мати як переваги, так і недоліки. Останні стосуються, зокрема, того факту, що при цьому втрачається знак відхилення, який дає можливість оцінювати, якого роду (позитивні чи негативні) очікування превалювали. Тому другий можливий варіант визначення рівня ризику не містить модуля:

$$\overline{\Delta X_2} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta X_i}{n}. \quad (2)$$

Запропоновані формули було вирішено перевірити на прикладі розрахунку дохідності акцій таких компаній: AMD, Ford, Intel, General Electric, Kraft Foods (табл. 1). Для цього використовувалися дані за цими акціями за період з 03.01.2006 р. до 12.04.2007 р. [8]. Первинні показники дохідності були трансформовані в ковзні очікування з шириною вікна згладжування 20 днів.

Таблиця 1

Показники ризику дохідності акцій окремих компаній

Компанії	AMD	Ford	Intel	General Electric	Kraft Foods
Показники					
σ	2,984	2,182	1,524	0,784	1,152
$\overline{\Delta X_1}$	2,410	1,777	1,301	0,703	0,971
$\overline{\Delta X_2}$	0,0111	-0,0072	-0,0083	-0,0081	0,0136

За проведеними розрахунками можна зробити висновки, що традиційний метод визначення ризику через стандартне відхилення і середню ковзну за першим варіантом ($\overline{\Delta X_1}$), незважаючи на різну методологічну

базу, дає дуже близькі результати. В обох варіантах компанії за ступенем ризику розташувалися так: AMD, Ford, Intel, Kraft Foods і General Electric. Але водночас між ними є й окремі відмінності в рівні ризи-

ку, які можуть виявитися більш суттєвими при визначенні ризику дохідності портфеля, що змусить окремих інвесторів прийняти різні рішення.

Стосовно рівня ризику, розрахованого через середню ковзну за другим варіантом, ΔX_2 , то тут слід зазначити, що цей показник, як і передбачено методикою його розрахунку, має протилежні знаки для різних компаній. Його додатна величина спостерігається у AMD і Kraft Foods. Це означає, що інвестори в переважній більшості випадків очікували меншої дохідності, ніж виявлялась у дійсності. При цьому саме за акціями Kraft Foods ця різниця була найбільшою, а відповідно й самі акції – більш ризикованими. Щодо дохідності акцій Ford, Intel, General Electric, то інвестори сподівалися на більш високі доходи, ніж вони реально отримали. І найбільшим розчаруванням

серед інвесторів виявились акції корпорації Intel. Відповідно, можна констатувати, що останні повинні бути більш ризикованими.

Який з пропонованих нами варіантів кращий – важко сказати, але перший з них більш подібний до традиційного, тому може виявитися зручнішим у практичному використанні. Завершуючи цю роботу, хотілося б зазначити, що запропоновані нами нові методи аналізу динамічних рядів та визначення ризику потребують більш детального дослідження та обґрунтування їх практичного використання. У статті ми переважно ставимо питання, ніж відповідаємо на них. Але отримані дані дають нам підстави для певного оптимізму щодо корисності запропонованих нових поглядів на аналіз рядів динаміки та рівня ризику акцій.

Список використаних джерел

1. Pigou A. C. Industrial fluctuations / Pigou A. C. — London, 1927.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. — М. : Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.
3. Shackle A. The romantic mountain and the classic lake: Alan Coddington's Keynesian economics / A. Shackle / Journal of Post Keynesian Economics. — 1983—1984. — Vol. 6. — P. 241—251.
4. Kendall M. The Analysis of Economic Time Series : Part 1. Prices // Journal of Royal Statistical Society : Series A. — 1953. — Vol. 96. — P. 11—25.
5. Ferrel A. If We Understand the Mechanisms, Why Don't We Understand Their Output? / A. Ferrel // Harvard John M. Olin Center for Law, Economics and Business : Discussion papers. — 2003. — № 414. — P. 21—40.
6. Roll R. Orange Juice and Weather / R. Roll // American Economic Review. — 1984. — December. — Vol. 74, № 5. — P. 861—880.
7. French K., Roll R. Stock Return Variances: The Arrival of Information and the Reaction of traders / K. French, R. Roll // Journal of Financial Economics. — 1986. — № 17. — September. — P. 5—26.
8. Сайт Yahoo Finance [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://finance.yahoo.com/q?s=%5EDJI>, <http://finance.yahoo.com/q?s=%5EIXIC>
9. Сайт Бюро економічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nber.org/cycles.html/>
10. Шарп У. Инвестиции / Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. ; пер. с англ. — М. : ИНФРА-М, 1999. — XII, 1028 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Под'єльця

Юрія Олександровича,

директора Державного підприємства
“Інформаційно-аналітичне агентство”.

Бажаємо здоров'я, незмінних успіхів,
реалізації всіх планів і починань!

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд). Дослідження попиту на продукцію підприємств та завантаженості виробничих потужностей*

М. В. Пугачова,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
директор НПІ статистичних технологій
ІТК статистичних досліджень

Аналіз співвідношення попиту та пропозиції для будь-якої економіки – це головне питання дослідження якості її функціонування, рівноваги, що склалася або має бути досягнута. Запитання стосовно виробництва продукції, обсягів попиту (як внутрішнього, так і зовнішнього – експортного) та замовлень на продукцію завжди в тому чи іншому обсязі включалися до гармонізованих європейських анкет промислових і будівельних підприємств, підприємств роздрібної торгівлі та сфери послуг. Це стосується також і пов'язаних з наведеними ринковими індикаторами показників стану та завантаженості виробничих потужностей. Водночас методологами та організаторами українських обстежень ця група запитань була суттєво розширена, що дозволило набагато повніше вивчати механізм виробництва та збуту готової продукції (послуг) підприємствами.

Зрозуміло, що кожна з обстежуваних галузей економіки має свої особливі риси з огляду розробки і виконання виробничих планів, а також умов реалізації виробленої продукції (послуг, робіт), особливостей функціонування в ринкових умовах тощо. Тому аналіз стану ділової активності підприємств на основі інформації кон'юнктурних обстежень подається за досліджуваними галузями.

Промисловість

Протягом усього часу проведення обстежень спостерігається значна кореляція між змінами обсягів виробництва промислової продукції та змінами обсягів реалізації (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,976), що свідчить про орієнтацію підприємств на споживача їх продукції. Хоча у 1997–1999 рр. підприємства менш чутливо реагували на зміни попиту, однак у наступні роки зв'язок між цими показниками став більш тісним. В останні роки суттєво прискорилися і темпи зростання обсягів промислового виробництва та реалізації порівняно з тими, що спостерігалися на початку обстежень у 1997–2000 рр. (рис. 1).

У II кв. 2008 р. найсуттєвіше зростання обсягів виробництва зареєстроване на металургійних підприємствах (для них значення балансу дорівнювало +69%), підприємствах з виробництва інших неметалевих мінеральних виробів і з виробництва машин та устаткування (баланси становлять +47%). Тільки дві групи підприємств скоротили обсяги виробництва – це підприємства текстильної промисловості (–14%) та підприємства з виробництва електроенергії, газу та води (–66%), що для останніх можна пояснити впливом сезонних факторів.

Рис. 1. Зміни обсягів виробництва у промисловості

* Другий аналітичний огляд із запланованого циклу щодо використання інформації кон'юнктурних обстежень підприємств для статистичного моніторингу їх ділової активності. Перший огляд надруковано у № 2 (41) журналу за 2008 рік (с. 68–75).

© М. В. Пугачова, 2008

Аналогічна ситуація спостерігалась і щодо змін обсягів реалізації промислової продукції.

Протягом усього часу опитувань респонденти надають більш оптимістичні прогнози щодо виробництва і реалізації продукції, ніж потім показують отримані результати. Вони подали найкращий прогноз щодо зростання обсягів виробництва порівняно з ана-

логічними кварталами за весь час проведення обстежень і на III кв. 2008 р. (див. рис. 1). Очікування щодо збільшення обсягів реалізації промислової продукції теж дуже оптимістичні, вони знаходяться на рівні аналогічних кварталів трьох попередніх років. При цьому прогноз щодо реалізації продукції підприємств на експорт респонденти надали помірно оптимістичний: 20% планують збільшити обсяги, а 38% – залишити без змін. Респонденти зазначають, що на ці прогнози найбільше впливали такі причини, як загальний рівень попиту (замовлень) (причому 79,7% респондентів, які обрали цей варіант відповіді, надали йому найвищий рівень важливості) та експортний попит. На третьому місці – дохідність (рис. 2). Вплив політичних умов в Україні займає передостаннє місце серед інших причин.

Крім відстеження тенденцій змін обсягів виробництва та реалізації, кон'юнктурні обстеження дозволяють оцінювати стан реалізації продукції на основі як відповіді на пряме запитання, так і даних щодо запасів готової продукції, яку випускають підприємства. Причому стан реалізації оцінюється не тільки в цілому, а й окремо – всередині країни та в експортно-му розрізі.

Оцінки стану реалізації промислової продукції постійно мають негативні значення, тобто респонденти вважають його переважно незадовільним. Проте ос-

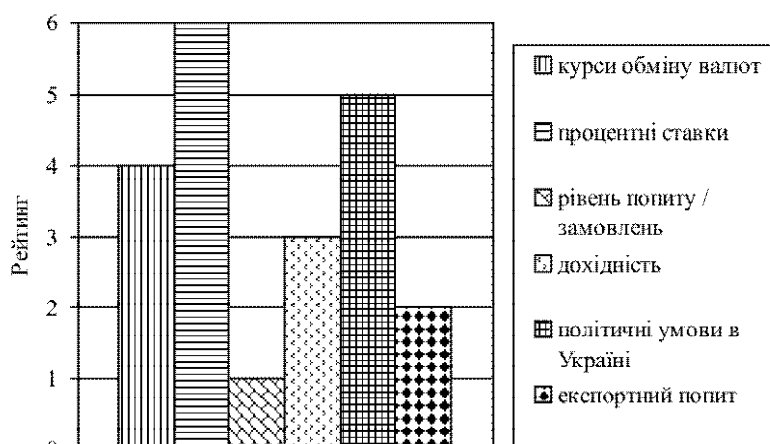

Рис. 2. Фактори, що найбільше впливають на прогнози респондентів щодо реалізації продукції на експорт

таннім часом намітилися позитивні зрушення: отримані оцінки, хоча все ще продовжують залишатися негативними, але є найкращими порівняно з аналогічними кварталами попередніх років; при цьому найвищі значення серед оцінок за весь час проведення обстежень мали ті, що надані респондентами в IV кв. 2007 р. та II кв. 2008 р. Оцінки рівня реалізації продукції окремо в Україні та на експорт наведені на рис. 3. З нього випливає, що за 10 років відбулося зростання обох оцінок, проте для внутрішньої реалізації воно більш відчутне, при цьому в II кв. 2008 р. оцінки щодо експорту досягли максимальних рівнів за весь час опитувань.

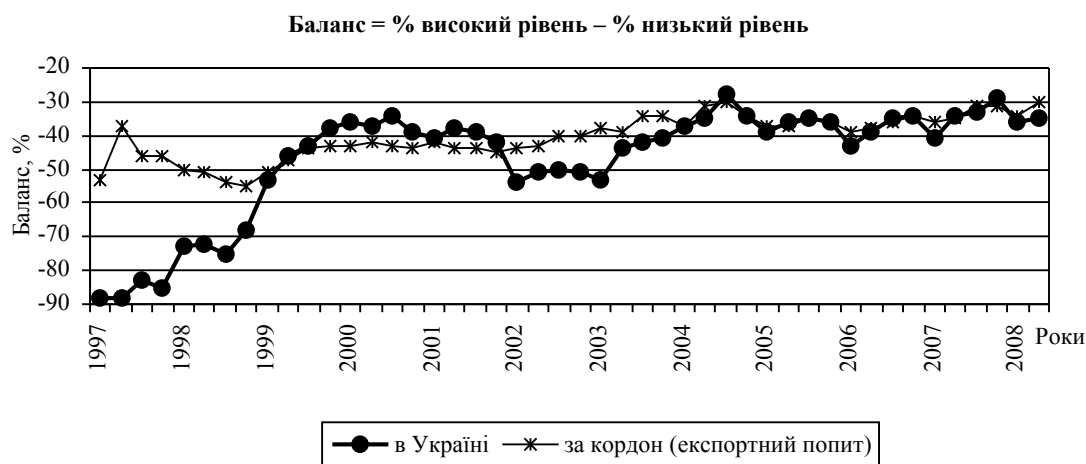

Рис. 3. Оцінки обсягів реалізованої продукції

Майже не змінюються протягом останніх двох років баланси думок респондентів щодо змін обсягів грошового попиту на продукцію підприємств, тобто обсягів операцій з реалізації, що здійснюються з використанням векселів, взаєморозрахунків тощо: тільки 1–2% опитаних відмічають їх збільшення. При цьому 35–38% респондентів узагалі не відповідають на це запитання, що може бути непрямим підтвердженням відсутності на їх підприємстві таких розрахунків. Загальний баланс відповідей у теперішній час зріс до –6% (рис. 4).

Дослідження стану запасів готової продукції на промислових підприємствах теж дозволяє отримати уявлення щодо співвідношення між попитом і пропозицією продукції підприємств. За оцінками респондентів, в останні три квартали стан запасів продовжував покращуватися: надмірні запаси відмічають тільки 9–10% опитаних проти 11–13% у попередні роки, хоча питома вага підприємств, що вважають обсяги запасів своєї продукції низькими, поки що не зменшується і дорівнює 20%. Проте з 2001 року спостерігається тенденція наближення значення балансів

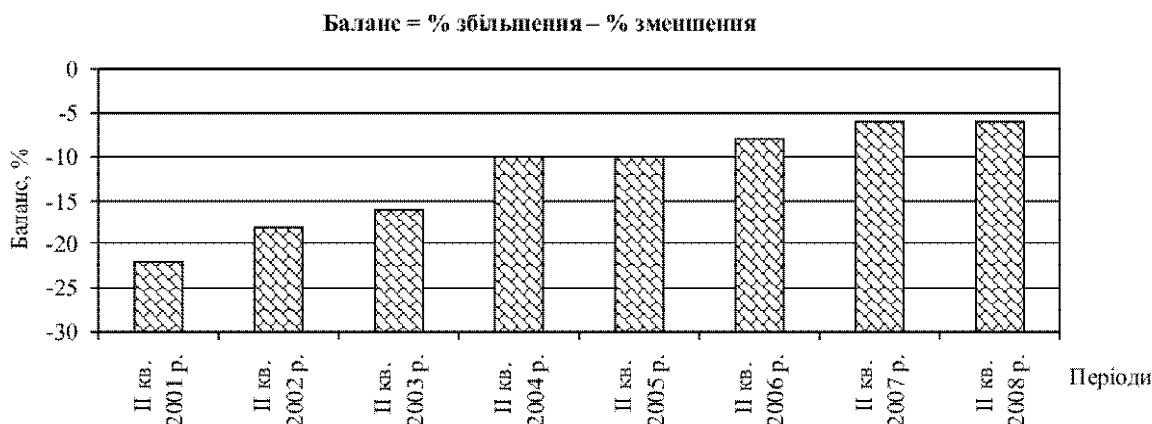

Рис. 4. Зміни обсягів негрошового попиту

до нульової позначки, що має відображати відносну рівновагу виробництва–реалізації (рис. 5).

За видами економічної діяльності рівень запасів готової продукції суттєво відрізняється. У II кв. 2008 р. чотири групи підприємств оцінюють його як низький; це підприємства із вторинної переробки (баланс відповідей дорівнює –57%), з виробництва коксу та

продуктів нафтопереробки (–25%), з виробництва паперу та картону (–20%), з виробництва машин та устаткування (–19%). Дві групи підприємств вважають рівень запасів високим, тобто частина виробленої продукції швидко не реалізується; до них належать підприємства з виробництва шкіри та шкіряного взуття (+6%) та з виробництва інших неметалевих міне-

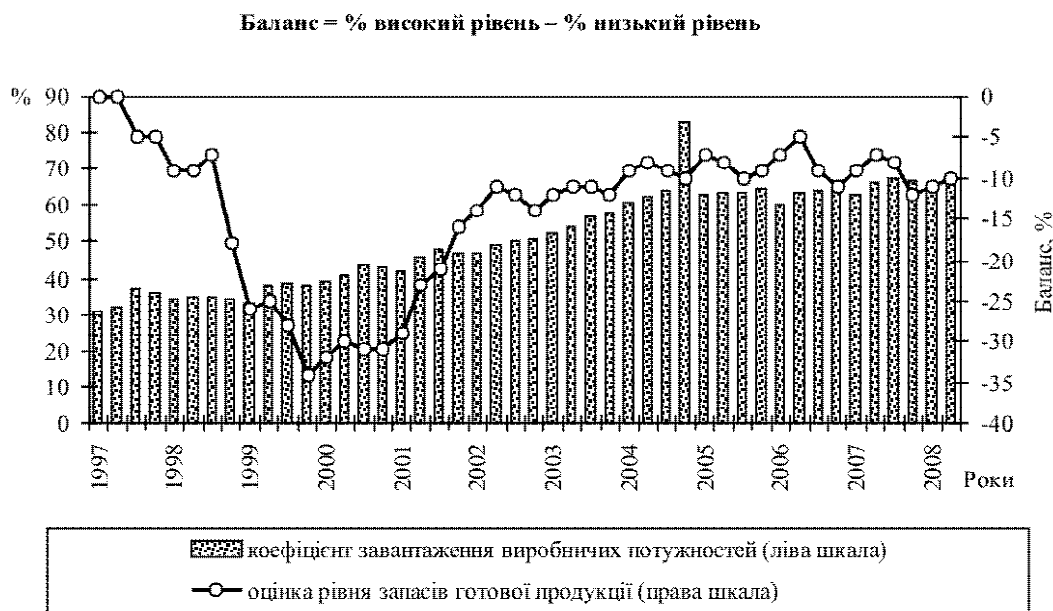

Рис. 5. Порівняння завантаження виробничих потужностей та стану запасів готової продукції

ральних виробів (+1%). При цьому *темпи* скорочення запасів готової продукції у досліджуваному кварталі у всіх наведених груп уповільнилися; винятком є тільки підприємства, що випускають інші неметалеві мінеральні вироби: у них запаси суттєво зросли (баланс +11%). У цілому по промисловості останнє значення балансу змін запасів готової продукції дорівнює значенню для другого кварталу попереднього року і дещо вище за отримані у трьох попередніх кварталах (баланс дорівнює –5%).

У III кварталі респондентами очікувалося деяке скорочення запасів готової продукції: прогнозоване значення балансу дорівнює –2%, але більше половини

опитаних підприємств (56%) вважають, що запаси змінюватися не будуть.

Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей є одним з тих показників, за яким легко оцінити, чи на повну потужність працюють підприємства, чи є в них “запас міцності” (тобто можливість збільшити завантаження, якщо зросте попит на продукцію) і чи є цей попит стимулом для того, щоб збільшувати завантаження потужностей. Загальноприйнятим є твердження, що для нормального функціонування підприємства за умови наявності нормального попиту на його продукцію коефіцієнт завантаження має коливатися в інтервалі 80–85%. І саме такі значення

цього показника реєструються в середньому по країнах Євросоюзу протягом останніх 10 років. В Україні в цей самий період спостерігається інша ситуація (див. рис. 5): на початку обстежень у 1997–1999 рр. потужності промислових підприємств використовувалися тільки на 37–39%, у період до 2004 року цей показник зріс до 60% і протягом останнього року почав наближуватися до позначки 70%.

У II кв. 2008 р. найкраще, як і раніше, завантажені потужності у добувній промисловості (на 79,4%), у підприємств з виробництва готового одягу та хутра (на 74,4%), з виробництва інших неметалевих мінеральних виробів (де зараз спостерігається найбільше зростання обсягів запасів готової продукції) (на 74,1%). Найменш завантаженими виявилися, як і раніше, потужності підприємств з виробництва транспортного устаткування (на 56,7% проти 59,4% – у попередньому кварталі), з виробництва електричного та електронного устаткування (відповідно, на 57,6% проти 59,8% – у попередньому кварталі), а також з виробництва коксу і продуктів нафтопереробки (на 57,8%).

Оцінки завантаженості виробничих потужностей на промислових підприємствах, що розраховуються у формі балансів як різниця відповідей “потужностей більш ніж достатньо” і “недостатньо”, теж покращилися протягом останніх років: тільки 12–14% респондентів (проти 40–46% у 1997–1998 рр.) вважають потужності недозавантаженими, а 76–78% вважають їх достатніми.

Такий показник, як забезпеченість замовленнями на продукцію, дозволяє оцінити, наскільки вдало підприємства проводять маркетингову політику. Хоча, безперечно, кожна галузь економіки, кожний вид економічної діяльності мають свої особливості: наприклад, найбільший період замовлень у підприємств з виробництва електроенергії, газу та води (на 10,1 місяці) і добувної промисловості (на 7,0 місяців), а найменший – у підприємств з виробництва паперу та картону (на 2,1 міс.).

Будівництво

Виходячи зі специфіки будівельної галузі, головними питаннями для аналізу ринкової рівноваги є обсяги будівельних (будівельно-монтажних) робіт і обсяги нових замовлень на роботи (на внутрішньому і зовнішньому ринках), а також стан завантаженості виробничих потужностей.

Зростання обсягів робіт у будівництві спостерігалось протягом усього часу опитувань і досягло максимальних значень у 2004 році (рис. 6). У наступні 3 роки зареєстроване деяке уповільнення темпів зростання, хоча постійно майже половина всіх опитаних будівельних підприємств збільшувала обсяги робіт і тільки 22% – знижували. Причому все ще нарощують обсяги робіт, хоча і більш повільними темпами, підприємства, що займаються житловим будівництвом (баланс відповідей дорівнює +31%), будівництвом інженерних споруд (+28%) та нежитловим будівництвом (+26%).

На III квартал 2008 року респондентами прогнозується подальше збільшення обсягів робіт, водночас 14% підприємств очікують на їх скорочення. Найбільше зростання все ще прогнозують, незважаючи на повідомлення про застій на ринку, на об'єктах будівництва житлових будинків (баланс відповідей дорівнює +43%), а також на об'єктах будівництва інженерних споруд (+39%).

Оцінки поточного рівня обсягу будівельно-монтажних робіт відчутно зростали протягом усього часу проведення обстежень, і II квартал поточного року теж не був винятком: баланс відповідей перевищує показники попереднього кварталу на 9 процентних пунктів і становить –32% (рис. 7), що є найкращим значенням порівняно з аналогічними кварталами за весь період опитування, крім II кварталу 2004 р. (баланс –22%) та II кварталу 2007 року (баланс –29%).

Динаміка змін обсягів надходження нових замовлень на будівельні роботи протягом 10 років має яскраво виражений позитивний характер: баланси думок зросли з –50% у 1997 році до 11–17% у

Рис. 6. Зміни обсягів будівельних робіт

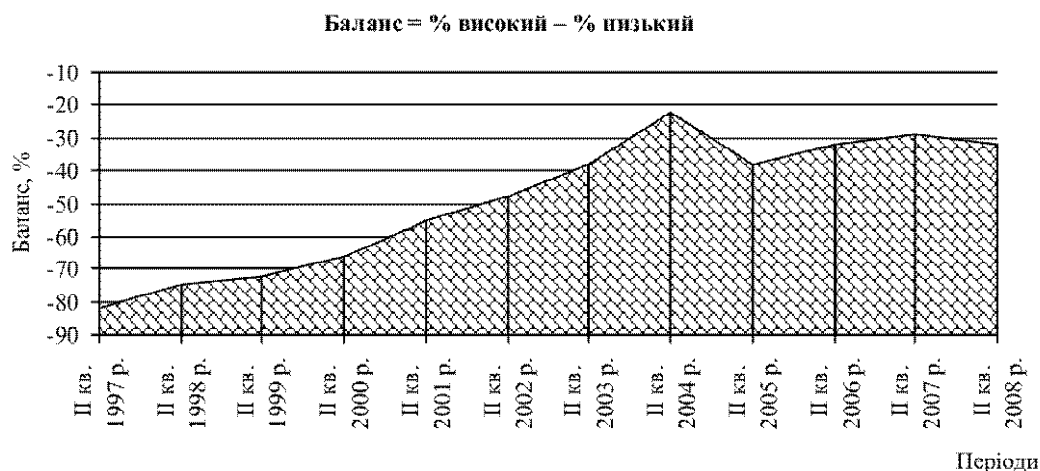

Рис. 7. Оцінки рівня обсягу будівельно-монтажних робіт

2007–2008 рр. (рис. 8). У II кв. поточного року 41% опитаних підприємств повідомили про незмінність обсягів нових замовлень, водночас у 31% ці обсяги збільшилися. Замовленнями будівельні підприємства в середньому забезпечені на 5,1 місяці роботи, серед них за об'єктами проведення будівництва найкращий стан забезпеченості у тих, що зайняті будівництвом житла (рис. 9).

Відсоток підприємств, що прогнозували на III кв. поточного року зростання обсягів надходжень нових замовлень, становить по галузі в цілому лише 42% (баланс дорівнює +31%). Найбільше підприємств, що очікують на зростання обсягів, серед зайнятих на об'єктах нежитлових будівель (+35%) та інженерних споруд (+34%).

Оцінки респондентами рівня обсягів замовлень за укладеними контрактами на внутрішньому ринку теж демонструють позитивну динаміку: якщо відсоток високих та задовільних оцінок у 1997–1998 рр. становив 13–20%, то у 2007–2008 рр. він досяг 59–64%. На зовнішньому ринку опитувані будівельні підприємства працюють дуже мало: лише приблизно 20% респондентів відповідають на це запитання, тому і результати значно скромніші, хоча деякі позитивні зрушення також можна побачити.

Оцінки рівня використання виробничих потужностей респондентами досліджуються у будівництві з 2002 року, коли реєструвалося 10–14% підприємств з недозавантаженими, на їх думку, виробничими потужностями. Протягом двох останніх років цей показник зменшився до 7–11%. У II кв. 2008 р. ситуація на підприємствах дещо покращилася порівняно з попереднім кварталом: баланс становить –1%, і це одне з найвищих значень серед аналогічних кварталів за весь час включення питання до анкети. Тобто кількість тих підприємств, що відчувають нестачу виробничих потужностей, майже дорівнює кількості респондентів, що мають надлишкові потужності. Враховуючи, що питома вага і тих, і інших відносно невелика (11%–12%), а достатній рівень потужностей зареєстровано у 75% опитаних підприємств, можна вважати, що у галузі склалася майже задовільна ситуація.

У середньому виробничі потужності будівельних підприємств у поточному кварталі завантажені на 76,1%. На рис. 10 показано розподіл завантаженості за об'єктами будівництва.

Рис. 8. Зміни обсягів надходжень нових замовлень на будівельні роботи

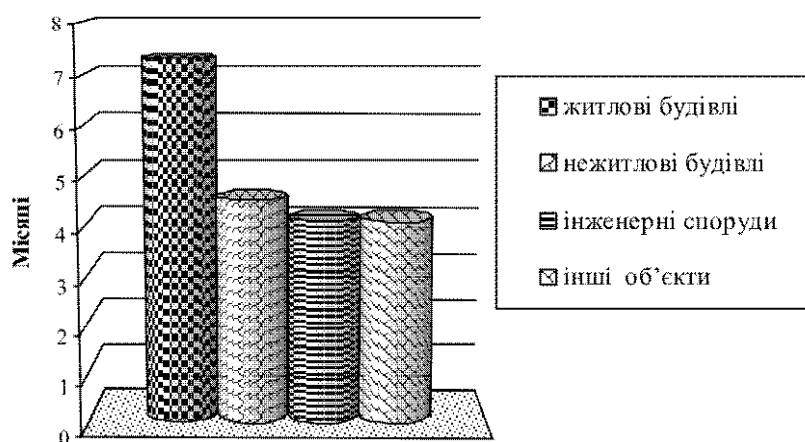

Рис. 9. Рівень забезпечення підприємств замовленнями на будівельні роботи за об'єктами будівництва у II кв. 2008 р.

Роздрібна торгівля

У цій галузі більша частина інформації щодо діяльності підприємств збирається за групами продовольчих товарів, кожна з яких має свої особливості продажу, зберігання, формування ціни реалізації та торгової націнки. На рис. 11–12 представлена динаміка фізичного обсягу товарообороту для деяких груп продовольчих товарів.

У II кварталі поточного року товарооборот, порівняно з попереднім кварталом, у цілому зріс, особливо за групами продовольчих товарів. Зокрема, помітно зросли баланси за такими групами: овочі та фрукти (баланс дорівнює +32%, і це найкращий показник за всі попередні роки досліджень, крім III кварталу 2007 року, коли баланс становив +39%), вино-горілчані вироби (+20%), тютюнові вироби та хлібобулочні вироби (по +15%), молоко та молочні продукти й кондитерські вироби (по +9%).

Крім того, спостерігалось зростання продажу будівельних матеріалів (баланс +30%), господарчих товарів і побутової хімії (баланс становить +17%, і це найкраще його значення серед відповідних кварталів за весь час досліджень). Водночас за деякими групами товарів у II кв. 2008 р. відмічено значне скорочення обсягів реалізації. Так, зменшилися обсяги продажів телерадіотоварів (див. рис. 12), ювелірних виробів і книг (хоча значення балансів для

цих двох груп є серед найвищих для аналогічних кварталів за весь час опитувань), рибних продуктів, електротоварів та одягу.

У III кварталі 2008 року, на думку респондентів, слід очікувати подальшого зростання обсягів товарообороту за всіма товарними групами. Найбільшого зростання в III кварталі респонденти очікують щодо будматеріалів, овочів та фруктів, ювелірних виробів, господарчих товарів та побутової хімії, найменшого – щодо рибних продуктів.

Обсяг замовлень підприємств роздрібною торгівлю у постачальників на вітчизняні товари постійно зростає: баланс відповідей не опускався протягом

всього часу дослідження нижче величини +4% (рис. 13), що не можна сказати про замовлення на імпорتنі товари (значення балансу хоча і зросло в останні роки до -4%...-6%, але весь час залишалося негативним). Також у II кварталі зберігаються позитивна тенденція зростання обсягів поставок вітчизняної продукції на ринок через підприємства роздрібною торгівлю та тенденція щодо скорочення обсягів поставок імпоротної продукції.

Обсяги замовлень у постачальників на вітчизняні товари у III кварталі, згідно з наявною тенденцією, повинні знову зростати. 31% опитаних підприємств планують збільшити такі замовлення, ще 62% респондентів – залишать їх без змін, і тільки 4% – знизять, а щодо імпорتنих товарів, то підприємства знов очікують незначне збільшення обсягів замовлень на них (баланс становить +3%).

Транспорт

Починаючи з другої половини 2003 року, переважає тенденція зростання обсягів виконаних транспортними підприємствами робіт (рис. 14), хоча і зареєстровано дві точки зменшення: у I кв. 2006 р. та II кв. 2007 р.

II квартал 2008 року відзначився деяким подальшим уповільненням темпів зростання обсягів робіт, виконаних транспортними підприємствами. За сезон-

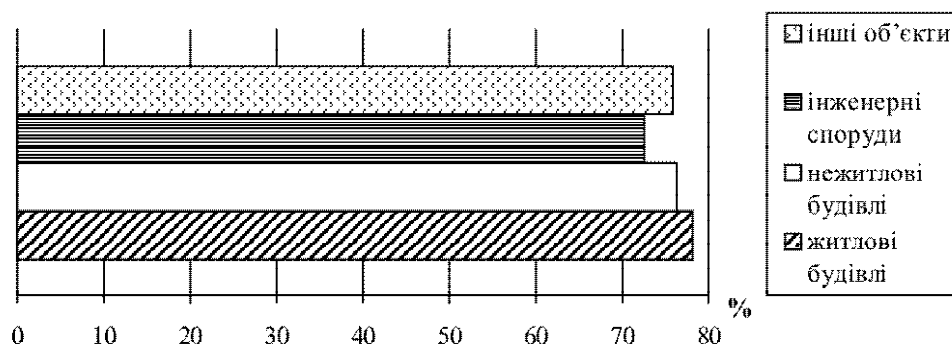

Рис. 10. Рівень завантаження виробничих потужностей будівельних підприємств за об'єктами будівництва у II кв. 2008 р.

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

но незгладженими оцінками керівників, обсяг виконаних робіт збільшився у 45% підприємств-респондентів, у 39% – не відбулося ніяких змін. Обсяги пере-

везень підвищилися на всіх видах транспорту: за сезонно незгладженими даними для залізничного транспорту баланс становить +55%, міського і автодорож-

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Рис. 14. Зміни обсягів робіт транспортних підприємств

Рис. 15. Зміни попиту на транспортні роботи

нього транспорту – +24%, морського та авіаційного по +60%, річкового +71%.

Прогноз респондентів щодо обсягу виконаних підприємствами транспортних робіт на III квартал 2008 року оптимістичний – темпи зростання суттєво прискоряться і перевищать прогнози для всіх аналогічних кварталів попередніх років (рис. 14). Найбільшого зростання очікують на морському та залізничному транспорті, а трохи меншого – на авіаційному.

Попит на транспортні послуги, за оцінками респондентів, зростає тільки в окремі періоди (рис. 15). В основному спостерігалось то пришвидшення, то уповільнення темпів падіння (тобто значення майже всіх балансів були від'ємними).

Сподівання щодо змін попиту постійно дещо оптимістичніші, ніж реальні (фактичні) зміни (див. рис. 15). Щодо прогнозів на III квартал поточного року, то 25% респондентів очікують зростання попиту на послуги своїх транспортних підприємств, а 65% вважають, що він не зміниться. Причому очікується поживлення попиту як фізичних осіб (населення), так і юридичних осіб.

Найбільший період забезпеченості замовленнями, починаючи з 2004 року, мають підприємства авіаційного транспорту (в середньому – на 100 днів), хоча у 1997–2003 рр. вони були серед останніх за цим показником. Постійно суттєво зростає період забезпеченості замовленнями на міському та автомобільному транспорті, а ось на залізничному, після поживлення попиту на його послуги у 2000–2002 рр., період забезпеченості замовленнями скоротився в середньому до 40–50 днів. Традиційно функціонування водних видів транспорту знаходиться під суттєвим впливом сезонного попиту, проте можна відмітити, що, починаючи з 2003 р., тривалість замовлень значно зросла і у IV кв. 2007 р. досягла максимального значення серед усіх видів транспорту за весь час опитувань (166 днів).

Починаючи з середини 1999 року, спостерігається постійна нестача виробничих потужностей транспортних підприємств для виконання наявної кількості замовлень. Протягом останнього року 71–75% опитаних повідомляли про достатність потужностей, 4–6% – про надлишок, а 19–23% – про нестачу.

Сільське господарство

У сільському господарстві досліджується інформація щодо обсягів виробництва та реалізації продукції окремо для тваринництва і рослинництва. Причому моніторинг виробництва продукції тваринництва здійснюється щоквартально (рис. 16), а продукції рослинництва – тільки два квартали щорічно (третій і четвертий).

У II кв. 2008 р. зареєстроване уповільнення темпів падіння обсягів виробництва продукції тваринництва (див. рис. 16), хоча ситуація, що склалася, дещо краща за ту, яка спостерігалася в аналогічному кварталі попереднього року. У III кв. поточного року респонденти очікують зростання обсягів виробництва у тваринництві.

Динаміка змін обсягів реалізації продукції тваринництва в Україні (рис. 17) у цілому відповідає динаміці змін обсягів виробництва цього виду сільгосппродукції, а щодо реалізації в інші країни, то тут стан справ майже не змінюється протягом всього часу дослідження стосовно продукції і тваринництва, і рослинництва: 90–95% опитаних не відповідають на це запитання, 5–7% вважають, що обсяги не змінюються, а 1% – що зменшуються.

У II кв. 2008 р. отримано найкращі оцінки рівня попиту на м'ясо за останні 2 роки: 54% респондентів вважають його нормальним. Попит на молоко вважають нормальним тільки 44% опитаних, що на 4 п. п. менше, ніж в аналогічному кварталі минулого року та у попередньому кварталі 2008 року. Майже незмінними, порівняно з останніми кварталами, залишилися показники оцінки попиту на птицю та яйця, а для обох видів зерна – залишилися на рівні II кварталу 2007 року: нормальним його вважають 50% респондентів, які реалізують продовольче зерно, і 55% респондентів – фуражне зерно. На III кв. 2008 р. прогнозується зростання обсягів реалізації продукції і тваринництва, і рослинництва в межах України.

Наразі тільки 27% опитаних задоволені ринком збуту сільськогосподарської продукції (рис. 18). І хоча це – одне з максимальних значень за весь період включення запитання до анкет (2003–2008 рр.), проте воно явно не свідчить на користь того, що підприємства намагаються докладати зусиль для пошуку нових ринків та шляхів реалізації продукції. Напевне, цьому сприяє і недостатньо сильний вплив конкурентного середовища, про який повідомляють підприємства сільського господарства.

Рис. 16. Зміни обсягу виробленої продукції тваринництва

Рис. 17. Зміни обсягів реалізації в Україні сільськогосподарської продукції

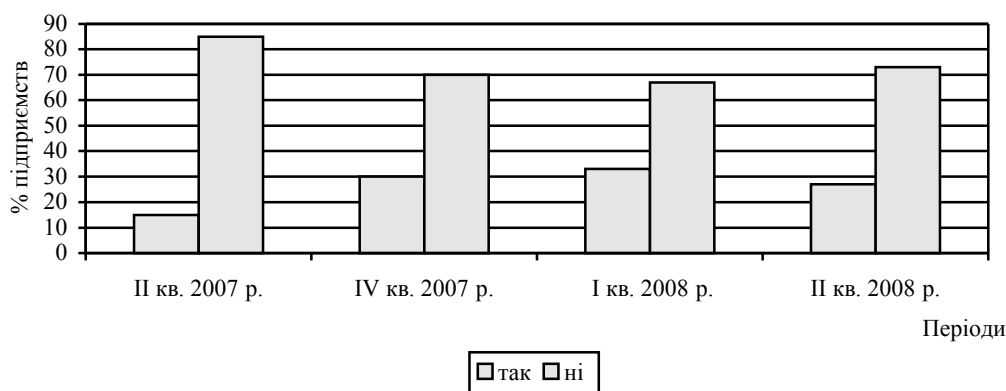

Рис. 18. Задоволеність ринком збуту продукції

Аграрні ринки (товарні біржі, оптові ринки, заготівельні кооперативи тощо), які сприяли б кращій реалізації продукції сільськогосподарських підприємств, існують тільки на території регіонів, де функціонує приблизно 20 % тих респондентів, які відповіли на запитання. І така ситуація спостерігається вже протягом трьох останніх років, хоча в період 2000–2004 рр., за повідомленнями респондентів, таких ринків існувало значно більше (тоді питома вага позитивних відповідей становила 25–40%).

Деякі інші статистичні дані щодо обстежень діло-

вої активності підприємств регулярно публікуються на сайті НТК статистичних досліджень за адресою <http://www.ntkstat.com.ua>. Більш докладну аналітичну інформацію (зокрема, за видами економічної діяльності у промисловості, об'єктами виробничого призначення у будівництві та за видами транспорту) і результати обстежень можна отримати з “Бюлетеня обстежень ділової активності підприємств”, який видається щоквартально Держкомстатом України разом із НТК статистичних досліджень.

Вітаємо з ювілеєм!

Скальського

Василя Володимировича,

начальника Головного управління статистики
у Хмельницькій області.

Бажаємо міцного здоров'я, подальших успіхів,
творчої наснаги й оптимізму!

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Перевірка валідності як один з етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств

Л. О. Попова,
науковий співробітник,
НТК статистичних досліджень

Під час проведення теоретичних та експериментальних досліджень перед фахівцями постає проблема вибору і порівняння – яка методика, тест або технологія кращі, якісніші, дозволяють одержати більш об'єктивні результати? Відповідь на це запитання можна отримати на основі аналізу показників надійності та валідності відповідних процедур [1].

Валідність та надійність вимірювань, що здійснюються під час проведення експерименту, є важливими характеристиками дослідження в аспекті точності та коректності вимірювального інструментарію [1; 2; 3].

Основною метою статті є представлення деяких методологічних та практичних аспектів перевірки валідності як одного з етапів оцінювання достовірності результатів кон'юнктурних обстежень (КО) будівельних підприємств.

Вимірювання деякої ознаки є *валідним* (valid – значущий, цінний), якщо воно відображає саме ту ознаку, для якої призначено. Підтвердження щодо валідності деякого методу, як правило, отримується з інших джерел, наприклад шляхом порівняння його з іншим методом, що вже є визнаним. Визначення валідності результатів КО необхідно для перевірки коректності запитань анкети щодо розуміння їх респондентами.

Існує багато визначень валідності. Деякі з них представлено в табл. 1.

Валідність дослідження була визначена Дж. Кемпбеллом як найкраща з наявних апроксимацій істинних висловів, включаючи вислови з причинно-наслідковими зв'язками [1].

Таблиця 1

Визначення поняття “валідність”

№	Джерело	Визначення поняття “валідність”
1.	Соціологія: Енциклопедія [16]	1. Показник якості методу, його здатність давати результати, що адекватно відображають явища, які досліджуються, тобто саме ті результати, для одержання яких він призначений (валідність методу). 2. Міра відповідності теорії емпіричним даним, можливість робити розумно точні прогнози на підставі теорії (валідність теорії). 3. Міра відповідності результатів досліджуваній реальності, точніше, представленням про реальність (валідність результатів)
2.	Російська соціологічна енциклопедія [14]	Обґрунтованість і адекватність дослідницьких інструментів
3.	Короткий словник з соціології [13]	Основний показник якості вимірювання в соціологічному дослідженні, що відбиває ступінь відповідності даних вимірювання об'єкту вимірювання
4.	Альтернативний соціологічний словник [11]	Відповідність мети й засобів соціологічного вимірювання
5.	Соціологічний словник проекту Socium [15]	Міра придатності методик, що застосовуються у прикладній соціології для розв'язання певних дослідницьких завдань, ступінь відповідності змінних та індикаторів емпіричним даним, що дозволяє отримувати надійні, репрезентативні й достовірні результати соціологічного дослідження, уникати систематичних помилок
6.	Оксфордський тлумачний словник з психології [10]	1. Загальне значення – властивість істинності, правильності, відповідності реальності. 2. У логіці – аргумент або висновок вважаються валідними, якщо вони відповідають певним логічним принципам. Основне положення полягає в тому, що повинен бути правильним сам процес міркування. 3. У тестуванні – властивість будь-якого вимірювального інструменту, приладу або тесту, при якому він вимірює те, що призначено вимірювати
7.	Психологія та культура : словник до книги [8]	Ступінь, у якій результати дослідження, системи вимірів або статистики є точними або представляють те, що були призначені представляти

№	Джерело	Визначення поняття “валідність”
8.	Загальна психологія : глосарій [7]	Точність результатів тесту або дослідницької роботи; межа, до якої тест або дослідження дійсно вимірює або показує те, що треба виміряти й показати
9.	Глосарій до “Теорії особистості” [6]	Поняття, яке позначає, що тест вимірює саме те, для чого він призначений
10.	Психологія від А до Я : словник-довідник [9]	Ступінь нашої впевненості в тому, що тест, вимірювання або експеримент дійсно виконують ту функцію, для якої вони призначені
11.	Соціальна психологія на межі століть : глосарій до книги [12]	Валідність, або достовірність, свідчить про ступінь правильності, істинності представлених даних, призначених для підтвердження гіпотези
12.	Короткий словник психологічних термінів [17]	Якість методу психологічного дослідження, що виражається в його відповідності тому, для вивчення й оцінки чого він призначений
13.	Словник практичного психолога [4]	Одна з найважливіших характеристик психодіагностичних методик і тестів, один з основних критеріїв їх якості. Це поняття близьке до поняття вірогідності, але не є цілком тотожним
14.	Словник з профорієнтації та психологічної підтримки [5]	Комплексна характеристика методики (тесту), що включає відомості про сферу досліджуваних явищ і репрезентативність діагностичної процедури стосовно них

Виокремлюють два типи валідності результатів експерименту – внутрішня (internal) і зовнішня (external) [3].

Експеримент має внутрішню валідність, коли причинно-наслідковий зв'язок можна проінтерпретувати, тобто коли можна зробити висновок, що саме досліджуваний фактор (група факторів) викликав зміни в явищі, а вплив інших причин можна виключити [1; 3]. Таким чином, внутрішня валідність – тип валідності, що відображає ступінь впливу незалежної змінної на залежну. Внутрішня валідність тим вища, чим більша ймовірність того, що зміна залежного показника викликана зміною саме незалежного.

Перевірка внутрішньої валідності результатів КО необхідна для встановлення системи взаємозв'язків між питаннями анкети.

Зовнішня валідність характеризує, якою мірою результати дослідження можуть бути перевірені за інших умов, що, можливо, виходять за межі конкретного експерименту. Тобто вона визначає, на які випадки, групи індивідів можуть бути узагальнені висновки [1; 3]. Таким чином, під зовнішньою валідністю розуміється можливість узагальнювати результати дослідження, поширювати висновки, отримані на експериментальній вибірці, на всю генеральну сукупність.

Як міра валідності найчастіше на практиці застосовуються різні види кореляційного зв'язку між індивідуальними оцінками за тестом і оцінками за критерієм валідації (або зв'язку між результатами валідізованого тесту й еталонної методики). У більшості випадків розподіл тестових оцінок у репрезентативній вибірці валідації близький до нормального. Оцінки за критерієм частіше бувають дихотомічними, ранговими або розподіляються згідно з законом, відмінним від нормального. Якщо обидва ряди змінних (тестові та критеріальні оцінки) мають континуальний характер, то використовують ко-

ефіцієнт кореляції добутку моментів Пірсона. У разі порядкових шкал застосовуються рангові коефіцієнти кореляції (Спірмена, χ^2 Пірсона, $M-L\chi^2$ за методом максимальної правдоподібності), а в разі номінальних шкал – коефіцієнти чотириклітинної кореляції (тетріхорічний, фі-коефіцієнт Гілфорда тощо). Якщо одна змінна виявляється дихотомічною (частіше це критеріальний показник – наприклад, у разі методу контрастних груп), а інша змінна вимірюється на нормалізованій шкалі стосунків (частіше це тестовий показник), то підраховується точково-бісеріальний коефіцієнт кореляції.

Нами проведено перевірку валідності результатів КО будівельних підприємств, оскільки при складанні анкет та обробці результатів КО велика увага повинна надаватися прийомам зниження можливості фальсифікації відповідей і зменшення систематичної помилки анкетування. Наприклад, до методичних прийомів зменшення систематичної помилки належить дотримання в анкетах балансу між прямими та зворотними питаннями і т. ін.

Перевірка валідності є одним з етапів оцінювання точності та адекватності результатів КО, яке, у свою чергу, є одним з етапів статистичного моніторингу цін на будівельному ринку.

У КО основні показники є якісними. Їх отримують у результаті обробки відповідей (з трикатегоріальним градуванням) на запитання анкети як щодо можливих напрямів зміни ділової активності в поточному періоді порівняно з попереднім і наступним періодами (більше, без зміни, менше), так і стосовно оцінки рівня поточного періоду (вище норми, норма, нижче норми). Наприклад, це стосується запитань про обсяги будівельно-монтажних робіт (БМР) та розцінок на БМР. У рамках таких питань відповідні якісні показники вимірюються за порядковою шкалою. Кожному пункту такої шкали може бути приписано деяке число, що визначає відносну інтенсивність прояву тієї або

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

іншої якісної властивості показника ділової активності. В нашому випадку ознакам різних напрямів зміни або рівнів ділової активності ставляться у відповідність числа -1, 0 та +1 у порядку зростання аналізованих ознак.

За наявності класів або градацій якісного показника розподіл об'єктів здійснюється за номінальною шкалою. Наприклад, при визначенні "вузьких місць" будівельної діяльності позиціями такої шкали є фактори, що стримують будівельні роботи.

Кількісні ознаки, зокрема рівень завантаження виробничих потужностей в обстеженні будівельних підприємств, представлені за інтервальною шкалою.

Чисельність зайнятих на підприємстві представлено числовим значенням.

Оцінювання достовірності результатів КО для статистичного моніторингу цін у будівництві автором запропоновано виконувати за такими етапами:

1. Розрахунок відхилення даних КО від наявних статистичних даних.
2. Розрахунок кількості пропусків.
3. Оцінка логічності відповідей.
4. Оцінка достовірності прогнозу респондентів.
5. Перевірка надійності результатів КО.
6. Перевірка валідності результатів КО.

Перш ніж перейти до перевірки валідності, наведемо приклади реалізації деяких етапів перевірки точності та адекватності результатів КО, які є підґрунтям

для подальшої перевірки валідності.

Етап 2. Розрахунок кількості пропусків. Результати розрахунку кількості та частки пропусків даних стосовно обсягів будівельно-монтажних робіт (БМР) та розцінок на БМР представлено в табл. 2.

Таким чином, маємо незначну кількість пропусків, що не перевищує 2,0%. Робимо висновок: питання щодо обсягів БМР та розцінок на БМР побудовано зрозуміло для респондентів, тобто в подальшому при перевірці валідності існує велика ймовірність, що ці питання підібрані правильно.

Етап 3. Оцінка логічності відповідей.

Нами запропоновано декілька варіантів перевірки логічності відповідей на анкети КО будівельних підприємств.

1-й варіант. За кожним підприємством окремо аналізується чисельність працюючих у звітному та попередньому кварталі, якщо воно брало участь у двох опитуваннях поспіль. Розраховується темп приросту чисельності на базі кількісної інформації з КО. Отриманий темп приросту порівнюється з відповіддю про поточну тенденцію щодо спискової чисельності працюючих. У табл. 3 наведено приклад перевірки для окремого підприємства.

Таким чином, у відповіді є помилка.

За цим алгоритмом можна також перевірити логічність відповіді на запитання про бартерні операції.

Таблиця 2

Динаміка кількості пропусків стосовно обсягів БМР та розцінок на БМР

Період	Кількість респондентів	Питання про поточні обсяги БМР		Питання про розцінки на БМР	
		Кількість пропусків	% пропусків	Кількість пропусків	% пропусків
II кв. 2004 р.	250	2	0,80	5	2,0
III кв. 2004 р.	254	0	0,00	3	1,2
IV кв. 2004 р.	257	2	0,78	2	0,8
I кв. 2005 р.	257	0	0,00	1	0,4
II кв. 2005 р.	254	1	0,39	2	0,8
III кв. 2005 р.	254	2	0,79	5	2,0
IV кв. 2005 р.	255	1	0,39	0	0,0
I кв. 2006 р.	262	3	1,15	2	0,8
II кв. 2006 р.	326	2	0,61	3	0,9
III кв. 2006 р.	316	0	0,00	4	1,3
IV кв. 2006 р.	327	1	0,31	4	1,2
I кв. 2007 р.	352	1	0,28	2	0,6

Таблиця 3

1-й варіант перевірки логічності відповідей

Умовна назва підприємства	Спискова чисельність у III кварталі звітнього року	Спискова чисельність у IV кварталі звітнього року	Розрахунковий темп приросту спискової чисельності	Відповідь на запитання: "Як змінилася спискова чисельність працівників у поточному кварталі порівняно з попереднім?"	Наявність помилки ("+" – помилка існує, "-" – помилка не існує)
YYY	291	291	0	Зменшилася	+

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

2-й варіант. За кожним підприємством окремо аналізується інформація щодо запитання про задоволеність замовленнями на БМР. Досліджується відповідь на запитання про обсяг замовлень за укладеними контрактами на внутрішньому та зовнішньому

ринках. Варіанти відповіді: високий, задовільний, низький. Варіант відповіді порівнюється з наявністю чи відсутністю позначки на варіанті “мало замовлень на роботи” – причини, що більш за все стримує будівельну діяльність. Наведемо приклад розрахунку (табл. 4).

Таблиця 4

2-й варіант перевірки логічності відповідей

Умовна назва підприємства	Наявність позначки на варіанті “мало замовлень на роботи”	Наявність відповіді щодо обсягу замовлень на внутрішньому ринку	Наявність відповіді щодо обсягу замовлень на зовнішньому ринку	Наявність помилки (“+” – помилка існує, “-” – помилка не існує)
YYYY	+	Нижче норми	Відповіді немає	–

Таким чином, помилки у відповіді не існує.

У подальшому при перевірці валідності результатів КО за незначної кількості нелогічних відповідей на певні запитання існує велика ймовірність, що ці питання підібрані правильно.

Етап 4. Оцінка достовірності прогнозу респондентів.

Коефіцієнт кореляції між балансом поточних та прогнозних розцінок на БМР за досліджений період дорівнює 0,76. Таким чином, поточний баланс розцінок на БМР досить сильно корелює з відповідним прогнозним балансом.

Побудуємо табл. 5 для оцінки збігання знаку поточного та прогнозного балансу розцінок на БМР.

Для всіх 12 періодів має місце збігання знаків поточного та прогнозного балансів розцінок на БМР. Таким чином, прогнозні значення балансів відповідей респондентів достатньо точно можуть відображати тенденції на будівельному ринку.

У цьому випадку при перевірці валідності результатів КО також існує велика ймовірність, що питання підібрані правильно.

Етап 6. Розглянемо приклад визначення валідності КО.

Перевірку валідності стосовно коректності підібраних запитань пропонуємо виконувати за такими варіантами:

- перевірка валідності щодо результатів КО з

Таблиця 5

Оцінка збігання знаку поточного та прогнозного балансу розцінок на БМР

Період	Розцінки на БМР		
	Поточні, баланс	Прогнозні, баланс	Оцінка (“1”, якщо знак поточного та прогнозного балансів збігається, або “0”, якщо знак поточного та прогнозного балансів протилежний)
II кв. 2004 р.	18	21	1
III кв. 2004 р.	15	10	1
IV кв. 2004 р.	13	12	1
I кв. 2005 р.	23	14	1
II кв. 2005 р.	21	20	1
III кв. 2005 р.	24	17	1
IV кв. 2005 р.	14	15	1
I кв. 2006 р.	31	10	1
II кв. 2006 р.	28	19	1
III кв. 2006 р.	21	20	1
IV кв. 2006 р.	13	20	1
I кв. 2007 р.	16	14	1

відсутніми відповідями респондентів, тобто наскільки пропущені значення або їх відсутність впливають на валідність запитання;

- перевірка валідності результатів КО на відповідність поточної та прогнозованої тенденції відповідей респондентів, тобто наскільки вплинуло те, що респонденти визначили пра-

вильні (чи ні) тенденції досліджуваних показників, на валідність результатів;

- перевірка валідності результатів КО на відповідність тенденцій, отриманих на основі інформації КО та наявної статистичної інформації, тобто наскільки вплинули розбіжність і збігання тенденції балансів КО та статистичної інформації на валідність результатів;

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

- перевірка валідності результатів КО за наявності чи відсутності нелогічних відповідей.

Можливі й інші варіанти перевірки валідності.

Перевіримо валідність результатів КО за першим варіантом стосовно запитання розцінок на БМР на основі фі-коефіцієнта Гілфорда за формулою [2]:

$$\varphi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+c)(b+c)(a+d)(b+d)}}, \quad (1)$$

у якій φ не повинен бути менше нуля, інакше дослідження не буде валідним.

Введемо такі позначення:

d – частка респондентів зі всієї сукупності будівельних підприємств;

a – частка неопитаних респондентів;

b – частка опитаних в i -му кварталі j -го року і неопитаних в i -му кварталі $(j+1)$ -го року;

c – частка опитаних в i -му кварталі $(j+1)$ -го року і неопитаних в i -му кварталі j -го року.

Результати розрахунків часток опитаних та неопитаних респондентів у відповідних кварталах звітнього та попереднього років представимо в табл. 6.

Таблиця 6

Таблиця спряженості для оцінки валідності інформації КО

IV квартал звітнього року	IV квартал попереднього року		Всього
	Відповіді щодо розцінок на БМР існують	Відповіді щодо розцінок на БМР відсутні	
Відповіді щодо розцінок на БМР існують	$a=0,9915$	$b=0,0005$	0,9920
Відповіді щодо розцінок на БМР відсутні	$c=0,0005$	$d=0,0075$	0,0080
Усього	0,9920	0,0080	1,0000

Підраховуємо коефіцієнт Гілфорда за формулою (1):

$$\varphi = \frac{0,9915 \cdot 0,0075 - 0,0005 \cdot 0,0005}{\sqrt{(0,9915 + 0,0005) \cdot (0,0005 + 0,0005) \cdot (0,9915 + 0,0075) \cdot (0,0005 + 0,0075)}} = 2,64.$$

Таким чином, запитання щодо розцінок на БМР у КО будівельних підприємств у звітньому році підібрані правильно за перевіркою на наявність чи відсутність відповідей на них.

За наступну процедуру на етапі визначення оцінки валідності результатів КО пропонуємо обрати оцінювання внутрішньої валідності, оскільки вважається, що дослідження має внутрішню валідність, якщо доведено наявності залежності причинно-наслідкового типу між залежними і незалежними змінними [1].

Для цього оцінимо взаємозалежності питань анкети КО будівельних підприємств за допомогою критерію χ^2 .

Алгоритм оцінки зв'язку результатів КО представлений на рис. 1.

За наведеним алгоритмом виконаємо розрахунки, що демонструють незалежність таких ознак: баланси відповідей щодо змін розцінок на БМР та баланси відповідей щодо змін обсягів БМР.

1. Формулюються нульова (H_0) та альтернативна (H_1) гіпотези. H_0 : частоти виникнення ознак не залежать одна від одної. H_1 : існує залежність між частотами ознак.
2. Рівень значущості приймається рівним 0,05.
3. На основі вихідних даних – відповідей на запитання про поточні зміни обсягів БМР та поточні розцінки на БМР з обстежень будівельних підприємств – будується таблиця спряженості (табл. 7).
4. Розраховуються очікувані частоти.

Таблиця 7

Таблиця спряженості

Групи за варіантами відповідей на запитання щодо змін поточних розцінок на БМР	Групи за варіантами відповідей про зміни поточних обсягів БМР				
	більше	без змін	менше	немає відповіді	Усього
менше	11	8	17	0	36
без змін	15	23	31	0	69
більше	34	36	45	0	115
немає відповіді	12	13	9	1	35
Усього	72	80	102	1	255

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

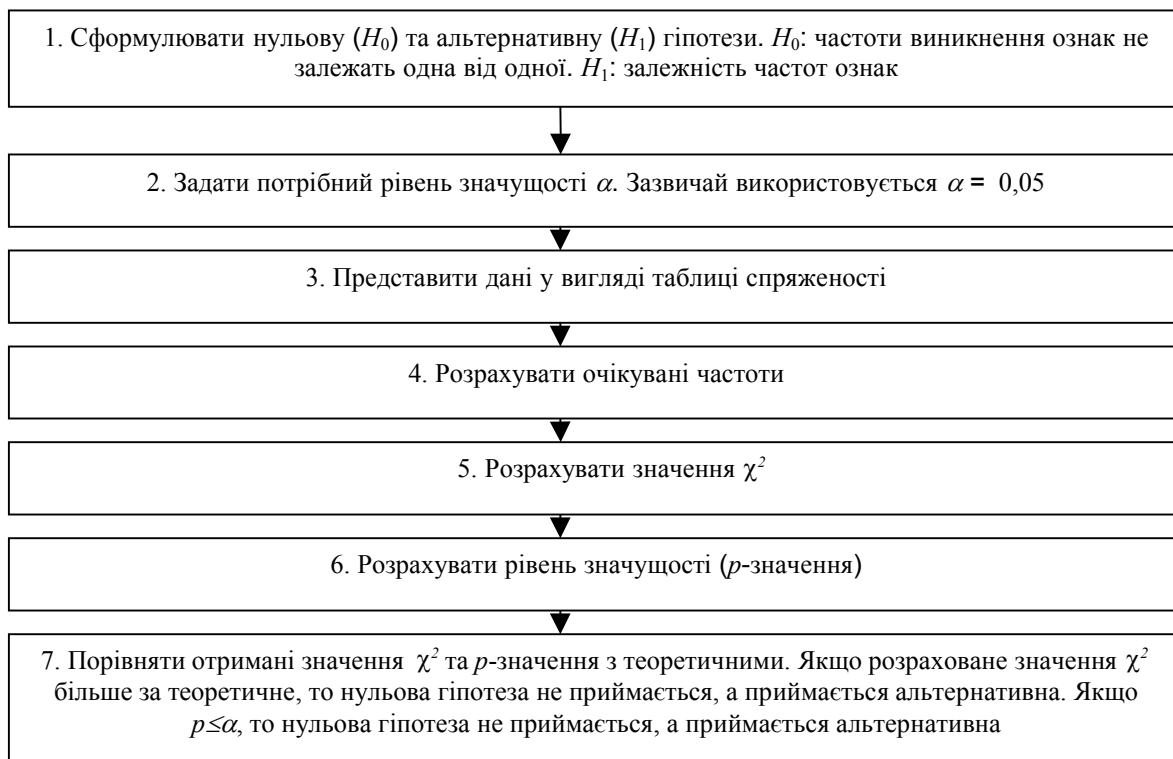

Рис. 1. Алгоритм оцінки зв'язку результатів КО

5–6. Статистична оцінка таблиці спряженості представлена в табл. 8.

7. Теоретичне значення критерію χ^2 для 12-ти ступенів свободи дорівнює 21,03. Розраховане значення становить 12,02 за критерієм χ^2 Пірсона та 10,07 за критерієм χ^2 , побудованим за методом максимальної правдоподібності. Таким чином, приймається гіпотеза H_0 . Розра-

ховане p -значення також свідчить про те, що H_0 гіпотезу не можна відкинути, оскільки $p > \alpha$, тобто частоти ознак незалежні між собою.

Розглянемо приклад розрахунків, що демонструє залежність змінних.

На основі вихідних даних з обстежень будівельних підприємств будуємо таблицю спряженості (табл. 9).

Таблиця 8

Статистична оцінка таблиці спряженості

	χ^2	df (ступенів свободи)	p -значення
χ^2 Пірсона	12,024	$df=12$	$p=0,44375$
$M-L \chi^2$	10,074	$df=12$	$p=0,60943$

Таблиця 9

Таблиця спряженості

Групи за варіантами відповідей на запитання щодо змін поточного фінансово-економічного стану	Групи за варіантами відповідей про зміни поточних обсягів БМР				
	менше	без змін	більше	немає відповіді	Усього
менше	34	35	3	0	72
без змін	10	60	8	2	80
більше	10	55	37	0	102
немає відповіді	0	0	0	1	1
Усього	54	150	48	3	255

Статистична оцінка таблиці спряженості представлена в табл. 10.

Статистична оцінка таблиці спряженості

	χ^2	df (ступенів свободи)	p -значення
χ^2 Пірсона	152,657	$df=12$	$p=0,00000$
$M-L \chi^2$	76,099	$df=12$	$p=0,00000$

Розраховане значення становить 152,66 за критерієм χ^2 Пірсона та 76,1 за критерієм χ^2 , побудованим за методом максимальної правдоподібності. Таким чином, гіпотезу H_0 відкидаємо та приймаємо альтернативну. Розраховане p -значення також свідчить про те, що H_0 гіпотезу треба відкинути, оскільки $p < \alpha$, тобто частоти ознак залежні між собою.

Таким чином, у запропонованій статті розглянуто деякі методологічні аспекти перевірки валідності кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств. Перевірку валідності визначено як один з етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень підприємств. Наведено приклади перевірки валідності та деяких інших етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств. Практичні розрахунки, проведені за

допомогою якісних даних КО будівельних підприємств України, демонструють необхідність застосування основних етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень, оскільки їх реалізація є добрим підґрунтям для підвищення точності та достовірності отриманих результатів.

У перспективі необхідно:

1. Доповнити етапи перевірки достовірності результатів КО та розширити існуючі пункти.
2. Деталізувати перевірку валідності залежно від її видів, шкал вимірювання, завдань вимірювання та методів оцінки.
3. Провести коригування помилок, пропусків, неточностей, поширення даних на генеральну сукупність для підвищення точності та достовірності отриманих результатів КО.

Список використаних джерел

1. Кэмпбелл Дж. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях / Кэмпбелл Дж. — М. : Прогресс, 1980. — 391 с.
2. Морозов С. М. Засоби контролю діагностичних якостей психологічних тестів : [навч. посіб.] / Морозов С. М. — К. : ІСДО, 1994. — 68 с.
3. Shaugnessy J. J. Research methods in psychology / Shaugnessy J. J., Zechmeister E. B., Zechmeister J. S. — [5-th ed.]. — Boston etc. : McGraw-Hill Higher Education, 2000. — 560 p.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. — Мн. : Харвест, 1998. — 559 с.
5. Словарь по профориентации и психологической поддержке [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.techno.edu.ru/db/msg/7035>
6. Хьел Л. Глоссарий к "Теории личности" / Хьел Л., Зиглер Д. — СПб. : Питер, 2001. — 606 с.
7. Комер Р. Общая психология : глоссарий [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/40/>
8. Мацумото Д. Психология и культура : [глоссарий к книге] / Мацумото Д. — СПб. : Питер, 2003. — 720 с.
9. Кордуэлл М. Психология: А—Я : [Словарь-справочник] / Кордуэлл М. — М. : Фаир-Пресс, 2000. — 448 с.
10. Ребер А. Оксфордский толковый словарь по психологии / Ребер А. — М. : Вече; АСТ, 2003. — 592 с.
11. Голохванов Е. Альтернативный социологический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/574/>
12. Семечкин Н. Социальная психология на рубеже веков: глоссарий к книге [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/569/>
13. Голованов О. Короткий словарь по психологии [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/578/>
14. Российская социологическая энциклопедия / [под общ. ред. Г. В. Осипова]. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. — 666 с.
15. Социологический словарь проекта Socium [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.socium.info/dict.html>
16. Социология : энциклопедия / [сост. А. А. Грицанов и др.]. — Мн. : Книжный Дом, 2003. — 1312 с.
17. Короткий словарь психологических терминов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/16/>

Обґрунтування конкурентних стратегій лісогосподарських підприємств регіону на основі індексного методу

Б. І. Колісник,
кандидат економічних наук,
начальник Волинського обласного управління
лісового та мисливського господарства;
О. М. Шубалий,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний
технічний університет

З розвитком ринкових відносин спостерігається посилення конкурентної боротьби на регіональних ринках. Особливою напруженістю та непередбачуваністю характеризується конкурентна боротьба між суб'єктами господарювання, що належать до спільних за галузевою ознакою виробничо-господарських комплексів. У таких умовах виживають, як правило, ті з них, що мають певні конкурентні переваги або можуть їх створювати й розвивати в умовах невизначеності ринкового середовища.

У процесі стратегічного управління важливим завданням кожної виробничо-господарської системи є формування конкурентної стратегії, що передбачає визначення та підтримку тих сфер діяльності, де суб'єкт господарювання має певні конкурентні переваги, а також розробку комплексу заходів для посилення позицій у слабких сферах. Ступінь обґрунтованості управлінських рішень та перспективи підприємства на ринках збуту значною мірою залежатимуть від ефективності методичного забезпечення, зокрема правильності вибору системи показників та повноти охоплення усіх сторін діяльності. З іншого боку, проведення таких комплексних досліджень протягом тривалого періоду дозволить чіткіше оцінити тенденції розвитку ринку та перспективи підприємства залежно від зміни кон'юнктури.

Серед методів статистичного аналізу, що застосовуються для обробки значної інформаційної бази та одержання комплексних порівняльних оцінок на основі сукупності критеріїв, набули поширення індексні методи, які відзначаються відносною простотою та можливістю використання в аналітичних цілях проміжних результатів розрахунків за окремими показниками. Для дослідження конкурентних переваг та вибору конкурентних стратегій роботи підприємств, що функціонують у сфері лісового господарства, потрібно враховувати сукупність різноманітних факторів – від оцінки ресурсної забезпеченості до результативності заходів охорони лісових ресурсів. Тому для визначення конкурентних переваг у процесі вибору конкурентних стратегій роботи підприємств зазначеної галузі актуальним є проведення комплексного порівняльного оцінювання на основі використання індексного методу.

У наукових публікаціях, що стосуються цієї проблеми, оцінювання практично всіх соціально-економічних явищ здійснюється через сукупність показників, яка не завжди відповідає вимогам комплексності. У зв'язку з цим багатьма дослідниками розробляються пропозиції щодо формування комплексу показників, на основі яких можна було б виконати все-

бічне оцінювання соціально-економічного розвитку території [4, с.123]. У теперішній час не існує єдиної методики вирішення цієї проблеми. Натомість кожен дослідник обґрунтовує власні методики проведення оцінювання, що переважно стосуються вирішення окремих завдань розвитку соціально-економічної системи. Наприклад, методичні розробки Інституту Реформ [1] щодо здійснення рейтингового оцінювання були використані для визначення інвестиційної привабливості регіонів України. Колектив дослідників під керівництвом члена-кореспондента НАН України Е. Лібанової розробив методику оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону на основі регіонального індексу людського розвитку [3]. Проведені свого часу методичні розробки міжвідомчого відділу методології регіональної та транскордонної статистики колишнього НДІ статистики Держкомстату України та Інституту регіональних досліджень НАН України широко використовуються для одержання порівняльних оцінок потенціалу, темпів економічного зростання та рівня соціально-економічного розвитку регіонів [6]. Певні напрацювання щодо обґрунтування методичних підходів до порівняльного оцінювання конкурентних переваг підприємств галузі мають і автори запропонованого дослідження [2; 7]. Водночас недостатньо вивченими залишаються проблеми методичного забезпечення комплексного оцінювання результатів функціонування підприємств у межах територіальних виробничо-господарських комплексів, і зокрема лісогосподарського комплексу, в процесі стратегічного управління їх діяльністю.

Тому основне завдання запропонованого дослідження полягає у проведенні змістовної інтерпретації результатів застосування індексного методу для комплексного оцінювання конкурентних переваг споріднених за рядом ознак лісогосподарських підприємств у межах окремого регіону з метою вибору базових конкурентних стратегій їх діяльності на найближчу перспективу, що, у свою чергу, передбачає: побудову зведених таблиць представлення результатів групування підприємств за запропонованими критеріями; проведення аналізу та групування підприємств залежно від визначеної тенденції зміни конкурентних переваг протягом трьох років; здійснення просторового порівняння основних тенденцій зміни конкурентних переваг підприємств з урахуванням їх територіального розміщення; розробку матричної форми узагальнення аналітичної інформації та її змістовну інтерпретацію для прийняття рішення про вибір базової конкурентної стратегії.

Результати оцінювання конкурентних переваг окремих ланок виробничо-господарського комплексу

мають дати достатню інформацію для обґрунтування рішень щодо вибору стратегічних цілей та формування конкурентної стратегії діяльності на довгострокову перспективу. У процесі відпрацювання методики оцінювання мають бути враховані галузева специфіка та регіональні особливості функціонування виробничо-господарського комплексу [5].

Комплексну оцінку конкурентних переваг сукупності однорідних за виробничо-технічними, ресурсними, адміністративно-управлінськими характеристиками лісгосподарських підприємств регіону, забезпеченого лісовими ресурсами, пропонується проводити за такими групами показників:

1. Показники забезпеченості ресурсами.
2. Показники ефективності використання ресурсів.
3. Показники ефективності роботи за основними видами діяльності (лісове господарство та обробна промисловість).
4. Показники ефективності роботи за функціональними напрямками діяльності.

Для Волинської області, що належить до регіонів із високим рівнем лісистості території, до сукупності однорідних підприємств віднесено 15 державних лісгосподарських підприємств (далі – держлісгоспів), які характеризуються як єдиною лісресурсною та виробничо-технічною базою, так і спільною підпорядкованістю одному органу управління – обласному Управлінню лісового та мисливського господарства. Порівняльне оцінювання конкурентних переваг було проведено з використанням методики індексного аналізу на основі 97 основних показників-індикаторів економічної діяльності лісгосподарських підприємств, що детально представлені у [2; 6]. Рівень конкурентних переваг кожного лісгосподарського підприємства за окремим показником у певній групі визначено за допомогою розрахунку стандартизова-

них показників – індивідуальних індексів. Для стандартизації пропонується застосовувати середні значення відповідних показників діяльності лісгосподарських підприємств.

На основі проведених розрахунків за вказаною методикою побудовано матрицю стратегічних груп лісгосподарських підприємств за рівнем конкурентних переваг за період 2004–2006 рр., що представлена в табл. 1. Позиціонування підприємств у цій матриці дає можливість визначити пріоритетні напрями діяльності для кожного держлісгоспу на стратегічну перспективу, а також виявити проблемні сфери, де потрібно максимально використовувати внутрішні та зовнішні резерви покращання ситуації. При цьому найгостріша конкурентна боротьба у перспективі буде проходити між підприємствами, що входять в одну групу і близькі за географічним розміщенням, тому в цій ситуації з метою недопущення різкого зниження конкурентоздатності частини цих підприємств (які можуть не витримати конкурентної боротьби) потрібно передбачити систему економічних, правових чи адміністративних заходів, покликаних підтримати їх активність на ринку, не створюючи перепон для розвитку інших підприємств.

Як видно з табл. 1, порівняно високим рівнем конкурентних переваг протягом усього звітного періоду характеризувалися Цуманський, Маневіцький та Камінь-Каширський (далі – К.-Каширський) держлісгоспи. За ними слідує численна група підприємств, які мають конкурентні переваги вищі за середній рівень і претендують на лідерство (Володимир-Волинський (далі – В.-Волинський), Городоцький, Ківерцівський, Колківський, Любомльський та Ратнівський держлісгоспи). Ковельський і Старовижівський держлісгоспи мають конкурентні переваги, нижчі за середній рівень, і не в змозі на рівних конкурувати з провідними підприємствами регіону.

Таблиця 1

Матриця стратегічних груп лісгосподарських підприємств за рівнем конкурентних переваг за період 2004–2006 рр.

Рівень конкурентних переваг	Порівняно високий	Вищий за середній рівень	Нижчий за середній рівень	Порівняно низький
Критерії оцінки				
Забезпеченість ресурсами	Ківерцівський Маневіцький Цуманський	Городоцький К.-Каширський Ратнівський	В.-Волинський Ковельський Колківський Любомльський Любешівський Старовижівський	Шацький Турійський
Ефективність використання ресурсів	К.-Каширський Любомльський	Городоцький Колківський Маневіцький Старовижівський В.-Волинський Турійський	Ковельський Ківерцівський Цуманський Шацький	Любешівський Ратнівський

Рівень конкурентних переваг Критерії оцінки	Порівняно високий	Вищий за середній рівень	Нижчий за середній рівень	Порівняно низький
Ефективність роботи за основними видами діяльності	К.-Каширський Маневицький Цуманський	Городоцький В.-Волинський Ковельський Любомльський Колківський	Ківерцівський Любешівський Старовижівський Ратнівський	Шацький Турійський
Ефективність роботи за функціональними напрямками діяльності	Городоцький Цуманський Колківський	Старовижівський В.-Волинський Любомльський Маневицький	К.-Каширський Ківерцівський Ковельський Ратнівський	Любешівський Турійський Шацький
Інтегральна оцінка	Цуманський Маневицький К.-Каширський	В.-Волинський Городоцький Ківерцівський Колківський Любомльський Ратнівський	Ковельський Старовижівський	Любешівський Шацький Турійський

Протягом досліджуваного періоду у групі підприємств з порівняно низьким рівнем конкурентних переваг як у розрізі окремих критеріїв, так і за інтегральною оцінкою, перебували Любешівський, Шацький та Турійський держлісгоспи, які в перспективі ризикують втратити навіть існуючі конкурентні позиції, якщо не реалізують комплекс відповідних антикризових заходів.

Результати проведеного на наступному етапі групування держлісгоспів у стратегічні групи залежно від тенденції зміни конкурентних переваг за період 2004–2006 рр. детально в розрізі окремих груп показників у межах кожного критерію оцінки можна представити у розширеній матриці (табл. 2).

Таблиця 2

**Матриця стратегічних груп лісгосподарських підприємств
за тенденціями зміни конкурентних переваг за період 2004–2006 рр.**

Тенденції зміни конкурентних переваг Критерії оцінки	Стійка тенденція до зростання	Нестійка тенденція до зростання	Відсутність стабільних тенденцій	Нестійка тенденція до спаду	Стійка тенденція до спаду
Забезпеченість ресурсами	Любешівський	Ківерцівський Любомльський	Городоцький К.-Каширський Старовижівський Ковельський Маневицький Турійський Колківський Любешівський Цуманський	Ратнівський Шацький	
Ефективність використання ресурсів	Цуманський	Ковельський Любомльський Старовижівський Шацький	В.-Волинський К.-Каширський Ківерцівський Маневицький	Любешівський	Ратнівський

Тенденції зміни конку- рентних переваг Критерії оцінки	Стійка тенденція до зростання	Нестійка тенденція до зростання	Відсутність стабільних тенденцій	Нестійка тенденція до спаду	Стійка тенденція до спаду
			Городоцький Колківський Турійський		
Ефективність роботи за основними видами діяльності	Любешівський Маневицький Старовижівсь- кий	В.-Волинський Ківерцівський	Цуманський Городоцький Ковельський К.-Каширський Шацький	Любомльський Турійський	Ратнівський Колківський
Ефективність роботи за функціо- нальними напрямами діяльності	Маневицький Цуманський	Ковельський	Турійський К.-Каширський Колківський Любешівський Любомльський Шацький Старовижівський Ківерцівський	В.-Волинський Городоцький Ратнівський	
Інтегральна оцінка		Маневицький Цуманський Ківерцівський	К.-Каширський Ковельський Любешівський Старовижівський Городоцький Любомльський	Шацький Колківський В.-Волинський Турійський	Ратнівський

Стійка тенденція до зростання протягом усього періоду за окремими напрямами діяльності спостерігалася лише для Цуманського, Маневицького, Старовижівського та Любешівського держлісгоспів, але за інтегральною оцінкою така тенденція не була характерною для жодного держлісгоспу. Водночас переважанням позитивних тенденцій, крім Цуманського та Маневицького, характеризувалася також робота Ківерцівського держлісгоспу. Як нестабільну можна оцінити роботу більшості підприємств, зокрема, К.-Каширського, Ковельського, Любешівського, Городоцького, Старовижівського та Любомльського держлісгоспів. Нестійка тенденція до спаду була характерною для Шацького, В.-Волинського, Колківського та Турійського держлісгоспів, що мають високий рівень конкурентних переваг, але при збереженні такої тенденції у наступних періодах можуть втратити свої позиції. Тенденція до наростання кризових явищ спостерігається на Ратнівському держлісгоспі, що характеризується порівняно високим рівнем конкурентних переваг. Отже, протягом 2004–2006 рр. відбувалася постійна зміна конкурентних позицій більшості підприємств, що свідчить про високий рівень конкуренції на регіональному ринку лісопродукції.

Для проведення просторового порівняння основних тенденцій зміни конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області з урахуванням їх територіального розміщення використано прикладну програму обробки та представлення територіальних даних у вигляді картограм та картодіаграм Software MapViewer 4.0. На рис. 1 зображено картодіаграму, яка дає можливість зіставити дані про рівень конкурентних переваг за критерієм “забезпеченість ресурсами” за окремі роки аналізованого періоду (що виражаються відповідними інтегральними груповими індексами за роками) з даними про тенденцію зміни конкурентних переваг загалом за аналізований період (виражається інтегральним індексом динаміки) і на основі цього простежити вплив, відповідно, статичного та динамічного компонента, а також територіального розміщення на рівень конкурентоспроможності кожного підприємства за розглянутим критерієм.

Як бачимо, на підприємствах з високим рівнем конкурентних переваг за критерієм забезпеченості ресурсами (Цуманський, Ківерцівський та Маневицький держлісгоспи) не спостерігається тенденція до підвищення рівня конкурентних переваг за роками усього аналізованого періоду. Подальший аналіз вка-

зав на відсутність стійкої позитивної або негативної тенденції за цим критерієм і в інших групах залежно від рівня конкурентних переваг. Тобто жодне з лісогосподарських підприємств регіону не посилювало або не послаблювало свої конкурентні переваги порівняно з іншими протягом усіх років аналізованого періоду. Наявність нестійкої тенденції до підвищення

рівня конкурентних переваг спостерігалася лише на Любешівському, Любомльському та Турійському держлісгоспах. Певну стурбованість викликає велика кількість підприємств, для яких була характерною нестійка тенденція до зниження рівня конкурентних переваг за цим критерієм (Шацький, Ратнівський, К.-Каширський держлісгоспи).

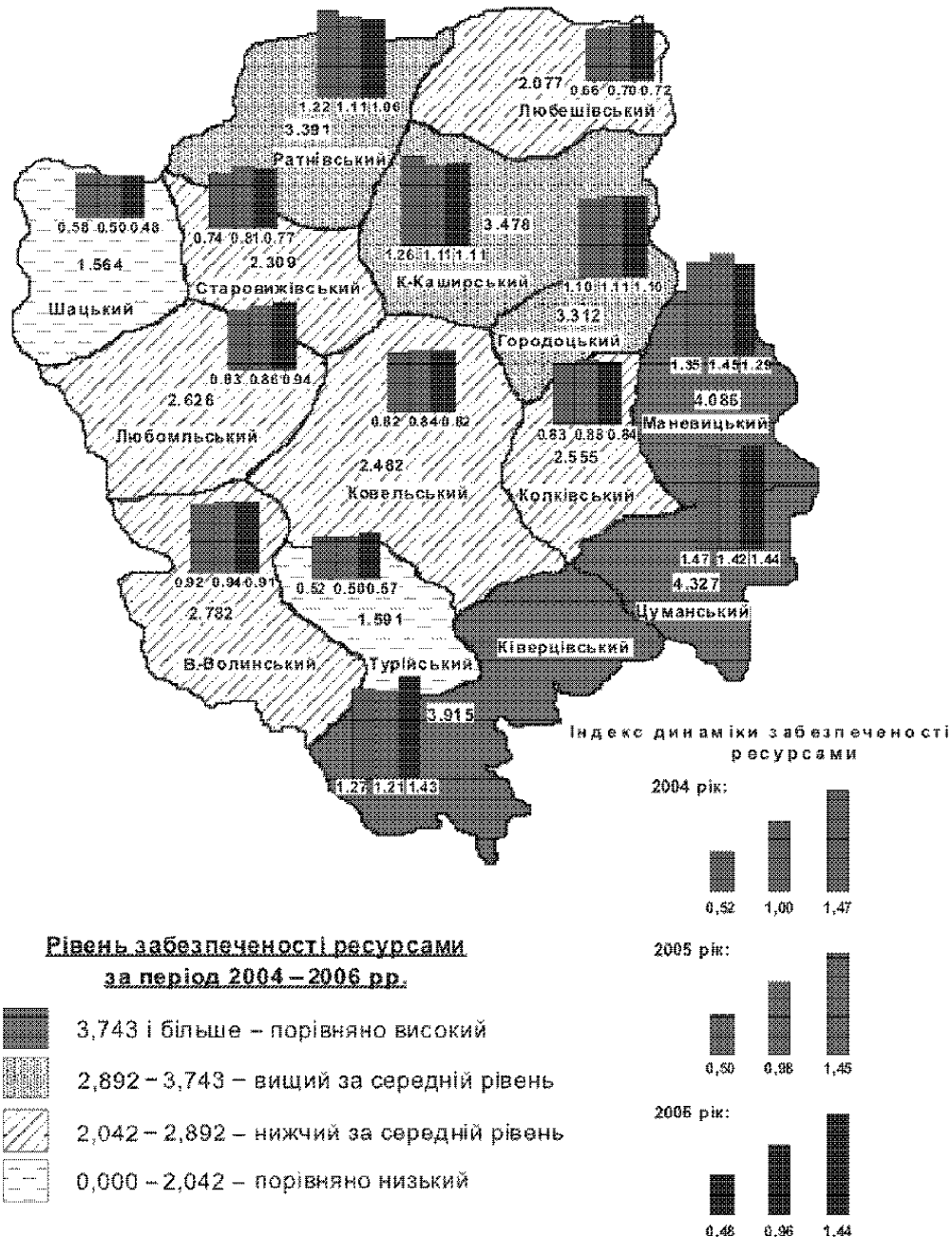

Рис. 1. Інтегральна оцінка конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області за рівнем забезпеченості ресурсами за 2004–2006 рр.

На наступному етапі проведено картографічний аналіз тенденцій зміни та визначено інтегральну оцінку конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області за критерієм “ефективність використання ресурсів” за період 2004–2006 рр. (рис. 2). Найвищим рівнем конкурентних переваг за цим критерієм протягом аналізованого періоду характеризувалися К.-Каширський та Любомльський держлісгоспи. З ними внаслідок територіальної близькості одночасно кон-

курують Городоцький, В.-Волинський та Старовижівський держлісгоспи, що, звичайно, є несприятливим фактором для цих підприємств. Особливо це стосується Ковельського держлісгоспу, який оточили підприємства, що характеризуються дещо вищим рівнем конкурентних переваг за цим критерієм.

Високим рівнем інтенсивності відзначається конкурентна боротьба в аспекті ефективності використання ресурсів між Городоцьким, Маневицьким та

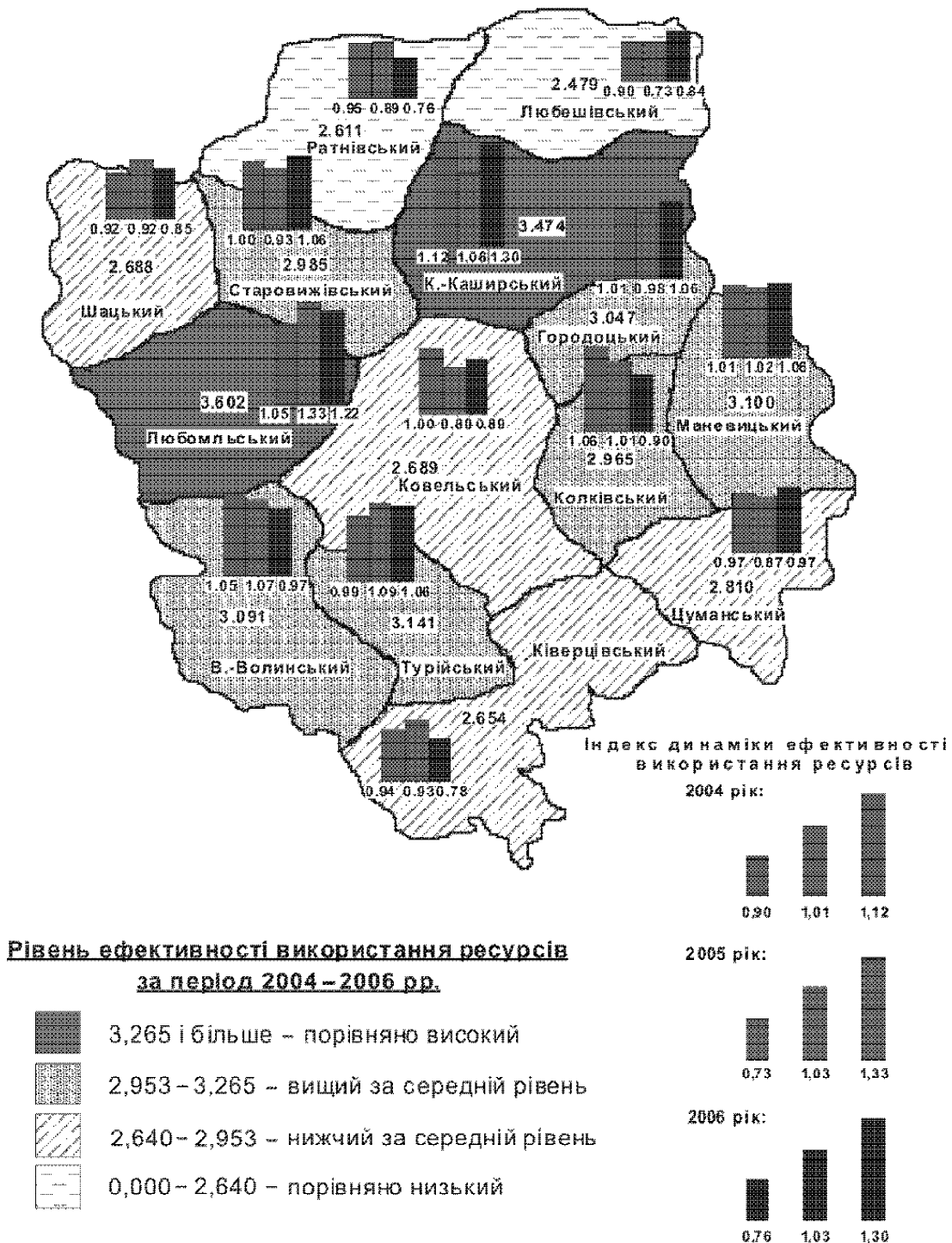

Рис. 2. Інтегральна оцінка конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області за рівнем ефективності використання ресурсів за 2004–2006 рр.

Колківським держлісгоспами, що характеризуються вищим за середній рівнем конкурентних переваг та межують один з одним. Якщо аналізувати тенденцію зміни конкурентних переваг протягом аналізованого періоду, то лише Маневицький держлісгосп забезпечив стабільне їх зростання (по суті, вигравши конкурентну боротьбу у своїх основних конкурентів – Городоцького та Колківського держлісгоспів), тоді як на В.-Волинському та Колківському держлісгоспах, навпаки, відбувалося поступове щорічне зниження рівня конкурентних переваг.

Результати картографічного аналізу конкурентних переваг держлісгоспів за критерієм “ефективність роботи за основними видами діяльності” за період 2004–2006 рр. (рис. 3) свідчать про близьке територіальне розміщення двох лідерів (Цуманського та Колківського держлісгоспів), тобто про посилення конкурентної боротьби між ними, а також територіальну близькість підприємств, що характеризуються вищим за середній рівнем конкурентних переваг (відповідно, Ківерцівський та Маневицький держлісгоспи).

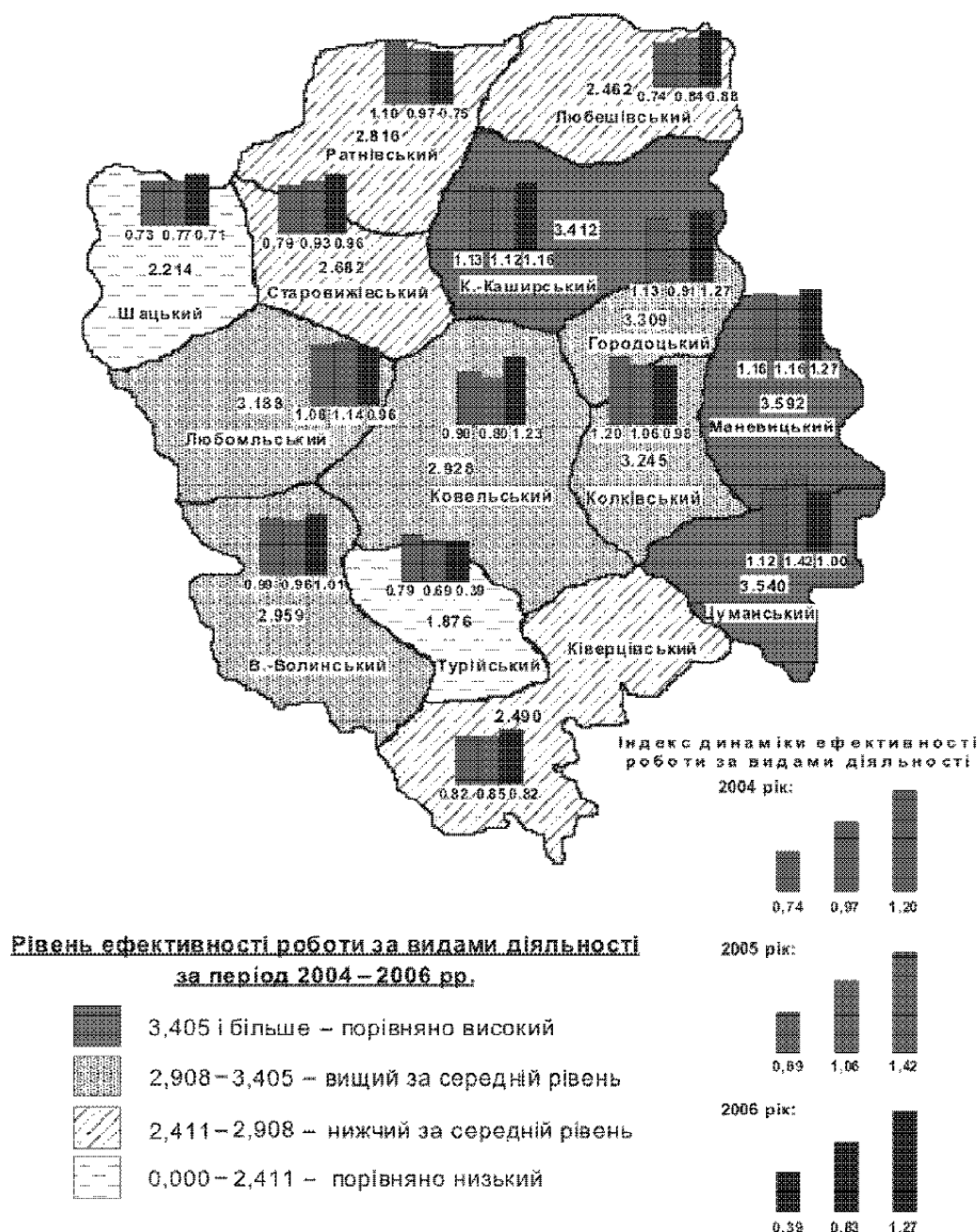

Рис. 3. Інтегральна оцінка конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області за рівнем ефективності роботи за основними видами діяльності за 2004–2006 рр.

Водночас третьому лідеру (Ратнівський держлісгосп) вести конкурентну боротьбу значно легше, оскільки він межує з підприємствами, що характеризуються низьким або нижчим за середній рівень конкурентних переваг. Серед підприємств з порівняно незначним рівнем конкурентних переваг найскрутнішою є ситуація у Любешівського держлісгоспу, що межує з підприємствами з високим та вищим за середній рівнями конкурентних переваг.

Аналіз тенденцій зміни конкурентних переваг свідчить про те, що їх стабільно посилював лише К.-Каширський держлісгосп; за ним розташована численна група підприємств, які характеризуються нестійкою тенденцією зміни конкурентних переваг (Колківський, Любешівський, Маневський і Ту-

рійський держлісгоспи). Поступово втрачали свої конкурентні позиції Ківерцівський (незважаючи на відсутність потужних конкурентів) та Старовижівський (межує з підприємствами, що характеризуються вищим рівнем конкурентних переваг) держлісгоспи. Нестійка тенденція до спаду конкурентних переваг спостерігалася для Цуманського (незважаючи на його лідируюче місце за рівнем конкурентних переваг) та Шацького (який щороку втрачав свої конкурентні переваги за цим критерієм) держлісгоспів.

На наступному етапі було проведено картографічний аналіз конкурентних переваг держлісгоспів за критерієм “ефективність роботи за функціональними напрямками діяльності” за період 2004–2006 рр. (рис. 4).

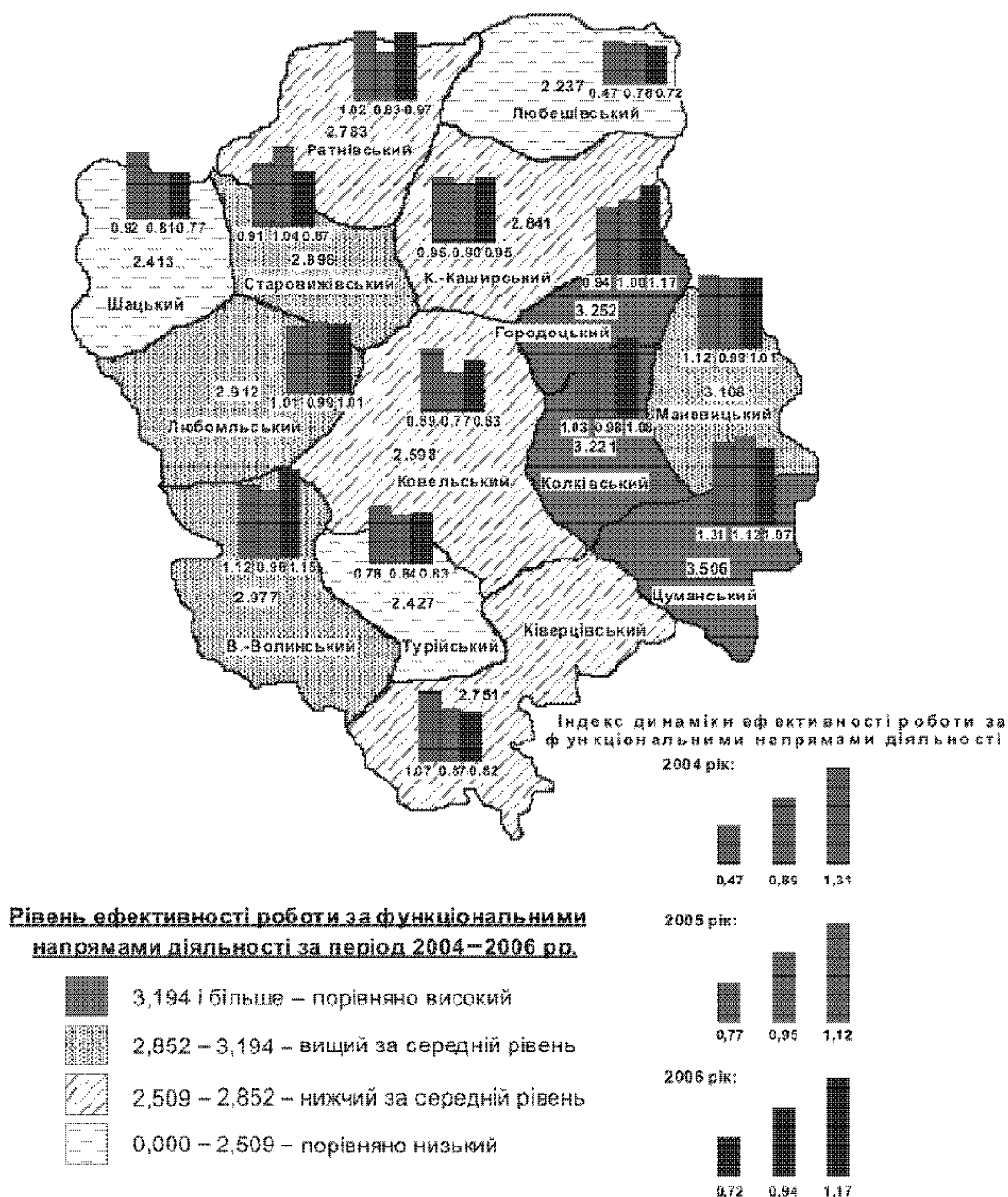

Рис. 4. Інтегральна оцінка конкурентних переваг держлігоспів Волинської області за рівнем ефективності роботи за функціональними напрямками діяльності за 2004–2006 рр.

Порівняно високим рівнем конкурентних переваг за цей період характеризувалися Цуманський, Колківський та Городоцький держлігоспи. При цьому всі вони мали вигідне (з погляду конкуренції) розміщення, оскільки межують з підприємствами, що мали низький або нижчий за середній рівень конкурентних переваг. З іншого боку, це створює додаткові труднощі для Маневицького держлігоспу, що межує з усіма цими потужними підприємствами, які мали найбільші конкурентні переваги протягом аналізованого періоду. Але основна конкурентна боротьба розгорнулася між підприємствами з порівняно низьким та нижчим за середній рівень конкурентних переваг, що межують між собою та розміщені у зоні Полісся (Шацький, Ратнівський, Старовижівський, К.-Каширський, Любешівський та Ковельський держлігоспи).

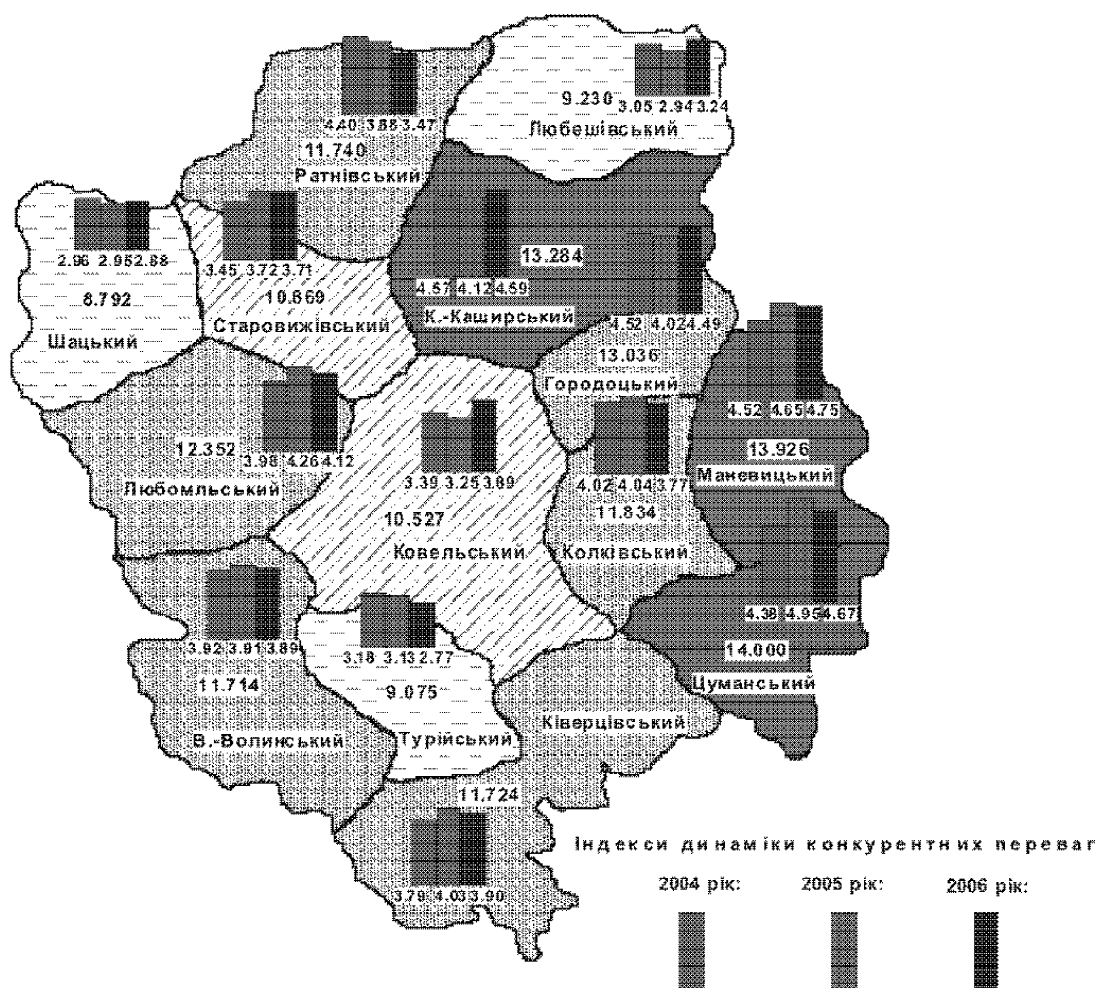
Аналіз тенденцій зміни конкурентних переваг показав, що стійкою тенденцією до їх зростання протягом усього аналізованого періоду характеризувалися Городоцький, Маневицький та Цуманський держлігоспи, водночас на переважній більшості підприємств не спостерігалось стабільних тенденцій. З іншого боку, нестійкою тенденцією до спаду характеризувалася зміна конкурентних переваг Ковельського, Ратнівського, К.-Каширського, Ківерцівського та Шацького держлігоспів, а Ратнівський держлігосп узагалі щорічно втрачав свої конкурентні переваги за цим критерієм. Отже, при розробці стратегії діяльності на перспективу зазначені держлігоспи неодмінно повинні прийняти відповідні рішення щодо підвищення ефективності роботи за функціональними напрямками діяльності.

Результати інтегральної оцінки конкурентних

переваг свідчать про територіальну близькість лідерів (Маневицького та Цуманського держлісгоспів), а також несприятливе територіальне розміщення держлісгоспів з нижчим за середній (Старовижівського та Ковельського) та низьким рівнем конкурентних переваг (Турійського, Шацького та Любешівського), які оточені підприємствами, що претендують на лідерство (рис. 5). Це свідчить про високий рівень конкурентної боротьби на регіональному ринку галузі незалежно від конкурентної позиції підприємства. Аналіз тенденцій зміни конкурентних переваг протягом аналізованого періоду показав, що лише Маневицький та Любомльський держлісгоспи стабільно підвищували свої конку-

рентні переваги, але це не допомогло останньому перейти до групи лідерів. Конкурентні переваги ряду підприємств характеризувалися нестійкою тенденцією до зростання (К.-Каширський, Городоцький, Ківерцівський, Ковельський та Старовижівський держлісгоспи) або спаду (Турійський та Ратнівський). Збереження негативної тенденції спаду конкурентних переваг у наступних періодах може перекреслити бажання Ратнівського держлісгоспу на рівних конкурувати з лідерами, а для Турійського держлісгоспу це може означати втрачати ринку з наступними невтішними наслідками.

Отже, результати проведеного індексного аналізу дали змогу чітко з'ясувати конкурентну позицію кож-

**Загальний рівень конкурентних переваг держлісгоспів
за період 2004 – 2006 рр.**

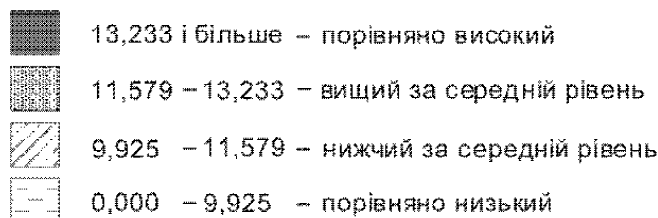

Рис. 5. Інтегральна оцінка конкурентних переваг держлісгоспів Волинської області за загальним рівнем ефективності діяльності за 2004–2006 рр.

ного підприємства, а також простежити, в якому напрямі воно рухалося протягом усього періоду оцінювання. З метою своєчасного усунення вказаних негативних моментів у роботі ряду підприємств необхідно прийняти відповідні рішення як на регіональному рівні (обласне Управління лісового господарства), так і на рівні кожного підприємства. Базовим орієнтиром на стадії підготовки та обґрунтування рішення мо-

жуть стати результати проведеного аналізу конкурентних переваг.

Так, за результатами проведеного аналізу конкурентних переваг проведено позиціонування держлісгоспів Волинської області у матриці вибору базових орієнтирів конкурентної стратегії (за інтегральними оцінками рівня конкурентних переваг у період 2004–2006 рр.), яку представлено у табл. 3.

Таблиця 3

**Позиціонування держлісгоспів Волинської області
у матриці вибору базових орієнтирів конкурентної стратегії**

Тенденція зміни рівня конкурентних переваг Рівень конкурентних переваг	Стійка тенденція до зростання	Нестійка тенденція до зростання	Відсутність стабільних тенденцій	Нестійка тенденція до спаду	Стійка тенденція до спаду
Порівняно високий		Цуманський Маневицький	К.-Каширський		
Вищий за середній рівень		Ківерцівський	Городоцький Любомльський	Колківський В.-Волинський	Ратнівський
Нижчий за середній рівень			Ковельський Старовижівський		
Порівняно низький			Любешівський	Турійський Шацький	

Отже, базовими орієнтирами при виборі стратегії ведення конкурентної боротьби на ринку для окремих держлісгоспів залежно від їх позиції у матриці є:

- ♦ Цуманського та Маневицького – підтримання зростання, маркетингові інновації;
- ♦ Ківерцівського – стимулювання зростання в усіх сегментах ринку, в т.ч. нових;
- ♦ К. - Каширського – стабілізація та перехід у наступ на існуючих ринках;
- ♦ Городоцького та Любомльського – стабілізація та наступ у найбільш привабливих сегментах ринку;
- ♦ Ковельського та Старовижівського – підтримання позицій у привабливих напрямках;
- ♦ Любешівського – захист позицій у привабливих сферах та нарощування сили;
- ♦ Колківського та В.-Волинського – стабілізація положення на існуючих ринках та напрямках діяльності;
- ♦ Турійського та Шацького – частковий перехід у нові привабливі сегменти ринку (диверсифікація ринку);
- ♦ Ратнівського – спеціалізація на прибуткових сферах діяльності.

Особливо запеклою передбачається конкурентна боротьба в межах двох стратегічних груп підприємств між Цуманським та Маневицьким, а також Старовижівським і Ковельським держлісгоспами, що займають однакові конкурентні позиції в матриці (див. табл. 3) та географічно межують між собою. На основі вказаних орієнтирів, які мають довідковий характер,

керівний орган регіонального рівня має розробити концептуальні положення політики розвитку конкуренції на регіональному ринку галузі та здійснювати всіляку методичну та нормативну підтримку цих процесів. З іншого боку, взявши до уваги результати аналізу конкурентних переваг, кожне лісгосподарське підприємство повинно конкретизувати власну конкурентну стратегію поведінки на ринку та розробити деталізований стратегічний план її реалізації принаймні на один рік. Доцільно також запровадити практику проведення щорічної оцінки конкурентних переваг з метою отримання широкої інформації про стан та тенденції ринку, а також конкурентоспроможність кожного підприємства.

Отже, запропонована методика оцінки конкурентних переваг лісгосподарських підприємств забезпечує досягнення таких результатів: визначення та ідентифікація можливого середовища пошуку джерел конкурентних переваг; введення стандартного набору критеріїв та показників відповідно до галузевої специфіки, за якими здійснюється аналіз джерел потенційних конкурентних переваг та подальше групування підприємств у стратегічні групи; проведення сфокусованого аналізу джерел конкурентних переваг як у статичному, так і в динамічному розрізах для конкретного підприємства галузі або всієї стратегічної групи; ранжування виявлених потенційних конкурентних переваг і їх використання при формуванні основних положень конкурентної стратегії для кожної стратегічної групи підприємств на перспективу; порівнянність даних аналізу в різні періоди часу за раху-

нок єдиного набору параметрів та використання індексного методу; можливість використання методики у практичній діяльності планово-економічних служб галузевого об'єднання на регіональному рівні або окремого лісгосподарського підприємства.

Впровадження у практику роботи державних лісгосподарських підприємств запропонованої у цій ро-

боті методології оцінки конкурентних переваг дозволить забезпечити обґрунтованість стратегічних рішень щодо перспективних напрямів їх розвитку, а також створити ефективну систему розробки й реалізації конкурентної стратегії та контролю за цим процесом.

Список використаних джерел

1. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України у 1999 році / [М. Дацишин, Б. Засадний, О. Олійник та ін.] ; за заг.ред. В. Пинзеника // Економічні Есе. — Вип. 5. — К. : 2000. — 106 с.
2. Колісник Б. І. Економіко-статистичне дослідження тенденцій розвитку лісгосподарських підприємств / Б. І. Колісник, О. М. Шубалий // Статистика України. — 2007. — № 4. — С. 58—64.
3. Лібанова Е. М. Індекс людського розвитку / Е. М. Лібанова // Інвестиційний рейтинг регіонів України. — Вип. 2/13. — К. : Ін-т реформ, 2002. — С. 59—70.
4. Побурко Я. О. Основи організації регіональної статистики / Побурко Я. О. — Львів : ІРД НАН України, 2004. — 196 с.
5. Побурко Я. О. Методичні аспекти комплексного оцінювання конкурентних переваг підприємств територіального виробничо-господарського комплексу у процесі стратегічного планування / Я. О. Побурко, О. М. Шубалий. // Економічні науки : зб. наук. праць ЛДТУ ; Сер. "Регіональна економіка". — Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2005. — С. 39—50.
6. Побурко Я. О. Моніторинг конкурентних переваг лісгосподарських систем (на прикладі Волинської області) / Побурко Я. О., Шубалий О. М., Семерак М. Ф. — Львів : ІРД НАН України, 2007. — 105 с.
7. Шубалий О. М. Методика порівняльної оцінки конкурентних переваг підприємств галузі / О. М. Шубалий // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 1. — С. 70—77.

Інституційне забезпечення процесу виділення земель під забудову у сільських населених пунктах Карпатського макрорегіону

М. В. Щурик,
доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
Івано-Франківський інститут
права, економіки та будівництва

Земельні ділянки, що виділяються сільським забудовникам, не завжди використовуються належним чином. Існуючий наразі механізм виділення земельних ділянок під індивідуальне житлове будівництво створює підґрунтя для зловживань та спекуляції. Крім того, важливою проблемою є те, що вартість земельних ділянок у Карпатському макрорегіоні значно знижена.

Відтворення земельних ресурсів у аграрному секторі Карпатського макрорегіону досліджується багатьма вітчизняними вченими. Спектр досліджень, що існує нині, охоплює багато нерозв'язаних проблем. Серед них – дискусії щодо створення ринку земель та запровадження приватної власності на землю [7; 4; 1], особливостей та механізму справляння земельної ренти [5], охорони, збереження та поліпшення родючості ґрунтів [2] тощо. Треба сказати, що всі вони, як правило, є актуальними і такими, що спрямовуються на розв'язання одного з найважливіших питань – зростання ефективності відтворення земельних ресурсів в умовах ринкової моделі господарювання. Разом з тим, недо-

статньо дослідженими, на нашу думку, залишаються наразі проблеми, пов'язані з виділенням земельних ділянок (сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення) під індивідуальне житлове будівництво на селі. Недооцінювати рух земель у зв'язку з виокремленням їх для розв'язання соціальних проблем на селі не є виправданим, оскільки їх питома вага на селі в Карпатському макрорегіоні з кожним роком зростає. Звісно, виділення земельних угідь під забудову потребує контролю за їх рухом та використанням, оскільки воно пов'язане у багатьох випадках з вилученням земель із продуктивного використання на користь окремих громадян.

За мету статті автором визначено: проаналізувати та оцінити існуючий нині механізм виділення земель під індивідуальне житлове будівництво на селі в Карпатському макрорегіоні, довести його недосконалість і запропонувати власний підхід до виокремлення земельних ділянок для потреб індивідуального житлового будівництва, який би забезпечив прозорість, унеможливив спекуляцію та зловживання.

Виділення земель під індивідуальне житлове будівництво на селі з кожним роком ускладнюється та

набуває рис, що притаманні механізму надання земельних ділянок під промислове та житлове будівництво у містах. Недооцінка цього процесу може призвести (в окремих випадках уже призвела) до соціальної напруги на селі, зловживань та спекуляції. Мова йде про землі, що знаходяться (в абсолютній своїй більшості) у межах населених пунктів або неподалік від них.

Земельна реформа, що здійснювалася шляхом роздержавлення, паювання та приватизації земель і майна колишніх колгоспів та радгоспів, значно інтенсифікувала рух земельних ділянок. Більша частина селян отримала у власність земельні паї, що поступово приватизуються і часто використовуються для потреб індивідуального житлового будівництва. Особливість нинішнього етапу виділення земель під забудову на селі полягає в тому, що землю намагаються придбати не лише місцеві жителі, їх близькі, рідні, а й значна частина населення, яка мешкає в навколишніх містах.

Посилення уваги до землі на селі, що спостерігається у сільських населених пунктах Карпатського макрорегіону, пояснюється багатьма причинами. Відомо, що в період командно-адміністративної системи значна частина житла будувалася за рахунок коштів держави та підприємств, яка потім у встановленому порядку безкоштовно виділялася міським жителям, а також мешканцям села, котрі за характером своєї діяльності належали до тієї категорії працівників, які мали право на таке житло. Безперечно, що зазначений чинник сприятливо впливав на розв'язання соціальних проблем сільських жителів і тому недооцінювати його було б невиправданим.

Проголошення ринково орієнтованої економічної моделі розвитку кардинально змінило можливість та механізм одержання житла і сільських, і міських жителів. Нині безкоштовного житла, як правило, не виділяють, у результаті чого окремі верстви населення практично втратили можливість одержати житло за весь період життя, оскільки в них немає коштів на його придбання. Водночас і на селі, і в містах з'явилася категорія мешканців, які готові придбати житлові приміщення за власні кошти, оскільки їхні доходи дозволяють це зробити. Причому попит на квартири значно перевищує пропозицію, що призводить до швидкого зростання вартості житла, будівельних матеріалів, металу тощо. Одночасно зі швидким зростанням вартості будівництва житла в місті прискорився процес індивідуальної житлової забудови. Окремі верстви міських жителів прагнуть мати добротне житло за межами міст і через це роблять все можливе для того, щоб придбати у власність земельні ділянки під забудову на селі. Чинне законодавство дозволяє їм це зробити незалежно від постійного місця проживання. Треба сказати, що наразі значно інтенсифікувалося виділення земель під забудову і для сільських жителів, незважаючи на те, що значна частина з них не може забезпечити ведення будівництва, оскільки перебуває або на межі бідності, або у похилому віці.

Зростання обсягу земельних угідь під індивідуальне житлове будівництво на селі потребує дослідження

та оцінки, а також запровадження заходів, які б регулювали цей процес відповідно до суспільних вимог та потреб. Звісно, право на житло є конституційним правом кожного громадянина України. Тому обмеження його слід розцінювати як порушення прав людини. Разом з тим, аналіз процесу виділення земель під індивідуальне житлове будівництво на селі в Карпатському макрорегіоні (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) свідчить про наявність певної деструктивності, правової невизначеності, що спричинюють, поряд зі зловживаннями та спекуляцією, недовикористання та відсутність оброблення значної кількості земельних ділянок на селі.

Для того, щоб оцінити рівень та обсяги таких порушень, зупинимося на існуючій правовій процедурі виділення земельної ділянки громадянам під забудову. У своїй основі цей процес не є складним. Громадянин подає заяву стандартної форми на розгляд сесії сільської ради з проханням виділити йому під забудову земельну ділянку. Зрозуміло, що депутати сільської ради можуть прийняти позитивне або негативне рішення щодо запиту забудовника. Як правило, воно буває позитивним, оскільки заявник (ще задовго до вирішення питання сесією), використовуючи певні засоби впливу або через третіх осіб, робить усе можливе, щоб питання виділення йому земельної ділянки під забудову було вирішено на його користь. Швидше за все, таке прагнення не слід вважати порушенням, оскільки громадянин таким чином самостійно забезпечує себе житлом і знімає проблему для держави щодо виконання нею патерналістських функцій. Складність полягає в іншому.

Існуючі нині правові колізії дають можливість домогосподарству одержати кілька земельних ділянок під забудову. Мова йде про те, що землю можуть законним чином виділити не лише в розрахунок на сім'ю (домогосподарство), а практично на усіх членів сім'ї (дітей, онуків та ін.), якщо кожен з них буде використовувати своє конституційне право на одержання земельної ділянки для ведення індивідуального житлового будівництва. У результаті цього всі члени сім'ї мають можливість одержати земельні ділянки під забудову, що в теперішній час спостерігається у багатьох селах досліджуваного макрорегіону. Сім'я може володіти двома, трьома, чотирма і більше земельними ділянками, призначеними для ведення індивідуального житлового будівництва.

Одержавши право на земельну ділянку під забудову, власник прагне негайно приватизувати землю, що стає юридичною основою подальшого використання її на власний розсуд. Інакше кажучи, після приватизації земельної ділянки сільська виконавча влада практично втрачає право регулювати питання, що стосуються цільового використання, строків будівництва тощо. Як наслідок, наразі у досліджуваному макрорегіоні виділені під забудову земельні ділянки використовуються не за цільовим призначенням. Очевидним є й те, що в найближчій перспективі власники отриманих земельних ділянок не будуть вести індивідуальне житлове будівництво, оскільки більшість з

них ні фінансово, ні фізично цього зробити не зможуть. Саме цим, на наше переконання, пояснюється прагнення багатьох “новоспечених” власників перепродати землю, яку вони фактично одержали задарма, іншим громадянам, у тому числі заможним міським жителям. Причому операції купівлі-продажу земель часто здійснюються з порушенням законодавчих норм, оскільки вартість земельних ділянок, як правило, є значно заниженою. Сумнівні та непрозорі операції купівлі-продажу земельних ділянок практично без участі місцевих органів влади призводять до недоотримання значної суми грошових коштів до бюджету сільської ради.

Здійснюється фактично санкціонована владою спекуляція землею, незаконне збагачення окремих власників земельних ділянок на селі. Сплативши земельний податок, провівши приватизацію, а також здійснивши інші необхідні обов’язкові платежі, сільський власник земельної ділянки, наданої йому під забудову, витрачає максимум 1000–1500 гривень. Водночас повторна ціна її продажу коливається в межах 1500–10000 доларів США за одну сотку (інколи ціна значно вища). До уваги береться місце розта-

шування, розмір земельної ділянки, наявність комунікацій, інфраструктури тощо. Зазначимо також, що з кожним роком вартість придбання земельної ділянки постійно зростає.

Існуюча нині недосконалість оцінки земельних сільськогосподарських угідь, що виділяються на селі під індивідуальне житлове будівництво, є одним із чинників, який призводить до зловживань і спекуляції. Візьмемо для прикладу ціну на землю в Польщі, як держави, що безпосередньо межує з Карпатським макрорегіоном. У Польщі земля гіршої якості, ніж наша, коштує не менше 40000 дол. США за 1 га. Помноживши цю вартість на загальну площу угідь, одержимо цифру, яку нині можна вважати оціночною ринковою вартістю українських земель сільськогосподарського призначення. Водночас Держкомземом України гектар ріллі оцінюється менше, ніж у 2000 дол. США [5, с. 87]. В аграрному секторі Карпатського макрорегіону вона є значно нижчою, навіть з урахуванням індексації (табл. 1, за даними Державного комітету України із земельних ресурсів). Зазначимо, що в табл. 1 інформація наведена станом на 01.07.1995 р. та з урахуванням індексації станом на 01.01.2008 р.

Таблиця 1

**Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь
у Карпатському макрорегіоні**

(грн./га)

Види угідь \ Регіон	Україна	Лісостеп			Степ
		Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
1. Сільськогосподарські угіддя – всього	3543	2838	3119	2783	4012
– з урахуванням індексації	9291	7443	8180	7298	10522
у т. ч. – рілля	3734	3115	3392	3161	4038
– з урахуванням індексації	9792	8168	8895	8290	10589
2. Багаторічні насадження	13927	7868	4127	4114	16570
– з урахуванням індексації	36523	20633	10823	10789	43454
3. Природні сіножаті	1842	1879	1049	1323	1256
– з урахуванням індексації	4699	4793	2676	3376	3204
4. Природні пасовища	1119	1444	1047	1224	932
– з урахуванням індексації	2935	3787	2746	3209	2445

Зрозуміло, що ринкова та нормативна грошова оцінка вартості сільськогосподарських угідь не є порівняними. Разом з тим, у Карпатському макрорегіоні розмах варіації між ними залишається невиправдано високим, що засвідчує недосконалість методології грошового оцінювання земельних угідь, у тому числі земель, що виділяються під індивідуальне житлове будівництво на селі. У кінцевому рахунку від цього втрачають бюджети місцевих рад, суспільство в цілому.

На нашу думку, такий цілеспрямований “дербан землі” повинен викликати занепокоєння у центральних та місцевих органів влади. Мова йде про розробку центральними та місцевими органами влади конкретної стратегічної програми, яка б дала можливість зробити процес виділення земельних

ділянок на селі під забудову прозорим, зрозумілим і таким, що відповідає загальнонаціональним інтересам усього соціуму, а не лише окремих осіб. З цією метою в межах кожного населеного пункту слід здійснити інвентаризацію земельних ділянок, які виділені або призначені для потреб індивідуального житлового будівництва. Це аксіома, без реалізації цього процесу навести лад у земельному господарстві на селі неможливо. Практика засвідчує, що значна частина нинішніх власників земельних ділянок часто перебуває далеко за межами населеного пункту або не має відповідних прав на її використання, деякі з них є навіть померлими тощо.

Переоблік земель під забудову на селі доцільно доручити незалежним інвентаризаційним комісіям, при цьому включаючи до їх складу депутатів

сільської ради. В результаті цього буде забезпечена об'єктивність та усунена упередженість щодо власників земельних ділянок під індивідуальне житлове будівництво.

Урегулювання відносин і належна організація процесу виділення та цільового використання земель під індивідуальне житлове будівництво в досліджуваному макрорегіоні потребує розширення прав та повноважень місцевих органів влади у післяприватизаційний період. Мова йде не про порушення прав приватної власності громадян на земельні ділянки під індивідуальне житлове будівництво, а про таке використання ними земель, яке б поєднувало не лише розв'язання вимог і потреб забудовника, а й дотримання інтересів усього соціуму, оскільки земля є стратегічним, загальнонаціональним ресурсом. Нинішній рівень свідомості сільського жителя не є настільки достатнім, щоб він ставив інтереси суспільства вище особистих. Саме тому ми пропонуємо частково, в суворо встановлених межах, контролювати забудовні процеси на селі, використовуючи при цьому елементи авторитарних важелів впливу. Силу влади доводиться вживати у випадках, коли заходи, націлені на майбутнє, вступають у суперечність із сьогочасними інтересами населення [6, с. 13].

Важливим чинником регулювання відносин, що охоплюють рух земель під індивідуальне житлове будівництво на селі, може стати створення при виконавчій сільській владі органу, який би здійснював реальну оцінку можливостей ведення громадянином індивідуального житлового будівництва. Зробити це не буде складно, оскільки практично кожен житель села знає один одного. Мова йде про фінансові, матеріальні, фізичні, організаторські можливості кожного громадянина щодо ведення індивідуального житлового будівництва.

Дієвим заходом сільської виконавчої влади може стати також запровадження постійного моніторингу будівництва від його початку до завершення. Порушення строків будівництва, цільового використання земельної ділянки повинно регулюватися адекватними діями місцевої влади. У нинішніх умовах запровадження таких заходів у кожному населеному пункті сприятиме прозорому використанню земельних ділянок, призначених для ведення індивідуального житлового будівництва на селі, унеможливить спекуляцію на них. Підкреслюємо, мова йде про збереження, охорону та використання найважливішого ресурсу держави.

Наступним необхідним заходом, який потребує адекватного інституційного забезпечення, є оцінка вартості земельних ділянок, призначених під індивідуальне житлове будівництво. Встановлення об'єктивної ціни на землю є одним з найважливіших і дискусійних питань, яке вже тривалий час залишається відкритим. Насамперед це стосується явно заниженої вартості земель, що в Україні є на декілька порядків нижчою, ніж у сусідніх державах. Не сприяє, а фактично гальмує розв'язання проблем

встановлення реальної вартості земельних ділянок існування значної кількості погоджувальних інституцій: підприємств, організацій, установ, що мають опосередковане відношення до ціноутворення на земельні ділянки під забудову. Необ'єктивність існуючої нині вартості виділених та призначених під виділення для ведення індивідуального житлового будівництва земельних ділянок є одним із чинників, що породжує бажання значної частини громадян на селі отримати її у власність. Занижена вартість (практично символічна) не сприяє налагодженню раціонального використання земель під забудову. Селянин безболісно для сімейного бюджету справно вносить щорічну символічну плату за землю і таким чином тривалий час продовжує утримувати її у власності, в результаті чого її використання втрачає цільове призначення.

Для забезпечення результативності та конструктивності при налагодженні відносин між органами місцевої влади та забудовниками, на наше переконання, необхідним є створення єдиної інституційної одиниці, яка б здійснювала постійний моніторинг руху земель під забудову, включаючи оцінку їх вартості. Мова йде про створення нового незалежного органу, як це має місце в окремих країнах Європи: Польщі, Німеччині, Франції та ін. Очевидним є й те, що серед функцій новоствореної інституції має бути також контроль за строками будівництва, цільовим призначенням ділянки під забудову, формування єдиного облікового реєстру руху земель, призначених під забудову.

Доцільним є також створення в складі такої єдиної інституційної одиниці земельного банку, який би володів винятковим правом проведення операцій, що мають місце під час руху земельних ділянок, призначених під забудову.

Запровадження ринкових відносин у відтворювальний процес аграрного сектору економіки в Карпатському макрорегіоні зумовило потребу у здійсненні адекватних дій, що стосуються інституційного забезпечення руху земель, виділених під забудову на селі. Відносини, що наразі склалися між місцевими органами влади та забудовниками, не відповідають соціальним вимогам, оскільки призводять до порушень, зловживань та спекуляції землями, що виділяються під індивідуальне житлове будівництво. Неврегульованими залишаються також процеси контролю за цільовим використанням земель, призначених під забудову, а також чинна методологія вартісної оцінки останніх. Недостатність розвитку відносин у цій царині в Карпатському макрорегіоні значною мірою спричинена відсутністю адекватного інституційного забезпечення цього процесу. Насамперед це стосується обмеженості прав місцевих виконавчих органів сільської влади, відсутності інституційних одиниць, які б здійснювали постійний моніторинг руху земель, призначених під індивідуальне житлове будівництво, а також забезпечували їх об'єктивну вартісну оцінку. Якісно нового інституційного забезпе-

чення потребує також проведення заходів у зв'язку з інвентаризацією земель, що виділені та призначені для потреб індивідуального житлового будівництва.

Оптимізація процесу виділення земельних ділянок під індивідуальне житлове будівництво громадян на селі в досліджуваному макрорегіоні потребує, насамперед, розширення контрольних функцій сільських рад у частині охоплення не лише надання ділянок, а й здійснення контролю за цільовим використанням, строками будівництва, рухом земель між теперішніми й майбутніми користувачами та власниками. Налагодженню такого контролю має передувати інвентаризація всіх земельних ділянок, цільовим призначенням яких є індивідуальне житлове будівництво. Проведення таких заходів дасть

можливість створити єдиний інформаційний реєстр, за допомогою якого відстежуватимуться операції руху земель під забудову в сільській місцевості Карпатського макрорегіону.

Вдосконалення відносин щодо руху земель під індивідуальне житлове будівництво зможе бути досягнуто також завдяки створенню єдиної інституційної одиниці. Вона повинна бути незалежною та організовувати власну діяльність, спрямовану на встановлення об'єктивної вартісної оцінки земель, відстеження їх руху, дотримання вимог екологічної безпеки тощо. Крім цього, інституційне забезпечення виділення земель під забудову потребує створення єдиного земельного банку, який би охоплював усі грошові операції стосовно руху земель, призначених під індивідуальне житлове будівництво.

Список використаних джерел

1. Горлачук В. В. Передумови запровадження ринку земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні / В. В. Горлачук, С. М. Белінська // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 18—20.
2. Горлачук В. Проблеми збереження родючості ґрунтів фермерських господарств / В. Горлачук, А. Стрюченко // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 74—79.
3. Гудзь О. Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення: проблеми та перспективи / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. — 2007. — № 1. — С. 84—88.
4. Данилко В. К. Законодавча база земельних відносин в Україні: статистичний аспект / В. К. Данилко, Т. В. Кобилянська // Статистика України. — 2007. — № 3. — С. 29—33.
5. Корчинська О. А. Земельна рента як соціально-економічна категорія / О. А. Корчинська // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 37—41.
6. Пахомов Ю. Біфуркаційний стан світосистемного ядра напередодні зміни світових лідерів / Ю. Пахомов // Економіка України. — 2008. — № 4. — С. 4—14.
7. Юрчишин В. Формування і система розбудови новітньої державної аграрної політики / В. Юрчишин // Економіка України. — 2007. — № 10. — С. 4—14.

Роль О. О. Русова у формуванні чернігівського типу земської статистики

Л. М. Мекшун,
кандидат економічних наук,
доцент, Чернігівський державний
інститут економіки і управління

Здійснення на основі сучасної теорії та методології ґрунтовного аналізу складного й суперечливого розвитку української економічної думки є необхідною умовою відродження української економічної культури. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що проблеми земської статистики в Україні не були достатньо повно розкриті в українській історико-економічній науці. Хоча в цілому земська статистика досліджувалася вченими як у період свого існування, так і після його закінчення (1870–1917 рр.). Історія земських статистичних органів Російської імперії, загальна методологія аналізу та порівняння московського і чернігівського типів земських статистичних досліджень були розкриті в роботах Ю. Янсона, Г. Сазонова, М. Свавицького, М. Каблукова, Б. Веселовського та ін. В українських виданнях з історії економічної думки України є лише коротка інформація про чернігівських земських статистиків, хоч там і зазначається, що вони зробили суттєвий внесок у розвиток статистичної та економічної науки.

Одним із провідних представників чернігівської земської статистики був Олександр Олександрович Русов. Період діяльності О. Русова, якого вважають “батьком земської статистики” [1, с. 13], на посаді чернігівського земського статистика та його внесок у розвиток статистичної науки мало досліджені. Цим і

визначається актуальність статті. Біографія, політична, культурна та педагогічна діяльність О. Русова висвітлені у роботах А. Катренка, Б. Петрука, Н. Побірченко, О. Рахна [2; 3; 4] та ін.

Становлення О. Русова як статистика відбулося під час його роботи в земських статистичних органах Чернігівщини. З 1875 року він почав серйозно займатися оціночною статистикою, працюючи у статистичному відділі Чернігівської губернської земської управи. Очолював цей відділ П. Червінський. Разом з О. Русовим працювали О. Шлікевич – автор першої комбінаційної таблиці та В. Варзар – “батько промислової статистики”. Представники статистичного відділу Чернігівської губернської земської управи започаткували особливий тип збирання й обробки статистичних даних, який Ю. Янсон назвав “чернігівською школою”. Він уперше протиставив чернігівський і московський типи досліджень, стверджуючи, що “...у черниговцев исследование имело своей целью лишь изучение положения земледелия, главным образом в интересах получения о землях оценочных сведений, в то время, как у москвичей оно было направлено на выяснение общего экономического быта крестьян” [5, с. 25].

У загальному вигляді різницю між дослідженнями чернігівського і московського земських статистичних відділень у 80-х рр. XIX ст. відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз чернігівського і московського типів досліджень

Питання, за якими спостерігаються відмінності	Чернігівський тип (представники: В. Варзар, П. Червінський, О. Шлікевич, О. Русов)	Московський тип (представники: В. Орлов, А. Ісаєв, М. Каблуков)
1. Мета аналізу	Дослідити середню врожайність і доходність землі як основні критерії заможності в землеробських губерніях	Дослідити сільськогосподарську і промислову діяльність кожного селянського господарства
2. Основна одиниця сукупності	Земельний наділ, за яким здійснювалось оподаткування	Селянський двір (господарство)
3. Тип спостереження	Поселищне обстеження	Подвірний перепис
4. Інструмент спостереження	Поселищний бланк	Подвірна картка
5. Спосіб дослідження	Нанесення на військово-топографічні карти даних за окремими ґрунтовими ділянками про середні врожаї та проведення типологізації землі та врожаїв	Збирання даних про: • загальну кількість землі; • землеволодіння; • посіви та врожаї; • скотарство; • промисли
6. Методи оцінки землі	Оцінка якості землі та її врожайності	Оцінка землі на основі продажних і орендних цін на неї

Земські статистики мали різні фінансові можливості збирання й обробки інформації, а тому вибрали різні одиниці спостереження. На початку 1890-х років було поєднано чернігівський і московський типи досліджень, і паралельно з подвірним описом статистики заповнювали бланки на селище в цілому.

Основним завданням чернігівської земської статистики було збирання матеріалів про елементи сільськогосподарського виробництва (селянські господарства і маєтки поміщиків), про наявність шкіл і санітарних дільниць, про реалізацію продукції через торговельні заклади. Усе це вимагало зведення матеріалів з використанням методу групувань. Статистики самі обирали напрями розвитку своїх досліджень. Подробиці сільськогосподарського виробництва і побуту розкривались у цифрових даних за розрізами: роль землеробства і промислів, майнове становище селянства, роль платежів і доходів, заборгованість та інші питання. Матеріали збиралися на основі подвірних переписів. У 80-х роках ХІХ ст. подвірні переписи було проведено в більшості повітів Чернігівської губернії.

Головним предметом дослідження в Чернігівському земстві була земля і, зокрема, земельний наділ, за розміром якого в землеробських губерніях визначав-

ся рівень заможності селянських господарств [6]. Чернігівські земські статистики при розробці подвірних переписів деяких уїздів губернії зробили спробу групування селянських господарств за економічними ознаками. Так, в опитувальному бланку стояло питання про тип господарства – бідне, середнє чи багате.

Одним із перших досліджень О. Русова як економіста-статистика була робота “Примеры описания отдельных земледельческих хозяйств в поселениях Довжицкой волости Черниговской губернии. Описание Довжицкой волости” (1877 р.). У ній автор проаналізував зібрані статистичні матеріали по Довжицькій волості Чернігівської губернії. О. Русов одним із перших на основі опитування селян провів бюджетний аналіз трьох типів селянських господарств, розділяючи їх за рівнем достатку на “бідні”, “середні” й “багаті” [7, с. 123]. Він виступив проти усереднення господарств, указуючи, що важливо знати ті типи господарств, які дійсно є “багатими”, “середніми” й “бідними”, а не ті, що можуть бути визнані такими за середніми обчисленнями [7, с. 120].

О. Русов дослідив ці типи господарств у Довжицькій волості. Наведені ним дані згруповано в табл. 2 (за даними [7]).

Таблиця 2

Основні характеристики типів господарств

Основні характеристики достатку господарств	Бідні	Середні	Багаті
Кількість землі, десятин	3	12	300
Кількість робочої худоби, коней	–	2	12
Кількість робочого населення, чоловік	4	5	8
Вартість будівель, руб.	40	100	300
Вартість худоби, руб.	9,3	50	388
Вартість знарядь праці, руб.	3,15	25	48
Вартість убранства хати, руб.	4,7	7,5	18
Вартість одягу, руб.	18,6	62,3	140

Дослідник не тільки проаналізував доходи та витрати господарств, зробив висновки щодо їх віднесення до бідних, середніх і багатих, а також порівняв рівень добробуту селянських господарств у Чернігівській губернії з аналогічними господарствами Київської губернії за статистичними матеріалами П. Чубинського.

При проведенні бюджетних досліджень представники земської статистики зазнали багато перешкод. О. Русов писав, що противники збирання статистичних матеріалів по селянських господарствах висміювали бажання переписати всі горщики, гладішки й лопати, що є в селянина, і показували неможливість такого опису [7, с. 119]. Але представники земської статистики розуміли важливість бюджетних досліджень. Метою програми було, з одного боку – отримання конкретних цифр стосовно того, що може давати певна земля при певних умовах, з іншого боку – опис приблизних типів господарств і відображення економічних умов життя селян.

У 1877 році О. Русов також опублікував роботи,

присвячені дослідженню села Кашовки, Довжицької волості та Чернігівського і Борзенського повітів. У цих роботах він поглибив методологію досліджень земської статистики [7]. На методіку здійснюваного ним аналізу вплинула робота М. Зібера “Досвід програми для збирання статистико-економічних відомостей” (1875 р.). О. Русов писав, що перші програми статистичних досліджень, організовані Чернігівським земством, і перша спроба опису села Кашовки були складені за вимогами програми М. Зібера, що містила вказівки стосовно того, за якими питаннями потрібно розробляти зібраний матеріал [5, с. 19].

У поясненні до програми М. Зібер рекомендував дослідникам складати за кожним питанням особливу таблицю, в якій перераховувати різні ознаки, а також комбінувати їх. У 1881 році чернігівські земські статистики О. Шлікевич, П. Червінський, О. Русов та В. Варзар провели подвірне обстеження сільського господарства Козелецького повіту Чернігівської області та побудували першу комбінаційну таблицю.

Популярність програми М. Зібера була дуже висо-

кою, і О. Русов писав, що йому доводилося не раз отримувати запитання від земських статистиків про те, де можна придбати програму М. Зібера [8, с. 1]. У 1903 році він виступив на засіданні Вільного економічного товариства з доповіддю про статистико-економічну програму М. Зібера [8], в якій не лише розглянув саму програму, але й дав ґрунтовні коментарі щодо неї.

Дослідження представників чернігівського земського статистичного відділення внесли багато нового в методологію земської статистики. Але збирання інформації про стан господарства викликало незадоволення серед поміщиків та їхніх представників у земстві. Тому на губернських зборах 1877 року було прийнято рішення про припинення статистичних досліджень, і в січні 1878 року статистичний відділ при Чернігівському земстві було ліквідовано. Звільнившись з роботи, О. Русов придбав невеликий хутірець у Борзенському повіті, де мав намір господарювати. У 1879 році Ніжинська повітова земська управа запросила його зробити статистико-економічний опис Ніжинського повіту Чернігівської губернії. За цю роботу Імператорське географічне товариство нагородило вченого золотою медаллю. О. Русову доводилося працювати в дуже складних політичних умовах. Представники місцевої влади звинувачували прогресивно налаштованого вченого у підбуренні селян до революційних виступів. У 1882 р. Херсонське губернське земство запросило О. Русова для проведення статистичних робіт, якими він керував до 1889 р. Разом зі статистико-економічними дослідженнями він продовжував займатися історією, археологією, етнографією. У 1889 р. О. Русов переїхав до Харкова. Працюючи у Харківському земському статистичному відділенні, він видав роботу “Харків за переписом 1892 р.” У 1891–1892 рр. О. Русов розробив програми збирання статистичного матеріалу для опису селянських господарств у Лохвицькому, Пирятинському і Роменському повітах Полтавського губернського земства. Він попросив призначити його земським статистиком вищевказаного земства, але отримав відмову як політично неблагонадійний.

Чернігівське статистичне відділення поновило свою роботу у 1881 році. О. Русов повернувся на Чернігівщину у 1894 році та одразу взяв активну участь у діяльності чернігівського земського статистичного відділення.

Як було зазначено вище, основним типом спостереження у чернігівських статистиків було поселищне обстеження, основним інструментом – поселищний список. Організація спостережень у Чернігівському земстві починалася з нанесення на військово-топографічні карти кордонів ділянок, видів ґрунтів і виділення родючих місць. Одночасно визначалася середня врожайність, за якою оцінювали доходність землі. Представники чернігівського земського статистичного відділення за основну одиницю сукупності розглядали земельний наділ, за яким здійснювалося оподаткування. Для земств проблема оподаткування стояла дуже гостро, тому що селянська частина земства пропонувала замінити натуральний податок грошовим і

рівномірно розверстати його між різними податковими станами пропорційно податку на землю. Представники чернігівської земської статистики при розробці даних про врожай одними з перших використали групування земельних ділянок за типом і якістю ґрунтів, що знайшло відображення у роботі О. Русова “Описание Черниговской губернии” [9]. Мету проведення такого дослідження вчений визначив так: земський опис губернії, виданий наприкінці XIX ст., повинен дати прийдешнім поколінням повну картину економічного життя та економічних відносин на сучасний момент, а не передруковувати у зміненому вигляді застарілі дані [10, с. 163]. У ході цієї роботи було уточнено територію губернії – 4753200 десятин замість 4691456 десятин, обчислених губернською управою в 1885 році.

Після ретельних досліджень О. Русов надрукував перші два розділи “Описания Черниговской губернии” у червневому випуску “Земского сборника Черниговской губернии” за 1896 р. Оцінюючи роботу вченого, гласний земства В. Хижняков зазначав, що стежив за роботами О. Русова, яким він віддався з захопленням, і завжди був вражений надзвичайною їх добросовісністю. Кожне слово, кожна цифра, що випускалася ним до друку, були ретельно, до педантизму виважені й перевірені. Такої самої ретельності він вимагав і від усіх своїх співробітників. Із тих, хто працював під його керівництвом, вийшло чимало корисних земських працівників [11, с. 306]. Повна ж двотомна праця О. Русова “Описание Черниговской губернии” була видана протягом 1898–1899 рр. і відзначена премією Харківського університету за 1901 рік та золотою медаллю Імператорського географічного товариства.

Найбільш чітко зміст своєї праці автор виклав у передмові до другого тому. На його думку, якщо цифри першого тому до певної міри визначають, яким великим може бути виробництво найголовніших землеробських продуктів на території Чернігівської губернії, то в другому томі також намічені розміри задоволення лише найголовніших потреб (страхування житла, освіти, транспорту, лікування від хвороб) [9, с. 10].

На початку своїх досліджень О. Русов провів аналіз історії створення губернії та її складу, заселення території, форми землеволодіння, зміни кордонів губернії протягом XVIII–XIX ст. У перших чотирьох розділах першого тому вчений описав природні умови: клімат, ґрунти, геологію, водні ресурси. У наступних шести розділах викладені результати аналізу розподілу площі губернії за угіддями, землеволодіння, ліси, луки, рільництво і скотарство. Уся інформація згрупована у таблиці та позначена на 19-ти різних картах губернії.

Другий том мав 7 розділів. У ньому автор описав населення губернії, стан шляхів, народну освіту, медицину, промисловість і промисли, ярмаркові й торгові одиниці, платежі. Додатки до другого тому містять значний статистичний матеріал і оформлені в 16 таблицях та на 18 картах і картограмах.

Також у цій роботі О. Русов навів суми державних доходів і витрат губернії з 1887 до 1897 року та проаналізував їх динаміку. Особливістю праці “Описание Черниговской губернии” є поєднання в дослідженні природно-історичних та економічних умов розвитку губернії. Опис виконаний на високому науковому рівні, що свідчить про обґрунтованість досліджень земської статистики. Подібна робота була проведена також у Полтавському і Херсонському земствах, а спосіб групування земельних ділянок за типом і якістю ґрунтів поширився на всі українські земські статистичні відділення.

До обов’язків земських статистиків також входив аналіз стану шкіл, що зумовило необхідність збирання статистичних даних у системі освіти. Так, на Чернігівщині у 1895 р. з 200 тис. сільських дітей шкільного віку лише 28% відвідували школу [12, с. 609]. Тому губернські земські збори 1896 року ухвалили рішення про створення спеціальної комісії, що мала займатися питаннями освіти. До складу цієї комісії увійшов О. Русов. Він підрахував, що для запровадження початкової освіти в губернії, крім існуючих 600 шкіл, земству необхідно було ще побудувати 1565, що коштувало б 4,5 млн. крб. О. Русов склав повітові карти з нанесенням на них майбутньої запроектованої мережі шкіл з урахуванням відстані до найближчих сіл і зробив висновок про необхідність будувати щорічно 75–100 нових шкіл протягом 20 років [13, с. 52].

Але ця програма вимагала значного фінансування, в якому уряд відмовив губернії. У нарисі “Земства на Украине” О. Русов писав, що в містах збільшувалися кошторисні цифри за статтями на утримання поліції та військ; статистичні викладки різних комісій з питань народної освіти приводили до висновку, що потрібні мільйони там, де витрачалися лише десятки тисяч, і що до загальної освіти при повній убогості маси населення дуже далеко [14, с. 387]. Він виступав за необхідність навчати дітей рідною українською мовою.

На соціально-економічні погляди О. Русова вплинули революційні події, що відбувалися у суспільстві. Україна в межах Російської імперії пережила реформу 1861 року, промислову кризу і грошову реформу 1895–1902 рр. Усі ці роки, долаючи наслідки кріпосництва, вона рухалася шляхом формування капіталістичних відносин. Однією з головних рис цього про-

цесу було опанування західноєвропейських економічних ідей за різними напрямками. На формування соціально-економічних поглядів чернігівських земських статистиків вплинули ідеї революційного та ліберального народництва, марксизму та німецької нової історичної школи. Політизація суспільства та зростання національної свідомості ускладнювалися в Україні боротьбою царської Росії з будь-якими проявами руху української громадськості за національне самовизначення. О. Русов був противником марксистських схем економічного розвитку. Виходячи з теорії природності й еволюційності розвитку національних господарських форм, він вважав доцільним в економічному аналізі враховувати народно-національні потреби українського люду. О. Русов виступав за автономію України та намагався створити партію “українського народоправства”.

Він був добре обізнаний з роботами представників нової історичної школи Німеччини, він листувався з представником цієї школи Карлом Бюхером. У своїй роботі “Программа для исследования кустарных и домашних производств профессора К. Бюхера” [15] О. Русов, порівнюючи класифікацію селян і ремісників у Німеччині та в Україні, зазначав, що різниця в класифікації зумовлена історичними та економічними особливостями обох країн.

Мешкаючи на Чернігівщині, О. Русов вніс багато нового і прогресивного в громадське життя губернії. Так, виборці Борзенського повіту обрали його повітовим і губернським гласним на 1898–1901 роки. Разом з дружиною О. Русов сприяв відкриттю в Чернігові громадської бібліотеки і працював у складі її правління з 1896 до 1899 року.

30 серпня 1901 року ліберальні земські діячі організували урочисте святкування 25-річного ювілею статистичної діяльності О. Русова. Йому надійшло 114 привітань, серед них – від О. Пчілки, М. Кропивницького, М. Заньковецької, М. Садовського, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого, І. Лучицького та ін.

У 1909 р. О. Русов був запрошений на посаду викладача земської статистики до Київського комерційного інституту. В роботі “Краткий обзор развития русской оценочной статистики” він високо оцінив чернігівську школу земської статистики, яка сформувала його як економіста-дослідника.

Список використаних джерел

1. Злупко С. М. Батько української земської статистики / С. М. Злупко // Львівський політехнік. — 1997. — 3 січня. — С. 13.
2. Катренко А. М. О. О. Русов — видатний український вчений і громадський діяч / Катренко А. М., Петрук Б. В. — К. : Наук. думка, 1998. — 64 с.
3. Побірченко Н. С. О. О. Русов — український громадський діяч, вчений, педагог / Н. С. Побірченко. — К. : Либідь, 1998. — 78 с.
4. Рахно О. Я. Наукова і громадська діяльність О. О. Русова на Чернігівщині у 90-х рр. XIX ст. / О. Я. Рахно // Україна і Росія в панорамі століть. — 1998. — С. 207–213.
5. Русов А. А. Краткий обзор развития русской оценочной статистики / А. А. Русов. — К. : Изд-во Коммерческого ин-та, 1909. — 127 с.

6. Червинский П. П. Земледельческая программа, приспособленная к собиранию сведений для оценки земельных угодий / П. П. Червинский // Земский сб. Черниговской губернии. — Чернигов : Тип. губернского земства, 1881. — Выпуск 1—4. — 426 с.
7. Русов А. А. Примеры описания отдельных земледельческих хозяйств в поселениях Довжицкой волости Черниговской губернии. Описание Довжицкой волости / А. А. Русов // Труды стат. отделения при Черниговской губернской земской управе. — Чернигов : Изд-во Черниговского губернского земства, 1877. — Вып. 1. — 1877. — С.123 — 285.
8. Русов А. А. О статистико-экономической программе Н.И. Зиберы / А. А. Русов // Труды Вольного Экономического общества. — 1903. — № 6. — С. 1—18.
9. Русов А. А. Описание Черниговской губернии : в 2 т. / Русов А. А. — Чернигов: Тип. губ. земства, 1898 — 1899. —
Т. 1. — 1898. — 726 с.
Т. 2. — 1899. — 694 с.
10. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXI сессии 1895 г. // Земский сборник Черниговской губернии. Приложение. — 1896. — № 6. — С. 163—165.
11. Хижняков В. Памяти А. А. Русова / В. Хижняков // Русские записки. — 1915. — № 11. — С. 306.
12. Земский сборник Черниговской губернии. — 1898. — № 9. — 609 с.
13. Доклад комиссии по народному образованию // Земский сборник Черниговской губернии. — 1899. — № 1. — С. 52—58.
14. Русов А. А. Земства на Украине / А. А. Русов // Украинский вестник. — 1906. — № 6. — С.11—24.
15. Русов А. А. Программа для исследования кустарных и домашних производств профессора К. Бюхера / А. А. Русов // Земский сборник Черниговской губернии. — 1894. — № 4. — С. 39—45.

Вітаємо з ювілеєм!

Вознюка

Володимира Анатолійовича,

начальника Головного управління статистики
у Херсонській області.

Бажаємо здоров'я, злагоди в родині, успіхів,
натхнення у праці!

*Рада засновників та редколегія журналу
"Статистика України"*

Шкільні реформи початку 60-х років XIX століття в Російській імперії

Л. А. Гаєвська,
кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри управління освітою
Національної академії державного управління
при Президенті України

Проблеми управління освітою загалом та окремими її ланками зокрема є актуальними й важливими у сучасних умовах реформування різних сфер буття українського суспільства. Особливої значущості набуває такий аспект, як залучення до цієї діяльності громадськості в контексті створення міцного підґрунтя для переходу від усталеної форми державного управління до його державно-громадської форми, що успішно реалізується в європейському просторі.

Звернення до історико-педагогічних джерел засвідчує, що певні кроки в цьому напрямі здійснювалися в Російській імперії у період освітніх реформ на початку 60-х років XIX ст. Важливе місце серед останніх посідала реформа управління початковими училищами, яка в контексті підготовки та реалізації “селянської реформи” привертала увагу широких верств суспільства. Проведення спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення досвіду її підготовки та впровадження, сприятиме не лише поглибленню теоретичного осягнення сутності тогочасних процесів в управлінській діяльності, а й дасть змогу виявити позитивні моменти, які можуть стати в нагоді в умовах сьогодення.

У цьому контексті ми поставили за мету проаналізувати сутність реформування управління початковими училищами в першій половині 60-х рр. XIX ст.

Ця проблема привертала і привертає увагу науковців через ту значущість, яку відіграє початкова система освіти для її дієвого функціонування загалом. Підтвердження цієї думки знаходимо в працях Г. Журавовського [6], Н. Коляди [7], Н. Побірченко [11], В. Смирнова [14], Л. Шевченко [18] та ін. Звернення до наукового доробку цих дослідників засвідчує, що передумовою шкільних реформ початку 1860-х рр. стала гостра критика кріпосницького виховання передовою педагогічною громадськістю, її боротьба за загальну світську освіту, за створення широкої мережі народних шкіл, поліпшення управління ними, надання вчителю більшої самостійності в плануванні та проведенні навчально-виховного процесу, підвищення рівня якості навчання.

Кращі педагоги (В. Беренштам [1], М. Драгоманов [5], О. Кониський [8], М. Пирогов [10], М. Вессель [2], О. Стоянов [15] та ін.) виступали за поширення освіти серед населення, “вбачаючи в піднесенні освіченості народу чи не найважливішу можливість вивести його на шлях відродження й подальшого розвитку” [6, с. 51]. Тобто необхідність реформ у галузі початкової освіти, управління нею зумовлювалася станом тогочасного суспільства, характерними для нього ліберально-демократичними процесами.

Звернення до історико-педагогічних джерел засвідчує, що в процесі підготовки шкільних реформ ви-

словлювалося багато цінних зауважень щодо організації початкової освіти, визначення її змісту, внесення змін в управління цією галуззю, залучення до нього громадськості. Останнє не завжди однозначно сприймалося як урядом, так і прогресивно налаштованими педагогами, що викликало численні дискусії та певним чином вплинуло на остаточне вирішення цього питання.

Першою спробою визначити риси нової школи, які б певною мірою відповідали, з одного боку, намірам уряду, а з іншого – вимогам педагогічної громадськості, став “Проект устава низших и средних училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения”, який вийшов друком у 1860 р. в “Журнале Министерства Народного Просвещения” (далі – ЖМНП) [13].

Відповідно до цього документа, система початкового навчання включала три типи шкіл: школи грамотності, нижчі народні училища й вищі народні училища. Усі вони підпорядковувалися директору училищ, який одночасно був директором губернської гімназії.

Школи грамотності й нижчі народні училища становили собою нижчий щабель початкової освіти. Проектом передбачалося створювати народні училища там, де школи грамотності не задовольняли потреби населення. Обидва типи закладів, відповідно до проекту, були не державними, а громадськими чи приватними. Вони відкривалися з ініціативи і за рахунок товариств і приватних осіб, причому школи грамотності – без будь-якого на те дозволу, а училища – з дозволу попечителя навчального округу, посаду якого займав директор губернської гімназії [13, с. 85]. Уряд, таким чином, звільнявся від матеріальної відповідальності за школи грамотності та нижчі народні училища. Вся відповідальність покладалася на товариства і приватних осіб, які створювали такі школи [14, с. 26].

З метою попередження проникнення в навчальний процес шкіл грамотності та нижчих народних училищ будь-яких шкідливих, з погляду державної політики, ідей і педагогічно недоцільних засобів навчання, забезпечення в них єдиної релігійно-моральної спрямованості [14, с. 27], запропонований проект статуту, крім загального нагляду, здійснюваного шкільним начальством, передбачав іншу форму контролю, що покладалася на блюстителів, які обиралися товариствами і затверджувалися губернськими директорами. З цієї самою метою проект зобов’язував учителів користуватися тільки підручниками і навчальними посібниками, схваленими Міністерством народної освіти” [9, с. 27].

Вищий щабель початкової освіти складали вищі народні училища, які призначалися переважно для навчання “промислових і торгових осіб”.

Навчальна рада такого училища, згідно з положеннями проекту, складалася з інспектора (голова) і всіх учителів. Крім того, на засідання ради запрошувалися вчителі з нижчих народних училищ, які перебували у віданні інспектора. При цих закладах також пропонувалося створювати піклувальні ради і включати до їх складу міського голову, благочинного та інспектора (обов'язкові члени), а також трьох осіб, яких вони обирали з місцевих мешканців. Кількість обов'язкових членів могла збільшуватися за рахунок тих, хто робив вагомий пожертвуваний на користь училища, або своїми діями надавав суттєву допомогу його розвитку. Право їхнього затвердження як обов'язкових членів піклувальної ради належало попечителю навчального округу.

Хоча піклувальна рада не була громадською організацією в широкому розумінні цього слова (її склад визначався заздалегідь із представників Міністерства народної освіти і представників привілейованих станів), в її створенні спостерігаються певні прогресивні початки, про які раніше не могло бути й мови. До таких слід віднести введення до складу ради представників громадськості, що розглядалося як засіб встановлення тісного зв'язку між училищем і громадою з метою залучення сил і засобів останньої для посилення благоустрою закладу, проведення різних заходів (відкриття допоміжних курсів, читання публічних лекцій тощо), надання допомоги нужденним учням.

Ще одним напрямом залучення громадськості до управління вищими народними училищами, який набув відображення в проекті, можна вважати рекомендації запрошувати на випускні іспити місцеве начальство, представників громадськості і батьків учнів. Це, на думку розробників документа, мало надати іспитам публічного характеру і сприяти зближенню училищ із громадою, особливо з батьками, та підвищенню почуття відповідальності за свою справу як у керівників, так і в учителів та учнів [9, с. 29]. Завершальним етапом навчального року було затвердження врочистих зборів педагогів і учнів, на яких також мали бути присутні батьки, члени піклувальної ради (представники громадськості) та місцеве начальство. Головне призначення таких зборів (так само, як і іспитів) убачалося в зміцненні духовного зв'язку училища з громадою.

Проект уставу викликав неоднозначну реакцію в суспільстві, зокрема серед прогресивно налаштованої громадськості. Щодо управлінських аспектів, до основних питань, які викликали дискусію, слід віднести:

- структуру початкової освіти;
- залучення громадської та приватної ініціативи до управління цими закладами і створення нових;
- надання вчителям більшої свободи в доборі засобів навчання і навчальних посібників.

Активну участь в обговоренні проекту статуту взяв М. Пирогов [10], який категорично виступив проти введення різних типів початкових шкіл. Така багатоманітність, стверджував він, породжує непо-

трібний, більше того, шкідливий паралелізм, ламає чіткість, послідовність і єдність у системі шкільної освіти. У багатотиповості шкіл М. Пирогов убачав відлуння старої станової системи виховання, яка обмежувала можливості певних станів в одержанні необхідного обсягу знань.

М. Пирогов заперечував доцільність існування шкіл грамотності та нижчих народних училищ. За його твердженням, жодна однорічна школа не спроможна забезпечити необхідний обсяг елементарних знань. Натомість він пропонував відкрити дворічну початкову школу як перший щабель у системі освіти, спираючись на яку, мав вибудовуватися другий щабель – прогімназія. Обидва щаблі, на його переконання, повинні перебувати в тісному взаємозв'язку.

Такий підхід, зважаючи на тогочасні реалії, є не дуже доцільним. Адже запропонована М. Пироговим дворічна початкова школа нічим не відрізнялася від колишнього приходського училища, а отже, не могла задовольнити зростаючих запитів у початковій освіті. Щодо прогімназії, то вона була доступна лише міським дітям, причому не всім, і незначній матеріально забезпеченій частині жителів сільської місцевості.

Проти шкіл-щаблів, запропонованих М. Пироговим, з різкою критикою виступив М. Вессель. Із цього приводу він писав, що ніяких щаблів не повинно бути в системі народної освіти, і народні училища, як і всі інші загальноосвітні заклади, не можуть складати ані нижчий, ані середній, ані вищий щабель; вони повинні бути цілком самостійними і мати своє призначення та своє певне коло діяльності. Наголошуючи на самостійності кожного типу школи, М. Вессель проте не заперечував зв'язку між ними. На його думку, як не можна в людському організмі полишати самостійності різні органи, так і в системі народної освіти не можна полишати самостійності кожний тип школи [2, с. 53].

Доцільність багатотиповості початкових шкіл заперечував і Д. Дашков, який також не бачив необхідності в паралельному існуванні шкіл грамотності та нижчих народних училищ, між змістом навчання в яких не існувало суттєвої різниці. Негативно він ставився й до вищого народного училища, оскільки, за проектом, мали функціонувати прогімназії, курс навчання в яких прирівнювався до курсу чотирьох класів гімназії, яка, на його переконання, цілком могла замінити вищі народні училища. Д. Дашков пропонував запровадити трирічну початкову школу як основний тип початкової освіти. При цьому він виходив не з необхідності забезпечення більшої кількості шкіл, як на це спрямовував проект, а із забезпечення якості навчання в них [4].

Незважаючи на те, що пропозиції Д. Дашкова мали певне раціональне зерно, на початок 60-х рр. XIX ст. вони, так само, як і ідеї М. Пирогова, не відповідали вимогам часу. Адже обмежити систему початкової освіти лише трирічними навчальними закладами означало перекрити доступ до набуття знань широким верствам населення. До цього ще додавалися фінансові проблеми: утримувати ці школи за кошти

населення було неможливим через його бідність, а розраховувати на допомогу уряду і поміщиків було марною справою.

Іншою важливою проблемою, що обговорювалася серед педагогічної громадськості у зв'язку з проектом, як ми зазначали вище, була проблема запровадження громадської і приватної ініціативи в управлінні початковою освітою.

На необхідності усунення всіх формальностей, які могли тією чи іншою мірою загальмувати громадську й приватну ініціативу в створенні початкових шкіл, наголошував В. Водовозов [3].

Особливу значущість приватної ініціативи у розвитку народної освіти підкреслював Д. Дашков. Дослідник був переконаний у тому, що є чимало людей, які щиро прагнуть слугувати прогресу й освіті, і лише перепони, що постали на їхньому шляху, заважали їм віддати повністю свої сили, здібності та можливості для поширення знань серед народу. Д. Дашков у статті "Несколько слов о проекте устава низших и средних училищ" зазначав, що будь-який навчальний заклад, який існував протягом кількох років і за цей час довів своє достоїнство або успіхами вихованих у ньому людей, або незвичайною увагою громади і особливо довірою батьків, одержує всі права (для вчителів і учнів), надані відповідним казенним училищам [4, с. 36].

Не заперечував проти громадської і приватної ініціативи й М. Мізко. Однак він не покладав на таку діяльність великих сподівань і висловлював побоювання, що надання приватним особам широким свобод у відкритті шкіл може призвести до активізації "різних темних сил". Щоб запобігти цьому, пропонувалося окреслити в статуті запобіжні заходи, проте не уточнювалося, в чому саме вони мають полягати [9].

Звернення до історико-педагогічної літератури досліджуваного періоду засвідчує, що серед педагогів не було схвалення положення проекту щодо запрошення на іспити батьків учнів, представників громадськості та начальства. Відстоюючи свій погляд на таку пропозицію, Ф. Толь зазначав, що присутність на іспитах сторонніх осіб буде створювати несприятливі умови для роботи, викликати в учнів нервові збудження і завадити правильному оцінюванню їхніх знань і вмінь [17, с. 14].

Ще одне питання, яке піднімав Ф. Толь у своїх статтях з приводу проекту, стосувалося позбавлення вчителя надмірної опіки, надання йому більшої свободи й самостійності у визначенні шляхів і засобів навчання. Він не заперечував необхідності управління роботою з боку училищного начальства, проте вважав, що ця діяльність має зазнати суттєвих змін. Сутність цих змін убачалася у тому, щоб кожний училищний начальник відчував себе не лише офіційним керівником, але й товаришем, і помічником учителя. Він повинен якомога менше наказувати і забороняти, а навпаки, якомога більше допомагати вчителю своїми кваліфікованими порадами, безкоштовним забезпеченням навчальними посібниками та ін. Начальник

має, нарешті, всіляко заохочувати будь-які цінні методичні починання, будь-яку творчу педагогічну ініціативу та активність учителя [16; 17].

Наводячи ці тези Ф. Толя, ми погоджуємося з думкою В. Смирнова про те, що вони вносили перевертот у тогочасну практику поліцейсько-бюрократичної системи нагляду й керівництва вчительською діяльністю [14, с. 55].

Такі ідеї були підтримані іншими прогресивними педагогами. Це стало передумовою того, що пункт 15 проекту, згідно з яким начальству надавалося право за згодою з місцевою поліцією усувати від викладацької діяльності осіб, які зарекомендували себе порочним життям, не набув підтримки в освітянських колах і був вилучений зі статуту.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що для початку 60-х рр. XIX ст. характерним є помітне зростання ролі громадськості у вирішенні питань реформування управління освітою, зокрема її початковою ланкою. Підтвердження цьому знаходимо в змісті запропонованого проекту статуту діяльності цих закладів, а також у тій широкій дискусії, до якої на офіційному рівні залучалися представники прогресивно налаштованої педагогічної громадськості. У їхніх виступах висловлювався протест проти наявного стану початкової освіти, а також підтримка позитивних положень, що містились у проекті.

Значна кількість зауважень, що були висловлені в процесі обговорення проекту 1860 р., стала передумовою подальших пошуків у цьому напрямі. Як наслідок, ученим комітетом, до якого входили представники різних міністерств (народної освіти, державного майна, наділів, фінансів, внутрішніх справ) і православного духовного відомства, був підготовлений новий (1861 р.) проект реформи початкової освіти.

Безпосереднє управління народними училищами (за цим проектом) покладалося на вчителя, а дво- і трикласними училищами – на старшого вчителя.

Участь громадськості, відповідно до цього документа, полягала в наданні товариствам можливості брати участь не лише в господарській, а й у навчально-виховній діяльності шкіл, що реалізовувалося через утвердження посади попечителя (попечительниці), на які населенням обиралися грамотні люди, незалежно від їх станової чи майнової належності. Лише там, де попечителі через певні обставини не обиралися, їхні обов'язки покладалися на мирових посередників. Попечитель був зобов'язаний: знаходити кандидатів на посади вчителя й законовчителя, представляти їх на затвердження губернському директору училищ; за відсутності таких кандидатів – просити директора про призначення вчителя з наявних у нього кандидатів; наглядати за тим, щоб заняття відбувалися своєчасно і щоб учителями акуратно виконувалися покладені на них обов'язки; за згодою громадськості, представляти і звільняти некваліфікованих учителів; стежити і турбуватися про те, щоб приміщення училища були в порядку, щоб своєчасно надходили кошти на його утримання та утримання вчителів, щоб учителі своєчасно одержували заробітну плату і щоб

училище своєчасно забезпечувалося книжками і навчальними посібниками [14].

На посаду попечителя, відповідно до проекту, обиралися: в сільській місцевості – сусідні поміщики, які постійно мешкали в своїх маєтках, або приходські священики. Однак допускалося й обрання інших грамотних осіб будь-якого стану.

У губернії управління народними училищами мало здійснюватися директором училищ, який підпорядковувався безпосередньо попечителю навчального округу.

Офіційним завершенням копійкою підготовчої роботи з реформування початкової освіти стало прийняття 14 липня 1864 р. “Положення о начальных народных училищах” (далі – Положення) [12]. Помітне місце в цьому документі посідали й питання контролю та управління цими навчальними закладами.

Для безпосереднього спостереження за початковими училищами, що створювалися за ініціативи міських і сільських громад, встановлювалася посада попечителя для чоловічих і попечительки – для жіночих училищ, які обиралися відповідними товариствами. І попечителі, і попечительки зобов’язувалися тримати постійний зв’язок з повітовою училищною радою, інформувати її про стан училищ, особливо про порядок у них, і проводити в життя вказівки ради” [12, с. 412].

Відповідно до Положення, нагляд за релігійно-моральним вихованням у народних училищах покладалася на приходських священиків. Їм надавалося право у разі необхідності повідомляти свої зауваження вчителю, завідувачому училищем і навіть, в окремих випадках, – повітій училищній раді [14].

Для управління початковими народними училищами в кожному повіті створювалися повітові, а в кожній губернії – губернські училищні ради.

До обов’язків повітових училищних рад, згідно з Положенням, належали:

1. Нагляд за викладанням у всіх народних училищах і повітах. Способи цієї діяльності визначалися самою радою. Нагляд поширювався на всі навчальні предмети, крім Закону Божого. Щодо останнього, нагляд покладалася на духовне відомство і здійснювався особами, які ним призначалися.
2. Турбота про відкриття нових училищ і про поліпшення стану вже існуючих.
3. Забезпечення, по можливості, училищ навчальними керівництвами й посібниками, схваленими Міністерством народної освіти і духовним відомством.
4. Видача дозволу товариствам і приватним особам на відкриття нових училищ і надання губернській училищній раді відомостей про ті з них, які визнавалися шкідливими, на предмет їхнього закриття.
5. Надання права на заміщення вчительських посад у початкових училищах особам, які відповідали всім необхідним для цього вимогам (політична благонадійність, релігійність, педагогічна підготовка).

6. Надання губернській училищній раді даних про ті училища, вчителів і вчительок, які, на думку повітової училищної ради, потребували матеріальної підтримки і заслуговували заохочення.

7. Надання губернській училищній раді відомостей про тих учителів і вчительок, які, на думку повітової училищної ради, мали бути усунуті з посади через неблагонадійність і яким слід заборонити в подальшому займатися педагогічною діяльністю.

8. Складання річних звітів про стан усіх початкових училищ у місті і в повіті з подальшою передачею цих матеріалів губернській раді [12, с. 414-415].

Засідання повітової училищної ради мали відбуватися не менше двох разів на рік і тривати два тижні. На порядок денний цих засідань виносилися повідомлення членів ради за визначеними напрямками їхньої діяльності, тут вирішувалися справи, що надійшли до ради в період між засіданнями. Голова ради мав право приймати одноосібні рішення в межах наданої ради влади. Водночас на нього покладалася обов’язок звітувати за свої дії перед радою на найближчому засіданні. За одноосібні рішення голова ніс повну відповідальність перед училищною радою [12, с. 415].

Отже, з одного боку, голова мав доволі широкі повноваження, але з іншого – відповідав перед членами ради за свої рішення і способи їх виконання.

Губернська училищна рада складалася з архієрея (голова ради), губернатора, директора училищ і двох членів від губернських земських зборів. Зважаючи на такий склад, можна говорити про наявність певних державно-громадських засад в організації управління на губернському рівні, які реалізовувалися через залучення до управління діяльністю народних училищ представників земства. За умов відсутності через поважні причини єпархіального архієрея, його місце в раді заміщувалося однією зі старших духовних осіб міста. У цьому випадку роль голови ради переймав на себе губернатор.

Згідно з Положенням, функції губернських училищних рад полягали у такому:

1. Вище попечительство початкових народних училищ.
2. Розгляд звітів повітових училищних рад і подання їх разом зі своїми зауваженнями попечителю учбового округу.
3. Розгляд різних представлень повітових училищних рад (про закриття училищ і усунення неблагонадійних учителів, призначення грошових виплат училищам, учителям і вчителькам та ін.).
4. Розгляд скарг на рішення повітових училищних рад та їхніх голів.
5. Затвердження посадових осіб, обраних головами повітових училищних рад.
6. Призначення членів повітових рад зі складу попечителів початкових народних училищ [12, с. 415-416].

Характеризуючи наведені функції, слід відмітити деякі недоліки щодо їх визначення. Скажімо, включення першої функції не супроводжувалося роз'ясненням, що саме мається на увазі під формулюванням “вище попечительство початкових народних училищ”, у чому полягає його зміст. Звернення ж до аналізу практики діяльності губернських рад у цьому плані показало, що вона зводилася переважно до нагляду за суворим дотриманням реалізації в навчальній роботі релігійно-моральної складової – попередження проникнення в школу ідей, які б тією чи іншою мірою суперечили урядовій політиці.

Положення не встановлювало регламенту засідань губернських училищних рад. Такі зібрання проводилися за ініціативою найголовнішого їхнього члена – єпархіального архієрея, а за його відсутності – губернатора. Рішення губернської училищної ради могли бути оскаржені перед сенатом.

Таким чином, управління на рівні губернії і повіту покладалося на відповідні училищні ради. Зміст їхньої діяльності включав виконання ряду обов'язків, що стосувалися таких напрямів, як: навчально-виховний процес (крім Закону Божого), відкриття нових училищ і забезпечення вже працюючих навчально-методичною літературою, питання кадрового забезпечення, підготовка річних звітів за реалізацію попередніх напрямів.

Заслужовує на увагу той факт, що повітові й губернські ради користувалися певною свободою – могли самостійно обирати способи нагляду за навчально-виховним процесом в училищах, які перебували в їхньому підпорядкуванні (за першим з названих напрямів).

Введення в дію Положення мало на меті усунути антагонізм, що існував між різними відомствами з питань управління й керівництва народними училищами, поєднати всі зацікавлені відомства і товариства й спрямувати їхню діяльність з керівництва та управління училищами в єдине русло. Крім того, передбачалося скасувати чиновницько-бюрократичний спосіб управління училищами шляхом заміни форми одноосібної колегіальною [14, с. 147].

Даючи оцінку реальним наслідкам дії Положення, можна стверджувати, що означена мета була певною мірою досягнута. Створення училищних рад з представників різних відомств означало, по-перше, що вища державна влада не поділяла прагнень на одержання права управління народними училищами, незважаючи на те, від кого б ці устремління не надходили; по-друге, затверджена колегіальна влада надавала право кожному відомству, на кошти якого утримувалися училища, взяти в цій справі посильну участь, але натомість вимагалася, щоб такі дії різних відомств узгоджувалися, а не були розрізненими.

Безумовно, створення училищних рад не відміняло одноосібності в управлінні цими закладами. Водночас висувалася вимога, щоб ця одноосібна діяльність підпорядковувалася волі колегії, яка складалася з представників різних відомств; щоб кожна особа, наділена певними правами, відповідала за свої дії перед

колегією. Такий підхід певною мірою сприяв, з одного боку, підвищенню почуття відповідальності цих осіб за свої дії та вчинки, а з іншого – давав їм змогу розраховувати на більш об'єктивну оцінку дій і вчинків, оскільки вона давалася не однією вищою особою, а колективом, що приймав рішення більшістю голосів [14, с. 147].

Треба визнати, що управління народними училищами через училищні ради мало вагомі переваги перед системою одноосібного управління, яке реалізовувалося через інститут державних чиновників – губернських директорів, інспекторів та ін. Вважаємо, що, запроваджуючи такий тип управління, уряд ішов на деяку поступку вимогам ліберальних кіл громадськості та прогресивно налаштованих педагогів. Проте слід зазначити, що подібні рішення були поступкою скоріше за формою, ніж за змістом. Підтвердженням цієї думки може бути той факт, що поряд з запровадженням повітових училищних рад як колегіальної форми управління училищами, уряд обмежив їхній склад представниками правлячих кіл і станів (чиновництво, поміщики і духовенство). Представники від народу не мали можливості залучатися до діяльності училищних рад, захищати в разі потреби свої інтереси. Адже представника міської громади і попечителів народних училищ можна лише формально вважати представниками сільських і міських громад; фактично вони були представниками губернатора і губернської училищної ради: кандидат міського товариства входив до складу повітової училищної ради лише після його затвердження губернатором, а попечителі народних училищ – лише за вибором губернської училищної ради [14, с. 148].

Іншим підтвердженням номінальної колегіальності повітових училищних рад у питаннях управління може бути жорстке обмеження змісту і напрямів такої діяльності, її безпосередня підпорядкованість волі урядових чиновників – губернатора, повітових справників і духовенства. Тому робота повітових училищних рад на практиці зводилася до підготовки різних подань на розгляд губернської училищної ради і залежно від рішення останньої – здійснення якихось дій чи відмови від задуманого.

Не можна не зважати й на те, що зібрання повітової училищної ради відбувалися дуже рідко, отже, діяльність її членів регулювалася не стільки колегіальною думкою, скільки одноосібними розпорядженнями голови, на посаду якого найчастіше обиралися повітовий справник або предводитель дворянства, які надто далеко перебували від проблем педагогіки [14, с. 148].

У ще більшій залежності від голови перебували губернські училищні ради. Адже саме від нього залежало призначення чи відміна зборів, визначення кола питань для розгляду. Тому діяльність губернської училищної ради зазвичай зводилася до розгляду різних представлень повітових училищних рад з метою прийняття одного з трьох можливих варіантів рішення: задовольнити клопотання, відхилити його

чи передати зі своїми висновками на розгляд попечителю учбового округу.

Таким чином, статті Положення, що стосувалися губернських училищних рад у загальній системі управління освітою, були ефемерними. Надмірний бюрократичний характер діяльності цих органів відкидав їхню дієспроможність далеко від сутнісних потреб суспільства.

Ще одна негативна риса губернських рад стосується їхніх зв'язків з повітовими училищними радами. Не можемо не погодитися з думкою російського дослідника В. Смирнова, який розцінював такі зв'язки як негативні, адже вони не стільки полегшували роботу, скільки утруднювали її своєю повільністю в розгляді питань, а іноді й характером рішень, що приймалися [14, с. 148].

Зважаючи на назву – “Положение о начальных народных училищах”, правомірно було б очікувати, що в змісті документа знайдуть відображення питання, що стосувалися шляхів і засобів розширення мережі відповідних навчальних закладів. Однак аналіз статей Положення показав, що цього аспекту побіжно торкаються лише дві статті. Так, у ст. 9 зазначено, що: урядові відомства і духовне начальство затверджують і закривають початкові народні училища за власним своїм розпорядженням, доводячи його тільки до відома повітової училищної ради, а в ст. 10 – що для відкриття початкових народних училищ міськими і сільськими товариствами та приватними особами необхідний дозвіл повітової училищної ради. Причому такі училища могли бути закриті за розпорядженням губернської училищної ради в разі безладдя і шкідливого напрямку навчання [12, с. 412].

Наведені факти дають змогу побачити як позитивні, так і негативні сторони Положення. До позитивних слід віднести те, що відкривати початкові училища не заборонялось ані будь-яким урядовим відомствам, ані духовенству, ані сільським чи міським громадам, ані приватним особам, хоча повною довірою уряду в цій справі користувалися лише його власні та духовні відомства. Така довіра не поширювалася ані

на міські, ані на сільські товариства, ані на приватних осіб. За умов виявлення ними такого бажання, вони мали заручитися згодою повітової училищної ради. Оскільки отримання такої згоди зазвичай перетворювалося на тривалий процес зі значною кількістю перешкод, введення цієї вимоги можна розцінювати як негативний аспект наведених статей.

Отже, зміст проектів реформування початкової ланки освіти, зокрема в плані поліпшення управління, був, з одного боку, зумовлений необхідністю внесення змін у структуру і сутність діяльності цих закладів після відміни кріпосництва, а з іншого – ліберально-демократичними рухами, які мали місце в тогочасному суспільстві. Як у проекті 1860 р., так і в проекті 1861 р. набули відображення певні позитивні ідеї щодо управління народними училищами, що проявилось в залученні до цих органів представників громадськості. Однак остаточно затверджене 14 липня 1864 р. “Положение о начальных народных училищах” не ввібрало в себе того багатства й різноманітності думок, які висловлювалися прогресивною педагогічною громадськістю в період підготовки шкільних реформ.

У цьому документі були значного скорочені, навіть порівняно з попередніми проектами, повноваження громадськості в управлінні закладами початкової освіти. Запроваджені училищні ради як колегіальні органи управління лише формально можна розцінювати як державно-громадські, адже на практиці їхня діяльність залежала від одноосібно діючого голови, який призначався рішеннями з центру.

Деякі позитивні моменти (наприклад, відсутність заборони відкривати народні училища міським і сільським товариствам, приватним особам) перекривалися або відсутністю дієвих механізмів їх реалізації, або необхідністю тривалого проходження відповідних інстанцій.

Таким чином, шкільні реформи початку 60-х років XIX століття відкрили можливості для громадської та приватної ініціативи в освіті, а також утворили передумови для реалізації державно-громадської системи управління освітньою галуззю.

Список використаних джерел

1. Беренштам В. Из школьных лет А. С. Лашкевича / В. Беренштам // Киевская старина. — 1899. — № 11. — С. 249—269.
2. Вессель Н. Материалы для устройства народных училищ / Н. Вессель // Учитель. — 1861. — № 2. — С. 45—53.
3. Водовозов В. Проект устава низших и средних училищ / В. Водовозов // С.-Петербургские ведомости. — 1860. — № 102. — С. 8—9.
4. Дашков Д. Несколько слов о проекте устава низших и средних училищ / Д. Дашков // Журнал Министерства народного просвещения. — 1861. — Ч. СІХ. — С. 212—243. Ч. СХ. — С. 31—54.
5. Драгоманов М. Автобіографія / Драгоманов М. — Нью-Йорк : Видання Укр. Вільної Академії наук у США, 1989. — С. 115—145. — (Серія “Самі про себе : Автобіографії видатних українців XIX століття”).
6. Жураковский Г. Из истории просвещения в дореволюционной России / Жураковский Г. — М. : Педагогика, 1978. — 179 с.
7. Коляда Н. М. Розвиток недільних шкіл в Україні: друга половина XIX – початок XX ст. : [навч. посіб.] / Коляда Н. М. — К. : Наук. світ, 2007. — 208 с.

8. Конисский А. О простонародных праздничных обычаях в Каменецком, Проскуровском и Ушинском уездах Подольской губернии / А. Конисский // Подольские епархиальные ведомости. — 1868. — № 11. — С. 337—346.
9. Мизко Н. Взгляд на проект устава низших и средних училищ / Н. Мизко // Журнал Министерства народного просвещения. — 1861. — Ч. СІХ. — С. 10—20.
10. Пирогов Н. И. Мысли и замечания о проекте устава училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения / Пирогов Н. И. — С.-Пб., 1900. — (Сочинения Н. И. Пирогова). — Т. 1. — 1900. — С. 313—341.
11. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / Побірченко Н. С. — К. : Наук. світ, 2002. — 331 с.
12. Положение о начальных народных училищах (1864 г.) // Реформы Александра II. — М. : Юридич. лит-ра, 1998. — С. 411—416.
13. Проект устава низших и средних училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения // Журнал Министерства народного просвещения. — 1860. — Ч. СІ. — С. 85—163.
14. Смирнов В. З. Реформа начальной и средней школы в 60-х годах ХІХ в. / Смирнов В. З. — М. : АПН РСФСР, 1954. — 311 с.
15. Стоянов А. Неправдивость и равнодушие – главнейшие помехи к распространению грамотности / А. Стоянов // Основа. — 1862. — № 9. — С. 72—89.
16. Толь Ф. Проект устава низших и средних училищ / Ф. Толь // Современник. — 1860. — № 7 — 8.
17. Толь Ф. Проект устава низших и средних училищ / Ф. Толь // Современник. — 1860. — № 9 — 10.
18. Шевченко Л. М. Пирогов в Україні / Шевченко Л. М. — К. : ІУ НАНУ, 1996. — 128 с.

Державне регулювання залучення іноземних інвестицій як ресурс соціально-економічного розвитку країни й регіонів (на прикладі Російської Федерації)

І. В. Дихнич,
здобувач,

НАДУ при Президентіві України

Запропонована стаття присвячена вивченню на прикладі досвіду Російської Федерації актуальної для України проблеми державного регулювання процесу залучення іноземних інвестицій як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Виявлення внеску іноземних інвестицій у соціально-економічний розвиток країни й регіону передбачає, насамперед, змістовну характеристику названого джерела фінансування.

Аналіз публікацій свідчить про неоднозначність трактування поняття “іноземні інвестиції”. Поширеною є позиція, відповідно до якої іноземні інвестиції розглядаються як форма запрошення капіталу, й іноземні підприємці або вкладають кошти, капітал в уже існуючі підприємства, або будують нові [7]. Зазначимо, що при цьому як суб’єкт інвестицій виступають тільки підприємці, об’єктом є комерційні організації, метою інвестування – збільшення доходу.

У науковій літературі представлена й інша позиція, відповідно до якої під іноземними інвестиціями розуміють довгострокові вкладення капіталу за кордоном у підприємства різних галузей, підприємницькі проекти, соціально-економічні програми [6]. Зрозуміло, що таке тлумачення розширює сферу вкладень, не обмежуючи її тільки підприємницькими проектами.

У такому випадку як реципієнти можуть виступати організації різноманітних галузей, що переслідують не тільки комерційні інтереси. Так, трактуючи іноземні інвестиції як кошти, що направляють на досягнення довгострокових цілей, виокремлюють три їхні типи, що найсуттєвіше впливають на економічне зростання:

- інвестиції у фізичний капітал, зокрема в устаткування, машини, будинки й інфраструктуру;
- інвестиції в людський капітал, в основному як видатки на освіту й навчання техніці управління (розвиток персоналу);
- інвестиції в технологічний капітал у формі фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Зазначимо, що, відповідно до Федерального закону “Про іноземні інвестиції в Російській Федерації”, як іноземні інвестиції розглядаються такі, що пов’язані тільки з об’єктами підприємницької діяльності, а відносини, зумовлені вкладенням іноземного капіталу в некомерційні організації, які здійснюють, також освітню й наукову діяльність, виведені з поля його дії [1]. Прийнятий у той самий період часу Федеральний закон “Про інвестиційну діяльність у Російській Федерації, здійснювану у формі капітальних вкладень”

визначає інвестиції як кошти, цінні папери, інше майно та інші права, що мають грошову оцінку, вкладені в об'єкти підприємницької та (або) іншої діяльності з метою одержання прибутку і (або) досягнення іншого корисного ефекту [2]. Остання версія більш адекватно відображає сучасний склад цілей і об'єктів інвестування та дозволяє пов'язати іноземні інвестиції з досягненням як економічних, так і соціальних інтересів, із розвитком підприємницьких та некомерційних видів діяльності.

Мета статті – розглянути реальну практику державного регулювання залучення іноземних інвестицій як ресурсу соціально-економічного розвитку країни й регіонів.

Іноземні інвестиції в країні можуть здійснюватись у різних формах. При їх аналізі слід використовувати загальні підходи до класифікації інвестицій, що базуються на їхньому розподілі за об'єктами, формами власності на інвестиційні ресурси, характером їх використання й інших ознаках.

За формами власності на інвестиційні ресурси іноземні інвестиції можуть бути державними, приватними й змішаними. Державні інвестиції представляють собою кошти державних бюджетів, що направляють за кордон за рішенням урядових або міжурядових організацій [3]. Ці кошти можуть надаватись у формі державних позик, кредитів, грантів, допомоги. Приватні (недержавні) інвестиції – це кошти приватних інвесторів, вкладені в об'єкти інвестування, що розміщені поза територіальними межами цієї країни. Під змішаними іноземними інвестиціями розуміють вкладення, здійснювані за кордоном спільно державою та приватними інвесторами.

Залежно від характеру використання іноземні інвестиції підрозділяють на підприємницькі й позикові. Перші являють собою прямі або непрямі вкладення в різні види бізнесу, спрямовані на одержання тих або інших прав на прибуток у формі дивіденду. Другі пов'язані з наданням коштів на позиковій основі з метою одержання відсотка.

Особливе значення при аналізі іноземних інвестицій має виділення прямих, портфельних та інших інвестицій. Саме в цьому розрізі відображається рух іноземних інвестицій у платіжних балансах країн відповідно до методології Міжнародного валютного фонду.

Прямі іноземні інвестиції виступають як вкладення іноземних інвесторів, що дають їм право контролю й активної участі в керуванні підприємством на території іншої держави. Вони спрямовані на розширення сфери впливу, забезпечення майбутніх фінансових інтересів, а не тільки на одержання доходу.

До розряду портфельних інвестицій відносять вкладення іноземних інвесторів, здійснювані з метою одержання не права контролю за об'єктом вкладення, а певного доходу.

Специфіка економічних і організаційних відносин дозволяє виділяти й інші форми інвестицій. Російським законодавством передбачені такі з них: кредити іноземних банків; комерційні кредити під державне забезпечення; зв'язані кредити (експортне фінансуван-

ня); розміщення акцій через програми ADR (американські депозитарні розписки); інвестування шляхом утворення концесій.

Одержання кредиту від комерційної структури здійснюється зазвичай під надання урядових гарантій [4, 5]. Уряд через профільовані організації (міністерства, спеціально створені фонди) виступає гарантом підприємства й виплачує суму кредиту комерційній структурі у випадку його неповернення. За цією схемою російське підприємство підбирає постачальників необхідного технологічного устаткування в певній країні, відповідно до вимог кредитної лінії, та підписує з ними угоду.

Вимоги до російської сторони включають надання бізнес-плану, складеного згідно з міжнародними стандартами, фінансової гарантії регіональної адміністрації, листа Уряду РФ. У схемі беруть участь західний банк, що фінансує свого виробника технологічного устаткування; уповноважена страхова компанія, яка страхує кредит; російський уповноважений банк, через який здійснюється рефінансування проекту.

Складності застосування цього методу фінансування пов'язані з порівняно високою процентною ставкою кредиту, значними витратами при страхуванні й обслуговуванні рефінансування уповноваженим банком, у результаті чого загальна процентна ставка може становити 25–30%. Крім того, непростим завданням (зокрема для віддалених від центра регіонів) є одержання листа Уряду РФ.

Після окреслення загальних характеристик іноземних інвестицій перейдемо до іншого аспекту розгляду – виявленню їхньої ролі в розвитку соціально-економічної системи країни й окремих регіонів. Вирішення такого завдання передбачає, насамперед, оцінку сучасного стану й динаміки іноземних інвестицій [8].

Загальний обсяг іноземних інвестицій за 1995–2003 рр. виріс майже у 9,96 раза. При цьому відбулися істотні зміни в їхній структурі. Якщо в 1995 р. прямі інвестиції мали домінуючу питому вагу (67,7%), то в 2003 р. їх внесок скоротився до 22,8%, тобто в 2,97 раза.

Суттєво збільшилася – з 31,0% до 75,8%, або майже у 2,4 раза – питома вага інших інвестицій, представлених переважно різного роду кредитами, при цьому їхній фізичний обсяг виріс із 924 млн. дол. США до 22517 млн. дол. США, тобто в 24,4 раза. Іншими словами, темп їхнього зростання майже в 2,5 раза випереджав динаміку загального обсягу іноземних інвестицій.

Як видно, відбувається істотне погіршення структури іноземних інвестицій, оскільки збільшується та їхня частина, рух якої ґрунтується на принципах зворотності, терміновості, платності. Інші інвестиції через їх переважно короткостроковий характер не здатні суттєво впливати на процеси трансформації реального сектору російської економіки. Їхня потенційна мобільність може сприяти нестабільності відтворювальних процесів.

Такий процес помітний і в благополучних за рівнем розвитку міжнародного інвестиційного співробітництва регіонах країни. Так, у Свердловській об-

ласті, що займає друге місце в Уральському федеральному окрузі за обсягами залучених іноземних інвестицій, у період 1998–2001 рр. питома вага прямих іноземних інвестицій скоротилася з 98,8% до 20%.

Приплив іноземних інвестицій не можна розглядати поза аналізом динаміки їхнього нагромадження. Обсяг нагромадження адекватно відображає роль іноземного капіталу у фінансуванні соціально-економічної системи країни. Так, за період 2000–2003 рр. обсяг накопичених іноземних інвестицій збільшився з 29,25 млрд. дол. США до 42,27 млрд. дол. США, тобто 1,45 раза. Проте, незважаючи на зростання, їхня величина виявляється набагато меншою за реальні потреби в них: за оцінками експертів, потреба російської економіки в іноземних інвестиціях оцінюється у діапазоні 150–300 млрд. доларів у найближчі 5–10 років.

Аналіз обсягу інвестицій, що надходять до Російської Федерації від іноземних інвесторів, та характеру їх зміни дозволяє зробити ряд висновків.

По-перше, негативною є тенденція скорочення інвестицій у базові галузі реального сектору економіки країни. Так, якщо в 1995 р. сумарна питома вага коштів, вкладених у промисловість, будівництво, транспорт становила більше половини загального обсягу інвестицій (51,0%), то в 2003 р. – 43,7%, тобто знизилася на 7,3 в.п. Аналогічної оцінки заслуговує тенденція зниження частки інвестицій у галузі промисловості, що визначають темпи науково-технічного прогресу. Так, сумарна питома вага машинобудування й металообробки, хімічної та нафтохімічної промисловості за той самий період скоротилася з 12,4% до 4,3%, тобто в 2,9 раза.

По-друге, відбувається зниження іноземних інвестицій у галузі, що характеризуються мінімальною тривалістю виробничого циклу, підвищеною швидкістю обороту капіталу. Так, питома вага вкладень у торгівлю та громадське харчування в загальному обсязі інвестицій виросла з 17,0 до 35,4% (2,1 раза). Може здатися парадоксальним, але у 2003 році іноземні інвестиції в торгівлю майже вдвічі перевищували вкладення в нафтодовидобувну промисловість. Це свідчить про низький рівень стратегічного інтересу іноземних інвесторів до участі в російській економіці,

тобто про переважання короткострокового фінансового інтересу.

По-третє, перспективною для інвестування є система вищої освіти, досить приваблива для іноземних організацій і окремих громадян. У цій галузі можна виділити два основних об'єкти інвестування: наукові дослідження й розробки, освітні послуги. Аналіз практики дозволяє зафіксувати як тенденцію підвищення частки закордонних джерел у фінансуванні вузівської науки. Хоча обсяг фінансування науки поки явно незначний, факт збереження конкурентних позицій російської науки дозволяє розглядати названий об'єкт як стратегічно значущий.

Важливим об'єктом інвестування є також освітні послуги, що надаються іноземним громадянам. Про стан і потенціал цього об'єкта можуть свідчити такі дані. За оцінками ряду експертів, світовий ринок освітніх послуг оцінюється в 30–40 млрд. дол. США. Близько 14 млрд. дол. (30%) щорічно одержують Сполучені Штати за навчання іноземних студентів; 3,6 млрд. дол. – Австралія; 5,3 млрд. дол. – Велика Британія; водночас Росія одержує близько 70 млн. дол. (0,3%).

Важливість актуалізації цієї сфери залучення іноземних інвестицій визначається рядом причин, у тому числі, явною нестачею російських джерел фінансування вищої школи. Досить указати на те, що в 2003 році на освіту було виділено 3,5% ВВП (близько 15,4 млрд. дол. США), водночас, ЮНЕСКО рекомендує, щоб цей показник у XXI столітті був не нижче 6% (для порівняння: у США – 7,4%, Великій Британії – 4,9%, Франції – 7%).

Незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми державного регулювання залучення іноземних інвестицій як ресурсу соціально-економічного розвитку країни й окремих регіонів, багато принципів питань поки що тільки означені, але не вирішені. Це, перш за все, стосується питань, пов'язаних із неоднозначністю трактування поняття “іноземні інвестиції”, а також з невизначеністю на належному рівні поняття “державне регулювання”. Ці та інші аспекти й зумовлюють необхідність подальших досліджень зазначеної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Гражданский кодекс Российской Федерации : Официальный текст по состоянию на 01.11.1997 г. — М. : Инфра-М-Норма, 1997. — Ч. 1—2. — 560 с.
2. Федеральный закон “Про инвестиционную деятельность в Российской Федерации, осуществляемую в форме капитальных вложений” от 25.02.1999 г. № 39-ФЗ // Собр. законодательства Рос. Федерации. — 2003. — № 38. — С. 17—29.
3. Федеральный закон “Про бюджет развития Российской Федерации” от 26.11.1998 г. № 181-ФЗ // Собр. законодательства Рос. Федерации. — 1998. — № 48. — С. 58.
4. Симачев Ю. Формы государственной поддержки / Ю. Симачев // Вопросы экономики. — 2001. — № 5. — С. 127—130.
5. Указ Президента РФ “Про обеспечение прав инвесторов и акционеров на ценные бумаги в Российской Федерации” от 16.09.1997 г. № 1034 // Собр. законодательства Рос. Федерации. — 1997. — № 38. — С. 43—56.
6. Штульберг Б. М. Региональная политика России: теоретические основы, задания и методы реализации / Штульберг Б. М., Введенский В. В. — М. : Гелиос АРВ, 2000. — 354 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. — М. : Прогресс, 1982. — 452 с.
8. Российский статистический ежегодник, 2003 : [стат. сб.]. — М. : Госкомстат Российской Федерации, 2003. — 258 с.

Ефективність діяльності державних службовців

С. В. Циц,
головний спеціаліст
юридичного відділу апарату
Хмельницької обласної державної адміністрації

Однією з умов успішного розвитку держави є підвищення ефективності державної служби. Консерватизм та неефективність бюрократичних систем минулого спричинювали зниження довіри до органів державної влади і цим самим сприяли формуванню негативного ставлення до державних службовців. Усе це погіршувало діловий клімат у країні, гальмувало ефективний розвиток державних інститутів.

Оскільки швидкі зміни інституціональних умов сучасного світу ставлять перед державними органами та їх службовцями нові цілі й завдання, а від ефективної діяльності державних службовців і правильного вибору пріоритетів державної політики залежить соціально-економічний розвиток держави, то основною проблемою, яка потребує розв'язання в Україні у теперішній час, є коректний добір, розміщення та мотивація кадрів, зокрема збереження стійкої системи цінностей державних службовців у процесі виконання ними посадових обов'язків, забезпечення узгодження їх індивідуальних цілей з цілями державної служби як системи.

Проблема ефективності діяльності державних службовців у вітчизняній науці є досить складною і до кінця не визначеною. Передусім така ситуація пов'язана з існуванням різних підходів до розуміння та тлумачення цього поняття. Зазначимо, що в науково-методичній літературі ефективність діяльності державних службовців більшістю науковців досліджується в контексті аналізу проблем ефективності державного управління або державної служби в цілому.

Так, В. Саламатов розглядає ефективність державного управління на індивідуальному рівні та наголошує на важливості ефективності роботи, насамперед, окремого службовця як складової загальної ефективності органу влади [1].

Отже, найважливішу роль у підвищенні рівня ефективності роботи державних службовців відіграє професійний розвиток персоналу, що передбачає підвищення кваліфікації і кар'єрне зростання.

Аналізуючи ефективність управління, В. Цветков підкреслює, що необхідно звернути увагу не лише на результат праці службовця як важливого елемента системи управління, який виконує управлінську роботу, а і на результат взаємодії всіх її елементів [2]. Т. Бернард особливу увагу звертає на задоволення індивідуальних мотивів і вказує на те, що спонукає особистість до дії, чим вона керується у своїх вчинках, як впливає на поведінку інших людей. Такими мотивами є бажання, намагання та потреба громадян суспільства. Для того, щоб система, яка ґрунтується на співробітництві людей, була ефективною, вона повинна надавати додаткові можливості для задоволення особистісних мотивів [2, с. 52, 55].

Ю. Молчанова аналізує ефективність діяльності

державних службовців за показниками, що належать до економічної галузі та стосуються економічних параметрів діяльності організаційних структур системи державного управління (зокрема показники якості, рентабельності, енергоємності тощо), та тими, що відображають суб'єктивні особливості діяльності державних установ та організацій (організаційної та комунікативної структури управління, соціально-психологічних характеристик соціальних груп та колективів, індивідуально-особистісних особливостей суб'єктів управління тощо). Науковець визначає такі критерії ефективності діяльності державних службовців:

- активність суб'єктів управління (показник активності свідчить про рівні психофізичної та соціально-психологічної життєдіяльності працівника. Рівень першої визначається, в основному, за кількістю енерговитрат працівника, другої – за такими параметрами, як: факти трудової, духовної та суспільної активності; час, що було витрачено на цю діяльність; креативність та ініціативність під час виконання завдань);
- задоволеність трудовою діяльністю (цей показник дозволяє проаналізувати майже всі соціально-психологічні характеристики функціонування організації, зокрема стан сформованості формальних і неформальних груп, рівень конфліктогенності, рівень розвитку комунікації тощо. Крім того, за ним можна оцінювати стан сформованості умов самоактуалізації, а тому він є важливою характеристикою ефективності діяльності організації);
- умотивованість суб'єктів управління (серед мотивів діяльності, що забезпечують її ефективність, автор виділяє такі: меркантильні, комунікативні, колективістські, мотиви корисності, мотиви досягнення);
- емоційність (одночасно застосовується як до оцінки ефективності організації і в цьому аспекті розкриває наявність позитивної емоційної групової динаміки як передумови здійснення спільної діяльності, так і до оцінки ефективності роботи власне суб'єктів управління, при цьому характеризуючи адекватний розвиток особистості);
- стресостійкість (розглядається як проекція загального соціально-психологічного стану функціонування організації; наприклад, з посиленням стресогенного впливу ефективність діяльності та рівень суб'єктивної активності починають різко падати) [3].

Цінність та ефективність діяльності державних службовців визначаються за критеріями пунктуальності, слухняності та працелюбності. Від працівника

вимагається підтримувати марку та рівень виробництва в організації, виконувати покладені на нього керівником завдання та бути лояльним щодо своєї організації.

У свою чергу, теорія державного управління містить такі критерії ефективності: ступінь відповідності змісту та результатів діяльності управлінських структур; ступінь дотримання правових норм; ступінь впливу управлінської діяльності на стан та розвиток об'єктів управління; ступінь зміни об'єкта управління в позитивну чи негативну сторону; рівень відповідності цілей управлінської діяльності та її результатів в аспекті покращення реального становища людей, реалізації їх інтересів та потреб; авторитетність рішень та дій управлінських структур та окремих службовців.

Як правило, державні службовці рідко відкрито критикують роботу своїх установ і не реагують на негативні відзиви зі сторони політиків. Такий підхід веде до обмеження впливу політики на продуктивність управлінської діяльності.

На думку М. Грея, найбільш надійними засобами підвищення ефективності є розвиток у кожного працівника його сильних та слабких сторін, бажання та уміння працювати з максимальною віддачею. З цією метою необхідно звернути увагу на управління людьми, а не на методологічну сторону технології управління. Одним з важливих аспектів цієї роботи є роз'яснення працівникам цілей та завдань організації та доручення їм роботи, що може сприяти виникненню в них інтересу та ентузіазму [4, с. 568].

П. Епштейн, Е. Грінберг та М. Дж. Тьєр дійшли висновку, що при організації роботи спеціалістів у державних установах основними факторами забезпечення їх високої віддачі є самостійність, вміння правильно ставити цілі, створення обстановки співробітництва.

Для забезпечення ефективності діяльності державних службовців важливе значення має матеріальне стимулювання. При цьому Дж. Т. Габріс ставить під сумнів загальноприйнятну позицію, яка полягає в тому, що фінансові стимули є універсальним засобом мотивації працівників. Він стверджує, що лише оптимально розроблена методика матеріального стимулювання, виходячи з особистих заслуг працівників, відповідає цілям підвищення продуктивності праці. Головний його аргумент полягає в тому, що працівники зацікавлені, перш за все, у стабільній компенсації зростання вартості життя – через це найбільший авторитет мають системи матеріального стимулювання, які орієнтовані на стаж, кваліфікацію та службовий стан працівників [4, с. 571].

Правомірною є думка Н. Нижник [5] про те, що у теперішній час в Україні для покращення ефективності державного управління потрібна переорієнтація державної служби. Необхідно звернути увагу на:

- ставлення апарату державної служби до громадянина як до суб'єкта, а не до слухняного об'єкта управління, як це було раніше;
- повагу й близькості апарату до громадян і їх організацій, прагнення налагодити контакти,

співробітництво, координацію зусиль, відмову від нав'язування розпоряджень “згори”;

- створення й функціонування дієвих інститутів щодо зв'язків з громадськістю.

У цій ситуації нормативно-правовим фактором, що дійсно стимулює підвищення професіоналізму державних службовців, є проведення щорічної оцінки виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань. Не менш важливим є процес поєднання державної спрямованості та етичної специфіки у розвитку професіоналізму, що знайшло своє чітке висвітлення у Концепції адміністративної реформи в Україні [6], Концепції адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу [7] та Програми розвитку державної служби на 2005–2010 роки [8].

Таким чином, у теперішній час реформи законодавства про державну службу здійснюються за такими основними напрямками: зближення різних моделей державної служби (шляхом їх взаємозбагачення та взаємопроникнення); посилення ролі базових системоутворюючих законів про державну службу в аспекті реалізації прописаних у них норм; упорядкування системи державної служби; поширення прийому на державну службу на конкурсній основі; демократизація державної служби.

Отже, для подальшого підвищення ефективності діяльності державних службовців необхідно:

- налагодити конструктивну взаємодію державних службовців з урахуванням науково обґрунтованих теорій та концепцій, спрямованих на їх організаційну ідентифікацію;
- узгодити посадові повноваження державного службовця з його правами та обов'язками під час перебування на посаді;
- посилити правові гарантії, матеріальну та моральну захищеність державних службовців при виконанні ними своїх професійних обов'язків;
- створити чіткий механізм відповідальності державних службовців шляхом їх інформування про цілі та завдання установ, організацій, у яких вони працюють, та оцінювання виконуваної ними роботи;
- переглянути та вдосконалити розподіл посадових обов'язків з метою подолання дублювання повноважень;
- налагодити відкритий добір і розстановку кадрів.

Незважаючи на детальне вивчення механізмів підвищення ефективності діяльності державних службовців, як в Україні, так і за її межами, відкритим залишається питання професійного ставлення державного службовця до виконання посадових обов'язків та якісної динаміки підготовки державних службовців. Крім того, актуальним є прогнозування індивідуальних цілей і цінностей державного службовця та їх узгодженість з основними засадами державної служби, особливо в період після призначення працівника на посаду.

Список використаних джерел

1. Саламатов В. Проблеми розуміння ефективності діяльності державних службовців / В. Саламатов // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. праць / за заг. ред. В. М. Князева. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — С. 82—89.
2. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / Цветков В. В. — Харків: Право, 1996. — 154 с.
3. Молчанова Ю. Ефективність управлінської діяльності в системі державної служби: соціально-психологічний аспект / Ю. Молчанова // Вісник НАДУ при Президентіві України. — 2005. — № 1. — С. 427—434.
4. Шамхалов Ф. И. Основы теории государственного управления : [учеб. для вузов] / Шамхалов Ф. И. — М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. — 518 с.
5. Нижник Н. Р. Організаційно – правові питання кадрового забезпечення апарату виконавчих органів / Н. Р. Нижник // Командор. — 1999. — № 3/4. — С. 2—5.
6. Концепція адміністративної реформи в Україні / Держ. комісія з проведення в Україні адміністративної реформи. — К. : ДВПП Міністерства освіти та науки України, 1998. — 59 с.
7. Указ Президента України “Про Концепцію адаптації інституту державної служби до стандартів Європейського Союзу” від 05.03.2004 р. № 278 // Урядовий кур’єр. — 2004. — 17.03. — № 50. — С. 4—5.
8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005–2010 роки” від 08.06.2004 р. № 746 // Вісник державної служби України. — 2004. — № 2. — С. 66—80.

Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв’язання

С. О. Шосталь,
аспірант,

НАДУ при Президентіві України

Україна в теперішній час знаходиться на шляху всебічних економічних перетворень, а за таких умов налагодження стабільного інвестиційного процесу є справою особливого значення. Головне в інвестиційному процесі – це наявність джерел фінансування, раціональне використання інвестицій та повернення коштів юридичним та фізичним особам. Однак в Україні діють фактори, що впливають на низький рівень залучення інвестицій в економіку держави, такі як обмежений попит на внутрішньому ринку внаслідок зубожіння широких верств населення і втрати заощаджень, незавершеність ринкових перетворень, корумпованість і нерозвиненість ринкової структури.

Недостатнє правове забезпечення, зокрема з питань платежів до бюджетів усіх рівнів та централізованих фондів спеціального призначення, а також сучасний стан технологічного розвитку виробництва в Україні не відповідають вимогам утворення та функціонування інноваційної моделі економіки. Така ситуація стала причиною виходу з українського ринку багатьох потужних компаній, які хоча вже певним чином звикли до ведення справ у недосконалому правовому полі, однак і вони не могли передбачити, що процес такого пристосування стане нескінченним.

Аналіз наукових публікацій з досліджуваного питання за останній період в Україні показав, що більшість з них (зокрема праці А. Гайдуцького, М. Долішнього, М. Єрмошенка, Л. Згривця, О. Ко-

вальчука) висвітлюють досвід залучення іноземного капіталу в економіку та соціальну сферу регіонів, розвиток страхового та банківського секторів. Але малодослідженою залишається діяльність владних структур та органів державного управління з вирішення поставлених проблем та впровадження зарубіжного досвіду стимулювання зовнішніх інвестицій в національну економіку.

При дослідженні зарубіжного досвіду значний інтерес для України, на нашу думку, представляє розгляд найконтрастнішої динаміки розвитку інвестиційної сфери, що має місце в Китаї. У цій сфері нараховується дев’ять мегаполісів, які входять до 15-ти економічних зон Азійського регіону, що найкраще розвиваються. Основою розвитку економіки у таких мегаполісах є іноземні інвестиції: на компанії, що отримують фінансування з зовнішніх джерел, припадає близько половини китайського експорту та імпорту. При цьому за останні роки обсяги іноземних інвестицій різко збільшилися завдяки реформам, що забезпечили власну ефективність освоєння вкладених коштів [2, с. 16–17].

Китай почав відкривати для іноземних інвесторів страховий та банківський сектори економіки: іноземні банки отримали можливість надавати кредити в найбільших містах держави. Однак варто зазначити, що ці установи мають певні проблеми зі статистикою, моніторингом діяльності та контролем за фінансами. Активність іноземних інвесторів проявилася після тривалих успішних реформ, стабілізації та економічного зростання, чого бракує Україні. Важливим є досвід Китаю щодо розвитку

регіонів, зокрема в аспекті недопущення надмірної концентрації капіталів у столиці (як це відбувається, наприклад, у Москві) [2, с. 19–20].

Метою роботи є визначення організаційних та економічних передумов активізації інвестиційного процесу в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду залучення іноземних інвестицій у сферу економіки, формулювання прийнятних для України висновків та пропозицій.

Інвестиційна ситуація в Україні характеризується несприятливим інвестиційним кліматом, зумовленим такими перешкодами, як: складна система ліцензування; високий рівень оподаткування; наявність арбітражних функцій у податкової адміністрації та ін.

У результаті держава експортує сировину та товари з низькою доданою вартістю, і 70% останніх припадає на країни колишнього СРСР, що свідчить про відсутність внутрішньої трансформації економіки України [8, с. 22–28].

Аналізуючи динаміку розвитку інвестиційного процесу, можна стверджувати, що інвестиційна місткість економіки України становить щонайменше 40 млрд. дол. США. Такий обсяг залучених інвестицій вже освоїла польська економіка. Для України головне зараз – ефективно реалізувати великий потенціал щодо залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку, активізувати всі наявні правові, організаційні, економічні передумови, форми та механізми, сформувати позитивний інвестиційний імідж держави [7, с. 39–40].

Водночас при розробці заходів з залучення іноземних інвестицій, з одного боку, варто формувати більш сприятливі умови для інвестиційної діяльності, додатково заохочувати іноземний бізнес, максимально використовувати місцеві переваги. З іншого, – варто забезпечувати узгодження економічних інтересів потенційних інвесторів та різноманітних інтересів регіону [1, с. 35–40].

Одним з інструментів демонстрації відкритості економіки держави зовнішньому світу та стимулювання міжнародного економічного співробітництва на основі залучення іноземних інвестицій є спеціальні економічні зони. У сукупності з іншими елементами реалізації стратегії економічного розвитку країни вони можуть забезпечити активізацію підприємницької діяльності, залучення нових технологій, розвиток ринкових методів господарювання, а в остаточному підсумку – сприяти збільшенню виробництва і постачанню високоякісних товарів і послуг як на внутрішній, так і зовнішній ринки [5, 31–36].

Уряду України необхідно звернути увагу на такі важливі фактори активізації інвестиційного процесу, як:

- створення регіонального інвестиційно-інноваційного банку або фонду, особливістю якого має бути участь у його заснуванні органів місцевого самоврядування. Діяльність такої установи буде ефективнішою, якщо вона змо-

же залучати кошти іноземних інвесторів на соціальний розвиток регіону;

- запровадження практики надання гарантій на залучені іноземні кошти місцевими органами влади. У такому випадку сформована фінансово-інноваційна група зможе стати стратегічним фактором інвестиційного та інноваційного розвитку регіону. Уряд має надавати повну або часткову гарантію на зобов'язання цієї установи за коштами, отриманими від зарубіжних інвесторів, та безпосередньо брати участь у їх розміщенні [4, с. 11].

Дослідники пропонують різні шляхи активізації інвестиційного процесу в Україні, у тому числі з боку уряду:

- сприяння активізації діяльності керівництва приватизованих підприємств та плідної роботи недержавного сектору економіки;
- збільшення загального обсягу іноземних інвестицій, що можливе за умов виконання Україною та іншими державами міжнародних договорів, укладених у таких пріоритетних галузях, як літакобудування, суднобудування і космічна галузь [3, с. 15–18];
- відновлення інвестиційного клімату в державі у найближчий період шляхом створення нормальних умов для інвесторів, зокрема зменшення податкового тиску, спрощення процедури ліцензування тощо. І хоча наразі важко робити інвестиційний прогноз, однак уже зараз можна говорити про чинники, від яких залежатиме обсяг інвестицій. Якщо процес реформ продовжиться, це сприятиме залученню коштів іноземних інвесторів в економіку держави, при цьому велике значення має, зокрема, спосіб проведення приватизації в Україні. Стратегія приватизації має передбачати інтереси великих іноземних інвесторів, під час організації та проведення тендеру необхідно звертати особливу увагу на прозорість процедури і встановлення чітких критеріїв для інвесторів [6; 9].

Отже, для розвитку інвестиційного процесу важливо забезпечити його ефективне управління. Вирішення цієї проблеми залежить насамперед, від рівня підготовки спеціалістів; без наявності висококваліфікованих фахівців швидше за все не вдасться скерувати інвестиційний процес у потрібне русло.

З урахуванням викладеного вище матеріалу, пропонуємо такі шляхи подолання державою інвестиційної кризи в галузях економіки:

- розробка системи розвитку портфельного інвестування та створення спеціального державного інституту, що контролюватиме інвестиційний процес;
- забезпечення в іноземних кредитних лініях квот для розвитку інноваційної інфраструктури;
- лібералізація законодавства стосовно прямих

іноземних інвестицій, що буде стимулювати приплив приватних вкладень у прибуткові галузі економіки і зростання ефективності виробництва;

- виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм і проектів, що мають загальнонаціональний характер;
- удосконалення системи фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності на основі, насамперед, розширення масштабів розвитку та зростання обсягів фінансового забезпечення програмно-цільового управління науково-технічним розвитком (зокрема підвищення питомої ваги бюджетного фінансування відповідних програм до 50%) і завдяки цьому збільшення внеску державних науково-технічних програм (ДНТП) у розвиток економіки країни;
- зосередження науково-технічного та ресурсного потенціалу країни на розробці обмеженої кількості державних науково-технічних програм (18–20) з вирішенням, головним чином, проблем світового рівня (енерго- і матеріалозбереження, біотехнологій, інформатики, імпортозаміщення окремих матеріалів і речовин, екології та здоров'я людини); формування назв відповідних напрямів науково-технічного прогресу та концепцій програм;
- забезпечення розвитку високотехнологічних галузей, зокрема таких, як машинобудівна, гірничо-металургійна, паливно-енергетична, приладобудівна, хімічна, що мають зайняти належне місце в інвестиційній політиці держави, а також сприяння агропромислового виробництва та технологічному переоснащенню сільського господарства, розвитку туризму і сфери послуг;
- створення автоматизованої інформаційної системи, яка б забезпечила оперативний пошук партнерів у сфері іноземного інвестування, а також належного режиму консультативного обслуговування з питань права, фінансування, кредитування, страхування, техніко-економічної експертизи інвестиційних проектів;
- вдосконалення техніки діяльності фондових бірж, комерційних банків і страхових компаній України, формування розгалуженої мережі інвестиційних компаній і фондів, трастових і холдингових компаній, аудиторських і консалтингових фірм із залученням до співробітництва і консультацій фахівців ООН, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Комісії Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, а також провідних іноземних фірм.

Одними з основних факторів розширення масштабів інвестиційної діяльності є стимулювання дов-

гострокового банківського кредитування реально-го сектору економіки та залучення коштів населення. Для цього необхідно впровадити механізм іпотечного кредитування, стимулювання надходження іноземного капіталу в банківську сферу держави, ефективного захисту прав кредиторів і прозорий порядок реалізації заставного майна, забезпечити підвищення рівня концентрації банківського капіталу, стимулювання залучення грошових внесків населення.

Для збільшення надходжень інвестицій в Україну уряду необхідно й надалі демонструвати надійність, виваженість рішень, послідовність дій, юридичну відкритість та готовність до зменшення тиску адміністративного регулювання. Лише ефективне організаційне та законодавче регулювання інвестиційних процесів (зокрема щодо залучення іноземних інвестицій) та підвищення бюджетних асигнувань, обсяг яких слід визначити з урахуванням світової практики, а також сучасного стану національної економіки та сформованої структури експорту, дозволить державі розвинути та реалізувати експортний потенціал України.

У теперішній час від ефективності інвестиційної політики залежать рівень виробництва, стан основних засобів та ступінь технічної оснащеності підприємств народного господарства, можливості структурної перебудови економіки, розв'язання соціально-екологічних проблем в Україні.

Вирішальним чинником у визначенні оптимальної стратегії інвестиційної діяльності виступає держава, одним із завдань якої є усунення структурних деформацій в економіці. З цією метою мають відбуватися дії за такими напрямками: зміни в структурі капітальних вкладень шляхом забезпечення державної підтримки виробництва високотехнологічної продукції та розвитку малого і середнього бізнесу за рахунок відшкодування з державного бюджету частини ставок по банківських кредитах; розширення прав суб'єктів господарської діяльності щодо формування і використання власних амортизаційних коштів; спрямування державних інвестицій на поповнення (відновлення) основних фондів пріоритетних галузей економіки, а також упровадження ресурсо- та енергозберігаючих техніки і технологій; інноваційне інвестування підприємств за рахунок коштів, одержуваних від приватизації об'єктів державної власності.

Одним із визначальних чинників створення сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення стабілізації економіки та виведення її на траєкторію сталого зростання залишається комплексне вирішення проблем ринкових реформ. Необхідним є досягнення певної критичної маси перетворень, що має гарантувати у перспективі економічний розвиток держави на самодостатній ринковій основі.

Отже, внутрішні та зовнішні фактори вимагають якісних змін у впливі державної влади на інвестиційний процес. При цьому мають з'явитися нові підходи та напрями. Підґрунтям сучасних методів

державного регулювання інвестицій наразі є перехід від бюрократичного адміністрування до обслуговування інвестиційного процесу, цілеспрямованого формування сприятливого та конкурентоспроможного інвестиційного клімату, підтримки підприємництва та інвестиційної діяльності.

Спрощення і впорядкування державного адміністрування, формування умов для ринкового саморегулювання інвестиційного процесу є вкрай необхідним у розв'язанні проблеми створення інвестиційного клімату. Потрібно довести до керівників усіх рівнів розуміння важливості сприятливого інвестиційного клімату в державі для повноцінного функціонування інвестиційного процесу.

Ефективна інвестиційна політика України має передбачати використання державних коштів як засобу створення первинних умов для залучення коштів населення країни та іноземних інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Подолання проблем, розглянутих у статті, створить нормальні умови для роботи інвесторів та економічного зростання України.

У подальшому доцільно розглянути організаційні аспекти державного регулювання забезпечення економіки України прямими іноземними інвестиціями та економічні механізми створення державних інститутів з регулювання процесів залучення іноземних інвестицій в економіку держави.

Список використаних джерел

1. Антонечко Т. Фактори, що впливають на іноземні інвестиції / Т. Антонечко, Д. Пруненко, О. Уткін, О. Жилкова // *Фінанси України*. — 2002. — № 10. — С. 35—40.
2. Гайдуцький А. П. Залучення іноземних інвестицій в економіку Китаю (досвід для України) / А. П. Гайдуцький // *Актуальні проблеми економіки*. — 2003. — № 7 (25). — С. 14—21.
3. Гордієнко Я. Я. Інвестиції та інновації – чого чекати у найближчий період / Я. Я. Гордієнко, М. Є. Лисенко // *Науково-технічна інформація*. — 2004. — № 1. — С. 14—18.
4. Долішній М. І. Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів України / М. І. Долішній // *Регіональна економіка*. — 2005. — № 2. — С. 7—14.
5. Єрмошенко М. М. Спільний проект Україна – НАТО “Економічні та правові аспекти залучення іноземних інвестицій в оборотно-промисловий комплекс України” / М. М. Єрмошенко // *Актуальні проблеми економіки*. — 2003. — № 8 (26). — С. 31—36.
6. Згривець Л. Ф. Регулювання діяльності іноземних інвесторів / Л. Ф. Згривець // *Фінанси України*. — 2002. — № 12. — С. 90—94.
7. Ковальчук О. В. Моніторинг інвестиційних процесів в Україні / О. В. Ковальчук // *Актуальні проблеми економіки*. — 2003. — № 7 (25). — С. 36—43.
8. Кухленко О. Стратегія інвестиційної діяльності в Україні / О. Кухленко, О. Смірнова // *Економіка України*. — 2002. — № 11. — С. 22—28.
9. Солдатенко О. В. Правове забезпечення іноземних інвестицій / О. В. Солдатенко // *Фінанси України*. — 2003. — № 16. — С. 108—112.

Нові видання зі статистики цін: “Індекси споживчих цін” та “Індекси цін виробників”

А. П. Ревенко,
доктор економічних наук

Департамент статистики цін Держкомстату нещодавно видав два щорічні збірники зі статистики цін: “Індекси споживчих цін”¹ та “Індекси цін виробників”². Обидва видання є значно кращими за аналогічні попередні. Вони мають більший обсяг, містять нові розділи, детальніше та розгорнутіше подають індекси цін та регіональні цінові показники, а також, що особливо важливо, наводять більш повні методологічні пояснення. Такі вдосконалення, безумовно, заслуговують позитивної оцінки, вони краще відповідають потребам користувачів, особливо щодо підвищеної уваги суспільства до індексу споживчих цін (ІСЦ).

Обидва видання мають новий поліпшений дизайн обкладинки, містять паралельний англійський текст, що вкрай необхідно для зарубіжних користувачів. Було б бажано доповнити назви збірників позначенням року, дані за який є останні. Майже всі інші статистичні збірники, що видаються Держкомстатом, містять у назві рік, наприклад: “Статистичний щорічник України за 2006 рік”, “Україна у цифрах у 2007 році”, “Витрати і ресурси домогосподарств України у 2006 році” тощо. Тим більше, що на кожній сторінці обох збірників унизу наводиться їх назва з позначенням року. До того ж, без наведення року у назвах цінових збірників складно на них посилалися, коли йдеться про необхідність наведення даних із щорічників за різні роки. Взагалі наведення року є загальноприйнятою практикою статистичних публікацій у зарубіжних країнах.

Цьогорічне видання збірника “Індекси споживчих цін” має обсяг 182 сторінки, що у півтора рази перевищує обсяг попереднього видання з даними за 2006 рік (122 с.) та майже у два з половиною рази – збірника з даними за 2005 рік (76 с.).

Дуже добре, що в останній збірник по індексах споживчих цін включено новий розділ “Середні споживчі ціни”. Він містить абсолютні (а не тільки відносні, як раніше) показники середніх споживчих цін (переважно грн. (коп.) за кг) щодо 23-х найбільш значущих харчових продуктів, на які за вагами 2006 р. припадало 26,039% споживчих витрат. Саме за цими продуктами останнім часом упродовж року спостерігаються найбільші цінові зміни як у бік їх збільшення, так і зменшення порівняно з попередніми місяцями. Без наведення даних щодо середніх цін наші індекси споживчих цін базувалися лише на відносних, абстрактних показниках і мали занадто віртуальний характер. Дуже добре, що ці середні ціни наводяться щомісячно не лише по Україні, а і по її регіонах.

Стосовно розділу збірника можна висловити два побажання. По-перше, оскільки індекси в Україні найчастіше порівнюються з показниками грудня попереднього року, то слід було б додатково передбачити в цих таблицях додаткові колонки з цінами за грудень попереднього року. По-друге, можна тільки вітати розширення показників цього року за рахунок додаткового включення даних про середні ціни за деякими товарами та послугами. Варто додати, що раніше (десь три-чотири роки тому) навіть двічі на рік видавалися окремі статистичні збірники під назвою “Середні ціни і тарифи на споживчі товари, платні послуги та їх індекси”. У них наводилися абсолютні дані про середні ціни щодо 50-ти продовольчих товарів по Україні, у т.ч 29 – по регіонах, 69-ти непродовольчих (включаючи 13 по регіонах) та 31-го виду платних послуг (включаючи 7 по регіонах). Тому певні “резерви” розширення цього розділу безумовно існують.

Наприкінці збірника у методологічних поясненнях (с. 176–182) наводиться розгорнута вагова структура розрахунку ІСЦ. Вагова структура є одним із двох основних елементів цього індексу і дуже добре, що вони наведені навіть за кожним із 296 товарів та послуг, які охоплюються індексом. Щодо цих даних, то, на жаль, вони подаються без посилання на рік, до якого належать. Було б також доцільно, по можливості, розписувати дані щодо вагової структури індексу і за попередні роки. Тут виникатимуть певні труднощі, оскільки кількість і склад індивідуальних продуктів та послуг, які включаються до індексу, змінюється. Але за останні 2–3 роки цей набір не змінювався, а щодо групових показників, то швидше за все є можливість наводити ці дані й за більш тривалий період. Дані щодо змін вагової структури важливі для кращого розуміння характеру споживчих витрат, зокрема, співвідношень між трьома основними групами витрат – продовольчі та непродовольчі товари і послуги. Мабуть є можливість перерахувати вагові структури попередніх років за нещодавно прийнятою в Україні Класифікацією індивідуального споживання за цілями.

Як і в попередніх виданнях, основна увага в новому збірнику приділена розгорнутій, багатоплановій характеристиці змін споживчих цін. Вони наводяться не лише за останній рік, або за два-три останні роки, а з початку розрахунку цих індексів – серпня 1991 року, тобто за 17 років. Читачі можуть знайти тут величини змін індексу за будь-який місяць цього вже досить тривалого періоду, включаючи, наприклад, найбільше зростання ІСЦ у січні 1992 р. проти грудня 1991 р. – у 3,852 раза!

Збірник “Індекси споживчих цін” складається з двох розділів. Перший характеризує індекси по всій

¹ Індекси споживчих цін : [стат. зб.] / [за ред. Ю. М. Остапчука]. — К. : Держкомстат України, 2008. — 182 с.

² Індекси цін виробників : [стат. зб.] / [за ред. Ю. М. Остапчука]. — К. : Держкомстат України, 2008. — 138 с.

© А. П. Ревенко, 2008

Україні, другий – по її регіонах. Значення ІСЦ наведені кількома розділами, а саме: загальний індекс, що охоплює всі товари та послуги; його розподіл на три основні групи – продовольчі та непродовольчі товари, послуги; більш детальна характеристика індексів кожної групи – 25 підгруп за продовольчими товарами та 46 підгруп за непродовольчими товарами та послугами. Причому за всіма цими показниками подаються як річні, так і щомісячні цінові зміни. Важливо звернути увагу, що крім змін індексів щодо попереднього місяця та грудня попереднього року, які у нас найбільш поширені, наводиться і другий аспект їх розрахунків, який поширений в інших країнах світу, зокрема в Євросоюзі – зміни індексів не до грудня, а в середньорічному варіанті, та місячні співвідношення до відповідних періодів попереднього року. Можливо, що відмінності цих двох варіантів розрахунків не дуже зрозумілі для деяких користувачів, але вони принципово важливі. Так, загальний ІСЦ в Україні у грудні 2007 р. до грудня попереднього 2006 р. становив 116,6%, а у варіанті середньорічних порівнянь, тобто змін за весь 2007 р. до попереднього 2006 р., він був нижчим і становив 112,8%. А у 2005 р. грудневі співвідношення (грудень 2005 р. до грудня 2004 р.) були нижчими, ніж середньорічні зміни індексів 2005 р. проти середньорічних показників 2004 р. – відповідно 110,3 і 113,5%. Мабуть, існує необхідність більш детально викласти ці розбіжності з наведенням прикладів у методологічних поясненнях.

У збірнику необхідна увага приділена і регіональним ІСЦ, до яких упродовж 2008 р. значно підвищилась увага органів виконавчої влади. У збірнику регіональні індекси представлені п'ятьма таблицями проти трьох у збірнику за 2006 р. і лише однієї – за 2005 р.

Можна вважати цілком виправданим включення до збірника розділу “Додаткова інформація”. Він, зокрема, містить такі показники по Україні, як порівняння ІСЦ з індексами цін виробників промислової продукції, номінальної та реальної заробітної плати та доходів населення. Такі зіставлення необхідні для соціально-економічного аналізу та порівнянь за різними аспектами. В цьому розділі також наводяться дані з ІСЦ по країнах СНД та окремих країнах Європи. Хотілося б побажати розширити обсяги публікації цих індексів по зарубіжних країнах, зокрема зведеного ІСЦ по країнах Євросоюзу. Ці відомості можна без труднощів запозичити з щомісячних видань МВФ “International Financial Statistics”, які отримує Держкомстат України. В них містяться стандартні таблиці, в яких наводяться ці індекси не тільки по окремих країнах, але і по регіонах світу, окремо по розвинених країнах, та країнах, що розвиваються, і навіть світу в цілому. І для споживачів було б цікаво мати уявлення щодо змін ІСЦ у таких країнах, як США, Японія, Китай.

Інший збірник – “Індекси цін виробників” – за обсягом також значно перевищує аналогічні

збірники за два попередні роки (2005 р. – 74 с., 2006 – 98 с., останній 2007 р. – 138 с.). У ньому є нові розділи, розширені та вдосконалені існуючі, а також значно поглиблені методологічні пояснення.

У попередніх виданнях наводились індекси цін виробників за трьома групами – ціни виробників промислової продукції, ціни на будівельно-монтажні роботи та тарифи на вантажні перевезення й послуги зв'язку. Існуючий у попередніх виданнях цього збірника розділ, що охоплював тарифи на вантажні перевезення та послуги зв'язку в останньому збірнику розукрупнено і представлено трьома окремими розділами: індексами тарифів на транспортування вантажів трубопроводами, перевезення вантажів залізничним транспортом та послуги зв'язку юридичним особам.

Дуже добре, що в останній збірник щодо індексів цін виробників уперше включені цінові індекси реалізації основних сільськогосподарських продуктів. Сільськогосподарські індекси та ціни у подальшому суттєво впливають на харчовий компонент ІСЦ, принаймні, значно більше, ніж харчовий компонент індексу цін виробників промислової продукції, оскільки в структурі промислової продукції на харчові продукти припадає лише 15% загального обсягу реалізації.

Треба вітати включення цього нового розділу і при цьому зазначити, що індекси щодо сільського господарства, на відміну від усіх інших цінових індексів, розробляються не в департаменті статистики цін, а у департаменті статистики сільського господарства та навколишнього середовища Держкомстату України. У цьому розділі наведені абсолютні показники цін реалізації за 2002–2007 роки (с. 85), а не тільки відносні індекси. Зрозуміло, що випереджаюче зростання індексів цін на продукцію сільського господарства значною мірою зумовлює відповідне зростання цін виробників харчових продуктів і споживчих цін. Водночас доцільно звернути увагу, що формат розробки зазначених індексів істотно відрізняється від інших галузевих індексів цін виробників, і було б доцільно при можливості здійснювати його розробку в такому самому форматі, як і інші галузеві індекси цін виробників. Тут мова йде про те, що, на відміну від інших індексів цін виробників, які порівнюються з ціновими показниками грудня попереднього року, сільськогосподарські індекси обчислюються не до грудня, а до відповідного періоду попереднього року. Тому, на нашу думку, доцільним є представлення сільськогосподарських індексів таким самим чином, як і інших галузевих індексів цін виробників. Тобто йдеться про додержання єдиного формату публікації індексів цін виробників за всіма видами економічної діяльності.

На завершення розгляду індексів цін виробників хотілось би зупинитися на трьох можливих напрямках подальшого вдосконалення цього збірника. Перший стосується можливостей наведення крім відносних індексів, якими цей збірник певною

мірою переобтяжений, і абсолютних цінових показників (як щодо продукції сільського господарства та цін на харчові продукти у збірнику “Індекси споживчих цін”). Другий – поступового додаткового обчислення індексів цін виробників у галузях економіки, в яких він поки що не розраховується. Насамперед йдеться про індекси націнок оптової та роздрібної торгівлі та деяких видів послуг юридичним особам. Розрахунки індексів у цих переважно сервісних галузях здійснюються статистикою розвинених західних країн, відповідна методологія детально викладена у публікації МВФ та інших міжнародних організацій “Producer Price Index Manual. Theory and Practice”. І третій напрям стосується вивчення можливостей розрахунків в Україні зведеного, узагальнюючого індексу цін виробників, який би охоплював не окремі види економічної діяльності – промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт – а всі або майже всі види економічної діяльності. Зрозуміло, що це до-

сить складне завдання, але воно необхідне фахівцям департаменту статистики цін, і слід було б, принаймні поступово, вивчити методологічні та практичні аспекти його реалізації разом зі спеціалістами інших департаментів Держкомстату, насамперед департаменту макроекономічної статистики.

У цілому слід вітати нові щорічні видання Держкомстату України. У них простежується постійне намагання з року в рік розширювати та поглиблювати публікацію даних зі статистики споживчих цін і цін виробників, повніше висвітлювати методологічні аспекти побудови цих індексів. Слід також додати, що крім цих двох публікацій з індексів цін, які мають обмежений тираж, департамент статистики цін досить розгорнуто, і що особливо важливо – дуже оперативно, наводить індекси цін споживачів та виробників на веб-сайті Держкомстату України, відкриваючи можливість ознайомлення з ціновими індексами для широкого кола користувачів.

ДО ЮВІЛЕЮ АНТОНІНИ МИХАЙЛІВНИ ЄРІНОЇ

Ім'я Антоніни Михайлівни Єріної – доктора економічних наук, професора кафедри статистики Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана – вже багато років є відомим у наукових колах нашої країни та за її межами. Нещодавно Антоніна Михайлівна, талановитий учений-статистик, досвідчений педагог, добра, чуйна людина, просто чарівна жінка, приймала вітання з нагоди свого ювілею від колег, аспірантів, численних студентів, від усіх, кому пощастило працювати та спілкуватися з нею.

Творчий шлях Антоніни Михайлівни нерозривно пов'язаний з кафедрою статистики Київського національного економічного університету (колишній КІНГ). У 1966 році вона за-

кінчила аспірантуру та успішно захистила кандидатську дисертацію, а у 1984 році – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності “статистика”. Наукові досягнення А. М. Єріної лягли в основу формування ряду нових наукових напрямів вітчизняної статистики. Антоніна Михайлівна є визнаним першопроходцем у таких важливих напрямках статистичної науки і практики, як вибіркові спостереження, статистичне моделювання взаємозв'язків та прогнозування тенденцій розвитку соціально-економічних процесів, теоретичні проблеми статистики тощо. Значною мірою саме вона ініціювала застосування прогресивної комп'ютерної техніки та високо-ефективних інформаційних технологій обробки статистичних даних у дослідницькому й освітньому процесі.

Численні наукові здобутки професора А. М. Єріної знайшли своє відображення у кількох наукових монографіях, були впроваджені у навчально-педагогічний процес та використані у ряді підручників і навчальних посібників, виданих за її авторства та наукової редакції. Результати досліджень А. М. Єріної зі статистики та суміжних з нею важливих наукових напрямів і дисциплін опубліковані на сторінках авторитетних вітчизняних та міжнародних періодичних видань.

Значну увагу й багато зусиль Антоніна Михайлівна приділяє підготовці наукових та науково-педагогічних кадрів. Під її керівництвом було захищено дві докторські та десятки кандидатських дисертацій, підготовлено сотні висококваліфікованих фахівців у галузі статистики.

За багаторічну плідну працю професор А. М. Єріна була нагороджена грамотами і відзнаками Міністерства освіти і науки України; їй також було присвоєне почесне звання заслуженого працівника Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана.

Вітаючи Антоніну Михайлівну Єріну з ювілеєм, Рада засновників, редакційна колегія журналу “Статистика України”, колективи Державного комітету статистики України та Науково-технічного комплексу статистичних досліджень висловлюють свою щирю повагу та вдячність, зичать їй міцного здоров'я, щастя, натхнення у подальшій праці на ниві статистичної науки й освіти України.

ВІД ШИРОГО СЕРЦЯ ВІТАЄМО АНТОНІНУ МИХАЙЛІВНУ ЄРІНУ З ЮВІЛЕЄМ!

У серпні відзначила свій ювілей Антоніна Михайлівна Єріна, доктор економічних наук, професор кафедри статистики Державного вищого навчального закладу “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Випускниця Київського фінансово-економічного інституту у лютому 1966 року закінчила аспірантуру при кафедрі статистики Київського інституту народного господарства та успішно захистила кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

З 1962 року Антоніна Михайлівна постійно працює в університеті, де розпочала свою науково-педагогічну діяльність з посади асистента кафедри статистики і пройшла всі сходинки професійного зростання від асистента до професора, шанованого в Україні науковця і педагога кафедри статистики. За її активної участі підготовлено сотні фахівців-статистиків, які плідно працюють в органах державної влади, статистичних органах, університетах і науково-дослідних інститутах України, в міжнародних організаціях, університетах США. Її педагогічну майстерність, науковий хист, глибокий професіоналізм багаторазово відмічали колеги з університету та інших навчальних закладів.

Антоніна Михайлівна веде плідну науково-дослідну та науково-організаційну роботу. За її авторства опубліковано три підручники, вісім навчальних посібників, серед яких єдині в Україні “Статистичне моделювання та прогнозування” і “Організація вибірових обстежень”, дві монографії, понад сто статей та інших наукових праць. У жовтні 1984 року А. М. Єріна захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Вона є широковідомим фахівцем у галузі статистики не тільки в Україні, а й за її межами. Під керівництвом А. М. Єріної підготовлено та успішно захищено 2 докторських та понад 20 кандидатських дисертацій.

Антоніна Михайлівна є одним з найвиразніших представників статистичної школи Й. С. Пасхавера. Її наукові дослідження були спрямовані на вдосконалення методологічного апарату аналізу закономірностей формування і розвитку соціально-економічних явищ і процесів, застосування цього апарату в умовах сучасного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Вона брала активну участь у підготовці комплексу навчально-методичної літератури, на підвалинах якого були закладені принципово нові підходи до організації навчального процесу: рейтингова оцінка результатів навчання, програмований контроль знань студентів, структурно-логічні схеми викладення статистичних дисциплін, впровадження дистанційного навчання, використання інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальному процесі.

За багаторічну сумлінну працю та вагомий внесок у розвиток статистичної науки й університету А. М. Єріна нагороджена Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, знаком “Відмінник освіти України”, їй присвоєно почесне звання заслуженого працівника Державного вищого навчального закладу “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Крім високопрофесійних якостей, Антоніна Михайлівна приваблює людей, які її оточують, своєю чуйністю, глибокою порядністю, сердечною щирістю та життєвою мудрістю.

Шановна наша Антоніно Михайлівно! Нехай доля подарує Вам ще багато творчих сил і задумів. Хай Віра, Надія, Любов завжди супроводжують Вас і надихають на нові звершення, допомагають зберегти молодість, енергію, оптимізм. Хай щастить Вам у житті, роботі, спілкуванні з колегами та студентами. Зичимо міцного здоров'я, щастя, радості, творчих успіхів, натхнення, добробуту в сім'ї та здійснення мрій і сподівань!

*Колектив кафедри статистики
ДВНЗ “КНЕУ ім. Вадима Гетьмана”*

Зарубіжні гості

З метою обговорення питань реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” у рамках компонента “Статистика торгівлі товарами” з **15 до 31 липня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проекту програми TACIS “Статистика – 10” Ромеш Пол, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо останніх тенденцій економічного розвитку України **29 липня 2008 року** в Держкомстаті України перебував заступник директора департаменту Інституту міжнародних фінансів Любомир Мітов, який зустрівся з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту статистики цін, департаменту макроекономічної статистики та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань компонента “Міжгалузева статистика підприємств” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках контракту “Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики” з **11 до 13 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала експерт Проекту Маріана Пьєтреану, яка працювала з фахівцями департаменту міжгалузевої статистики підприємств.

З метою обговорення питань компонента “Статистика зовнішньої торгівлі послугами” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках контракту “Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики” з **19 до 21 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проекту Гієм Талон, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань впровадження автоматизованої системи підтримки класифікацій компонента “Статистична інфраструктура” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках контракту “Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики” з **19 до 21 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала експерт Проекту Марія-Маделіна Фужер, яка працювала з фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень.

З метою обговорення питань екологічної статистики за компонентом “Впровадження екологічного обліку” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р.

“Вдосконалення методології та організації статистики” між Державним комітетом статистики України та консорціумом у складі: ADETEF (Франція) – відповідальний член, BEA (Росія), CSO of Poland (Польща), ICON (Німеччина), INSEE (Франція), Romanian NSI (Румунія), Statistics Finland (Фінляндія), BAT “Інформаційно-аналітична агенція Статінформконсалтинг” (Україна) на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **26 до 28 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Юкка Муукконен, який працював з фахівцями департаменту статистики сільськогосподарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань запровадження системи статистичних реєстрів за компонентом “Статистична інфраструктура” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **26 до 29 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Маріана Пьєтреану, яка працювала з фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень.

З метою обговорення питань стосовно переліку показників для проведення моніторингу Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року у рамках реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” з **26 до 29 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проекту програми TACIS “Статистика – 10” Віллем де Вріс, який працював з фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень.

З метою обговорення питань щодо участі Держкомстату України у проекті “Інтегроване використання колекції мікроданих світових переписів” (IPUMS), США **29 серпня 2008 року** в Держкомстаті України перебував представник проекту “Інтегроване використання колекції мікроданих світових переписів” Роберт МакКейн, який зустрівся з фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань складання таблиць “витрати-випуск” сектору “Система національних рахунків” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **2 до 4 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Мішель Брайбант, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань статистичних обстежень сільського господарства за компонентами “Цілісна система статистичних спостережень у галузі сільського, лісового та рибного господарства” та “Економічні рахунки сільського господарства” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **2 до 4 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебували короткострокові експерти Іліє Думітреску та Марія Іоанна Нікола, які працювали з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань демографічної бази даних та застосування ГІС у статистиці сектору “Демографічна статистика” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **1 до 5 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Гай Деспланк, який працював з фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань реалізації компонента “Статистика зовнішньої торгівлі послугами” Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” з **1 до 5 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала експерт Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” Дайва Берсенайте, яка працювала з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо реалізації компонента “Продуктивність праці” Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” з **8 до 12 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” Петер Гавлік, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань реалізації компонента “Статистика інновацій” Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” з **8 до 13 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проєкту програми ТАСІС “Статистика – 10” Семмі Сіоен, який працював з фахівцями департаменту статистики послуг.

З метою обговорення методологічних та організаційних питань з розробки проєктів рекомендацій щодо статистики лісового і рибного господарств компонента “Цілісна система статистичних спостережень у галузі сільського, лісового та рибного господарства” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних пере-

творень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **9 до 11 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Ана Крістіна Рамос, яка працювала з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань щодо індексів споживчих цін за компонентом “Удосконалення індексу споживчих цін” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **15 до 17 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Хью Пікард, який працював з фахівцями департаменту статистики цін.

З метою обговорення питань статистики енергетичного сектору за компонентом “Показники та збір даних в енергетичному секторі” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **15 до 17 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Лео Колттола, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань квартальних рахунків (застосування математичних методів) компонента “Короткострокові національні рахунки” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **16 до 19 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Орельєн Добер, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань статистики відходів в Україні за компонентом “Удосконалення системи статистичних обстежень і методології збору даних. Відповідність вимогам звітності міжнародних екологічних угод” Проєкту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **16 до 18 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Маріанна Каплас, яка працювала з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань складання методологічних рекомендацій щодо удосконалення інформаційної бази й алгоритму розрахунку різних індексів у промисловості за компонентом “Розробка показників кон’юнктури” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **16 до 18 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Лаурент Барбе, який працював з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення питань щодо організації муніципальної статистики та методологій для виміру економічної діяльності у галузі туризму за компонентом “Регіональна статистика” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **22 до 26 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебували короткострокові експерти Жан-Марк Кальва та Робер Рейнар, які працювали з фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань перегляду поточного стану виконання Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **22 до 24 вересня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала керівник Проекту Лея Рейнхольдсон, яка працювала з керівництвом Держкомстату та керівниками структурних підрозділів.

Зарубіжні відрядження

З метою участі у третьому робочому семінарі “Інтеграція мікроданих європейських переписів” у рамках Проекту “Європейський інтегрований перепис даних”, який проходив у Центрі з питань демографічних досліджень, з **9 до 12 липня 2008 року** у м. Барселона (Королівство Іспанія) перебувала головний спеціаліст-економіст відділу перепису населення департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою С. О. Редченко.

З метою участі в навчальному семінарі з питань квартальних національних рахунків, який проходив у Об’єднаному Віденському інституті, з **20 липня до 2 серпня 2008 року** у м. Відень (Австрійська Республіка) перебували головний спеціаліст-економіст відділу зведених національних рахунків та національного багат-

ства департаменту макроекономічної статистики І. П. Шевченко та головний спеціаліст-економіст відділу короткострокових національних рахунків цього департаменту О. М. Рожкова.

З метою участі у дев’ятому раунді переговорів “ЄС – Україна, нова посилена угода” з **21 до 23 липня 2008 року** у м. Брюссель (Королівство Бельгія) перебувала заступник Голови Держкомстату України Н. С. Влащенко.

З метою участі у візиті тристоронньої делегації з числа членів правління Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та представників Виконавчої дирекції Фонду з **28 до 31 липня 2008 року** у м. Москва (Російська Федерація) перебувала директор департаменту статистики праці Н. В. Григорович.

З метою участі у підготовці остаточного звіту Держкомстату України, Українського центру соціальних вимог, Міністерства охорони здоров’я України та ORC Macro за матеріалами вибіркового медико-демографічного обстеження населення України у 2007 році з **9 до 25 серпня 2008 року** у м. Вашингтон (Сполучені Штати Америки) перебувала директор департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою Л. М. Стельмах.

З метою участі у Міжнародній конференції “Удосконалення сільськогосподарської статистики з урахуванням досвіду проведення сільськогосподарського перепису”, який був організований Федеральною службою державної статистики Росії, з **23 до 29 серпня 2008 року** у м. Москва (Російська Федерація) перебував директор департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища О. М. Прокопенко.

З метою участі в навчальному візиті з питань статистики енергетики до Національного статистичного інституту Фінляндії в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики, сектор 9 – “Статистика енергетики”, компонент А – “Показники та збирання даних зі статистики енергетики” з **25 до 29 серпня 2008 року** у м. Гельсінкі (Фінляндська Республіка) перебували директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко, заступник начальника відділу статистики товарних ринків цього департаменту В. П. Смаляна та головний спеціаліст-економіст цього ж відділу В. М. Божок.

З метою участі в навчальному візиті з питань модернізації статистичної інформаційної системи державної статистики до Національного інституту статистики та економіки Французької Республіки (INSEE) в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики, сектор 18 – “Створення

бази метаданих”, компонент А – “Створення бази метаданих” з **2 до 6 вересня 2008 року** у м. Париж (Французька Республіка) перебували заступник Голови Держкомстату України К. М. Шишкіна, директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук, в. о. директора департаменту інформатизації О. О. Пузанова та перший заступник начальника Головного міжрегіонального управління статистики у м. Києві Н. М. Юровська.

З метою участі у дев'ятій сесії Робочої групи з питань моніторингу та оцінки навколишнього середовища Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) з **3 до 6 вересня 2008 року** у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала начальник відділу статистики природних ресурсів та навколишнього середовища департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища Л. П. Квашук.

З метою участі у робочій зустрічі з питань статистики ринку праці, яка проходила в Центральному статистичному офісі Республіки Польща, з **14 до 18 вересня 2008 року** у м. Варшава (Республіка Польща) перебували заступник директора департаменту статистики праці І. В. Сенік та начальник відділу методології статистики ринку праці цього департаменту Т. В. Бочкарьова.

З метою участі в Семінарі високого рівня для країн ТАСІС з питань статистичної класифікації видів економічної діяльності і статистичної класифікації продуктів за видами економічної діяльності, що був організований компанією Sogeti Luxembourg, з **15 до 19 вересня 2008 року** у м. Ташкент (Республіка Узбекистан) перебували заступник Голови Держкомстату України К. М. Шишкіна та заступник директора департаменту планування та організації статистичних спостережень – начальник відділу статистичних класифікацій А. В. Варнідіс.

З метою участі в навчальному візиті з питань методології статистики цін в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики, сектор 13 – “Статистика цін”, компонент 13.A2 з **22 до 26 вересня 2008 року** у м. Бухарест (Румунія) перебували заступник директора департаменту статистики цін – начальник відділу методології статистики споживчих цін І. Є. Шкурська та начальник відділу організації спостережень за споживчими цінами цього департаменту Н. В. Профацька.

З метою участі в навчальному візиті з питань удосконалення статистики інвестицій зовнішньоекономічної діяльності в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики, сектор 8 – “Статистика інвестицій та будівництва”, компонент В – “Інвестиції” з **22 до 27 вересня 2008 року** у м. Париж (Французька Республіка) перебували директор департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко, заступник директора цього департаменту Н. Г. Луценко та начальник відділу статистики інвестицій зовнішньоекономічної діяльності та основних засобів цього ж департаменту Т. Є. Кобзева.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення європейських принципів і французьких практик щодо розробки допоміжних рахунків соціального захисту, освіти, науки та досліджень (сектор 12 – “Статистика послуг”, компонент А – “Соціальні послуги” та компонент В – “Нефінансові послуги” з **29 вересня до 8 жовтня 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували директор департаменту статистики послуг І. В. Калачова, заступник директора цього департаменту І. М. Самченко, начальник відділу статистики житлово-комунальних послуг цього департаменту О. А. Рудич та начальник відділу моніторингу соціальних програм та одноразових обстежень цього ж департаменту О. О. Кармазіна.

Анотації

А. М. Єріна, І. В. Калачова

Національний рахунок охорони здоров'я: методологічні принципи формування та аналітичні можливості

У статті розкрито аналітичні можливості національного рахунку охорони здоров'я щодо оцінки національних витрат на охорону здоров'я. Систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді допоміжних соціальних рахунків за європейською методологією є принципово новим напрямом модернізації соціальної статистики і розвитку української статистики в цілому. Наявність такої інформації сприятиме комплексному оцінюванню фінансування охорони здоров'я в країні.

Р. О. Кулинич

Статистичні методи вивчення впливу окремих чинників, що характеризують економічні явища та процеси, на результативну ознаку

У статті запропоновано способи застосування статистичних методів кількісного вивчення взаємозв'язків для оцінювання впливу окремих чинників економічного явища як засіб статистичного аналізу структури національної економіки.

М. Т. Микитенко, М. В. Леснікова, І. І. Бойко, К. О. Пономаренко

Удосконалення методологічних підходів до розрахунків вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних вантажних митних декларацій

У статті викладено переглянуті методологічні підходи до розрахунків вартості страхування і фрахту в імпорті товарів на основі даних вантажних митних декларацій. Особливу увагу зосереджено на процесі формування вибіркової сукупності за регіонами України, товарною та географічною структурами.

В. С. Михайлов, О. Б. Хотетовська

Панорама методів рейтингового оцінювання та використання їх у статистиці фінансів підприємств

У статті проаналізовано основні проблеми побудови узагальнюючих, інтегральних статистичних показників. Висвітлено питання стосовно побудови рейтингових систем. Розглянуто підходи до рейтингового оцінювання фінансового стану у статистиці фінансів підприємств.

О. М. Мотузка

Спеціальний стандарт поширення даних та статистика міжнародної технічної допомоги

У статті проаналізовано роль та значення спеціального стандарту поширення даних як джерела доступу громадськості до статистичної інформації щодо основних макроекономічних показників, визначено місце та основні завдання статистики міжнародної технічної допомоги, окреслено існуючі проблеми її становлення.

О. П. Романюк

Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки.

Частина I. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання діяльності з надання соціальних послуг

У роботі досліджено питання теорії та методології вимірювання діяльності установ, що надають соціальні послуги. Доведено актуальність та практичну значущість процесу вимірювання діяльності соціальних установ, досліджено роль та місце вимірювання діяльності в системі управління, що зорієнтована на результати. Окремим блоком наведено стислу характеристику показників (індикаторів) діяльності, вимоги до їх розробки та застосування.

В. Г. Саріогло, Г. І Терещенко

Підходи до статистичного оцінювання якості загальної середньої освіти в Україні

У статті розглядаються загальні підходи до забезпечення об'єктивного характеру оцінювання якості освіти в Україні. Для оцінки якості загальної середньої освіти пропонується встановити систему вимірів якості, що характеризуються окремими групами первинних показників. Обговорюються особливості використання таких вимірів якості загальної середньої освіти, як релевантність, ефективність, доступність, порівнянність; ресурсне забезпечення та структура освіти. При цьому за найбільш важливий вимір якості приймається релевантність як ступінь задоволення поточних та потенційних потреб основних користувачів. Розглядаються особливості побудови та використання інтегральних показників якості освіти в цілому та за окремими її вимірами.

Т. М. Бульчак

Статистична оцінка суб'єкта спостереження оптової торгівлі

У статті за допомогою методів статистичного аналізу досліджено основні тенденції, що існують на вітчизняному ринку оптової торгівлі впродовж останніх п'яти років. Зроблено висновок про шляхи вдосконалення системи статистичного спостереження у сфері оптової торгівлі.

В. А. Голян

Оцінка фіскального регулювання водокористування

У статті обґрунтовується необхідність удосконалення фіскального регулювання використання водних ресурсів. Проведено аналіз надходжень водоресурсних платежів до бюджетів різного рівня, досліджено динаміку надходжень окремих складових збору за спеціальне використання водних ресурсів. Виявлено регіональну асиметрію фіскальної віддачі забраної води.

Л. А. Сошнікова

Аналіз взаємозв'язку показників економічної та природоохоронної діяльності галузей

На прикладі діяльності суб'єктів господарювання розглядаються питання аналізу взаємозв'язку показників економічної та природоохоронної діяльності галузей Республіки Білорусь з використанням методу канонічних кореляцій та економетричних моделей: моделі множинної лінійної регресії та системи одночасних рівнянь.

Д. В. Шиян

Нові методи аналізу динамічних рядів та рівня ризику

У роботі розглядаються нові методи обробки рядів динаміки, що отримали назви “ковзна швидкість” та “ковзні очікування”. В основі розрахунку лежить принцип раціональних очікувань, а саме припущення, що попередні тенденції значною мірою формують наступні дії. Запропонована методика визначення рівня ризику дохідності акцій на базі розрахунку ковзних очікувань замість показника стандартного відхилення дозволить оцінювати ризик не через коливання доходів у часі, а через імовірність отримання доходів, виходячи з попередніх подій.

Л. О. Попова

Перевірка валідності як один з етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств

У статті представлено деякі методологічні аспекти перевірки валідності кон'юнктурних обстежень будівельних підприємств. Перевірку валідності визначено як один з етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень підприємств. Наведено приклади перевірки валідності та деяких інших етапів оцінки достовірності результатів кон'юнктурних обстежень на базі будівельних підприємств. Проведено практичні розрахунки за допомогою якісних даних кон'юнктурних обстежень підприємств.

Б. І. Колісник, О. М. Шубалий

Обґрунтування конкурентних стратегій лісогосподарських підприємств регіону на основі індексного методу

У статті представлено результати застосування індексного методу для комплексної оцінки рівня конкурентних переваг сукупності лісогосподарських підприємств у межах окремого регіону. Проведено картографічний аналіз тенденцій зміни конкурентних переваг, визначено конкурентну позицію та сформульовано основні положення базових конкурентних стратегій діяльності кожного підприємства на найближчу перспективу.

М. В. Шурик

Інституційне забезпечення процесу виділення земель під забудову у сільських населених пунктах Карпатського макрорегіону

У статті досліджується механізм виділення земельних ділянок під індивідуальне житлове будівництво на селі. Пропонуються нові підходи до організації цього процесу.

Л. М. Мекиун

Роль О.О. Русова у формуванні чернігівського типу земської статистики

У статті розглядаються наукові дослідження О. О. Русова на посаді земського статистика Чернігівського губерньського земства. Найбільше уваги приділено аналізу двох робіт – “Примеры описания отдельных земледельческих хозяйств в поселениях Довжицкой волости Черниговской губернии. Описание Довжицкой волости” (1877 р.) та “Описание Черниговской губернии” (1898–1899 рр.). Показана роль О.О. Русова у визначенні типології селянських господарств, підкреслено важливість поєднання в дослідженні природно-історичних та економічних факторів.

Л. А. Гасєвська

Шкільні реформи початку 60-х років XIX століття в Російській імперії

У статті розглядаються питання управління освітою на початку 60-х рр. XIX ст., аналізуються реформи управління навчальними закладами початкової освіти в досліджуваному періоді. Особлива увага звертається на процеси демократизації та участь громадськості в управлінні освітою.

І. В. Дихнич

Державне регулювання залучення іноземних інвестицій

як ресурс соціально-економічного розвитку країни й регіонів (на прикладі Російської Федерації)

У статті розглядаються особливості російського досвіду державного регулювання міжнародного співробітництва на регіональному рівні. Також аналізуються різноманітні підходи до трактування поняття “іноземні інвестиції”.

С. В. Циц

Ефективність діяльності державних службовців

У статті розглядаються питання забезпечення ефективності діяльності державних службовців в органах державної влади. Проаналізовано науково визначені критерії ефективності діяльності державних службовців, шляхи подальшого підвищення ефективності через призму нормативного врегулювання.

С. О. Шосталь

Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв’язання

Стаття висвітлює організаційні та економічні передумови активізації інвестиційного процесу в Україні. Розглядається зарубіжний досвід залучення іноземних інвестицій у сферу економіки та можливість використання його для України.

Аннотации

А. М. Ерина, И. В. Калачева

Национальный счет здравоохранения:

методологические принципы формирования и аналитические возможности

В статье раскрыты аналитические возможности национального счета здравоохранения в оценке национальных расходов на здравоохранение. Систематизация и формирование агрегированной информации в виде вспомогательных социальных счетов по европейской методологии является принципиально новым направлением модернизации социальной статистики и развития украинской статистики в целом. Наличие такой информации будет способствовать комплексному оцениванию финансирования здравоохранения в стране.

Р. Е. Кулинич

Статистические методы изучения влияния отдельных факторов,

характеризующих экономические явления и процессы, на результативный признак

В статье предложены способы применения статистических методов количественного изучения взаимосвязей для оценивания влияния отдельных факторов экономического явления как средство статистического анализа структуры национальной экономики.

Н. Т. Микитенко, М. В. Лесникова, И. И. Бойко, К. А. Пономаренко

Усовершенствование методологических подходов к расчетам стоимости страхования и фрахта в импорте товаров на основе данных грузовых таможенных деклараций

В статье изложены пересмотренные методологические подходы к расчетам стоимости страхования и фрахта в импорте товаров на основе данных грузовых таможенных деклараций. Особое внимание сосредоточено на процессе формирования выборочной совокупности по регионам Украины, товарной и географической структурам.

В. С. Михайлов, О. Б. Хотетовская

Панорама методов рейтингового оценивания

и использование их в статистике финансов предприятий

В статье проанализированы основные проблемы построения обобщающих, интегральных показателей. Освещен вопрос построения рейтинговых систем. Рассмотрены подходы к рейтинговому оцениванию финансового положения в статистике финансов предприятий.

Е. Н. Мотузка

Специальный стандарт распространения данных и статистика международной технической помощи

В статье проанализированы роль и значение специального стандарта распространения данных как источника доступа общественности к статистической информации по основным макроэкономическим показателям, определено место и основные задачи статистики международной технической помощи, очерчены существующие проблемы ее становления.

О. А. Романюк

**Система измерения деятельности социальных учреждений:
сущность и особенности разработки.**

**Часть I. Теоретико-методологические аспекты измерения деятельности
по предоставлению социальных услуг**

В работе исследованы вопросы теории и методологии измерения деятельности учреждений, предоставляющих социальные услуги. Доказана актуальность и практическая значимость процесса измерения деятельности социальных учреждений, исследованы роль и место измерения деятельности в системе управления, сориентированной на результаты. Отдельным блоком приведена сжатая характеристика показателей (индикаторов) деятельности, требования к их разработке и применению.

В. Г. Сарiogло, А. И. Терещенко

Подходы к статистическому оцениванию качества общего среднего образования в Украине

В статье рассматриваются общие подходы к обеспечению объективного характера оценивания качества образования в Украине. Для оценки качества общего среднего образования предлагается установить систему измерений качества, которые характеризуются отдельными группами первичных показателей. Обсуждаются особенности использования таких измерений качества общего среднего образования, как релевантность, эффективность, доступность, сравнимость, ресурсное обеспечение и структура образования. При этом за наиболее важное измерение качества принимается релевантность как степень удовлетворения текущих и потенциальных потребностей основных пользователей. Рассматриваются особенности построения и использования интегральных показателей качества образования в целом и по отдельным его измерениям.

Т. М. Бульчак

Статистическая оценка субъекта наблюдения оптовой торговли

В статье с помощью методов статистического анализа исследуются основные тенденции, существующие на отечественном оптовом рынке на протяжении последних пяти лет. Сделан вывод о путях усовершенствования системы статистического исследования в сфере оптовой торговли.

В. А. Голян

Оценка фискального регулирования водопользования

В статье обосновывается необходимость усовершенствования фискального регулирования использования водных ресурсов. Проведен анализ поступлений водоресурсных платежей в бюджеты разного уровня, исследована динамика поступлений отдельных составляющих сбора за специальное использование водных ресурсов. Виявлена региональная асимметрия фискальной отдачи забранной воды.

Л. А. Сошникова

Анализ взаимосвязи показателей экономической и природоохранной деятельности отраслей

На примере деятельности субъектов хозяйствования рассматриваются вопросы анализа взаимосвязи показателей экономической и природоохранной деятельности отраслей Республики Беларусь с использованием метода канонических корреляций и эконометрических моделей: модели множественной линейной регрессии и системы одновременных уравнений.

Д. В. Шиян

Новые методы анализа динамических рядов и уровня риска

В работе рассматриваются новые методы обработки рядов динамики, получившие названия “скользящая скорость” и “скользящее ожидание”. В основе расчета лежит принцип рациональных ожиданий, а именно допущение, что предыдущие тенденции в значительной степени формируют последующие действия. Предложенная методика определения уровня риска доходности акций на базе расчета скользящих ожиданий вместо показателя стандартного отклонения позволит оценивать риск не по колебаниям доходов во времени, а на основе вероятности получения доходов, исходя из предыдущих событий.

Л. А. Попова

**Проверка валидности как один из этапов оценки достоверности результатов
конъюнктурных обследований строительных предприятий**

В статье представлены некоторые методологические аспекты проверки валидности конъюнктурных обследований строительных предприятий. Проверка валидности определена как один из этапов оценки достоверности результатов конъюнктурных обследований предприятий. Приведены примеры проверки валидности и некоторых других этапов оценки достоверности результатов конъюнктурных обследований на базе строительных предприятий. Проведены практические расчеты при помощи качественных данных конъюнктурных обследований предприятий.

Б. И. Колисник, А. М. Шубаль

**Обоснование конкурентных стратегий лесохозяйственных предприятий
региона на основе индексного метода**

В статье представлены результаты применения индексного метода для комплексной оценки уровня конкурентных преимуществ совокупности лесохозяйственных предприятий в пределах отдельного региона. Проведен картографический анализ тенденций изменения конкурентных преимуществ, определена конкурентная позиция и сформулированы основные положения базовых конкурентных стратегий деятельности каждого предприятия на ближайшую перспективу.

М. В. Шурик

**Институциональное обеспечение процесса выделения земель под застройку
в сельских населенных пунктах Карпатского макрорегиона**

В статье исследуется механизм выделения земельных участков под индивидуальное жилищное строительство на селе. Предлагаются новые подходы к организации этого процесса.

Л. Н. Мекшун

Роль А.А. Русова в формировании черниговского типа земской статистики

В статье рассматриваются научные исследования А. А. Русова в должности земского статистика Черниговского губернского земства. Больше всего внимания уделено анализу двух работ: “Примеры описания отдельных земледельческих хозяйств в поселениях Довжицкой волости Черниговской губернии. Описание Довжицкой волости” (1877 г.) и “Описание Черниговской губернии” (1898–1899 гг.). Показана роль А.А. Русова в проведении типологизации крестьянских хозяйств и объединении в исследованиях природно-исторических и экономических факторов.

Л. А. Гаевская

Школьные реформы начала 60-х годов XIX столетия в Российской империи

В статье рассматриваются вопросы управления образованием в начале 60-х гг. XIX ст., анализируются реформы управления учебными заведениями начального образования в исследуемом периоде. Особое внимание обращается на процессы демократизации и участие общественности в управлении образованием.

И. В. Дихнич

**Государственное регулирование привлечения иностранных инвестиций
как ресурс социально-экономического развития страны и регионов (на примере Российской Федерации)**

В статье рассматриваются особенности российского опыта государственного регулирования международного сотрудничества на региональном уровне. Также анализируются разнообразные подходы к трактованию понятия “иностраннные инвестиции”.

С. В. Цыц

Эффективность деятельности государственных служащих

В статье рассматриваются вопросы обеспечения эффективности деятельности государственных служащих в органах государственной власти. Проанализированы научно определенные критерии эффективности деятельности государственных служащих, пути дальнейшего повышения эффективности через призму нормативного урегулирования.

С. А. Шосталь

Активизация инвестиционного процесса в Украине: проблемы и пути их решения

Статья освещает организационные и экономические предпосылки активизации инвестиционного процесса в Украине. Рассматривается зарубежный опыт привлечения иностранных инвестиций в сферу экономики и возможность его использования для Украины.

Abstracts

A. M. Yerina, I. V. Kalachova

The Health Care National Account: Methodological Principles of Formation and Analytical Potentialities

The article shows possibilities of the health care national account in estimation of national expenses for public health. Systematization and formation of aggregated information in the form of subsidiary social accounts, according to European methodology, is in the main a new trend of modernization of social statistics and development of Ukrainian statistics as a whole. Such information will facilitate comprehensive estimation financing of public health care in the state.

R. O. Kulynych

Statistical Methods of Studying the Influence of Some Factors, Which Characterize Economic Phenomena and Processes, on the Effective Indication

The article offers the ways of using statistical methods of quantitative study of interconnections for estimating the influence of separate components of economic phenomenon as a mean for statistical analysis of the national economy structure.

M. T. Mykytenko, M. V. Lesnikova, I. I. Boiko, K. O. Ponomarenko

Improving Methodological Approaches to the Insurance Value and Freight Charge Calculations in Import of Goods, Based on Data of Cargo Customs Declarations

The paper provides the revised methodological approaches to insurance value and freight charge calculation in import of goods, based on data of cargo customs declarations. A special attention is given to the process of formation of sample population by region of Ukraine and by commodity and geographical structures.

V. S. Mykhailov, O. B. Hotetovska

Panorama of Rating Estimation Methods and Their Use in Enterprise Finance Statistics

The paper presents the analysis of the main problems concerning the development of generalized, integral statistical indicators. It also covers the issue of the rating system development. The author examines the approaches to the rating estimation of financial state in enterprise finance statistics

O. M. Motuzka

The Special Data Dissemination Standard and International Technical Assistance Statistics

The article analyses the role and significance of the special data dissemination standard as a source of user access to statistical information on the basic macroeconomic indicators. It also determines the place and main tasks of international technical assistance statistics, and shows the existing problems of its formation.

O. P. Romanyuk

The System of Measurement of Social Institutions Economic Activity: the Essence and Development Peculiarities.

Part I. Theoretical and Methodological Aspects of Social Services Activity Measurement

The article covers the issues of theory and methodology of measurement of economic activity of organizations whose business is social services. The author proves actuality and practical significance of the process of measurement of social institutions activity and studies the role and place of activity measurement in the management system, directed to the results. In a compact form the characteristic of activity indicators is given as well as the requirements for their design and application.

V. G. Sarioglo, G. I. Tereschenko

Approaches to Statistical Estimation of Quality of Universal Secondary Education in Ukraine

The article considers general approaches to ensuring the objective character for estimation of quality of education in Ukraine. To estimate quality of universal secondary education, it is suggested to establish a system of quality measures, characterized by separate groups of primary indicators. Peculiarities of using such quality criteria, as relevance, efficiency, accessibility, comparability, resource maintenance and the education structure are discussed. Relevance, as a degree of satisfaction of the current and potential needs of the main users is taken as the most important quality measure. The author analyses peculiarities of construction and use of integrated indicators of education quality as a whole as well as on its separate criteria.

T. M. Bulchak

Statistical Estimation of the Wholesale Trade Subject of Observation

Using the statistical analysis methods the author studies main tendencies at the internal wholesale market during the last five years. The conclusion is made about the ways of improving the statistical observation system in wholesale trade.

V. A. Golyan

Estimating Fiscal Control of Water Use

The article proves the necessity to improve fiscal regulation of using the water resources. The author analyses income from water use to different budgets and studies income dynamics of some components of tax for special use of water resources. Regional asymmetry of fiscal return of used water is shown.

L. A. Sosnikova

Correlation Analysis of Indicators of Economic and Nature Protection Activity of Branches

Using the experience of subjects of management the article provides the issues of interconnection of indicators of economic and nature protection activity of industries of Republic of Byelorussia by the canonical correlation method and econometric models: a multiple linear regression model and a simultaneous equation system.

D. V. Shyyan

New Methods of Analysis of Dynamic Series and Risk Level

The paper analyses the new processing methods for dynamic series, named “moving speed” and “moving expectations”. Calculation is based on the principle of rational expectations, i.e., assumption, that previous tendencies largely form the next actions. The suggested methods of determining the risk level of share profitability based on calculation of sliding expectations instead of the standard error indicator will allow estimating the risk not by income fluctuation in a period, but by probability to receive income, proceeding from previous events.

L. O. Popova

**Validity Control as One of the Stages of Data Reliability Estimation
in Business Tendency Survey of Building Enterprises**

The article is devoted to some methodological aspects of validity control of business tendency surveys of building enterprises. Validity control is determined as one of the stages in assessment of business tendency surveys. The author presents examples of validity control and some other stages in estimating validity of business tendency survey data based on building enterprises. Calculations were carried out by means of qualitative data of business tendency surveys.

B. I. Kolisnyk, O. M. Shubaly

Substantiation of Competitive Strategies of Forest Enterprises of a Region Based on the Index Method

The article presents the results of using the method for complex estimation of the competitive superiority level of forest enterprises within a separate region. The cartographic analysis of the competitive superiority changing tendencies was carried out. The paper determines the competitive position and formulates the main principles of base competitive strategy of activity of each enterprise for the nearest future.

M. V. Schuryk

**Institutional Support of the Process of Allotment
of Lands for Development in the Countryside of Macroregion**

The paper analyses the technique of granting plots for individual construction in the countryside. New approaches to the organization of this process are suggested.

L. M. Mekshun

O. Rusov's Role in Formation of Chernihiv Zemstvo Statistics Model

The article observes research works of Chernihiv Zemstvo statistician O. Rusov. A special attention is given to his two works – “Examples of Description of Some Agricultural Farms in Chernihiv province” (1877.) and “Description of Chernihiv province” (1898-1899). The author shows O. Rusov's role in the determination of agricultural farms typology and stresses on the significance of combination of natural, historical and economic factors.

L. A. Gayevska

School Reforms at the Beginning of 60s of XIX Century in Russian Empire

The paper considers the issues of education management at the beginning of 60s of XIX century and analyses the management reforms for primary education establishments in the period under study. A special attention is paid to the democratization processes and to the participation of the community in education management.

I. V. Dykhnych

**State Control of Attracting Foreign Investments as a Resource of Socio-economic Development
of the Country and Regions (Case of Russian Federation)**

The article deals with peculiarities of Russian experience in state control of international cooperation at the regional level. It also analyses different approaches to interpretation of the concept “foreign investments”.

S. V. Tsyt

Efficiency of State Officials Activity

The article is devoted to the issues of securing efficiency of state officials’ activity in state authorities. It analyzes the scientifically determined efficiency criteria of state officials’ activity, the ways of further enhancement of efficiency in the light of normative regulation.

S. O. Shostal

Intensification of Investment Process in Ukraine: Problems and the Ways of Solution

The paper highlights organizational and economic preconditions for intensification of the investment process in Ukraine. The article also analyses the other countries’ experience in attracting foreign investments into economy and the possibility of its using for Ukraine.

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених у опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилення на журнал “Статистика України” обов’язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думку авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редагування	В. Чебанова Л. Голіченко
Коректура	Л. Кулаковська
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	Н. Жабіна
Художник	М. Магдич

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”

Затверджено до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (протокол № 1 від 27.03.2008 р.)

Підписано до друку 15.09.2008 р.
Формат 84х108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 17,00.
Тираж 550 прим.
Ціна договірна.

Надруковано в ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”
вул. Еспланадна 4–6, м. Київ, 01601, Україна
тел/факс 287-03-79, 289-77-62
E-mail: iaa@dstati.kiev.ua

В и м о г и **до змісту та оформлення статей** **для науково-інформаційного журналу** **“Статистика України”**

1. Зміст статті має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов’язково треба посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК №3, 2008).

2. Оформлення статті. Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- ♦ рецензія;
- ♦ анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- ♦ відомості про автора (авторів): прізвище, ім’я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.